

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav české literatury a literární vědy

Dějiny české literatury a teorie literatury

Veronika Matějková

**Komparativní přístupy Karla Krejčího v jeho pojetí
české a polské literatury**

**Karel Krejčí's Comparative Approaches in his
Understanding of Czech and Polish Literature**

Dizertační práce

vedoucí práce – Doc. PhDr. Pavel Janoušek, CSc.

2012

Poděkování

Ráda bych poděkovala především svému školiteli docentu Pavlu Janouškovi za množství cenných postřehů a rad, za skutečný zájem o téma a za nekonečnou trpělivost a nadhled.

Pracovišti Památníku národního písemnictví ve Starých Hradech děkuji za vstřícnost a přátelskou badatelskou atmosféru.

Děkuji též všem, kteří byli ochotni se mnou sdílet svoje úvahy o Karlu Krejčím i vzpomínky na něj.

Své rodině a přátelům jsem velmi vděčná za všestrannou podporu.

Prohlášení

„Prohlašuji, že jsem dizertační práci napsala samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.“

Abstrakt

Dizertační práce zachycuje a interpretuje střety mezi literárněvědnými dobovými diskurzy na jedné straně a jednotlivcem v postavě bohemisty, slavisty a komparatisty Karla Krejčího (1904-1979) na straně druhé. Na základě autorových literárněhistorických a komparatistických studií i jeho účasti v soudobých metodologických diskusích dizertace analyzuje, jak se tyto střety promítaly do jeho pojetí literárněvědné metody i práce literárního historika a komparatisty obecně. Vychází přitom z rozporuplné recepce Krejčího vědecké tvorby: zatímco je uznáván jako veličina slavistických studií, tak v celkovém kontextu české literární vědy zaujímá marginální pozici „outsidera“.

Dizertace sleduje, jak autor stál se svými metodologickými stanovisky v opozici vůči převládajícímu trendu. Jako adept slavistiky kritizoval její tzv. vlivologii a pozitivistické metody; v meziválečném období se přiklonil k sociologii literatury, přestože si nezískala popularitu; přes zaujetí fenomenologií i formalismem hájil svou „historicko-sociologickou“ pozici vůči prosazujícímu se strukturalismu; v padesátých letech napsal „marxistické dějiny polské literatury“, nikdy se ovšem s marxistickou vědou zcela neztotožnil; tvořil komparatistické studie v době, kdy byla komparatistika ještě odsuzována jako „kosmopolitní vlivologie“.

Krejčího postoje interpretuje dizertace tak, že preferoval metodologickou pluralitu: ortodoxní vyznávání jedné vůdčí metody mu bylo cizí. To, včetně důrazu na bohatý literární materiál, mu vyneslo roli outsidera: v opozici vůči pojetí literární vědy, v níž metoda plnila funkci politického nástroje, nebo jednoho správného klíče k „pravé vědě“, se Krejčí vědomě rozhodl nekopírovat vědecký vývoj a vydělil se tak na okraj. Ve svém úsilí o antiideologičnost byl vnímán jako metodologicky nevyhraněný a jeho práce byly považovány za přežitě.

Abstract

The thesis documents and interprets the conflict between the literary discourses of the time on the one hand, and the specific approach of Karel Krejčí (1904-1979), comparatist, Slavist and Czech studies scholar, on the other hand. Based on the Krejčí's studies on literary history and comparative literature, as well as his participation in the methodological debates of his time, the thesis analyses the impact of this conflict on the author's literary theory method, and his work of a literary historian and comparatist in general. The analysis is based on the ambiguous reception of Krejčí's scientific work: while he is recognised as a great personality in the field of Slavic studies, he is considered an outsider in the general context of Czech literary science.

The thesis describes how the author, with his methodological approach, was in opposition to the prevailing trend. As a Slavic studies scholar he criticised the 'influence science' and positivist methods employed in the field. In the period between the two world wars he inclined towards the sociology of literature, although this discipline did not become popular. While he was interested in phenomenology and formalism, he defended his 'historical-sociological' approach against structuralism, which was gaining ground. In the 1950s Krejčí wrote a 'Marxist history of Polish literature'; however, he never entirely identified with Marxist science. He wrote studies on comparative literature at a time when comparative literature was still denounced as a 'cosmopolitan influence science'.

The thesis concludes from Krejčí's approaches that he preferred methodological plurality: strict observation of a single leading method was far from him. This, along with an emphasis on extensive literary material, placed him in the role of an outsider: opposed to an approach to literary science where the method played the role of a political tool, or the only 'right' key to 'true science', Krejčí deliberately decided not to follow the development in the field and remain on the margin. In his effort to be anti-ideological he was perceived as a scholar with an inconsistent methodological stance, and his works were considered to be outdated.

Obsah

Úvod: Karel Krejčí: zasloužilý outsider?	7
Předkapitola: Stručný životopis Karla Krejčího	12
Kapitola 1: Fenomén Karel Krejčí v české literární vědě: příběh recepce	
Třicátá a čtyřicátá léta: úspěšné počátky	17
Padesátá léta: střet s marxistickou kritikou	19
Šedesátá léta: ve znamení komparatistiky a slavistiky	22
Sedmdesátá léta: výbory a výročí	25
Přelom 1989: boj o rehabilitaci	27
Kapitola 2: Výchova v badatele	
Karel Krejčí jako pozitivista?	31
Výchozí situace	34
a. Kontext české meziválečné slavistiky	34
b. Literární historiografie: Vlčkova škola	38
c. Meziválečné polemiky nad českým pozitivismem	42
Názory a postoje Karla Krejčího	46
Kapitola 3: Formulace vlastní metody	
Nadějně řešení: dvě nové metody	51
Fenomenologie, formalismus, strukturalismus	53
a. Inspirace Romanem Ingardenem	53
b. Polské boje o formalismus	56
c. Český formalismus – strukturalismus	58
Karel Krejčí a sociologie literatury	60
a. <i>Sociologie literatury</i> (1944)	61
b. Studie o sociologii literatury	66
Případová studie I: Obrat k zájmu o formu, estetickou hodnotu a vývoj básnickovy tvůrčí individuality	
(Od <i>Polské literatury ve věrech revoluce</i> k <i>Bartoloměji Paprockému z Hlohol a Paprocké Vůle</i> : srovnání Krejčího textů z druhé poloviny třicátých let 20. století)	
Obrat k analýze uměleckého díla	71
<i>Polská literatura ve věrech revoluce</i> (1934)	72
<i>Bartoloměj Paprocki z Hlohol a Paprocké Vůle</i> (1941/1946)	78
Kapitola 4: Atak marxismu	
Poválečná situace	83
Krejčího reflexe marxistické metody: před rokem 1948	84
Krejčího konflikt s marxistickou metodou: po roce 1948	87
Změna perspektivy vůči předválečným metodám	93
a. Obhajoba faktografie	93
b. Vlivologie a rehabilitace komparatistiky	95
c. Formalismus a strukturalismus ve vztahu ke komparatistice	99

Případová studie II: Spor o třetí díl akademických <i>Dějin české literatury</i> (Srovnání původního znění obecných kapitol Karla Krejčího, určených pro <i>Dějiny české literatury</i> III, s publikovanou verzí Miloše Pohorského) <i>Dějiny české literatury</i> jako úkol české literární historiografie padesátých let 20. století	102
Krejčího <i>Moje účast na pracích o III. dílu Dějin české literatury</i>	104
Srovnání rukopisu Karla Krejčího s publikovanou verzí Miloše Pohorského	107
a. Celkové charakteristiky textů obou redaktorů	108
b. Proměny rukopisu: koncepce, styl, obsah	112
První typ změny: ideologické přehodnocování	112
Druhý typ změny: slovníkovost podání	115
Třetí typ změny: odlišné rozvržení výkladu	117
Čtvrtý typ změny: barvitost jazyka	119
Pátý typ změny: zestručnění a zkracování	120
Šestý typ změny: obsahové škrty	122
Kapitola 5: Komparatistika jako zastřešující přístup	
Komparatistika jako celostní pojetí studia literatury	126
Komparativní vidění evropských literatur	127
Kontaktologie a typologie	130
Dílčí komparativní otázky	134
Případová studie III: Od klasicismu k romantismu (Krejčího pojetí evropských literárních směrů a počátků českého národního obrození)	
Tři studie o klasicismu	138
Klasicismus jako celoevropský fenomén	140
Český klasicismus a preromantismus	142
a. Krejčího klasicismus a Vodičkův preromantismus	142
b. Torzo klasicismu v české literatuře	145
Závěr	150
Příloha	156
Ediční poznámka	159
Prameny	160
Literatura	168

Úvod

Karel Krejčí: zasloužilý outsider?

Nebývá zvykem, aby články k životnímu jubileu významného vědce vedly k pointě, že ctěný oslavenec je „outsider“. Jedna z podstatných studií, která o vědecké tvorbě Karla Krejčího (1904–1979) vznikla a kterou sám Krejčí označil za jeden z nejlepších „nekrologů“ na svou práci¹, však právě k tomuto tvrzení dospívá:

„Je otázka, či vôbec niekedy bude možná syntéza Krejčího širokého materiálového horizontu [...] s novými bádateľskými metódami. A pravdepodobne sa vôbec nedá zlúčiť Krejčího postulát komplexnosti prístupu s moderným postulátom sústrediť sa na jeden prístup a používať len jemu zodovedajúci metajazyk. To bráni pôsobeniu Krejčího na dnešnú literárnu vedu, robí ho tak trocha outsiderom.“ (Winczer 1975: 215)

V citované studii Winczer přiznal Krejčímu mnoho superlativ, zařadil ho mezi nejvýznamnější osobnosti poválečné československé literární vědy a vyzdvihl, že jako jeden z mála přesáhl národní rámec a byl uznáván i ve světě zahraniční slavistiky. Ovšem z Krejčího přístupu k literatuře vyvodil Winczer též nutná negativa, tedy to, že přes všechnu svou významnost stojí Krejčí mimo hlavní proud literární vědy.

Winczerův článek stručně, ale trefně pojmenoval rozporuplnost recepce Krejčího vědeckého díla: na jedné straně hovoříme o uznávaném badateli, a na druhé straně vidíme outsidera, který postupně zůstával bez vlivu v oblasti, jíž se intenzivně věnoval desítky let. Podobná dvojpólovost v jeho recepci převládá i dnes.

Tendence hájit jeho specifický přístup k literární vědě doprovázela velkou část Krejčího bádání: najdeme ji jak v dobových recenzích, tak také v souhrnných člancích. Tento obhajobný rys však výrazně zesílil po roce 1989, spolu s tím, jak v několika vlnách ožil zájem o jeho dílo. Většina literárněvědných studií z posledních dvaceti let Krejčího podává jako neprávem pozapomenutého českého literárního historika – polonistu, bohemistu, slavistu – a komparatistu, jehož mnohé podněty nejen, že byly objevené ve své době, ale jsou dodnes

¹ V dopise Pavlu Winczerovi z 6. března 1976 Karel Krejčí napsal: „Vaši stať pokládám za jeden z nejlepších „nekrologů“, který byl o mně napsán a velmi jste mne s tím potěšil.“ (LA PNP, osobní fond Karla Krejčího)

aktuální. Oceňováno je zvláště Krejčího sociologické hledisko, neuvěřitelná šíře jeho komparatistického záběru (dnes již jedním člověkem stěží zvládnutelné srovnávání slovanských a převážně většiny evropských literatur v rozmezí několika stovek let) a schopnost skloubit „tradiční“, faktograficko-pozitivistická metodologická východiska s novými směry literární vědy 20. století (strukturalismus, fenomenologie, sociologie literatury, komparativní typologie).

Toto jednoznačně kladné hodnocení ovšem ostře kontrastuje se skutečnou (ne)přítomností Krejčího díla v současné české literární vědě. Zmiňované studie či glosy totiž převážně vznikaly pro konference slavistů, Krejčího bývalých žáků či spolupracovníků. Spontánní zájem dnešní literární vědy, a zvláště vůdčí bohemistiky, jeho dílo mívá. Až na pár studií nepatří dnes Krejčího práce k těm hlavním, kanonickým, k nimž se vztahuje současná věda, resp. literárněvědná bohemistika. Větší zájem v poslední době vzbudily snad jen reedice jeho stostránkové studie *Sociologie literatury* (1944/2001/2008), popřípadě nález jeho nepublikovaných kapitol do akademických *Dějin české literatury III* (1961).

Rozporuplnost přijetí tvorby Karla Krejčího z něj činí zajímavý fenomén české literární vědy. Co způsobilo, že tento badatel byl a stále je na jedné straně vysoce ceněný a známý i za hranicemi, a na druhé straně opomíjený a ještě za svého života označovaný za outsidera? Hledání odpovědí na tyto otázky bude prostupovat celou naši práci.

Historicko-politické zlomy vývoje české společnosti od dvacátých do sedmdesátých let 20. století logicky ovlivňovaly situaci literární vědy, což zanechalo svůj otisk i na Krejčího práci. Ta představuje specifickou reflexi inspirativních i méně inspirativních podob literární vědy tohoto období. Karel Krejčí nenabízí pouze vlastní příběh autora, který prošel českou literární vědou s různou měrou úspěchu, ale zastupuje obecnou situaci badatele, který se během svého dlouhého, vědecky aktivního života konfrontoval s mnoha literárněvědnými směry, metodami i ideologiemi. Padesát let neustálé praxe literárního vědce Krejčího nutně vedlo k tomu, že se s nimi různým způsobem vypořádával: ať již z vlastního popudu, nebo pod tlakem politické, kulturní a vědecké situace.

Přestože reflexe soudobých literárněvědných metod tvořila podstatnou součást Krejčího vědeckého přístupu, se svými metodologickými stanovisky se soustavně ocital v opozici. Jako adept slavistiky kritizoval tzv. vlivologii a pozitivistické metody, které se ve slovanské srovnávací vědě uplatňovaly; zajímal se o sociologii literatury, přestože si v české vědě nezískala příliš popularitu; i když byl zaujat fenomenologií i formalismem, hájil svou

„historicko-sociologickou“ pozici vůči strukturalismu; v průběhu padesátých let se sice dlouho držel v akademických strukturách a napsal „první marxistické dějiny polské literatury“, nikdy se ovšem s marxistickou literární vědou vnitřně neztotožnil; snažil se tvořit komparatistické studie v době, kdy komparatistika byla odsuzována jako „kosmopolitní vlivologie“ a jen těžce si vybojovávala prostor k přežití.

Cílem této dizertační práce je v základních obrysech zachytit a interpretovat střety mezi metodologiemi², respektive mezi dobovými literárněvědnými diskurz³, na jedné straně a jednotlivcem v postavě Karla Krejčího na straně druhé. Zajímá nás, jak se uzlové body Krejčího metodologických bojů i inspirací promítaly do jeho vlastního pojetí literárněvědné metody i práce literárního historika a komparatisty obecně. Svoje vidění těchto střetů stavíme mimo jiné na analýze jeho literárněhistorických a komparatistických studií, zabývajících se českou a polskou literaturou, a dále na textech, jejichž prostřednictvím se Krejčí zapojoval do dobových metodologických diskusí.

Dizertační práce se snaží rekonstruovat způsob, jakým Krejčí jako svébytný badatel jednotlivé střety reflektoval, jak jim odolával, podléhal či jak se jimi nechal inspirovat. Chceme analyzovat, která z těchto setkání byla pro Krejčího zásadní a představovala jemu blízký způsob chápání literatury, který pak dále rozvíjel ve svých textech, a naopak: kde šlo o střety, v nichž se Krejčí snažil vypořádat se s něčím, co mu nebylo vlastní, ale co nemohl z různých důvodů minout. Zde také hledáme odpověď na otázku po tom, jak vzniklo a v čem spočívalo Krejčího outsiderství. Zároveň sledujeme, jakým způsobem si dobové normy dělaly nároky na něj jako na vědeckou osobnost: jak byl recipován, jak se projevovaly pokusy se s ním vypořádat a systematicky ho zařadit.

Konkrétní materiál Krejčího příběhu umožňuje sledovat, jak se ve 20. století formoval a proměňoval metodologický diskurz. Na jeho případě jsou ze specifické pozice viditelné obtíže, s nimiž se rodila metodologická diskuse, neboť literárněvědná metoda byla sice různou měrou, ale v podstatě soustavně pojímána také jako mocenský nástroj (nebo jako jediný správný „klíč k pravdě“) – a to ať už moci politické, a nebo akademické. Způsob, jakým se Krejčí s těmito situacemi vyrovnával, představuje jeden z možných řezů, jimiž lze

2 Metodou v práci míníme v nejzákladnějším významu soubor postupů, nástrojů a prostředků, jež slouží k plánovanému a systematickému řešení úkolů či problémů. V tomto smyslu má termín minimálně dvě úrovně obecnosti: jednak se metodou chápe celý metodologický systém (např. strukturalistická metoda), jednak se jí míní dílčí postup, aplikovaný v konkrétním případě.

3 Diskurzem v tomto kontextu míníme systém norem, tvrzení a předpokladů, které spojuje určitý způsob argumentace, interpretace i porozumění, charakteristický pro daná období sledovaného oboru.

metodologické pře sledovaného období nahlédnout.

Dizertační práce se skládá ze dvou typů kapitol. Tvoří ji jednak hlavní kapitoly, které zprostředkovávají Krejčího postupné vyrovnávání se s jednotlivými metodologickými směry, jak s nimi přicházel do styku. Je tu tedy příběh počátku, kapitola *Výchova badatele*, která zachycuje Krejčího vstup do literární vědy, především do slavistické komparatistiky, a jeho vymezování se vůči pozitivismu a tzv. vlivologii. Na ni navazuje kapitola *Formulace vlastní metody*, která přibližuje Krejčího komentáře k meziválečným diskusím o nových metodách, z nichž ho zaujaly především formalismus, fenomenologie (v podání Romana Ingardena) a sociologie literatury a skrze něž si také hledal svůj osobitý přístup. Kapitola *Atak marxismu* se nejvíce zaměřuje na vliv dobového diskurzu na badatele a jak se s ním potýkal. Kapitola *Komparatistika jako zastřešující přístup* se pokouší uchopit celkovou charakteristiku Krejčího komparativních přístupů. Úvod k úvahám o Krejčího textech a tedy i do celého tématu dizertační práce přináší kapitola *Fenomén Karel Krejčí v české literární vědě: příběh recepce*, která rekapituluje způsob, jímž byly Krejčího stěžejní práce recipovány v dobovém kontextu.

Vedle těchto především na metodu zaměřených kapitol tvoří dizertaci „případové studie“, které srovnáváním a analyzováním Krejčího textů přidávají k jednotlivým tématům charakteristické ukázky toho, jakou měrou se teoretické postuláty z diskusí promítaly do jeho konkrétních prací. Sem patří kapitoly *Obrat k zájmu o formu, estetickou hodnotu a vývoj básnickovy tvůrčí individuality*, dále *Spor o třetí díl akademických Dějin české literatury* a nakonec *Od klasicismu k romantismu*. Práci doplňuje stručná životopisná kapitola, která zachycuje základní údaje, podstatné pro orientaci v Krejčího profesním životě.

Kapitoly dizertační práce se nepokoušejí o vyčerpávající uchopení díla Karla Krejčího. Zaměřují se na sledované téma – a tím jednak vytvářejí vědomý konstrukt toho, jak Krejčí akceptoval či neakceptoval zmíněné metodologické směry, a jednak takto selektují extrémně bohatý materiál, který lze s Krejčím spojovat. Fakt, že byl velmi plodným badatelem, totiž nedokládá jen jeho obsáhlá bibliografie. Krejčí po sobě zanechal též rozsáhlou pozůstalost; jeho osobní fond je uložen v Literárním archivu Památníku národního písemnictví. Fond je neutříděný a zahrnuje 84 kartonů, což sice znemožňuje jeho snadné a přehledné využití, ale obsahuje zato mnoho dosud nevyužitých materiálů. Dizertační práce není postavena na zkoumání archiválií, nicméně ze zdrojů Krejčího pozůstalosti čerpá jedinečné podklady pro doplnění kontextu a jasnější ozřejmění některých klíčových situací.

Ke Krejčího metodologii i jeho literárněhistorickým poznatkům vzniklo poměrně

velké množství textů⁴; tvrdíme-li tedy, že aktuálně je Krejčí v české literární vědě nepřítomen, počet recenzí i souhrnných článků, které vznikly zvláště po roce 1989, může být poněkud překvapující. Krejčího dílo je ovšem tak rozmanité a rozsáhlé, že pokusy zpřítomnit je končily buď výčtem všech jeho publikací a aktivit (takže nezbyval prostor na jejich hlubší a kritickou analýzu), nebo naopak spočívaly ve zkoumání dílčích jednotlivin a vyznívaly jako neuchopitelná tříšť různorodých poznámek.

4 Výběr ze základních souhrnných statí o Krejčím a dobově typické způsoby přijetí uvádí kapitola o recepci jeho vědecké tvorby.

Stručný životopis Karla Krejčího

(se zvláštním přihlédnutím k uzlovým bodům, důležitým pro následující výklad)⁵

Karel Krejčí (20. 8. 1904 – 26. 6. 1979), komparatista, slavista, polonista, bohemista, působil v české literární vědě od dvacátých let až po konec sedmdesátých let 20. století a byl velmi aktivním vědcem, učitelem i popularizátorem. Knižně mu vyšly téměř dvě desítky prací⁶, publikoval několik stovek odborných článků, pronesl stovky populárně vědeckých přednášek, účastnil se týmových slavistických a komparatistických projektů, zasedal v desítkách spolků, komisí, společností.⁷ Patřil k nepočetným českým slavistům, kteří úspěšně publikovali i v zahraničí.⁸

Studium na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze zahájil v roce 1923, přičemž v témže roce zde byla nově založena samostatná katedra polské literatury a jazyka.⁹ Nejprve se přihlásil na obor čeština a němčina, pod dojmem z rozvoje polonistických studií a z přednášek nového profesora polské literatury Marjana Szykowského si ale obor změnil a přešel z němčiny na polštinu. Mezi jeho univerzitní učitele patřili mimo jiné Jan Máchal, Jan Jakubec, Otakar Fischer a zmiňovaný Marjan Szykowski. Mezi lety 1927 a 1928 využil stipendia a strávil tři semestry na studijním pobytu v Polsku. Na polských univerzitách ve Varšavě a v Krakově navštěvoval přednášky významných vědců (Jana Baudouina de

5 Ze studií, zachycujících dílo Karla Krejčího v souhrnu, odkazujeme na několik základních: Bešta 1970; Magnuszewski 1972; Winczer 1975; Wellek 1980; Janaszek-Ivaničková 1987; Pospíšil – Zelenka 2001; Kardyni-Pelikánová 2003; Bečka 2004.

6 *Poláci v Čechách v době povstání listopadového; Polská literatura ve věrech revoluce; Sociologie literatury; Bartoloměj Paprocki z Hlohol a Paprocké Vůle; Jakub Arbes. Život a dílo; Jazyk ve vývoji společnosti; Jaro národů ve slovanských literaturách; Julius Słowacki; Dějiny polské literatury (česky i německy); Život a dílo Adama Mickiewicze; Heroikomika v básnictví Slovanů; Wybrane studia slawistyczne. Kultura – Literatura – Folklor; Česká literatura a evropské proudy kulturní; Praha legend a skutečnosti.*

7 Souhrn Krejčího publikací viz bibliografie (Bešta 1970 a 1974). Přehled o další jeho činnosti zachycuje obsáhlý osobní fond v Literárním archivu Památníku národního písemnictví.

8 Kromě jednotlivých statí svůj význam měly především dvě monografie: jednak německé vydání dějin polské literatury *Geschichte der polnischen Literatur* (Halle, 1958), jednak polský reprezentativní výbor z celoživotního díla *Wybrane studia slawistyczne. Kultura – Literatura – Folklor* (Varšava, 1972).

9 Životopisné údaje čerpáme především z textu Teodora Bešty (Bešta 1970). Informace oficiálního, úředního charakteru, které se týkají Univerzity Karlovy, vycházejí mj. z dokumentů Archivu Univerzity Karlovy (fond Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, osobní spis Karla Krejčího).

Courtenay, Kazimierza Nitsche, Manfreda Kridla, Ignacyho Chrzanowského či Stanisława Kota). Díky svému pobytu se seznámil nejen s polským kulturním a akademickým prostředím, ale také navázal osobní kontakt s mnoha polskými autory (patřili mezi ně například Zenon Miriam Przesmycki, Waław Berent, Tadeusz Boy-Żeleński, Karol Irzykowski, Julian Tuwim, Antoni Słonimski, Karol Hubert Rostworowski).

Titul doktora filozofie Krejčí získal v roce 1928 za práci *Poláci v Čechách v době povstání listopadového a „Velké emigrace“* (knižně 1931). V téže době začal také horlivě publikovat především drobné publicistické články a zprávy z polského kulturního dění. Od roku 1929 působil jako asistent Slovanského semináře na Filozofické fakultě UK. V roce 1935 se habilitoval na základě práce *Polská literatura ve věrech revoluce* (1934). Od poloviny třicátých let, kdy stál spolu s Albertem Pražákem a dalšími u vzniku Literárněhistorické společnosti československé v Praze, působil jako její aktivní jednatel. Po uzavření českých vysokých škol za protektorátu učil na obchodní akademii.

Do poválečných let vstupoval Krejčí jako výrazná vědecká osobnost. V prosinci 1945 byl jmenován profesorem polského jazyka a literatury na Univerzitě Karlově, působil jako jedna z hlavních postav Slovanského ústavu a k vydání měl připraveno několik dokončených monografií (*Bartoloměj Paprocki z Hlohol a Paprocké Vůle*, 1946; *Jakub Arbes. Život a dílo*, 1946; *Jazyk ve vývoji společnosti*, 1947). Jeho společenský kredit navíc posiloval fakt, že za svoje válečné aktivity v Sociologické společnosti a v Sociologickém klubu byl v únoru 1945 zatčen gestapem a měsíc vězněn na Pankráci.

V roce 1945 Krejčí vstoupil do sociálnědemokratické strany a po jejím sloučení s komunistickou stranou v roce 1948 se stal členem KSČ.¹⁰ Před Únorem dával najevo svůj rezervovaný vztah k této straně a své obavy před mocenským omezováním svobody, a to mimo jiné členstvím v Kulturním svazu, vzniklém v opozici vůči komunistické Kulturní obci; v říjnu 1946 Krejčí podepsal jeho prohlášení *Kultura musí být svobodná*.¹¹

Jako mnohé jiné badatele i Krejčího zásadní proměna kulturně-politické situace v roce 1948 postavila před volbu: buď se vzdát své kariéry, místa na pražské polonistice a možná i profese, nebo přijmout nástup komunismu jako danost. Pro mladého docenta, který

10 Ve svém životopise z roku 1958 Krejčí popisuje mj. svoje politické angažování i střet s rokem 1948. „Pokládám jsem však za svou občanskou povinnost, aktivně se účastnit politického života, což nebylo možno mimo rámec politických stran a vstoupil jsem tehdy do sociální demokracie, která nejvíc odpovídala tehdejšímu stupni mého politického uvědomění. V této situaci mne zastihl únor 1948, který mne značně zmátl. Jedno však mi bylo jasno; že je nutno přijmout nový stav věcí, snažit se pochopit to, co ještě mi nebylo jasno a včlenit se do práce pro stát a národ.“ (LA PNP, osobní fond Karla Krejčího) Tento životopis Krejčí sepsal v jednom z nejtěžších období svého života, věděl, že z politických důvodů musí opustit fakultu i všechny své funkce.

11 „Celkem 63 osoby, které svolání podepsaly, se netajily přesvědčením, že kultura splní „své sjednocující poslání jen tehdy, zůstane-li pro politiku svéprávnou autoritou.“ (Janoušek 2007a: 51)

před válkou stačil získat první zkušenosti a první uznání, a nyní toužil své bádání naplno rozvinout, to sice nebyla volba jednoduchá, nicméně vedla k jednoznačnému výsledku: k pokusu najít kompromis mezi vlastními představami i cíli a marxistickou literárněvědnou metodou, respektive tou její podobou, která byla v té době považována za závaznou.

V polovině padesátých let zažil Karel Krejčí vrchol své vysokoškolské kariéry. Roku 1954 stal prorektorem Univerzity Karlovy, v roce 1955 mu polská vláda udělila již druhé vysoké vyznamenání, Komturský kříž s hvězdou řádu Polonia Restituta, a to především za monografii *Dějiny polské literatury* (1953). Byl také zvolen členem korespondentem ČSAV, v roce 1956 pak získal titul DrSc. v oboru filologických věd. V rámci nově založené Československé akademie věd působil ve Slovanském ústavu i Ústavu pro českou literaturu; vedl polonistiku na Univerzitě Karlově, kde měl také významné postavení na katedře české literatury.

Komplikace nastaly, když se ve funkci prorektora postavil za studenty, kteří v roce 1956 začali otevřeně popisovat svoje sociální problémy, kritizovat výuku, studijní programy a mechanické přejímání sovětských vzorů a také připomínat nutnost obnovení akademické svobody či svobody tisku. Krejčí jejich požadavky podpořil s tím, že je považuje za oprávněné.¹² Za svůj postoj byl ale posléze kritizován, což se stalo jedním z impulsů ke vzniku takzvaného „případu Krejčí“ a jeho následnému pádu jako člena KSČ a akademického funkcionáře.

Ke vzniku „případu“ ovšem napomohly i jiné – veřejnosti skryté – důvody. Krejčího vědecké směřování, jeho spolková činnost a politická angažovanost před rokem 1948 nabízely několik slabých míst, na nichž mohl být snadno napaden. Podle vzpomínek a dochovaných materiálů se však hlavním důvodem jeho kádrových potíží stal zájem Státní bezpečnosti, která se jej v roce 1957 snažila získat ke spolupráci. Neúspěšně jej vydírala několik let starou kauzou: obviněním, že včas neohlásil protistátní činnost své vzdálené příbuzné.¹³ Krejčí se nelehkou situací rozhodl vyřešit tím, že se oficiálně „přiznal“: zaslal dopis generálnímu

12 Citujeme z *Dějin Univerzity Karlovy IV. 1918–1990*: „Když se 21. června 1956 aktivitou studentů zabývala rada univerzity, označil prorektor Karel Krejčí vlnu kritiky, která živelně vystoupila po XX. sjezdu, za jev příznivý. Souhlasil se studentskými výhradami k výuce marxismu-leninismu, k nekritickému vztahu k sovětské vědě a nedůstojnému, patolízalskému vztahu k Sovětskému svazu. Odsoudil nesmyslné zásahy do našich vědeckých knihoven. Měl pochopení pro studenty, kteří si stěžovali, že jejich rezoluce nebyly zveřejněny, hájil možnost co nejširší diskuse a obraz studentských událostí, jak jej podal Václav Kopecký, označil za silně zkreslený a ve svém zevšeobecnění za škodlivý.” (Havránek – Poustka 1998: 313–314)

13 Srov. např. vzpomínky Vladimíra Forsta: „Tedy Krejčího si předvolala Státní bezpečnost, aby mu sdělila, že ví o tom, že na přelomu čtyřicátých a padesátých let navštěvoval byt jakési své sestřenice, kde se scházela společnost bavící se protistátními řečmi. Krejčí je slyšel a neoznámil nic, ale přestal do té společnosti docházet. [...] Následkem toho všeho byl politický proces, ve kterém účastníci těchto „dýchánek“ byli odsouzeni k tvrdým trestům. Jméno Karla Krejčího však u soudu nepadlo. Bezpečnost se přihlásila teprve, když Krejčí dosáhl určitého postavení. Přihlásila se s otázkou „čím chce napravit svou vinu“, což byla jednoznačná výzva ke spolupráci.“ (Forst 2009: 511)

tajemníkovi strany Antonínu Novotnému¹⁴ s prosbou o přešetření své záležitosti. Tím přestal být pro StB vydíratelný a zajímavý, ale zároveň musel být potrestán.¹⁵ 30. září 1957 byl na vlastní žádost zproštěn výkonu funkce prorektora.¹⁶

Nicméně prošetřování jeho případu stranickými orgány pokračovalo i během první poloviny roku 1958 a skončilo vyloučením z KSČ. Mezi důvody, které revizní a kontrolní komise uvedla, bylo mimo jiné jeho zamlčené předválečné členství v zednářské lóži.¹⁷ Svou roli sehrál i kontext rozsáhlých prověrek politické a třídní spolehlivosti, jejichž prostřednictvím se vedení KSČ v roce 1958 snažilo vyrovnat se „škodami“, které způsobilo politické uvolnění po roce 1956, i když přímá souvislost mezi prověrkami a Krejčího případem není.¹⁸ V červnu 1958 Krejčí dostal výpověď z filozofické fakulty a musel opustit i všechny vedoucí funkce. Díky svým zásluhám ovšem dopadl poměrně dobře, byl přesunut na pracoviště Slovanského ústavu ČSAV.¹⁹

14 Z dopisu generálnímu tajemníkovi ÚV KSČ Antonínu Novotnému z 12. června 1957: „V nedávných dnech byl jsem však podroben šetření na státní bezpečnosti, při čemž jsem se přesvědčil, že minulý poklesek vrhá podezření a nepříznivé světlo i na dnešní mou činnost a celý můj postoj k našemu státu a straně, což je pochopitelné. Pochopil jsem, že nevyřešená otázka v minulosti zatemňuje celou mou přítomnost i budoucnost. Dávám se Vám, vážený soudruhu generální tajemníku, proto k dispozici a prosím Vás, abyste dal se mnou zavést řízení, jaké uznáte za vhodné.“ (LA PNP, osobní fond Karla Krejčího)

15 V oficiálním Krejčího životopise z počátku 70. let, kde vzniklou situaci popsal, lze snad vyčíst i určitý nadhled, s nímž Krejčí mj. souhlasí s tvrzením, že neskýtá dostatečnou záruku, že by uměl bez zábran reagovat jako komunist: „R. 1957 jsem se však dostal do konfliktní situace, takže jsem uznal za vhodné požádat stranu, aby stanovila orgán, který by věc prošetřil a rozhodl. Učinil jsem tak osobním dopisem, adresovaným tehdejšímu generálnímu tajemníkovi strany, s. A. Novotnému. Věc byla svěřena nejvyšší revizní a kontrolní komisi, která se mnou provedla několikahodinový rozhovor, o němž byl sepsán podrobný protokol, který jsem podepsal. Po několikaměsíčním šetření bylo mi sděleno jako výsledek, že jsem vyloučen ze strany. [...] Z toho, co mi bylo řečeno, usoudil jsem, že hlavním důvodem mého vyloučení byla skutečnost, že vzhledem k svému předchozímu vývoji neskýtám dostatečnou záruku, abych za všech okolností mohl bez zábran reagovat tak, jak se očekává od komunisty. To jsem uznal za oprávněné, v tom smyslu jsem napsal své vyjádření, neodvolával jsem se a po rehabilitaci jsem neusiloval o znovupřijetí do strany, aby podobná situace se neopakovala.“ (LA PNP, osobní fond Karla Krejčího.) Srov. Forst 2009: 512

16 Z odstupu téměř dvaceti let (20. října 1975) Krejčí svůj odchod z funkce lehce okomentoval ve svém dopisu polské kolegyni Janině Kulczycké-Saloni, když jí gratuloval k univerzitní funkci: „Wiem, co to znaczy, bo też byłem prorektorem i pomimo tego, że zdjęto mnie z funkcji w sposób niezbyt łagodny, ucieszyłem się, kiedy się tego ciężaru pozbyłem.“ (LA PNP, osobní fond Karla Krejčího)

17 K činnosti v zednářské lóži se Krejčí oficiálně vyjádřil ve svém životopise z roku 1958. Popisuje zde, že o svém bývalém členství sám informoval fakultní výbor KSČ a poté s ním záležitost projednávala komise, zřízená k tomuto účelu. „Před válkou jsem byl členem zednářské lóže a obnovil jsem své členství, když byla znovuotevřena po válce. Šlo sice o organizaci, která vyrostla z ideologie buržoazní, ale její humanitní program se mi nejevil v nějakém příkrém rozporu se socialismem. Po r. 1945 byly u nás zednářské lóže organizacemi napolo veřejnými, jejich funkcionáři i práce byly pod kontrolou veřejných orgánů. Ani po r. 1948 jsem tam nepozoroval nějakého zaměření nepřátelského novému řádu, proti jejich činnosti nebylo vystoupeno, teprve při všeobecné reorganizaci našeho spolkového života jim bylo doporučeno, aby se dobrovolně rozešly, což se také stalo.“ (LA PNP, osobní fond Karla Krejčího)

18 Podrobnější informace k případu Karla Krejčího v kontextu prověrek z roku 1958 viz Cajthaml – Ďurčanský 2010.

19 Vlastní Krejčího popis této změny najdeme např. v již zmiňovaném životopise z počátku 70. let.: „Byl jsem pak převeden do ČSAV, do Slovanského ústavu, který se později přetvořil v dnešní Ústav jazyků a literatur; bylo mi doporučeno, abych pracoval pokud možno doma, nechodil do schůzí a nezastával vedoucí funkce. Rezignoval jsem proto i mimo Akademii na všechny funkce, které bylo lze s větším či menším oprávněním pokládat za vedoucí, a soustředil jsem se na vědeckou práci.“ (LA PNP, osobní fond Karla Krejčího)

V polovině šedesátých let se Krejčí na filozofickou fakultu externě vrátil a vedl zde (nejprve společně se Slavomírem Wollmanem) přednášky a poté i výběrové semináře ze srovnávacích slovanských a světových literatur. V roce 1968 byl plně rehabilitován a byla mu na této fakultě nabídnuta profesura. V závěru šedesátých let zde pak dokonce ve spolupráci s Václavem Černým začal připravovat otevření nové katedry srovnávací literatury; tento projekt však nepřežil změnu politické situace na přelomu šedesátých a sedmdesátých let. Katedra nevznikla a Krejčímu byla znemožněna další pedagogická činnost.

V sedmdesátých letech Krejčí pokračoval ve své činnosti v Ústavu pro českou a světovou literaturu ČSAV, do něhož byla po rozmanitých peripetiích integrována literární část Slovanského ústavu; toto působení však považoval za určitý druh izolace.²⁰ Přestože se i nadále účastnil některých týmových projektů, jeho vědecká práce měla stále výraznější individuální charakter. V roce 1975 odešel Karel Krejčí do důchodu.

20 Citace z Krejčího životopisu pro prověrky na ČSAV z roku 1972: „Hlavní nesnáz v plnění všech mých úkolů je v tom, že tzv. nomenklatura mi nepovoluje ani soukromé cesty do Polska a do Maďarska, o ostatní cizině nemluvě. Jsem tak odříznut od přímého styku s polskými kolegy (což se mi, kromě doby okupace, ještě nikdy nestalo), ztížena navázaná spolupráce s kolegy maďarskými a téměř znemožněna práce v AILC (Association Internationale de Littérature Comparée), kde jsem byl zvolen za člena výkonného výboru (byra) a redakčních komitétů připravovaných velkých dějin světové literatury.“ (LA PNP, osobní fond Karla Krejčího)

Kapitola 1

Fenomén Karel Krejčí v české literární vědě: příběh recepce

Třicátá a čtyřicátá léta: úspěšné počátky

Při hledání odpovědí na otázky po Krejčího „outsiderství“ vyjdeme nejprve ze stručné rekapitulace způsobu, jakým byly Krejčího stěžejní literárněhistorické i komparativní práce přijímány v dobovém kontextu.

Od prvních textů, které byly o Krejčího tvorbě napsány, je zjevné, že byl vnímán jako velmi perspektivní literární vědec, přesněji řečeno polonista. Hned jeho první větší monografie a zároveň habilitační práce *Polská literatura ve věrech revoluce* (1934) se setkala s velmi příznivou odezvou. Krejčího učitel prof. Marjan Szykowski ji doprovodil předmluvou s jednoznačně kladným hodnocením: „*Praca dra Krejčego należy niewątpliwie do najlepszych, jakie niepolskie pióro o polskich zjawiskach literackich na progu XX. wieku napisało*“ (Szykowski 1934: 11). Kniha zaujala také Krejčího vrstevníka Julia Heidenreicha (Dolanského), a to mimo jiné svou neotřelou metodou: „*V tomto smyslu možno označiti jeho práci, jež zajímavě spojuje polský materiál s novými metodickými poznatky ruské školy formalistické, za průkopnickou*“ (Heidenreich 1935: 9).

Již od prvních reakcí na Krejčího texty se postupně ustalovala určitá témata, jakési konstanty, které s ním byly v recenzích a ohlasech nadále pozitivně spojovány, a to i po několik desítek let. Patří mezi ně především obdiv k množství zvládnutého materiálu a k hluboké znalosti evropských literatur, ale právě také uznání objevnosti a průkopnickosti metody, kterou ve svých pracích užívá.

Větší práce začal Krejčí soustavněji publikovat (a byl tedy i soustavněji recipován) teprve od čtyřicátých let 20. století, byť kontext literárněvědné práce v tomto období samozřejmě utvářela světová válka a následný politický vývoj v Československu. Ještě během války Krejčí vydal cyklostylovanou příručku *Sociologie literatury* (1944) jako pololegální interní tisk Sociologické společnosti. V prvních pookupačních letech se k ní a k jejímu inspirativnímu teoretickému tématu vyjádřili jen dva recenzenti, což vypovídá jednak o tom, že tato publikace nebyla příliš dostupná, jednak o tom, že poválečný vývoj takto pojatým

sociologickým pohledům na literaturu nepřál. Nicméně dobové hodnocení jediného Krejčího teoretického spisu má svou historickou váhu.

Antonín St. Mágr se o *Sociologii literatury* ve svém krátkém publicistickém textu zmínil jen letmo – v podstatě vyjádřil očekávání, že brzy vyjde znovu, a to v rozšířené podobě, doplněné o bibliografii. Navzdory stručnosti bylo jeho přijetí kladné: „V přehledném členění nashromáždil autor bohatou látku, při čemž jako slavista přihlíží hojnou měrou také k slovanským literaturám“ (Mágr 1945: 3). Podrobněji se o dva roky později knize věnoval Karel Polák. Ve své reflexi poznamenal, že Krejčí už od počátku s úspěchem užívá sociologickou metodu. V samotném textu si pak všiml toho, že „nově vymezuje Krejčí z hlediska sociologického význam estetické funkce“ (Polák 1947–48: 40). Za největší klad Krejčího publikace označil obezřetnost, s jakou „pozoruje autor v teorii i ve vývoji tzv. vertikální rozdělení literatury podle sociálních vrstev“ (Tamtéž: 40). Kladně také hodnotil dva důležité Krejčího postuláty: za první nutnost „zkoumat v každém období, co ono samo považovalo za literaturu, [...], a podle toho také omeziti význam estetické funkce“ (Tamtéž: 40), za druhé důraz na analýzu literárního díla, spojenou ovšem s odmítavým postojem proti „důsledné izolaci literárních jevů od jiných vývojových řad“ (Tamtéž: 41). Celkově však i Polák očekával, že Krejčí *Sociologii literatury* přepracuje a opětovně vydá – i vzhledem k novým poválečným podmínkám.²¹

Vysoký počet knižních publikací a článků, které Krejčí vydal bezprostředně po válce, je dán faktem, že na některých pracoval již dříve. Jedná se především o knihy *Bartoloměj Paprocki z Hlohol a Paprocké Vůle. Život – dílo – forma a jazyk* (1946); *Jakub Arbes. Život a dílo* (1946); *Jazyk ve vývoji společnosti. Studie ze sociologie spisovného jazyka* (1947); *Jaro národů ve slovanských literaturách* (1948); *Polská literatura ve věrech revoluce* (druhé vyd. 1949); *Julius Słowacki. Polský básník revolucionář* (1949) atd.²² Pro zachycení nejvýraznějších rysů recepce těchto textů jsou podstatné tři z nich: *Bartoloměj Paprocki z Hlohol a Paprocké Vůle*, *Jakub Arbes* a druhé vydání *Polské literatury ve věrech revoluce*.

Publikace věnované *Paprockému* a *Arbesovi* vyšly v době, která jim a jejich autorovi ještě poměrně přála. Jejich recenzenti oceňovali jednak použitou metodu: „metodickou průbojností práce Krejčího jistě bude ukazovat cestu dalším monografiím“

21 *Sociologie literatury* však už po válce v novém vydání publikována nebyla. Znovu vyšla ve dvou reedicích až v letech 2001 a 2008, čímž se o ni opětovně po téměř šedesáti letech rozproudil zájem.

22 Srov. poznámku Jiřího Bečky: „Monografie o Arbesovi vznikala již během nacistické okupace. Přestože bylo dílo hotovo ještě za války, v temných dobách po r. 1942 nebylo možné je vydat, protože cenzura ze zásady nepovolovala díla o české literatuře. [...] Kniha o Bartoloměji Paprockém měla stejné osudy jako práce o Arbesovi; i když byla v r. 1939 zařazena do edičních plánů Slovanského ústavu, za války nemohla vyjít.“ (Bečka 2004: 401)

(Kvapil 1946: 413); jednak propojení zájmu o formu či strukturu literárního díla s jeho sociologicky uchopeným kontextem. Oceňovali srovnávání i spojení (děl i autora) s českými i světovými kulturními souvislostmi či zpracování velkého množství materiálu: „*Badatel mu [romanetu] podle toho věnuje náležitou pozornost, začleňuje jej do světového vývoje. Některé kapitoly literárněvědné, [...], jsou přímo senzační, kolik nových souvislostí tu Krejčí odkrývá*“ (Králík 1946: 18).

Jednotlivé recenze samozřejmě obsahovaly i polemické momenty, ale kladné hodnocení vždy nabylo vrchu. Zjevné přitom je, že pro recenzenty bylo přijatelnější, pokud u Krejčího nepřevažoval pouze sociologický pohled, ale zaměřoval-li se také na tvar díla: „*chyběl tu ostřejší hodnotící zřetel, jenž by určil sílu básnického vidění a formování Arbesova, hodnotu jeho fantastiky i realistického života. Proto s opravdovou radostí čtete závěrečné strukturální analýzy Arbesovy prózy, kde už nejde jen o popis, ale o postižení samotného jádra Arbesova básnického tvaru*“ (Götz 1946: 4).

Padesátá léta: střet s marxistickou kritikou

Druhé, částečně upravené vydání *Polské literatury ve vírech revoluce* vyšlo jen o pár let později než obě výše zmíněné monografie, nicméně v roce 1949 kniha vstupovala do zcela nového kulturněpolitického kontextu, do doby, kdy začaly platit jiné normy. Tento prudký zlom názorně představuje jediná rozsáhlejší, zato velmi příznačná recenze z pera Jiřího Lederera. Přibližuje nám atmosféru a napětí doby, ale také to, jak se pojetí oboru a s tím spjaté hodnocení knihy od jejího prvního vydání v roce 1934, proměnilo.²³ Citujeme:

„Literatura a umění byla a je arénou třídních bojů. Prof. Krejčí si však klidně shromažďuje materiál a klade bez ladu a skladu vedle sebe. Pro něho je kladné jako záporné, životadárné jako smrtonosné. Je to školometský akademismus, který je na hony vzdálen skutečné vědeckosti. [...] Základním nedostatkem práce prof. Krejčího je jeho neideovost. Prof. Krejčí zapomíná, že vědecká práce musí být postavena na pevném ideovém základě marxismu leninismu, jinak nutně a zákonitě upadá do akademického objektivismu, který sloužil reakci.“ (Lederer 1950: 237, 238)

23 Krejčí se téměř o 30 let později vrací ke kritice tohoto druhého vydání ve svém dopise Pavlu Winczerovi z 6. března 1976. „Nebylo také příliš radno k takové přílišně střežené tématice se hlásit. Vždyť i o druhém vydání mé „Polské literatury ve vírech revoluce“ jeden „marxistický“ kritik napsal, že jsem touto knihou „spáchal neodpustitelný hřích na pokrokovém lidstvu“ (dnes bych mu to mohl s bohatými úroky oplatit, ale to já nedělám).“ (LA PNP, osobní fond Karla Krejčího)

Recenze, plná odkazů na Lenina i Stalina a další sovětské autority, je plastickým a přesvědčivým dokladem pro tvrzení o složitosti vědecké i lidské situace Krejčího na počátku padesátých let.²⁴ Více se o této situaci rozepsal polonista a dlouholetý pracovník Slovanského ústavu Jiří Bečka. Zachytil, jak se po roce 1948 postupně objevovaly skryté i zjevné útoky proti Krejčího společenským názorům i vědeckému působení:

„[...] vytýkalo se mu mimo jiné, že není marxista a že jeho výklad literatury vychází z buržoazně objektivistických postojů. Na začátku padesátých let Krejčí jen těžko odolával tlakům ze strany mladých adeptů vědy i některých kolegů.“ (Bečka 2004: 403)

Naplno se konflikt mezi Krejčím, vnímaným jako zástupce předválečné literární vědy, a představiteli nové vědy projevil kolem *Dějiny polské literatury*, publikovaných v roce 1953. Podklady pro tuto objemnou a v mnohém jedinečnou knihu o polské literatuře „od počátků k dnešku“ si Krejčí připravoval rovněž již během válečných i poválečných let. Když se ji však na počátku padesátých let chystal vydat, nemohl obejít názory na literaturu a její společenskou funkci, které reprezentovala tehdejší marxistická věda. Krejčí proto na polský materiál aplikoval „marxistickou metodu“, respektive použil její terminologii při periodizaci a ve vstupních pasážích *Dějiny* vysvětloval sociální pozadí literatury skrze třídní boj.

Reakce na *Dějiny polské literatury* lze označit za rozporuplné. Nikdo nemohl monografii upřít, že je po mnoha stránkách výjimečná: v té době podobná syntéza dějin polské literatury neexistovala, a to ani z pera polských vědců. Samotný fakt Krejčího příklonu k marxismu a tedy jím zvolenou metodu hodnotili v obecné rovině všichni recenzenti kladně. Ovšem její konkrétní provedení se mohlo jevit jako nevyhovující. Příkladem je recenze od Krejčího žáka Otakara Bartoše, který namítal, že v několika pasážích měla být marxistická metoda uplatněna ještě důsledněji: „*Chybí zde kapitola o nástupu „čtvrtého stavu“. [...] Pokrokové a reakční, realistické a protirealistické proudy v literatuře meziválečného dvacetiletí nejsou dosti výrazně rozlišeny*“ (Bartoš 1953: 1104).

Poněkud odlišné bylo přijetí knihy v zemi, o jejíž literatuře pojednávala. Polští polonisté a slavisté vysoce oceňovali Krejčího erudici²⁵, nicméně užitá „marxistická“

24 Ke kritice *Polské literatury ve věrech revoluce* se z odstupe čtyř let vrátil Krejčího student, polonista Otakar Bartoš: „Když v roce 1949 vydal prof. Krejčí celkem beze změny znovu svou práci „Polská literatura ve věrech revoluce“ – setkal se s ostrou kritikou, jejíž správné jádro bylo plně pohlčeno nezdravou formou levičácké, znechucující kritiky, která bujela v době slánštiny.“ (Bartoš 1953: 1100) Jak dále Bartoš konstatoval, Krejčí se poctivě zamyslel nad vlastními chybami a poučil se ze základních sovětských prací.

25 Srov. např.: „na tle dotychczasowych publikacji stanowią one [*Dějiny*] pierwszą próbę ujęcia syntetycznego historii literatury polskiej ze stanowiska materializmu historycznego, zdumiewającą zakresem wiedzy o niej, umiejętnością jej interpretacji i nowoczesnego na nią spojrzenia.“ (Żyga 1955: 276)

periodizace, stejně tak jako pojetí tvorby některých autorů je vyprovokovaly k částečné obsahové polemice: neobraceli se sice přímo proti metodě, ale dávali najevo nesouhlas s tím, že by z periodizace polské literatury měly vymizet tak tradiční termíny, jako je renesance, baroko či klasicismus. Celkově však byla kniha přijata pozitivně: „*na calość tej pracy czytelnik polski spogląda z pełnym uznaniem*“ (Krzyżanowski 1954: 197).

Znovu k sobě *Dějiny* přitáhly pozornost, když v roce 1958 vyšly v německém překladu v Halle, v Německé demokratické republice. Zahraniční vydání, tedy to, co mohlo být jednoznačným stvrzením úspěchu monografie, však mělo svou odvrácenou stranu. S Krejčího erudicí sice opět nikdo nepolemizoval²⁶, marxistická rétorika počátku padesátých let ale v této době velmi rychle zastarávala²⁷, a tak ji většina – především zahraničních²⁸ – recenzentů hodnotila záporně:

„Sein Vorgehen ist streng marxistisch-leninistisch, ihn interessiert vor allem der weltanschauliche und der Klassencharakter des Literaturwerkes, seine Fort- oder Rückschrittlichkeit. Das Vokabular des historischen Materialismus bildet den Grundwortschatz des Textes.“ (Wytrzens 1962: 137)

Dějiny polské literatury k sobě poutaly pozornost badatelů ještě dlouho a diskuse nad nimi víceméně pokračuje až do současnosti²⁹. V každé další zmínce o nich však byla diskusi, popř. kritice, podrobována právě užitá marxistická metoda. Krejčímu tak jejich recepce přinesla ne zcela uspokojivý výsledek: v okamžiku jejich prvního vydání nenaplnil ani po všech vynucených úpravách to, co od něj propagátoři marxismu požadovali. Zároveň ale soustavně – byť ve větší či menší míře – narážel na fakt, že vydal knihu, o níž se později hovořilo jako o publikaci deformované dobou svého vzniku.³⁰

Způsob přijetí *Dějin polské literatury*, které přes všechny nedostatky byly nesporně

26 Srov. např. recenzi z *Mickiewicz-Blätter*, periodika vydávaného v Heidelbergu: „Karel Krejčí [...] ist für diese Arbeit zu danken – und das um so mehr, da sie – bezeichnenderweise – als die einzige neuere eine empfindliche Lücke in der Literaturgeschichte ausfüllt. Das auch dann, wenn Forscher des „Westens“ manches anders signieren und werten!“ (Buddensieg 1961: 78)

27 Svou negativní roli zde sehrála i německá nakladatelství, která vydání díla posouvala. V Krejčího pozůstalosti se nachází smlouva s nakladatelstvím Deutscher Verlag der Wissenschaften, které se zavazuje v listopadu 1953 vydat Krejčího knihu v německé verzi do 18 měsíců. V dubnu v roce 1956 se Krejčímu na urgující dopis ozývá nakladatelství VEB Max Niemeyer Verlag, které nakonec *Geschichte der polnischen Literatur* vydalo v roce 1958.

28 Knihu recenzovali badatelé z tehdejší Německé spolkové republiky, z Rakouska a také z Polska.

29 Srov. např. Vitoň 2005.

30 Z časového odstupu Krejčí na dobu, v níž *Dějiny* vznikaly, vzpomínal v rozhovoru pro polský časopis *Literatura na Świecie* takto: „Mówił pan o odwadze cywilnej, przypisywał mi ją pan. Rzeczywiście ją wykazałem, właśnie pisząc tę książkę. Opracowywałem ją z całą sumiennością, na jaką mnie było stać, choć byłem przekonany, że w ten sposób kręcę bicz na własną skórę. Nie wiem, czy pan pamięta tamte lata. Książka wyszła w pięćdziesiątym trzecim roku! Na szczęście przyjęta została dobrze.“ (Waczków 1974: 260–261)

dlouhou dobu zásadní příručkou oboru³¹, vnesl do recepce Krejčího textů nový tón. Zůstával upřímný obdiv k jeho monumentálním výkonům a hlubokým faktografickým znalostem (nejen polské) literatury, nově se však začaly objevovat pochybnosti a ostré výhrady k jeho metodě.³² Dříve se o ní diskutovalo, mohlo se s ní polemizovat, ale od padesátých let ke Krejčímu patří i odmítavá, ideologicky zabarvená kritika, s jejímž stínem se pak Krejčí vypořádával – a společně s ním i další jeho recenzenti – všechna následující desetiletí.

Šedesátá léta: ve znamení komparatistiky a slavistiky

Přelom padesátých a šedesátých let nepřinesl do recepce vědeckých děl Karla Krejčího žádnou pozitivní změnu; tato doba byla naopak zatížena konfliktem okolo akademických *Dějin české literatury III* (1961). Krejčí byl totiž původně jako uznávaný odborník na českou literaturu 19. století jmenován redaktorem třetího svazu *Dějin* a měl také napsat jednu obecnou a tři monografické kapitoly (o Jaroslavu Vrchlickém, Svatopluku Čechovi a Jakubu Arbesovi). Po sporech s hlavním redaktorem Janem Mukařovským však ze své pozice redaktora odstoupil a redakci svazku cele převzal Miloš Pohorský.³³

Popis konfliktu ze strany Karla Krejčího se zachoval v devítistránkovém rukopise *Moje účast na pracích o III. dílu Dějin české literatury*.³⁴ Zachytil v něm narůstající napětí a zdrhávající se komunikaci s pracovníky ústavu, ale také celkovou nepřehlednost situace kolem prací na jednotlivých svazcích. Z jeho zprávy se mimo jiné dozvídáme, že se oproti plánu rozhodl k celému třetímu dílu sepsat rozsáhlou úvodní kapitolu, která nakonec nebyla publikována a kolem níž napětí eskalovalo.

Vysvětlení, proč Krejčí ztratil důvěru hlavního redaktora Mukařovského a byl z významné pozice redaktora třetího svazku *Dějin* odsunut do vedlejší, neviditelné role jednoho z externích spolupracovníků, je možné najít několik. Svou roli nepochybně sehrálo politické pozadí: bylo nežádoucí nechat v čele svazku politicky nedůvěryhodnou osobu.³⁵

31 Význam *Dějin* i v mezinárodním kontextu potvrzuje např. fakt, že první maďarská monografie o dějinách polského písemnictví z pera Endre Kováce *A lengyel irodalom története* (1960), vznikla na podkladu Krejčího publikace. Srovnání obou textů podal Antonín Měšťan ve své recenzi (Měšťan 1962).

32 I další Krejčího práce z té doby byly hodnoceny podle vhodnosti metody. Většinou se ovšem konstatovalo, že ji Krejčí zvolil správně; tedy, že se sám poučil. Takto se vyjádřil O. Bartoš o další Krejčího monografii *Kapitoly o Jakubu Arbesovi* (1955): „K. Krejčí se vyrovnává vzácnou sebekritičností se svou první prací, vidí její chyby, ale vidí po právu i její klady. [...] Krejčího *Kapitoly o Jakubu Arbesovi* jsou podnětné v první řadě svou tvůrčí aplikací marxistické metody bádání.“ (Bartoš 1956: 594)

33 Podrobnější informace o sporu viz zde srovnávací kapitola o Krejčího a Pohorského verzi textů pro *Dějiny české literatury III*. Srov. též zpráva o pozůstalosti Karla Krejčího od Miloše Sládka (Sládek 2005) či články k historii ÚČL AV ČR (Petrbok 2010, Bláhová 2010).

34 Uloženo v Literárním archivu PNP, osobní fond Karla Krejčího.

35 Srov. vzpomínky Vladimíra Forsta *Úlomky života* (Forst 2009).

Nebyl to ale jediný důvod: Krejčí si nenesl jen politické stigma, ale reprezentoval také předválečnou generaci literárních vědců – a jeho přístup k psaní literárních dějin se výrazně odlišoval od přístupu, který v akademickém ústavu prosazovali mladí vědci směřující od marxismu ke strukturalismu. Spor okolo redakce akademických *Dějin* byl tedy převážně ideově-metodologický. Krejčí za rozhodující považoval výtky, které směřovaly proti jeho koncepci dějin české literatury 19. století a které ji shledávaly nedostatečnou kvůli nepřesnému rozlišení pokrokového a reakčního proudu.³⁶ Lze tedy říci, že v celém konfliktu i v odmítnutí Krejčího textů pokračovala ideologicky zabarvená kritika, s níž jsme se už setkali u hodnocení *Dějin polské literatury*.

Příznivější situace pro Krejčího nastala teprve v polovině šedesátých let, kdy vydal své další stěžejní dílo, monumentální komparativní monografii *Heroikomika v básnictví Slovanů* (1964). Jde o pětisetstránkovou studii o vývoji široce pojatého žánru „heroikomiky“, a to nejen ve slovanských literaturách, jak tvrdí titul, ale v kontextu evropské kultury od Aristotela až po Jamese Joyce. *Heroikomika* byla přijata jednoznačně kladně až obdivně, a to jak domácími, tak zahraničními recenzenty³⁷. Objevily se také jednotlivé výtky či polemiky, ale tentokrát především věcné: hodnocení *Heroikomiky* znamenalo postupný návrat k téměř přirozené, ideologií nesvázané diskusi o Krejčího metodě i o samotné literatuře, kterou ve svém díle pojednával.

„Porovnávací postup a rozsiahla znalosť slovanských i neslovanských literatúr mu umožnila z tohto rôznorodého a časove veľmi členitého materiálu vytvoriť ucelené syntetické dielo, oplývajúce množstvom nových postrehov a poznatkov, početných teoretických súvislostí a zovšeobecnení. [...] Krejčího práca potvrdila a znovu nastolila jednu zo základných požadaviek modernej komparatistiky – štúdium národných literatúr v čo najširšom kontexte literatúry svetovej a v čo najširších typologických a literárnohistorických súvislostiach.“ (Hvišč 1965: 208)

Výjimečnost *Heroikomiky* nespočívala jen v rozsáhlosti materiálu, v lehkosti, s jakou Krejčí srovnával rozmanitá díla z různých literatur, v žánrovém vymezení či typologickém řezu. Důležité bylo, že Krejčí *Heroikomikou* rehabilitoval v rámci české vědy svou komparatistiku,

36 Viz Krejčího zpráva *Moje účast na pracích o III. dílu Dějin české literatury*. (LA PNP, osobní fond Karla Krejčího)

37 Srov. např. recenzi Jerzyho Pietrkiewiczze, uveřejněnou v londýnské revui *The Slavonic and East European Review*: „...Dr. Krejčí's work which displays both his wide scholarship and his keen critical insight. Any specialist in the Slavonic field will benefit from his arrangement of parallels and appositions. [...] In the final analysis, Dr. Krejčí's survey remains a remarkable contribution to the comparative study of European literature.“ (Pietrkiewicz 1965–66: 212–213)

neboť právě jeho smysl pro komparativní uchopení literatury vzbuzoval v padesátých letech časté negativní reakce³⁸, stejně tak jako byl celý obor tvrdě kritizován jako projev kosmopolitismu. Charakteristický se v tomto smyslu jeví posudek slavisty Franka Wollmana na Krejčího studii *Klasicismus a sentimentalismus v literaturách východních a západních Slovanů*, která tematicky částečně předjímal *Heroikomiku* a kterou Krejčí pronesl na IV. sjezdu slavistů v Moskvě roku 1958:

„Nemohu souhlasit s formulací závěru: „Ze sentimentalismu vyrůstají renesance menších slovanských národů a jeho pomocí nalézají přirozený zdroj pro obnovu literatury v tvořivosti lidové.“ Myslím, že by to byl návrat ke kosmopolitické vlivologii. Jsou-li lidové masy nositelem a tvůrcem všech hodnot, pokroku a vývoje, jsou rozhodující osvoboditelské tendence sociální a národní: společnosti v svém osvoboditelském zápase berou si v příhodné době vhodné prostředky nadstavbové odkudkoli. Radím: přestylizovat.“ (Wollman, LA PNP)³⁹

Ovšem v polovině šedesátých let, kdy vyšla *Heroikomika*, již byla situace jiná a pro Krejčího jednodušší, neboť postupující liberalizace i u nás otevírala komparatistice prostor. Dobově příznačné však bylo, že v recenzích kladnému soudu o srovnávacím přístupu vždy nejprve předcházelo odsouzení staré komparatistiky a ujišťování, že s ní současná Krejčího metoda nemá nic společného:

„Ovšem na rozdíl od staré komparatistiky pozitivistického typu, která se uzavírala do úzké akademické specializace a faktografického empirismu, otevírá K. Krejčí komparatistiku pro otázky celistvějšího historického a literárního procesu.“ (Mathauserová 1966: 45)

Tendence recenzentů očišťovat Krejčího z podezření, že by mohl rozvíjet zastaralé a dříve odsuzované metody, se od této chvíle v různých obměnách stala důležitou konstantou recepce jeho textů.

V průběhu šedesátých let si autoři recenzí častěji všímali syntetického charakteru jeho prací. Syntetičnost nepatřila u Krejčího mezi nové prvky; nové bylo spíše to, že se jeho syntetický přístup – obzvláště u tak rozsáhlé práce, jakou představovala *Heroikomika* –

38 V souvislosti s Krejčího *Polskou literaturou ve věrech revoluce* (1949) byla odsouzena i komparatistika: „Jaké to pídění po všech možných vlivech nepolské literatury bez snahy pochopit ideové jádro, vyrůstající z domácích poměrů, z domácích tradic, z dobové problematiky, z napětí mezi třídami! Je to tzv. komparativismus, který je slepou uličkou literární vědy.“ (Lederer 1950: 238)

39 Strojopis posudku uložen v Literárním archivu PNP, osobní fond Karla Krejčího.

kontrastně odrážel od analytických tendencí dobové literární vědy. Pokud se badatelé pokoušeli o syntézu, činili tak většinou v rámci pracovních týmů, nikoli jako jednotlivci, jak tomu bylo v případě Krejčího.

K této opozici se přiřadil i další rys, totiž Krejčího „nevědecký jazyk“. Pokud se recenzenti ke Krejčího vědeckému stylu vyjadřovali, hodnotili vesměs kladně, že se snažil psát svoje práce srozumitelně i pro širší vzdělané publikum a vymykal se tak trendu kladoucímu důraz na terminologickou exaktnost a stále užší vědeckou specializovanost.

Sedmdesátá léta: výbory a výročí

Poslední desetiletí Krejčího aktivního působení, sedmdesátá léta 20. století, proběhlo ve znamení dvou stěžejních výborů z jeho celoživotní práce. Chronologicky první je v Česku téměř neznámý: *Wybrane studia slawistyczne. Kultura – Literatura – Folklor* (Varšava, 1972). Jde o reprezentativní průřez celou badatelovou tvorbou, který uspořádali a přeložili pracovníci Slovanského ústavu Varšavské univerzity. Rozměrná, přes sedm set stránek čítající publikace, poctivě redakčně připravená a ještě uvozená obsažným vstupem k životu a dílu Karla Krejčího od předního polského slavisty a bohemisty Józefa Magnuszewského byla rozhodně nepřehlédnutelnou poctou téměř sedmdesátiletému polonistovi.⁴⁰ Významnost tohoto edičního počínu zaregistrovali i čeští slavisté:

„Že takový výbor z díla odborníka pro zahraniční filologii vydávají nikoli jeho domácí žáci a spolupracovníci, ale vděční kolegové v jiné zemi, pro jejíž kulturu autor pracoval, je stále ještě výjimkou a u českého badatele je to, nemýlím-li se, první případ toho druhu.“ (Wollman 1973: 197)

Polští recenzenti na výboru docenovali především texty, které pro ně byly předtím těžko dostupné – a to nejen kvůli češtině, ale hlavně, protože byly roztroušeny po časopisech – a které pro ně představovaly objev. Jestliže byl Krejčí do té doby širšímu publiku nejvíc znám svými marxistickými *Dějiny polské literatury*, najednou polští zájemci drželi v rukou čtivou knihu, která originálním způsobem interpretovala rozmanitý svět slovanských literatur. Výbor přitahoval velkou pozornost a četné recenze obsahovaly pouze kladná hodnocení:

„Wybrane studia slawistyczne Karela Krejčego są na pewno jedną z najciekawszych

40 Při příležitosti vydání výboru byla navíc Krejčímu udělena cena polské sekce Sdružení pro evropskou kulturu.

i najbogatszych publikacji z dziedziny nauki o literaturze, jakie się ostatnio w Polsce okazały.” (Ślaski 1972: 50)

Druhý, domácí, výbor *Česká literatura a kulturní proudy evropské* (1975) měl také značný ohlas. Pro mnohé se tento soubor převážně komparativních statí stal jednou z nejzajímavějších knih, které mohly v době normalizace vyjít.⁴¹ Ve srovnání s polskou knihou ale nešlo o reprezentativní výbor, který by přdestřel co nejpestřejší škálu Krejčího textů. *Českou literaturu* sestavoval Krejčí sám ze studií jak již publikovaných, tak také nových; návrh na vydání knížky s pracovním názvem *Západ a východ v české literatuře 19. století* poslal nakladatelství Československý spisovatel v lednu roku 1971.⁴² Výsledný titul věrně zrcadlí obsah knihy: Krejčímu šlo o zasazení české literatury do kontextu evropských literatur a jejich „proudů“; jednotlivé studie měly dohromady tvořit soudržný celek, a byly tak také vnímány.

„Tím vybrané studie Karla Krejčího dostávají podobu jakýchsi svérázných dějin české literatury 19. století, ne sice úplných a souvislých, což nebylo ani úmyslem pořadatele, ale neobyčejně podnětných pro vědecké uvažování o české literatuře a zajímavých pro každého.“ (Forst 1975: 4)

Všechny recenze knihu zcela jednoznačně chválily.⁴³ Nenajdeme zde žádný konflikt, ale je zajímavé, že opět – více než deset let od vydání *Heroikomiky* – část recenzentů cítila potřebu znovu vymezit Krejčího komparatistiku vůči starým a překonaným metodám. Paradoxnost této argumentace spočívala v tom, že nejstarší texty zahrnuté do výboru pocházely už ze začátku třicátých let a ty ostatní vycházely průběžně ve čtyřicátých, padesátých i šedesátých letech 20. století. Tedy v dobách, kdy různými nešvary „staré buržoazní“ metody mohly nasáknout velmi dobře:

„Nejde mu přitom o překonané pozitivistické vyhledávání vlivů, daleko spíše o vyznačení kulturní výměny, iniciativních podnětů, které národní literatura přijímala od východu i západu a tvůrčím způsobem přetvářela ve specifickou podobu.“ (Ier 1975: 6)

41 Srov. např. text Jiřího Kudrnáče: „Kniha *Česká literatura a kulturní proudy evropské* znamenala ve své době průkopnický ediční čin, zaujímá zásadní místo bohemistické syntézy v díle svého autora a dodnes, po 30 letech, si udržuje nezastupitelné postavení v české literární vědě.“ (Kudrnáč 2006: 13)

42 Strojopis doprovodného dopisu se nachází v LA PNP, osobní fond Karla Krejčího.

43 Pochvalné hlasy se ozývaly i ze zahraničí. Takto ocenil Krejčího výbor britský bohemista Robert B. Pynsent: „This collection of essays is the boldest work of comparative literature to appear in Czechoslovakia since the Second World War.“ (Pynsent 1978: 438)

Z recenzí vyplývá upřímný obdiv nad Krejčího rozhledem po evropské kultuře a jeho schopností propojovat rozličné prvky do objevených celků. Kniha působila nově až překvapivě – a to i přesto, že pouze jedna čtvrtina textů v ní vycházela poprvé. Opakuje se zde zkušenost z polského sborníku: nakolik může soustředění řady hůře dostupných či pozapomenutých studií do jednoho souboru zvýznamnit jejich autora.

„Této metody používal již dříve Krejčí ve svých přednáškách, ale plně ji využil v této syntetické práci, která je tak prací přehodnocující celé naše písemnictví a zůstane proto vždy mezníkem v naší literárně vědní komparatistice.“ (Brauner 1975: 13)

Soubor *Česká literatura a kulturní proudy evropské* patřil k nemnoha knižním projektům, které se Krejčímu v sedmdesátých letech podařilo uskutečnit.⁴⁴ Podle stručných nástinů práce plánované na přelomu šedesátých a sedmdesátých let je totiž zřejmé, jak postupující normalizace ovlivnila Krejčího publikační činnost. Pod jejím vlivem přerušil například práci na dějinách literatury středoevropských národů (ve spolupráci s maďarskými kolegy) či na plánované knize o romantické grotesce.⁴⁵

Od poloviny sedmdesátých let se texty, reflektující Krejčího tvorbu, postupně začaly proměňovat. Při příležitosti Krejčího sedmdesátých narozenin (1974) a pak také z důvodu jeho úmrtí (1979) vycházely souhrnné články, zabývající se jeho dílem v celku, což se do této doby stávalo sporadicky.⁴⁶

Náhledy českých i zahraničních vědců na působení i význam Karla Krejčího, publikované v této době, vyznívaly poměrně rozmanitě. Rozdíl mezi nimi spočívaly zejména v tom, z jaké generace vědci pocházeli, jestli se zaměřovali na jeho komparatistiku, nebo pro ně byl důležitější sociologický aspekt jeho prací; zda chápali termíny jako „marxistický“ či „pozitivistický“ neutrálně nebo naopak negativně; nakolik chtěli Krejčího díla skutečně kriticky hodnotit, anebo je jen připomenout atd. Celkově význam těchto textů spočíval spíše v souhrnnosti, završenosti poznámek ke Krejčího tvorbě.⁴⁷

Přelom 1989: boj o rehabilitaci

Jak již zaznělo v úvodu, po roce 1989 nastala v recepci tvorby Karla Krejčího nová a značně

44 Významná byla také ještě týmová práce *Příspěvky k morfologii a sémantice literárněvědných termínů* (1974).

45 Viz dokumenty uložené v LA PNP, osobní fond Karla Krejčího.

46 Mj. např. heslo ve *Slovníku českých spisovatelů* (1964) nebo jubilejní článek (Kudělka 1964).

47 Výjimku tvoří text Pavola Winczera *Črta k vědeckému profilu Karla Krejčího* (1975). Přinesl nejen souhrnné poznámky k vědeckému portrétu Krejčího, ale navíc velmi výrazně a originálně interpretoval Krejčího pozici v rámci české literární vědy.

specifická situace. Krejčího bývalí spolupracovníci či žáci (většinou z řad slavistů) se usilovně a vytrvale snažili jeho vědeckou práci aktualizovat a rehabilitovat. Krejčí byl proto recipován především na základě své metody, jako badatel metodologicky objevný a přínosný. Důvodů, proč jeho zastánci volili právě tuto cestu, najdeme několik. Jednak bylo snazší a přehlednější věnovat se jeho poměrně dobře vymežitelným teoretickým tezím než jej připomínat jako autora extrémně objemného literárněhistorického díla. Jednak přemýšlení o metodologii mnohem lépe zapadalo do okruhu otázek, jež současnou literární vědu zajímají, a také se jednalo o obecnější problematiku, přitažlivější pro širší vědeckou obec. Krejčího obhájci si navíc jasně uvědomovali, že zatímco u něj nikdy nebyla jakkoli zpochybňována hloubka jeho znalostí či materiálová hodnota jeho prací, případné výtky směřovaly proti jeho metodě.

Boj za rehabilitaci vědecké práce Karla Krejčího tak v mnohém navázal na jeho recepci, jak jsme ji popsali od šedesátých let, ovšem s tím rozdílem, že zatímco dříve se v recenzích obhajoba před obviněním ze zastaralosti metody většinou objevila jen jako jakýsi povinný úvod na začátku textu, po roce 1989 se obrana Krejčího stala jedním z hlavních sdělení článků. Ty měly polemický charakter a obsahovaly námitky, že Krejčí není tím, za koho bývá obvykle považován:

„Jeho teoretické a metodologické aktivity ostávají dodnes v tieni. [...] Aj keď sa Krejčího dielo môže javiť ako napohľad málo výbojné, jednako pri bližšom pohľade je preň príznačná vysoká miera metodologického vedomia. [...Krejčí] venoval upresňovaniu výskumných nástrojov podstatne viac pozornosti, ako by sme boli náchylní pripustiť.“ (Winczer 2005: 407)

Mezi nejvýraznější patřila snaha očistit Krejčího od pejorativní nálepky „pozitivisty“, což bylo chápáno jako obecné pojmenování metodologicky zastaralého badatele.⁴⁸ Pojem pozitivismus tedy nezastupoval určitý literárněvědný směr, ale byl spíš chápán jako označení pro nepružnou metodu, uzavřenou vývoji i metodologické či teoretické reflexi. Proto jej Krejčího zastánci kladli do kontrastu s metodologickou originalitou Krejčího textů: „*Jeho pozitivismus nedospíval ke kvantifikujícím souhrnům. Faktografie mu tvořila značně členěné zázemí pro originální argumentaci. Komparativními postupy nesledoval ovlivnění ani inspiraci, ale specifické a vývojové motivické souvislosti*“ (Viktora 2005: 429).

V podobném smyslu jako vůči pozitivismu se autoři často vymezovali také vůči

48 „Český polonista býval – a dosud někdy je – považován za pozitivistu s malým porozuměním pro uměleckou stránku literárních děl.“ (Měšťan 1999b: 341)

spojování Krejčího s tzv. vlivologií, tedy symbolem pro překonané postupy v oblasti srovnávací vědy nebo pro umělé hledání vlivů bez faktického opodstatnění: „*Absolutnie nie chodzilo tu [u Krejčího] o wysmiwaną wplywologię*“ (Kardyni-Pelikánová 2006: 27) nebo podobně: „*[u Krejčího] problematika vlivů, kontaktů, paralel a recepční závislosti není pozitivisticky samoučelná*“ (Pospíšil–Zelenka 2001: 9).

Nezaměnitelnou roli v recepci Krejčího po roce 1989 ovšem sehrály dvě reedice *Sociologie literatury* (2001, 2008), která do té doby figurovala spíše jen jako položka v Krejčího bibliografii, kterou ale málokdo skutečně držel v ruce. Při hodnocení této brožury navíc nešlo jen o samotné sociologické téma. Krejčího zastánci byli totiž především zaujati tím, že se objevil spis, který zřetelně potvrzoval jeho zájem o teoretické otázky literárního díla. Díky reedici *Sociologie literatury* byl nalezen potřebný argument, potvrzující badatelovu metodologickou vyzbrojenost a schopnost o literatuře teoreticky přemýšlet na vysoké úrovni. Krejčího žáci vyzdvihovali jeho zájem o zkoumání struktury a formy díla a snažili se vysvětlit, že v žádném případě nepřehlížel teoretické otázky:

„Karel Krejčí nepatřil – stejně jako Václav Černý a další významní čeští literární vědci a historikové jeho doby – k přívržencům strukturalismu. Na druhé straně nebyl epigonem pozitivisticky orientovaných literárních historiků druhé poloviny 19. století, takže [...] také přinesl přesvědčivý rozbor formální stránky čistě beletristických i zdánlivě pouze odborných textů polského autora.“ (Měšťan 1999b: 342)

Reedicemi se otevřel prostor pro objevování dříve neznámých nebo polozapomenutých Krejčího poznatků. Nové čtení *Sociologie literatury* navíc umožnilo propojit Krejčího s pražským strukturalismem, a tím podtrhnout jeho význam.

Výklad, který Krejčího sociologii dával do blízkého vztahu s „rodinným stříbrem“ české literární vědy, tj. se strukturalismem, se stal inspirativní a v obměnách se během minulých dvaceti let pravidelně vracel.⁴⁹ Zmíněné propojení totiž působí přitažlivě a lehce kontroverzně, má ale i své opodstatnění, neboť Krejčí se v *Sociologii literatury* skutečně věnoval teoretickým otázkám literárního díla a jeho estetické hodnotě, zmiňoval formalisty, inspiroval se Ingardenem, vyzdvihoval „imanentní rozbor díla“ atd. Někteří interpreti se však nechali souvislostmi mezi Krejčím a strukturalismem příliš unést. Zoltán Rédey např. u něj

⁴⁹ Polský badatel Zdzisław Niedziela na blízkost Krejčího a strukturalismu upozorňoval hned z počátku 90. let, mnohem dříve, než vyšly uvedené reedice: „Karel Krejčí harmonijnie zespolił osiągnięcia badawcze praskiej szkoły strukturalnej z socjologiczną interpretacją dzieła literackiego, a posługiwał się zazwyczaj metodą komparatystyczną.“ (Niedziela 1991: 24)

nalézá: „jednoznačnú stotožnenosť s programovými princípmi jeho kolegov z Pražského lingv. krúžku. Krejčí sa tu prosto nezaprel ako „štrukturalista par excellence“ – formuluje vlastne elementárne zásady štrukturalistickej metodológie“ (Rédey 2004: 159). Tak dalece jdoucí konstatování by si autoři, kteří Krejčího dílo dobře znají, nedovolili.

Snaha zbavit Krejčího nepopulárního, dehonestujícího nánosu nicméně v některých případech překračovala smysluplnou míru a ve své úpornosti přestávala být důvěryhodná. V Krejčího jistěže zajímavých, ale přece jen letmo načrtnutých poznámkách k rozličným problémům literárního díla, kterých lze ve válečné, tedy prozatímní verzi *Sociologie literatury* najít dostatek, byly odhalovány zárodky různých moderních literárněteoretických konceptů.⁵⁰

Jen málokterý z vědců, kteří o Krejčího díle v posledních dvaceti letech psali, se přitom odhodlal otevřeně posoudit reálné možnosti uplatnění jeho metody v kontextu současné literární vědy. Výjimku představoval slavista Antonín Měšťan, který (snad díky odstupu, danému pohledem ze zahraničí, kde od poloviny šedesátých let působil) hned na počátku devadesátých let posuzoval situaci poměrně skepticky a šanci na to, že by Krejčího sociologie literatury mohla prorazit, považoval za mizivou. To však nic neměnilo na tom, že se sám snažil proti tomuto nepříznivému předpokladu vystupovat:

„Dnes by měl Karel Krejčí potíže přesvědčit mnohé literární kritiky [...], že sociologie literatury není jiné označení pro naivní Leninovu teorii odrazu. [...] sovětští i jiní marxisticko-leninští teoretici a historici literatury ostře odsuzovali pozitivizmus a sociologický přístup. [...] Přesto se v určitých kruzích epigonů strukturalismu ujal názor, že marxisticko-leninská literární teorie, pozitivistický přístup k dějinám literatury a sociologická analýza literárních děl a dějin literatury jaksí přirozeně patří k sobě.“ (Měšťan 1999a: 338)

50 Srov. např. článek jednoho z editorů nově vydané *Sociologie literatury*: „[...] byl to zcela jiný sociologismus [...], jenž naopak v lecčems překvapivě anticipoval dnešní kulturologii, areálovost, multikulturalismus a etnický princip, aniž by se ovšem uchyloval k neplodným krajnostem.“ (Pospíšil 2006: 42)

Kapitola 2

Výchova v badatele

Karel Krejčí jako pozitivista?

Badatelé, kteří po roce 1989 reagovali na obecně panující skepsi k metodologické úrovni textů Karla Krejčího, se vyrovnávali zejména s jejich spojováním s pozitivismem, respektive s interpretací, která pozitivismus pojímá jako něco vědecky a metodologicky nepřijatelného. V úsilí rehabilitovat Krejčího vědeckou práci se ho proto snažili od této spojitosti očistit, neboť ji chápali jako snadný způsob, jak někoho znemožnit a odsunout do nezajímavých poloh. Nicméně texty, které zmiňují Krejčího vztah k pozitivismu, se jím nikdy nezabývají důkladněji. Ať už jednotliví posuzovatelé přijímají nebo odmítají označení Krejčího za pozitivistu, tématu většinou věnují pouze stručné teze vymežovacího typu, aniž by jasněji určili, co tímto termínem míní.

Současná literární věda umožňuje minimálně dva výklady pozitivismu. Primárně se tak označuje filozofický a historiografický směr, který vznikl v druhé polovině 19. století a zasahoval až do první poloviny 20. století a který charakterizují jeho představitelé, teze, daná metodologie⁵¹. Sekundárně ale, v obecnější a méně ujasněné podobě, se termínem chápe negativní až pejorativní označení pro přístup, který příliš dbá na faktografii a nevychází vstříc literárněteoretickým trendům.

„Daný termín slouží jednak k označení určitého historického paradigmatu uvnitř dějin vědy obecně a zvláště filologie. Dále se tento pojem také užívá jako hodnotící, ne-li přímo polemické označení aktuálních tendencí určitého oboru. Za pozitivistické v tomto smyslu jsou obvykle považovány kritické, resp. nepřátelské postoje k teorii, omezování se na sběr pouhých faktů či absence metodologické reflexe.“ (Nünning

51 Zároveň i zde hned nacházíme další rozčlenění: vznikl francouzský a německý pozitivismus, které měly přece jen odlišnou tradici i náplň než jejich česká varianta, přiměřená daným podmínkám. A i v rámci českého pozitivismu se vedle sebe ocitaly odlišné vědecké osobnosti, které samy o sobě vytvářely různé podoby tohoto směru.

Prosté tvrzení, že Krejčí byl (či naopak nebyl) pozitivistou, tedy samo o sobě mnoho nevyovídá, pokud se přesněji neurčí, v jakém konkrétním významu dané termíny užíváme. Obecně totiž Krejčího způsob literárněvědné práce může ke srovnání s pozitivismem svádět a není na tom nic nepochopitelného: s Krejčím se přece pojí především komparativní přístup, sociologické hledisko a také smysl pro široký kulturní i historický kontext literárních děl – a všechny tyto postupy si svou „zkušeností“ s pozitivismem prošly.

Komparatistice byla dlouho vytýkána tzv. vlivologie chápaná jako nefunkční pozitivistické shromažďování vlivů bez hlubší interpretace a bez zájmu o samotné dílo, sociologii zase tížila pečeť pozitivistického determinismu a později dokonce marxisticky zjednodušujícího, ideologického hodnocení literatury. Krejčího široký záběr při psaní literárních dějin snadno evokoval historiografickou tradici Vlčkovy školy. Vzhledem ke své aktivní roli v předválečné Literárněhistorické společnosti československé, kterou vedl Albert Pražák a která vytvářela opozici vůči Pražskému lingvistickému kroužku, a vzhledem k některým ze svých učitelů (například Marjan Szykowski nebo Jan Jakubec) se pak Krejčí minimálně vnějškově a po institucionální stránce řadil do skupiny badatelů orientovaných tradičněji – nestrukturalisticky. Část textů, které Krejčího dávaly do souvislosti s pozitivismem, se tak vlastně jen snažily zachytit tuto odlišnost od strukturalistické generace a zároveň spřízněnost s generací tradičněji, což pro někoho znamenalo pozitivisticky orientovaných badatelů.

Zajímavé v tomto kontextu je, že za svého života Krejčí s pozitivismem příliš často spojován nebyl. Před druhou světovou válkou byl totiž tento termín ještě zcela vyhrazen pro Vlčkovu literárněhistorickou školu a její následovníky, mezi něž on nepatřil. Po roce 1948 se pozitivismus – tak jako mnoho jiných předválečných literárněvědných směrů – dostal do politicko-ideologické nemilosti a začal být používán jako likvidační nástroj: označit něčí badatelský přístup za pozitivismus by neznamenovalo nic jiného než jednoznačný odsudek a snahu jej zdiskreditovat.⁵²

Kladně pojímané odkazy na Krejčího vztah k pozitivismu – ve spojitosti s generací jeho učitelů, a tudíž s jeho pozitivistickými kořeny – se tak začaly objevovat až v souhrnných

52 Kromě příspěvků, které se již za Krejčího života snažily popírat (v jeho prospěch), že by vědec měl něco společného se zavrženou pozitivistickou metodou (například Wollman 1974, Ier 1975, Kudělka 1977), najdeme z této doby jen jeden text, který v souvislosti s Krejčím zmiňuje Vlčkovu školu. Charakteristické je, že vyšel v mezičase, tedy v roce 1946, a že vyznívá pochvalně: „Krejčí dovedl ve své monografii spojit starší i novější badatelské metody. Po způsobu Vlčkovy školy vytěžil z pramenného materiálu velmi sytý obraz Arbesova života.“ (Králik 1946: 18)

textech, vydávaných většinou již po jeho smrti. Ilustrovat je mohou formulace polského slavisty Józefa Magnuszewského⁵³ v příspěvku k uctění Krejčího památky:

„Pozostał poza zasięgiem szkoły strukturalnej, wyrastał natomiast widocznie z racjonalno-krytycznego nurtu czeskiej myśli proweniencji pozytywistycznej, z wyraźnym ukierunkowaniem kulturoznawczym i socjologicznym, z nastawieniem na ideowo-społeczne uwarunkowania twórczości literackiej. Były to w istocie założenia szkoły Jaroslava Vlčka, twórcy pierwszej nowoczesnej koncepcji rozwoju literatury czeskiej, zresztą jeden z uczniów Vlčka, Jan Jakubec, należał do bezpośrednich nauczycieli Krejčego.“ (Magnuszewski 1981: 5)⁵⁴

Na Krejčího vztah k pozitivisticky orientovaným učitelům upozorňují i současné slovníkové příručky – *Lexikon české literatury* (1993) i *Slovník českých spisovatelů od roku 1945* (1995-1998). V obou najdeme jeho metodu charakterizovanou podobně⁵⁵: Krejčí prošel silným vlivem pozitivismu, který ovšem modifikoval sociologickými a srovnávacími postupy. Podobně i *Dějiny české literatury 1945–1989 I.* (2007) uvádějí v komentáři ke Krejčímu na prvním místě, že vyznával pozitivistické postupy; teprve poté přidávají informaci o jeho zájmu o sociologické aspekty jazyka a problematiku kulturních a literárních vlivů. Návaznost na pozitivistickou tradici není v těchto kompendiích pojímána pejorativně, záměrem nebylo hodnotit Krejčího negativně a odkaz na pozitivismus měl pouze plnit charakterizační roli. V dnešním chápání však podobný popis může jen stěží působit neutrálně: pozitivismus byl a je vnímán mimo jiné jako označení pro přežitý a nefunkční přístup.

Pokusme se však nyní odhlédnout od tohoto negativního pojetí a pojmut vztah Krejčího a pozitivismu jako literárněhistorickou otázkou.

53 Józef Magnuszewski se Krejčím zabýval již dříve, byl vedoucím vědeckého kolektivu, který připravoval rozsáhlý výbor z Krejčího studií *Wybrane studia slawistyczne. Kultura – Literatura – Folklor* (1972), do něhož napsal podrobnou úvodní studii.

54 Podobný výklad najdeme i v souhrnném zhodnocení Krejčího „života a díla“ z pera Teodora Bešty, autora bibliografie Krejčího prací: „Metodologickou základnou, z níž K. Krejčí vyšel, byla především badatelská kritéria a postupy jeho nejbližších univerzitních učitelů Jana Máchala, Jana Jakubce, Otakara Fischera a zejména Mariana Szykowského, od nichž přejal jednak jejich pozitivistické východisko, jednak komparatistickou metodu. [...] Vedle pozitivistického východiska a principů pražské srovnávací školy, [...], byla tu ještě složka třetí, která do jeho vědeckého díla pronikla podstatným způsobem. Byl jí sociologismus.“ (Bešta 1977: 39)

55 Hesla v obou příručkách sepsal Vladimír Forst, podobné vyznění tedy není překvapující, nicméně zmnožuje se jím propojení Krejčího a pozitivismu v existujících kompendiích.

Výchozí situace

Pro vyjasnění vztahu mezi Krejčím a učením jeho učitelů musíme alespoň stručně nastínit situaci české slavistiky a pozitivistické literární historie, v níž se jako student a později mladý vědec ocitl. Sledování tehdejšího kontextu a Krejčího příspěvků k soudobým polemikám by nám mělo dát první částečné odpovědi na otázky, nakolik je smysluplné hledat mezi ním a pozitivismem paralely nebo přicházet na jiná kompromisní řešení, například prostřednictvím pojmu neopozitivismus⁵⁶.

a. Kontext české meziválečné slavistiky

Karel Krejčí vstupoval do literární vědy v polovině dvacátých let 20. století. Ocitl se tak uprostřed živého dění, kdy se literární věda intenzivně proměňovala: a to jak metodologicky, tak také institucionálně.

Slavistika, ve které se Krejčí jako student polonistiky a bohemistiky pohyboval nejvíce, prodělávala v tomto období velký rozvoj.⁵⁷ V průběhu dvacátých let se ustavovaly a vyvíjely nové filologické obory, na filozofických fakultách v Praze, Brně a Bratislavě se rychle rozrůstaly počty vyučujících i studentů a slovanská studia se dále oborově členila a vyvíjela.⁵⁸ Vznik Slovanského ústavu byl umožněn zákonem z roku 1922, i když svoji činnost reálně zahájil až v roce 1928. Už v roce 1924 ovšem byla v Praze otevřena Slovanská knihovna jako samostatné zařízení ministerstva zahraničních věcí. Začaly vycházet nové odborné i popularizující časopisy – především *Slavia* (1922/23), později také *Slavische Rundschau* (1929), *Byzantoslavica* (1929) a *Germanoslavica* (1931/32); vydávání obnovil

56 Užívání termínu neopozitivismus představuje jeden z pokusů, jak Krejčího spojit s pozitivistickými kořeny, ale zároveň dát najevo, že se ve svém vědeckém vývoji posunul jinam. Srov. např. článek Josefa Vláška: „Není žádným tajemstvím, že Krejčí vycházel z pozitivismu – bylo tu rodinné zázemí i jeho učitelé. [...] Krejčí se rozhodl přijmout z nových tendencí a směřů ty prvky, které byly v jeho chápání pozitivní. Stavěl se proti jednostranné ortodoxnosti a byl přívržencem plurality – zdůvodněné ovšem a nikoli bezbřehé. Nikdy však přitom neopustil základní myšlenky klasického pozitivismu. [...] Neměli bychom podobně uvažovat o zralém Karlu Krejčím jako o neopozitivistovi?“ (Vlášek 2006: 67–68) Nebo jen stručná zmínka z textu o dějinách Ústavu pro českou literaturu v kontextu zakládání odboru pro dějiny české literatury v roce 1947: „Všimněme si potřeby zdůraznit *verbis expressis* zkoumání literárně psychologická (zlomyslně by se tu chtělo říci, zda si sekretář Grund takto nepojišťoval svou metodologii, pošramocenou – aspoň v očích členů PLKu – v polemice s Romanem Jakobsonem o Erbenovu monografii), ale i metodu sociologickou (potřeba sebezpotvrzení tzv. neopozitivistů, jakým byl např. Karel Krejčí, s více či méně imanentním strukturalismem a/nebo s vulgárním marxismem?).“ (Petrbok 2010: 67–68)

57 Základní zdroj informací tvoří texty Milana Kudělky v kolektivních publikacích *Československá slavistika v letech 1918–1939* (1977) a *Česká slavistika od počátku 60. let 19. století do roku 1918* (1997). Zde se též nacházejí podrobnější údaje.

58 V roce 1923 vzniklo v rámci pražského semináře pro slovanskou filologii polské oddělení, kterého se ujal prof. Marjan Szykowski.

Slovanský přehled (1925). Zároveň v roce 1926 vznikl Pražský lingvistický kroužek jako volné sdružení pracovníků v oboru jazykovědy. Jeho učení výrazně ovlivnilo i slavistiku.

Slavistika ovšem v této době řešila také komplex problémů, které se týkaly samotné povahy a smyslu oboru, a kromě obecných otázek literární historie či jazykovědy, které byly tehdy aktuální, se proto soustředila na svůj vlastní specifický okruh témat. Jedním z tehdy probíraných problémů byl táhlý mezinárodní spor o šíři záběru a vymezení slovanské filologie.

Základní pojetí slavistiky formuloval na přelomu 19. a 20. století chorvatský slavista Vatroslav Jagić, vážená autorita ve světě evropské slavistiky. Podle něj slovanská filologie zahrnovala studium veškerého duchovního života slovanských národů, a to nejen v jazyce a v písemných památkách, ale také v náboženství a tradicích. K tomuto studiu přidružil i takzvané pomocné vědy: etnografii, mytologii, paleografii. Jagićovo pojetí, na jedné straně dost široké (obsáhlo zájem o veškerý duchovní život), na druhé straně ale úzce filologicky orientované (nezahrnovalo studium historie Slovanů), v české meziválečné slavistice převážilo. Politické i kulturní změny, které přinesla slovanským národům doba po první světové válce, však stále jednoznačněji vedly k nutnosti Jagićovo pojetí revidovat: problém nastával už jen tím, že se začaly výrazněji rozvíjet samostatné slovanské filologie a tím hrozilo oslabení slavistiky jako jednotné disciplíny.

Jako jeden z mála českých slavistů si kladl za cíl řešit teoretické nejasnosti oboru Miloš Weingart. Ve svých textech, publikovaných na počátku dvacátých let⁵⁹, upozorňoval na nevyjasněnost Jagićovy definice: pokud slovanská filologie stála na úsilí postihnout veškerý duchovní život Slovanů, pak by ovšem měla být realizována i pomocí dalších věd (historie umění, hudby, filozofie). Takto neohraničený a do široka rozprostřený výzkum by však podle Weingarta přestával být soustředěnou, uchopitelnou vědou. Za hlavní úkol striktněji vymezené slovanské filologie proto Weingart označil pouze studium slovanských jazyků a literatur, byť by to znamenalo, že se do ní jako plnohodnotné disciplíny nevtěsnají ani archeologie, ani historie či etnografie.

Pro vymezení oboru v českém kontextu nakonec sehrál zásadní roli profesor pražské univerzity Matija Murko. Nepopíral význam studia dějin Slovanů, ale v rámci slovanské filologie⁶⁰ pro ně neviděl místo: tu pojímal jako studium jazyka, literatury a ústních tradic. Svůj program Murko přednesl i na prvním mezinárodním sjezdu slovanských filologů v Praze

59 Jde především o články *O jednotnosti Slovanstva* (1922) a *O podstatě slovanské filologie* (1924).

60 Terminologicky Murko ještě rozlišoval slovanskou filologii jako součást široce chápané slavistiky, která měla zahrnovat všechny další disciplíny (tedy i historii, právo či filozofii), věnované výzkumu slovanského světa.

V našem stručném výkladu ale rozdíl mezi „slavistikou“ a „slovanskou filologií“ nečiníme.

roku 1929, který proběhl právě v rámci užšího, filologického vymezení. Pro celou českou filologickou obec byl první sjezd významnou událostí a na jeho průběhu se prostřednictvím svých tezí výrazně podíleli i představitelé PLK.

Polemiky nad užším či širším pojetím slavistiky, respektive nad vztahem filologie a historie, však s prvním sjezdem nevyzimely. Už na příštím sjezdu slavistů toto užší vymezení překročili polští organizátoři, neboť ve Varšavě v roce 1934 sjezd hostil také odborníky v kulturně-společenské sekci, která zahrnovala oddělení právní, prehistorické, etnografické a antropologické. Pořádající polští vědci se snažili rozšířit náplň slavistiky, čím ale jen posílili nechuť českých badatelů k takto širokému pojetí. Československá delegace, která tvořila nejpočetnější skupinu, proto organizaci sjezdu kritizovala a navrhla mimo jiné, aby byl následující sjezd připravován pomocí speciálně sestavených komisí. Třetí sjezd slavistů, plánovaný na září 1939 do Bělehradu, se ale kvůli čerstvě vybuchlému válečnému konfliktu neuskutečnil.

Dalším sporným tématem, které se v diskusích vracelo po několik desítek let a které se zaměřovalo na sám smysl slavistického bádání, se stalo zodpovězení otázky, zda a čím jsou slovanské národy natolik specifické (kromě evidentní jazykové příbuznosti), aby je bylo možné či dokonce oprávněné vydělovat z daností evropského kontextu a zkoumat vědecky jako samostatný celek. Jednota Slovanů podléhala v zahraniční slavistice silnějším pochybnostem, než tomu bylo u nás.

Debata nad oprávněností slavistického bádání se u nás příliš nerozvinula, ale svoje místo si zde našla v pozměněné podobě: důležitým problémem se stalo jednotné pojetí slovanských literatur. Vlnu polemik vyvolala otázka, zda lze definovat jejich podstatu jako singulárovou, díky čemuž by bylo možné chápat slovanskou umělou i lidovou slovesnost jako jednu celistvou slovanskou literaturu, nebo zda natolik hluboká spřízněnost mezi slovanskými literaturami neexistuje, a tudíž je nutné pojímat je odděleně a hovořit o nich v množném čísle. S tím byly spojené i otázky jejich srovnávacího zkoumání.

V polemikách se čeští slavisté snažili hledat argumenty pro jednotné studium slovanské literatury, ale v praktickém zpracování zastávali obě stanoviska: Jan Máchal ve svých literárních dějinách *Slovanské literatury I–III* (1922–29) sice formuloval postavení slovanských literatur jako literatur spjatých společnou slovanskou ideou, nicméně v rámci jednotlivých oddílů svého kompendia pojednával každou národní literaturu zvlášť. Naproti tomu Frank Wollman se ve spisech *Slovesnost Slovanů* (1928) a *K metodologii srovnávací slovesnosti slovanské* (1936) snažil uchopit slovanskou literaturu jako jeden celek, existující v rámci světové literatury. Byla to částečně potřeba bojovat proti marginalizaci slovanských

literatur a jejich rozdrobování, které bylo z části motivováno politicky⁶¹, ale především tu Wollman hledal nové cesty srovnávací vědy. Jeho pojetí mělo silné odpůrce mimo jiné z řad polských vědců, kteří ve své obavě z dominance ruské kultury vizi jedné slovanské literatury vášnivě odmítali. Bojovná česko-polská diskuse se několikrát vracela a nesmiřitelnost postojů na obou stranách dokládá také fakt, že polští i čeští slavisté měli potřebu spor oživit a reinterpretovat znovu po roce 1989.⁶²

Zmiňme ještě jeden specifický rys, který se k meziválečné slavistice vázal. S definováním oboru se úzce pojil i problém vztahu slavistiky a národních filologií, tedy v našem kontextu vztahu slavistiky a bohemistiky. Posilování národní filologické specializace a s tím spojené obavy z rozpadu jednotného slavistického studia se objevovaly již před první světovou válkou a nebyly ničím novým, přesto se během celého dvacetiletí nenašlo adekvátní propojení teorie a praxe: v obecné rovině většinou převažoval názor, že bohemistika u nás tvoří jádro slovanské filologie, nicméně v praxi se obě filologie spíše diferencovaly a postupně se jejich zájmy vzdalovaly (důsledky tohoto míjení ostatně sledujeme dodnes).

Rozdíl podtrhly i odlišné metodologické potřeby a možnosti obou disciplín, neboť progresivní strukturalismus Pražského lingvistického kroužku se rozvíjel především v rámci bohemistiky a slavistiku tolik nezasahoval. Mimo jiné proto, že svůj zájem o básnický jazyk a svou tezi imanentního vývoje mohl mnohem příměji uplatňovat v rámci jednojazyčného materiálu.⁶³ Naopak slavistika, věda, která se zaměřovala na množství evropských literatur, vyhledávala jiné metody, a tradičně ji proto charakterizovaly srovnávací přístupy. Provázanost slavistiky a srovnávací vědy byla oboustranná: mezi hlavní představitele meziválečné komparistiky patřili mimo jiné Otokar Fischer, Marjan Szykowski, Jiří Horák, Frank Wollman, z mladší generace Julius Heidenreich (Dolanský), Karel Krejčí či Václav Černý – v souhrnu převážně badatelé spjatí se slavistikou.⁶⁴

61 Šlo především o polemiky proti studii německého slavisty Konrada Bittnera, který popíral hlubší souvislosti mezi jednotlivými slovanskými literaturami, a proti starším tezím polského badatele Aleksandra Brücknera.

62 Jak absolutně byla pro polské vědce singulární podoba slovanských literatur nepřijatelná, dokládá i článek Jacka Kolbuszewského, napsaný o plných šedesát let později, v němž Kolbuszewski rozeprá rekapituloval a připomněl pozitivní roli, kterou v ní z odstupe let sehrál i Karel Krejčí. (Kolbuszewski 1991) Za českou stranu zmiňme články Miloše Zelenky, který staré spory také připomínal. (Zelenka 1995, 2002)

63 Srov. např. popis vztahu slavistické komparistiky a strukturalismu od Slavomíra Wollmana: „Ve vědecké škole Mukařovského, [...], se zatím ustálila představa o imanentním vývoji systému národní literatury, do něhož eventuální podněty a vlivy vstupují jen jako prvky mimosystémové.“ (Wollman 1989: 54) Tehdejší strukturalistické stanovisko můžeme číst např. u Felixe Vodičky: „Ve skutečnosti literatura každého jazyka má svou vlastní problematiku, danou odlišností jazykového materiálu. [...]Všechny složky literární struktury mohou být realizovány jen prostřednictvím určitého jazykového systému. V tomto jazykovém systému tkví zárodky odlišnosti jedné literatury od druhé, poněvadž i když cíle literární mohou být u různých národů v dané chvíli stejné, přece jen prostředky odpovídají možnostem dané jazykové struktury.“ (Vodička 1942: 395)

64 Srov. Wollman 1989.

Vstupoval-li tedy Krejčí coby mladý polonista do kontextu české meziválečné slavistiky, a ještě přesněji do kontextu srovnávací slovanské vědy, obklopoval ho trochu jiný okruh otázek, než pokud by například zůstal u studia germanistiky nebo se rozhodl více se zaměřit na bohemistiku. Slavistika se však v žádném případě nevydělovala mimo obecný kontext literární vědy a tehdy velmi živé diskuse kolem starých i nových metodologických přístupů ji zasahovaly podobně jako například bohemistiku.

b. Literární historiografie: Vlčkova škola

Literární věda se v meziválečném období vyrovnávala jak se staršími, tradičními přístupy, tak intenzivně zkoumala nové možnosti, jež by lépe dokázaly uchopit i interpretovat jednotlivá díla i literaturu jako celek. Pozitivismus, dosud hlavní vědecký proud, určující českou literární vědu od poslední třetiny 19. století, stačil pro zachycení literatury stále méně. Přestože byl ale vnímán jako zastarávající směr, který již od předválečných let musel čelit kritice, své výsadní postavení ztrácel jen velmi zvolna. Spolu s ním byla kritice podrobována rovněž tradiční literární srovnávací věda, která sice v této době mimo jiné hledala nové způsoby slovanského srovnávacího studia, přesto jí však stále byla vytýkána povrchní „vlivologie“. Zpřesňováním procházely duchovědné i psychologicky zaměřené přístupy, které se proti jednostrannosti pozitivismu postavily již v prvních desetiletích 20. století. Zejména si však rostoucí pozornost sjednával ruský formalismus a později strukturalismus Pražského lingvistického kroužku.

Diskuse o metodologických problémech literární vědy – vyvolané vládnoucím pozitivismem – se objevovaly v několika vlnách. Od devadesátých let 19. století totiž v mnoha sešitech vycházely monumentální *Dějiny české literatury* (1892–1914) Jaroslava Vlčka, první syntetická monografie takového rozsahu i způsobu vědeckého zpracování. Jeho vrstevník Jan Jakubec pak počátkem 20. století vydal svoje *Dějiny literatury české* (1911/29/34). Nepřehlédnutelné syntézy vycházející několik desetiletí se staly symboly českého pozitivismu a jako takové nutně vybízely k úctě, ale také k přehodnocování a kritice. Přibližme si stručně, v jaké podobě se pozitivismus v českých podmínkách uplatnil, ať je zřejmější, proti čemu jeho kritikové vystupovali.

Pojem „Vlčkova škola“ zahrnuje generaci literárních historiků, kteří od devadesátých let 19. století de facto zakládali a utvářeli nový vědní obor – literární historii – a to právě v čele s Jaroslavem Vlčkem. Z dalších výrazných osobností k ní patřili již zmíněný Jan Jakubec a také Josef Hanuš a Jan Máchal. Do široce pojaté „Vlčkovy školy“ ale náleželi i jeho

následovníci či mladší spolupracovníci; k výrazným žákům se počítají Miloslav Hýsek a Albert Pražák.

Mezi pojmem Vlčkova škola a pojmem česká pozitivistická literární historiografie se tradičně klade rovnítko, pozitivismus je vcelku automaticky vztahován právě k této první vědecké generaci literárních historiků, na niž pak navazovaly generace další. Při podrobnějším zkoumání jejich „pozitivismu“ se však ukazuje vnitřní odlišnost jednotlivých přístupů – a s tím také rozrůzněnost podoby, v jaké se pozitivismus v českém kontextu vyskytoval.⁶⁵ Zaměřme se nyní především na oba stěžejní představitele a jejich dějepisnou metodu, tedy na již zmiňované souputníky Jaroslava Vlčka (1860–1930) a Jana Jakubce (1862–1936).

Jaroslav Vlček i Jan Jakubec se pro svou novou metodu inspirovali z dvou významných evropských zdrojů: jak z francouzského pozitivismu – především z textů francouzského badatele Hippolyta Taina⁶⁶, tak také z díla představitelů německé literární vědy⁶⁷. Příklon k Tainovu pozitivismu byl především reakcí na předchozí stav literární historie. Výrazem snahy překonat dřívější biograficko-bibliografickou metodu, charakteristickou suchým, svědomitým zaznamenáváním nashromážděných faktů, i metodu filologickou, která sice vnesla do bádání pevný řád a pečlivost, nicméně ponechávala stranou ideovou a estetickou interpretaci uměleckých děl i jejich složitý historický kontext.⁶⁸ Tainův pozitivismus nabízel propracovanou metodu, která měla pomoci tyto nedostatky překonat a která postupně oslovovala svým sociologickým, psychologickým i historickým zaměřením. Nejpřitažlivěji na ní ale působil fakt, že propůjčovala literárním historikům nástroje k syntetickému uchopení literárních dějin. Takto její přednosti popsal Jan Jakubec ve svém článku z roku 1892:

„Hennequin podává jen fotografie jednotlivců, ve kterých není umění. Jeho rozbor pro literární historii – nepravíme pro kritiku – není plodný a po té stránce znamená

65 Hlouběji zkoumat vývoj a diferenciaci způsobu, jakým se pozitivismus v rámci české literární historie realizoval, tu nyní nemůžeme. Více viz např. Kudělka 1997, Kutnar–Marek 2009, Bláhová 2009, z dobových textů např. Fischer 1934, Grund 1937, Vodička 1942.

66 Za zakladatele pozitivismu v literární vědě je považován Hippolyte Taine (1828–1893), který ve svých *Dějínách anglické literatury* (1864) představil základní tři prvky, které podmiňují vznik literárních děl. Jde o známou trojici: rasa (vrozené i dědičné dispozice), prostředí (geografické i sociální vlivy) a moment (souvislosti dané předchozím literárním vývojem i dobová situace). Skrze pozitivismus přinesl literární vědě novou vizi jejich metod i úkolů. Jeho snaha o přesně daná měřítka, blízká přírodním vědám, o zdůvodněnost i ověřitelnost literárních faktů byla reakcí na předchozí spíš ideový a málo exaktní způsob výkladu. (Nünning 2006)

67 Šlo především o Wilhelma Scherera (1841–1886) či Jacoba Minora (1855–1912) W. Scherer je považován za jednoho z nejvýznamnějších představitelů německého pozitivismu. I jeho základní teze o tom, co určuje literaturu, má podobu trojčlenky: tvoří ji determinanty zažitá, zděděná, naučená. (Nünning 2006)

68 Více viz Kudělka 1977.

jeho metoda krok nazpět... Historii u Taina tvoří také jednotlivé osoby, ale jsou vrženy na obraz ve velké spojitě kompozici. Osoby vyrůstají přirozeně ze svého pozadí. Pozadí to tvoří celý národ. Takový obraz má své hlavní vynikající osoby. Přehlížíte celý obraz, ale můžete se kochat i přehlížením jednotlivých osob předních. Tvář jejich je věrně podána. Vidíte v ní kus jejího duševního života, její hluboké myšlenky a názor.“ (Jakubec 1892:187)

Přestože se Vlček i Jakubec nechali inspirovat z podobných zdrojů, každý z nich ke své dějepisné práci přistupoval s odlišnými akcenty. Jaroslav Vlček vlastní metodu asi nejzřetelněji popsal v závěrečném slovu k *Dejinám literatury slovenskej I–II* (1889–1890). Odkázal zde na svoje genetické pojetí dějin, což vysvětlil jako zkoumání původu literárních děl v široce pojatém historickém kontextu:

„Látku som spracoval spôsobom dnes už všade prijatým: geneticky. Ak obraz literatury má byť verný, možno ho predstaviť iba v spojení so skutočným životom, ktorý podlieha premenám času i všetkých jeho okolností. Až v druhom rade prichodí potom individualita pôvodcova, ktorú ony podmieňujú a odchovávajú, a len napokon zásady estetické alebo náukové.“ (Vlček 1953: 374)

K tomu, aby Vlček mohl psát dějiny literatury jako velký sugestivní obraz národní literatury v evropském kontextu s důrazem na její ideovou interpretaci, potřeboval metodu, která neanalyzuje pouze jednotlivé části, ale obстоjí i pro syntézu – a k tomu se hodil právě Tainův přístup⁶⁹. Hledat ovšem u Vlčka plné naplnění Tainova schématu není přesné.⁷⁰ Vlček stvořil zvláštní mezistav v literárněvědní vědě. V důsledku svého racionalismu a pečlivého studia pramenů je považován za našeho předního pozitivistu, nicméně zároveň k nejvýraznějším rysům jeho textů patřil zřetel k dobovým idejím, jejichž výrazem se podle něj stala umělecká díla. Za svůj vzor si totiž určil také německého badatele Hermanna T. Hettnera, představitele ještě „předpozitivistické“ školy, jehož za svého předchůdce považovali i antipozitivisticky naladěni zástupci německé Geistesgeschichte.⁷¹ Motto, které si Vlček od Hettnera vypůjčil a

69 Takto Vlčkovy *Dějiny české literatury* ve vztahu k Tainově metodě hodnotil mladý Arne Novák ve své studii *Literární historie dnes a zítra*: „Vlček vychází z Taina a snaží se vyložit jedno každé dílo literární dobou, poměry a prostředím jeho vzniku, třebaže vyhýbá se užití hypotézy o rase, jejíž oprávněnost přes afirmace Tainovy má daleko ke svému rozhodnutí.“ (Novák 1901: 333)

70 Problematice Vlčkovy metodologie se věnoval také Zdeněk Pešat. Závěr jeho studie je našemu chápání Vlčkovy metody blízký: „Snad se ukázalo, že prameny Vlčkovy metodologie jakožto dějepisce literatury nejsou skutečně redukovatelné na jedinou bázi. Empirická nazíravost pozitivismu se v ní spájí i navzájem popírá s podněty předcházejících snah, zdůrazňujících význam idejí jakožto zdroje literárních forem a kulturního dění vůbec.“ (Pešat 1998e: 188)

71 Srov. např. komentář Felixe Vodičky: „Kulturně-historický rámec byl i H. Hettnerovi východiskem jeho

umístil na přední stránky druhého dílu *Dějiny české literatury*, se vžilo jako jedna ze základních tezí, která charakterizuje učení českých pozitivistů. K hodnocení jejich díla totiž neopominutelně patří, že Vlček i jeho škola uplatňovali svůj přístup jako „dějiny idejí v jejich vědeckých i uměleckých formách“; i proto se také s nimi spojovala ideografie či dějiny idejí. Takto zní Vlčkem zvolené motto:

„Bibliographische Vollständigkeit ist nirgends beabsichtigt. Die Literaturgeschichte ist nicht Geschichte der Bücher, sondern die Geschichte der Ideen und ihrer wissenschaftlichen und künstlerischen Formen.“ (Vlček 1960: 7)

Vlček tedy nekopíroval striktně představy Taina, a to i proto, že se to v tehdejších českých podmínkách ani příliš nenabízelo:

„Literární dílo nemělo být už jen popisováno a v souladu s životními osudy svého tvůrce jen chronicky zařaděno, nýbrž mělo být pojato a vyloženo jako myšlenkový odraz celého kulturněhistorického vývoje českého národa. [...] Pro pozitivistický ideál společensky indiferentního vědeckého poznání jako zjišťování, popisu a registrace faktů bez hodnotících hledisek, zejména mravních, nebyly však v českých zemích příznivé předpoklady. Také v literární historii se tyto krajní tendence uplatnily jen zcela ojediněle.“ (Kudělka 1997: 248)

„Krajní pozitivistické tendence“ bychom nenašli ani u Vlčkova spolupracovníka Jana Jakubce, jehož pojetí literárních dějin se v rámci pozitivismu považuje za reprezentativnější. Na rozdíl od Vlčka mu bylo mnohem bližší racionalisticky (ať už filologicky či sociologicky) zaměřené prostředí jeho učitelů Jana Gebaura, a především T. G. Masaryka⁷². Při studijních cestách po zahraničních univerzitách se také blíže seznámil s německým pozitivismem, zejména ho zaujala na ediční a filologickou práci s texty zaměřená Schererova škola. Jakubec podobně jako Vlček kladl důraz na historicko-kulturní kontext, ale je u něj patrnější sociologický zájem. Jeho cílem nebylo zaznamenat monumentální obraz vývoje literatury v úzké souvislosti s dobovými idejemi, zajímal se více o hospodářskou, politickou a společenskou situaci daného období. Pro jeho *Dějiny literatury české* však byla typická především věcnost a preciznost uváděných údajů, důsledná faktografičnost. Jakubcovy *Dějiny*

literárněhistorických studií, věnovaných hlavně 18. století. [...] Vystihnout ducha doby se stalo cílem, před nímž ustupují do pozadí otázky národní literatury i otázky genetické. Proto stoupcem nové německé „Geistesgeschichte“ vidí v Hettnerovi svého předchůdce.“ (Vodička 1942: 315)

72 Jakubcův vztah k Masarykovi a jeho učení dokládá korespondence, v níž s Vlčkem komentovali svoje úsilí o ustavení oboru literární historie a její institucionální (tedy i časopisecké) možnosti. (Grund 1937)

přinesly dotud nevídané množství kriticky uspořádané odborné bibliografie k jednotlivým tématům. Jejich charakter v porovnání s Vlčkovými *Dějiny* dobře shrnuje František Kutnar:

„Od Vlčkova panoramatu se liší střízlivostí výkladu i představou, že posláním vědecké příručky je vyčerpávající shrnutí všech poznatků, ke kterým bádání dosud dospělo. Tím a také kritickým zhodnocením takřka veškeré literatury předmětu jsou Jakubcovy *Dějiny* prvním a funkčním studijním kompendiem, tak jako je Vlčkovovo dílo prvním velkým ideovým a systematickým zpracováním českého literárního vývoje.“ (Kutnar–Marek 2009: 614)

Český pozitivismus se tedy ve dvou svých nejvýraznějších osobnostech rozpíná od přístupu Jaroslava Vlčka, který uplatnil svůj smysl pro evropský kontext české literatury a vytvořil ideovou historickou fresku, jíž ale podřizoval hodnocení literárních děl, k přístupu Jana Jakubce, střízlivějšího, bez ambic na postižení dějinného charakteru národního vývoje, ovšem se smyslem pro důslednou faktografii, čímž se jeho *Dějiny* staly na dlouhou dobu nepostradatelnou příručkou.

c. Meziválečné polemiky nad českým pozitivismem

Velké pozitivistické syntézy sice vycházely v rozpracovaných a upravených vydáních ještě ve třicátých letech 20. století – Vlčkovy *Dějiny české literatury* (1931) a Jakubcovy *Dějiny literatury české* (1934) – nicméně již od počátku 20. století se ozývaly kritické hlasy proti jednostrannosti pozitivistické metody, omezující studium literárního díla na hledání vnějších podmínek jeho vzniku a upozadující zájem o jeho estetické kvality. V opozici vůči ní se do centra pozornosti dostávalo psychologicky zaměřené, duchovně intuitivní zkoumání umělcovy individuality a jeho prožitku. „Duchovědné“ podněty přijímala česká věda především z německého prostředí, a to zejména díky filozofovi a psychologovi Wilhelmu Diltheyovi (1833–1911). Z duchovědného či psychologizujícího hlediska se proti pozitivismu v době kolem první světové války vymezovali především Arne Novák (mimo jiné *Kritika literární*, 1916), Otokar Fischer (*Otázky literární psychologie*, 1917) a svou kritickou činností F. X. Šalda (*Duše a dílo*, 1913).

Meziválečné období se kritice pozitivismu a intenzivnímu hledání, co by mělo přijít místo něj, otevřelo ještě výrazněji, odmítavé hlasy nezaznívaly jen z duchovědných pozic, nicméně praktické ukázky řešení se objevovaly pozvolna. Atmosféru na samém počátku dvacátých let kontrastně ukazují dvě publikace, zastupující opačné názorové póly. První

představuje soubor statí *Z dějin české literatury* (1920), který na počest šedesátých narozenin Jaroslava Vlčka vydali jeho spolupracovníci a žáci. Reprezentační sborník uvodila souhrnná životopisná stať *Jaroslav Vlček* z pera Jana Jakubce. Vlčka v ní vykreslil jako syntetika s náklonností k souborným obrazům literárněhistorických celků i se smyslem pro výklad literatury z dobových myšlenek; věnoval se jeho zásluhám i velkým monografickým dílům.⁷³ Celkově sborník zosobňoval přehlídku úcty i vlivu, jakým Vlček působil na generace vědců kolem sebe.⁷⁴ Najdeme tu především texty životopisné, články popisující detaily literárních děl, texty látkoslovné i zaměřené na vlivy či historický kontext. Metodicky šlo spíš o souhrn tradičních, nevýbojných způsobů, jak hledat vlastní téma práce a jak ho také zpracovávat.

Druhá publikace se k vlčkovskému sborníku úzce vázala, neboť jej interpretovala jako charakteristickou ukázkou soudobého stavu české literární historie, který ovšem kritizovala. Studii slavisty Miloše Weingarta *Problémy a metody české literární historie. Úvahy a podněty* (1922) tvoří několik částí, v té první, nazvané *Střídání vědeckých generací*, Weingart odsoudil fakt, že většina mladších vědců stále přešlapovala u pozitivistické metody svých učitelů a neměla odvahu ani potřebu hledat další cesty: „*Jde jen o to, aby mladí nezůstávali z pohodlnosti v jejich myšlenkovém okruhu, aby mladí následování svých učitelů si představovali ne v epigonství, nýbrž v tom, že jako kdysi jejich učitelé, také oni si položí nové úkoly*“ (Weingart 1922: 5–6).

Weingart negativně hodnotil nedostatek zájmu o metodologickou propracovanost a novost i nezájem o formální stránku díla, které ve sborníku převládly.⁷⁵ Zásluhy Vlčkovy

73 „V duši našeho českého literárního historika zapustila kořeny Hettnerova srovnávací metoda, stopování hlavních ideových proudů a spojitost literatury s jinými kulturními projevy a uměleckými výtvy současnými. [...] Původ literárních děl snažil se vysvětlovati z postupu myšlenek, hýbajících dobou i jednotlivci. [...] Rozsahem, rozhledem a pojetím předmětu i provedením plánu jsou Vlčkovy *Dějiny české literatury* největším činem české literární historie. Dílo, které se poprvé pokouší vědecky vyplniti dávný dluh české vědecké literatury.“ (Jakubec 1920: 17, 24)

74 Zajímavý podnět pro pochopení atmosféry tehdejší doby představuje závěr z článku Arna Nováka, který sice ve svých počátcích z pozitivismu vycházel, ale později se proti němu – jak už jsme uvedli – kriticky vymezoval. „Není, drahý mistře, snad příliš odvážno podati Vám v slavný den Vašich narozenin šedesátých tuto skrovníčkou „kapitolku z dějin naší poesie“. [...] Ale přes to váhal bych položit tuto maličkost na Váš stůl, obtížený dnes stromky vavřínovými a kyticemi, kdybych v ní a skrze ni nenacházel potvrzeny ony metodické zásady, jimž jste nás, Svě žáky, učival. [...] Nejlépe porozumíme výtvaru básnickému, zahloubáme-li se do jeho vzniku, vystopujeme-li motivické a ideové zdroje, zařadíme-li jej do souvislosti nejen domácí literatury, ale i písemnictví světového a řídíme-li při tom stále rozbor estetický metodou dějezpytnou.“ (Novák 1920: 309–310)

75 Weingart zde připomíná svůj o rok starší článek *Z dějin české literatury* (Národní listy, 9. 9. 1921) a vybírá z něj: „Po metodické stránce většina příspěvků jsou rozborů obsahu knižního a životopisné příspěvky – tedy nejprostší stupeň odborné práce; [...] výjimkou se tu uplatnily metody srovnávací a psychologické, a zcela ojediněle – jako bohužel vůbec v naší literární historii – zájem o vývoj literárních forem.“ Uvádí navíc také kritiku sborníku z pera Vladimíra Šmilauera (Listy filologické 48, 1921, s. 304–309). Jeho názor považuje za ještě ostřeji formulovaný než svůj vlastní a cituje z něj: „Ostatní metody – pokud nejde o bibliografické popisy nebo úhrnné charakteristiky – vyskytují se ojediněle nebo vůbec ne. Látkoslovné práce [...] ukazují, kolik krásných námětů zbývá ještě zpracovati. A kdy dočkáme se rozborů slohu a výrazu, techniky rýmové, kdy moderních hlubokých rozborů psychologických!“ (Weingart 1922: 6–7)

školy sice nepopíral, ale kladl důraz na hledání nových hledisek i nových literárněhistorických témat. Sám pak navrhl změny v několika oblastech: jednak vybídl k všestrannějšímu zájmu o různá literární období, jednak se zaměřil na nové přístupy: přiblížil literárnězeměpisnou metodu, látkovědné studium a formální analýzu. Weingart také podporoval zaměření na široce pojatou stylistiku, ale podtrhl především její srovnávací aspekt. Nová metoda by jinak totiž mohla „utkvět v neplodném formalismu“, neboť ruští formalisté podle něj zašli trochu daleko: „*formální stránka literárního díla nemá se studovati sama o sobě a pro sebe, nýbrž se má zkoumati v souvislosti s estetickými a filozofickými názory studovaných autorů i celé doby, [...], a se zřetelem k celému ustrojení čtoucí i píšící společnosti v epoše, o kterou právě jde*“ (Tamtéž: 43).

Polemik kolem zastarávajících literárněvědných metod se v meziválečném období odehrálo více. Kromě diskuse nad vlčkovským sborníkem zmiňme ještě jednu, která vzhledem k tomu, že probíhala ve třicátých letech, dobře ilustruje i posun v argumentaci. Jedním z jejích počátečních impulsů se stalo české vydání knihy *Metoda literárního dějepisu* od Gustava Lansonova (1910, čes. 1931), která měla posílit inspiraci při hledání nových metod, a to zejména proto, že odmítala Tainův literárněvědný pozitivismus. Kniha vyvolala mimo jiné reakci Jana Blahoslava Čapka, který článkem *Čím bude vystřídán pozitivismus?* (1931) položil otázku, která se tehdy stávala stále neodbytnější.

Čapek svůj článek začal od proměn v literární historii: postupným vývojem se úkoly literární historie stále komplikovaly, přibývaly nové otázky i vztahy a to, co se dříve jevilo jako samozřejmé, začalo děsit svojí záhadností. Poté rozebral Lansonův text: pochválil ho za útok proti aplikování přírodních věd na literární dějepis, tedy za kritiku Hippolyta Taina a Ferdinanda Brunetièra, sám za sebe ale vnímal ještě větší hrozbu v aktuálních rasových či psychoanalytických máních. Čapek několikrát podtrhl význam samostatně a odvážně myslícího vědce-historika proti pouhému „shrabovači faktů“. Přes všechn souhlas s Lansonovými tezemi však nakonec Čapek přiznal, že v autorovi vidí z velké části také dědice Tainovy metody, už proto, že u něj nenalezl vliv duchověd či docenění personálního principu.

Charakteristická pro barvitou situaci třicátých let je skutečnost, že se už Čapek nesoustředil na obecnější otázku – zda má být pozitivismus vůbec nahrazen, ale rovnou se ptal, čím má být vystřídán, a tak ho ve svém článku odsoudil jednoznačně k nebytí a mnohé mu vytkl. A to navzdory faktu, že sám se přímo podílel na druhém, upraveném vydání Jakubcových *Dějin literatury české* (1934) a dodnes je považován za pokračovatele české pozitivistické tradice. Na základní otázku svého článku si nakonec nebyl schopen odpovědět –

a ponechal ji nezodpovězenou i poté, co se k ní v závěru textu opět vrátil: „*Ráz našeho vědeckého myšlení jest ovšem vysvětlitelný z iniciativního českého rozmachu právě v době pozitivistického rozkvětu. Vedle toho české odduchovněné povaze pozitivismus v mnohém hoví. Lpí i na těch, kteří se k němu nehlásí. Jeho soumrak je ovšem nesporný; jde o to, čím bude vystřídán*“ (Čapek 1931: 65).

Ostřejší a vášnivější reakci na Lansonovu *Metodu* představoval článek F. X. Šaldy *Nynější rozpaky literárního dějepisectví* (1931–32). Jak vyhraněné stanovisko měl Šalda k pozitivismu a jeho českým představitelům bez příkras dokládá mimo jiné nekrolog *Jaroslav Vlček a literární historiografie česká* (1929–30), v němž se nesnažil podat své mínění o zemřelém nikterak pietně a kde o jeho žácích hovořil se značným despektem.⁷⁶ Při příležitosti druhého rozšířeného vydání Vlčkových *Dějin české literatury* pak Šalda vytýkal přednímu zakladateli naší literární historiografie přílišný racionalismus: „*Vlčkovi uniká hlubší dějinný život a jemnější jeho projevy již pro jeho upřílišený racionalism hettnerovský*“ (Šalda 1931–32b: 277).

V textu o Lansonovi proto Šalda nemohl svou nemilosrdností vůči pozitivismu překvapovat. Celkově si v *Metodě* všiml velmi podobných jevů jako Čapek, ta shoda je až nápadná. Přidal ovšem několik postřehů navíc. Celou tehdejší metodologickou diskusi převedl na jednu hlavní myšlenku: jde o boj o odpapírnění literárního dějepisectví a o jeho zeživotnění. To však nelze uskutečnit, aniž by: „*literární historik prožíval co nejintenzivněji přítomnost, neboť jen odtud a odnikud jinud může nalézt přístup a klíč k uzamknutým pevnostním branám zasuté minulosti dnes již oněmělé*“ (Šalda 1931–32a: 113). Podle Šaldy musí být historik vždy tajemně spřízněn s látkou a osobně, přímo životně svázán s problémy, o nichž pojednává. Pravá věda má být opravdovým výkladem, ne pouhým pozorováním jevů či konstatováním zákonů. Za základní a nejtěžší úkol literárního dějepisce proto Šalda považoval poznávání přímo toho, co básník stvořil, tedy poznávání literární tvorby samé.

Shrneme-li představené diskusní příspěvky k metodám literární historie ze dvacátých i třicátých let, můžeme říci, že ať už měly ostřejší či mírnější podobu, nesly se v souhrnu v podobném duchu. Nezpochybňovaly všechno, čím český pozitivismus zasáhl do literární

76 Šalda tu Vlčka spíš kritizuje, nicméně některé zásluhy mu přiznává. „Nad své předchůdce vyniká Vlček vážností a opravdovostí, s jakými si klade problém historiografický, a úsilím, byť nedomyšleným, s jakým jej řeší.“ (Šalda 1929–1930: 212) Vlčkovi spolupracovníci a žáci vycházejí z Šaldova hodnocení mnohem hůř. „A tzv. škola Vlčkova není nikterak, alespoň v posavadních svých projevech, nad svého učitele; naopak: poněvadž jí chybí většinou i ten umělecko-beletristický dar, který měl Vlček a který dovedl vyvolati ne-li pravý život historický, alespoň jeho zdání, jsou bytostně historiografické nedostatky jeho v žácích zvláště patrný. Obcházejí většinou vlastní problém historiografický badatelskou mikrologií pro mikrologii, eklektizující šířkou, která dovede nakupit spousty mrtvé učenosti a poučit tě o všem možném na světě vyjma o svém vlastním problému historické tvořivosti, nebo rozšlapávají posléze úsporně a stručně portrétní umění svého mistra v tlustě nanášenou pastóznost.“ (Šalda 1929–1930: 214–215)

historie; oceňovaly u jeho představitelů přelomovost v pojmání literární historiografie a úsilí ustavit sám obor. Velkou netrpělivost však kritici projevovali vůči následovníkům Vlčka, kteří už nebyli zdaleka tak originální a metodicky průbojní. Boj s pozitivismem byl chápán jako boj proti ustrnutí metody v podobě pouhého shromažďování jednotlivostí a v drobnohledné práci, již zůstávala podstata literárního tvoření skryta. Jednu z možností, jak se z této pasti vymanit, viděli kritici ve změně hlediska: do centra zájmu bylo třeba postavit dílo samo a úkolem literární vědy se mělo stát preciznější zkoumání jeho formy. To s sebou neslo i větší nároky na interpretační schopnosti literárního historika.

Všechny tyto výtky i požadavky by Karel Krejčí beze zbytku podpořil, jak to ostatně dokládají jeho texty z meziválečného období.

Názory a postoje Karla Krejčího

Koncem dvacátých let se k obecným otázkám slavistiky a literární vědy začal soustavněji vyjadřovat i mladý Karel Krejčí. Zatímco my jsme zde sledování jeho vědeckých kořenů oddělili na oblast disciplíny (slovanská filologie) a metodologických polemik (pozitivismus), u Krejčího logicky takové umělé dělítko nenajdeme. Z pozice slavisty, který cítil potřebu vyjadřovat se k aktuálním otázkám oboru, se přirozeně zapojoval i do tehdejší metodologické diskuse, a tak se v rámci svých slavistických textů vymezoval také vůči přístupům, které považoval za neplodné.

Z okruhu témat, k nimž slavistika upínala svou pozornost, Krejčího nejvíce znepokojovala otázka slovanských literatur: jednak nakolik je lze pokládat za jeden soudržný celek, který tvoří samostatnou jednotku v rámci světové literatury, a jednak – a to především – nakolik lze vést jejich studium jako celku skutečně na bezpečné vědecké úrovni. Poprvé Krejčí otevřel tuto problematiku v článku *Slovanské literatury I* (1929), šlo v podstatě o recenzi knihy *Slovesnost Slovanů* (1928) od Franka Wollmana. Kromě přiblížení obsahu Wollmanovy syntézy, která znamenala převrat, neboť autor v ní pojal sledované literatury jako jeden celek a dělení podle národů zcela zmizelo, přiznával Krejčí zejména, že srovnávací studia slovanských literatur zatím nejsou pevně zakotvena a jejich vědecká přesvědčivost je zpochybnitelná:

„Kdežto srovnávací slovanský jazykozpyt již stojí na bezpečném vědeckém základě a nikdo nepochybuje o jazykové jednotě slovanských národů, je vědecké oprávnění srovnávacího studia slovanských literatur dosud problémem. Je třeba hledati pojitko,

kteře slovanské literatury navzájem slučuje a zároveň je odlišuje od literatur západoevropských, je stále otázka, zda je možno literaturu československou a polskou, jež jsou organicky včleněny do rozvoje literatur západoevropských, vytrhnouti z tohoto přirozeného celku a připojiti je k literatuře ruské a jihoslovanské, v nichž až do XIX. století převládaly vlivy východní.“ (Krejčí 1929a: 2)

Otázku oprávněnosti srovnávacího studia slovanských literatur pojímal Krejčí i zde a ještě výrazněji v následujících textech především jako problém metodologický. Už u Wollmanovy *Slovesnosti Slovanů* záporně hodnotil jeho přístup, když knize vytýkal nepřehledné hromadění údajů a nedostatek struktury či hodnocení:

„Snažil se [Wollman], aby nebylo vypuštěno ani jedno trochu důležitější jméno, ba ani jeden název knihy. Tato metoda vedla při ohromném rozsahu látky a malém objemu knihy k nepřehlednosti, způsobila, že v obsažném výčtu jmen mizí často hlavní ideové linie díla, že není a nemůže ani býti rozlišována mezi díly důležitost prvotřídní majícími skutečný vývojový význam pro celek slovanských literatur, a mezi díly druhořadými, významu místního nebo osobního.“ (Tamtéž: 2)

Kritiku starých metod, které nepostačují pro náročné úkoly soudobé vědy, Krejčí systematicky opakoval. Zde sice Wollmanovu zahlcenost a neschopnost interpretovat nashromážděný materiál nijak přímo nenazval, ale později se vymezoval již konkrétně vůči vlivologii a pozitivismu.

Zjišťování vzájemných vlivů mezi slovanskými literaturami Krejčí nepovažoval za dostatečně průkazný způsob, jak vztahy mezi nimi zkoumat. Mezislovanské vlivy byly totiž evidentní jen v určitých významných bodech kulturního evropského vývoje, a nemohly tudíž dokázat nic specifického a už vůbec ne specifického pro kmenovou příbuznost Slovanů.⁷⁷ O neplodnosti „vliologie“ proto Krejčí ani nepovažoval za nutné diskutovat; to, že se jedná o zastaralou metodu, která se neosvědčila, chápal jako fakt, který lze pouze konstatovat. Když ve své recenzi *Nové slovanské práce o metodice literární vědy* (1937) popisoval vývoj srovnávací literatury, vytkl vliologii zejména její povrchnost a nedostatek zájmu o originalitu srovnávaných děl:

„Jakmile pak toto bádání opustilo prostředí tvorby anonymní, vynořila se nová otázka, totiž problém přímého nebo nepřímého působení staršího zpracování téže

77 Srov. Krejčí 1931c: 3.

látky na novější, problém vzájemných „vlivů“ a „závislostí“. Tato otázka nabyla pak ve vědě ohromné popularity a metoda, která ne bez ironické příchuti byla nazývána „vlivologií“, způsobila již v době předválečné skutečnou inflaci srovnávacích prací, z nichž značná část byla naprosto pochybena. Hlavní vadou tu bylo, že shoda dvou děl, často dosti povrchní, stačila ke konstatování vlivu, čímž se badatel spokojil, aniž by se dále zabýval osobitými prvky nového zpracování, v nichž byla jeho cena i originalita.“ (Krejčí 1937a: 507)

Vedle vlivologie však Krejčí odmítal především pozitivismus. Zmiňoval se o něm spíš v dílčích poznámkách, k nimž se uchyloval v případech, kdy se přímo nabízelo srovnání překonané metody s novými metodologickými pokusy. Letmost jeho poznámek a jejich nediskusní charakter vzbuzuje dojem, že pro něj pozitivismus znamenal sice úctyhodnou, ale uzavřenou záležitost. Limity pozitivistické metody jako by byly evidentní a jen občas se nabízelo zopakovat, co bylo všeobecně zřejmé.

Na rozdíl od vlivologie přiznával Krejčí ovšem pozitivismu alespoň historický význam. Pro hromadění materiálu bez schopnosti z něj něco zajímavého vysoudit neměl pochopení, a jak už jsme ukázali výše, vytkl ho i Wollmanovi, jehož jinak považoval za průkopníka nových metodologických cest. Pozitivismu nicméně neupíral, že pomohl české vědě najít po předchozím romantickém období, jež o Slovanstvu nakupilo množství fantazií a předsudků, potřebnou pevnou půdu pod nohama. Krejčí tomu s trochou nadsázky říkal, že „na krásně vysněné stavbě kollárovského slovanství zhoubně hlodala pozitivní věda 19. století“ (Krejčí 1931b: 2), což však chápal jako nutnou součást vývoje. Ten podle něj probíhal od romantické víry v jeden společný slovanský národ se společnou národní povahou i kulturou, přes pozitivistickou skepsi, která takové představy odmítla jako nevědeckou fikci. Potíže ovšem nastaly, když pozitivismus postupně narazil na svoje limity a nedokázal z tohoto skeptického racionalismu posunout studium slovanských literatur nikam dál. I proto se bez jasného výsledku stále vracely diskuse o (ne)existenci hlubších souvislostí mezi jednotlivými slovanskými literaturami a o jejich místě v rámci světové literatury:

„Opět již od doby romantismu, od Šafaříka, dějí se pokusy o syntetické vyličení literatur všech slovanských národů, které neustávají ani v období metod pozitivistických. Věda tohoto období nepokročila ovšem dále než k paralelnímu líčení jednotlivých literatur národních, jak je nalézáme u Pypina a Spasowicza a s určitou menší modifikací ve *Slovanských literaturách* Máchalových.“ (Krejčí

Kromě výtky, že se téměř všechny srovnávací dějiny slovanských literatur nezmohly na syntézu, a tudíž zatím muselo stačit prosté kladení výkladu o jednotlivých literaturách vedle sebe, viděl Krejčí potíže pozitivistického období také v jeho induktivní analýze.⁷⁸ Na jejím základě bylo totiž možné kupit nekonečné množství argumentů pro i proti slovanské jednotě, a nepřinesla proto žádný přesvědčivý důkaz: „*Metodami období pozitivistického bylo skutečně těžko dospěti k názoru jinému, než k jakému dospěl Brückner. Na všechny shody slovanských literatur dalo se odpovědět neméně vážnými rozpory, mezislovanské vlivy ztrácely na významu ve srovnání s daleko pronikavějšími vlivy neslovanskými*“ (Tamtéž: 510).

Klíč k řešení nejednoznačné otázky srovnávacího studia slovanských literatur Krejčí spatřoval v nových metodologických možnostech. Na počátku třicátých let mu na pokračování vycházel článek *Krise slovanské myšlenky* (1931), v němž soustředil převážně publicisticky pojaté úvahy o ztrátě důvěry ve slovanskou ideu. V závěrečné, třetí části se však Krejčí dostal i k literární vědě a především k novým metodám, jimž přisoudil velkou váhu. Vzbuzovaly podle něj nemalá očekávání, že umožní dosáhnout kýžených řešení: „*pokrok moderní vědy přináší zcela nové možnosti, jichž lze velmi dobře využít právě pro vybudování pevného vědeckého základu pro myšlenku slovanské vzájemnosti*“ (Krejčí 1931c: 3).

Krejčí tu prezentoval svůj názor s velkým optimismem, který však doprovázela i opatrnost. Nové metody se logicky ocitaly v počátcích a vyžadovaly experimentování, na němž si bohužel jejich zastánci mohli zlomit vaz. Podle Krejčího však mělo větší smysl riskovat různá klopýtnutí než ustrnout na místě.

Nový až experimentální přístup mezi českými slavisty tehdy zosobňoval již zmiňovaný Frank Wollman. Po metodologické stránce hodnotil Krejčí jeho další knihu *K metodologii srovnávací slovesnosti slovanské* (1936) jako dost smělou (a někde nevyváženou), vyzdvihl ovšem, že jím nastolený směr je správný, protože pouze odvážné pokusy mohou vést k cíli – na rozdíl od starých postupů, u nichž opět připomněl, že „*na základě dosavadních metod období pozitivistického bylo těžko dojíti dále*“ (Krejčí 1938: 252). Pro Wollmanovy průkopnické počiny měl Krejčí dost pochopení, byť zároveň upozorňoval na jejich různá úskalí. Největší rezervovanost projevoval vůči Wollmanovu úsilí objevit jeden duchovní princip společný všem slovanským literaturám. Vytváření podobných konstrukcí odmítal, neboť sváděly „*k zkreslování nebo jednostrannému výběru faktů v duchu apriorní koncepce*“ (Tamtéž: 254).

78 Srov. Krejčí 1938: 252.

Jak vyplývá z našeho zkoumání Krejčího názorů na tehdejší kontext české slavistiky a pozitivistické literární historie, přestože měl osobně i institucionálně blíže k okruhu tradičněji orientovaných literárních historiků, kteří byli s pozitivismem spojováni, on sám se vůči němu jako vědecké metodě jednoznačně kriticky vymezoval. K pozitivismu Vlčkovy školy se Krejčí souhrnně a trochu z odstupu vyjádřil ještě v roce 1946 v článku *Sociologie v literární vědě*, který už sice vyšel po druhé světové válce, ale ještě věrně zachytil předválečný styl jeho úvah:

„Vliv tainovského sociologismu se u nás projevuje v literárně historické škole Vlčkově, jejíž zakladatelské dílo vedle svých nesporných kladů a podnětnosti i dnes ještě živé mělo své nedostatky, společné tainovcům všech národů. [...] Působení známých tří tainovských sociologických činitelů (*forces primordiales*), určujících literární vývoj, nebylo totiž hledáno v literárních dílech, nýbrž v životopisech spisovatelů a různých vnějších okolnostech, které s jejich dílem pojila časová koincidence. Tainovské literární studie podávaly proto obvykle podrobné, často pronikavé a výstižné obrazy společenského prostředí, v němž literatura vznikala, ale souvislost všech těchto jevů mimoliterárních s vlastními díly jim unikala, a proto se jim plným právem vytýkalo, že zůstávají jen na okraji předmětu své vědy, nepronikajíce k jeho skutečnému jádru.“ (Krejčí 1946c: 101)

Krejčího by v této době rozhodně nenapadlo, že by jeho vlastní přístup mohl být později vykládán jako pozitivismus, tedy směr z jeho pohledu o desítky let starší, jež už ve třicátých letech považoval za překonanou, uzavřenou záležitost. Sám by takové spojování vlastní práce s pozitivismem odmítl a tento jeho základní postoj nezpochybňuje ani skutečnost, že pro práci literárního vědce považoval bezpečnou znalost historických faktů za nepostradatelnou. Hlavní úkol pro sebe totiž nespatořoval v hromadění faktů, nýbrž v jejich originální a objevné interpretaci. Pro nás je pak samozřejmě zajímavé, nakolik se tyto jeho teoretické postuláty skutečně projeví i v jeho literárněhistorických a komparatistických textech. Odpovědi se snaží přinést další kapitoly a zvláště na srovnávání konkrétních Krejčího textů zaměřené případové studie.

Kapitola 3

Formulace vlastní metody

Nadějně řešení: dvě nové metody

Zkušenosti z diskuse o možnostech srovnávacího i literárněhistorického studia, které Karel Krejčí získával v průběhu dvacátých a třicátých let 20. století, ho od počátku vedly k přesvědčení, že jsou potřeba jiné metody, než které měla literární věda dosud k dispozici. V metodologickém rozvoji viděl jeden z hlavních způsobů, jak se vypořádat s problémy, které studium literatur paralyzovaly. Ne všechny „nové přístupy“ však Krejčího stejně inspirovaly a vzbuzovaly v něm stejně velké naděje.

Hned zkraje třicátých let Krejčí v článku *Krise slovanské myšlenky* (1931) ocenil skutečnost, že se soudobá literární věda začala více zaměřovat na dílo samo a hledala v něm jeho věcné hodnoty, které nejsou podmíněné časovým momentem ani vnějšími vlivy. Za důležitou novou disciplínu, která se ale teprve začala rozvíjet, označil sociologii a vedle ní vyzdvihl metodu lingvistickou (respektive formalistickou), která vzhledem k tomu, že dávala umělecké prvky díla do těsné souvislosti s jazykovou strukturou, mohla bezpečněji konstatovat shody mezi slovanskými literaturami:

„Srovnáním těchto faktů s jinými projevy národního života, při čemž důležitou úlohu hraje druhá, také teprve se tvořící věda, totiž sociologie, bude možno dáti bezpečný vědecký obsah i pojmu národní kultury, která tím přestane být vědeckou fikcí romantickou, nebo mlhavým heslem politické agitace. [...] Nemale důležitost pro slovanskou myšlenku má i jiný směr literárně-vědeckého bádání, metoda tzv. lingvistická, zabývající se v první řadě stylistickými hodnotami díla uvádějící jeho umělecké prvky v úzkou souvislost se strukturou jazykovou.“ (Krejčí 1931c: 3)

Svoje postoje k oběma metodám – k sociologii i formalismu – Krejčí dále rozpracovával v průběhu třicátých let. Brzy opětovně zdůraznil jejich význam, když v článku *Sociologie v literární vědě* (1931) glosoval debatní večer v Městské knihovně a zejména nepovedenou

přednášku literárního kritika a historika Fedora Soldana o sociologickém třídění české literatury. Krejčí jeho výkladu vytýkal jednak nelogičnost a nesrozumitelnost, jednak mu vadilo zjednodušené vyvozování charakteru literární tvorby z materiálního zázemí spisovatelů. Přednáška jej proto přiměla, aby se pokusil udělat ve věci dosud málo známé sociologické metody trochu jasněji, takže ji a její úskalí sám popsal.

Na úvod svého výkladu opět zmínil důležitý přerod, který prožívá literární věda a skrze nějž se do popředí dostávají dvě metody, které prohlubují vědecké nástroje výkladu literárních děl a vycházejí z ruské školy. Podle Krejčího by se obě měly navzájem doplňovat, nicméně v praxi spolu většinou kvůli jednostrannému pojmání zápasí:

„Je to tzv. metoda lingvistická nebo formalistická, souvisící úzce s jazykovědou a estetikou, která rozebírá myšlenkovou a hlavně formální strukturu uměleckého díla, bez ohledu na jeho souvislost s životem autorovým, dobovým prostředím a historickým vývojem, a metoda sociologická, zkoumající souvislost literatury se sociálním a hospodářským vývojem společnosti.“ (Krejčí 1931d: 1)

Obě metody považoval Krejčí za významné a obě viděl na špici literárněteoretického vývoje; více ho však přitahovala sociologie, třebaže ta tehdy v české vědě nebyla ani příliš populární, ani rozšířená. Krejčí už tehdy popisoval, že jejich postavení v Československu se od sebe výrazně lišilo. Zatímco formalistická metoda, kterou k nám uvedl Roman Jakobson, se stala rychle populární a získala svoje významné zastánce a také dobrou základnu v Pražském lingvistickém kroužku, ruská sociologická metoda mezi české vědce pronikla pomalu a spíš jen podle jména. Jako jejího vůdčího představitele Krejčí chápal Pavla Nikitiče Sakulina a shodoval se s ním, že v české vědě nebyla pro literární sociologii ještě ani dostatečně připravená půda.

Polemický duch Krejčího vedl k tomu, že se během třicátých let ve svých člancích zachycujících metodologické dění u nás a v Polsku zabýval glosováním formalismu, respektive strukturalismu⁷⁹: učení českých strukturalistů Krejčí respektoval, nicméně se s ním kontinuálně střetával; v mnohém ho dráždilo, v mnohém inspirovalo, snažil se s ním proto vyrovnávat a hledat si k němu funkční vztah. Soustavnějšímu zájmu o sociologii literatury a především propracování její metody se věnoval až závěru třicátých let a především v letech čtyřicátých. Završením jeho úsilí o vytvoření vlastního vědeckého přístupu se pak stal spis

79 Krejčí ve třicátých letech používal především termín formalismus – ať už o ruské, polské či české vědě.

V textech z poloviny čtyřicátých let již častěji hovořil i o českém strukturalismu: rozlišoval formalismus jako rané stadium této metody, které ještě trpělo mnohými problémy, kdežto strukturalismus chápal jako další vývojový stupeň: jako formalismus, který přímo do své teorie vnášel sociologické prvky.

Sociologie literatury (1944). Tato kniha shrnula, zcelila a zdůraznila celkový směr tehdejších Krejčího úvah: od počátku chápal smysl obou nových, respektovaných metod ve vzájemném propojení a zde se právě o takovou syntézu pokusil.

Fenomenologie, formalismus, strukturalismus

Svoje názory na metodologické otázky Krejčí nejčastěji soustředil do recenzí, které hodnotily publikace slovanských autorů nebo práce spjaté se slavistickou problematikou.⁸⁰ Specifickým Krejčího tématem se kromě toho staly diskuse o literární teorii mezi polskými vědci, jež soustavně sledoval a o jejichž průběhu několikrát informoval jak v odborné literatuře, tak denním tisku.⁸¹ Z polských textů o literární teorii ovšem nakonec Krejčího nejvíce zaujaly ty, které nevzešly přímo z dílny literárních vědců: za inspirativní a pro obor skutečně přínosné považoval zejména myšlenky polského fenomenologa Romana Ingardena.

a. Inspirace Romanem Ingardenem

První zmínku o Romanu Ingardenovi (1893–1970) u Krejčího najdeme v přehledové studii *Der Kampf um neue Methoden in der polnischen Literaturwissenschaft* (1936).⁸² Ingardenově publikaci *Das literarische Kunstwerk* (1931) sice tehdy Krejčí věnoval jen čtyři řádky, ale hodnocení bylo jednoznačné „*sehr interessante neue Beobachtungen*“. Ingardenovu následující knihu *O poznawaniu dzieła literackiego* (1937) Krejčí přijal jako velmi významné dílo s mezinárodním dopadem, neboť v něm spatřoval velký potenciál: možnost, jak odstranit mnoho nejasností v metodologických otázkách:

„Nutno říci, že k ujasnění základních pojmů literárněvědní metodiky dílo Ingardenovo přispívá vydatně, a i když některé základní otázky zůstávají nedořešeny a budou pravděpodobně předmětem dalších sporů, přece obecné přijetí Ingardenových zásad může odstranit nejasnost a tápání v mnohé otázce, jejíž řešení se dostalo na scestí, [...], staví další bádání na příznivější bázi a zužuje předmět

80 Jde především o texty *Nové slovanské práce o metodice literární vědy* (1937) a *Z nové literatury o metodice literární vědy* (1938), ale též: *Československá literatura na varšavském sjezdu* (1934), *Druhý kongres slavistický* (1934), *Literárněhistorická společnost Československá* (1936–37), *Z nové literatury slavistické* (1937), *Neue Methoden in der slovakischen Literaturforschung* (1938).

81 Mj. *Der Kampf um neue Methoden in der polnischen Literaturwissenschaft* (1936), *Formalismus v polské literární vědě* (1937), *Kritický hlas o polské slavistice* (1937), *Sociologie literatury* (1937), *Zur polnischen Literaturwissenschaft* (1937), *Diskuse o polské slavistice* (1938).

82 Krejčí se Ingardenovi věnoval především ve dvou recenzích: *Nové slovanské práce o metodice literární vědy* (1937) a *Z nové literatury o metodice literární vědy* (1938).

případného sporu aspoň vyloučením zřejmě nesprávných eventualit.” (Krejčí 1938a: 246)

Ingarden se podle něj snažil vnést pořádek do chaosu, který panoval v literární vědě vzhledem k tomu, že si je blízká s dalšími disciplínami, jejichž nástroje však v rukou literárních vědců působily poměrně diletantsky. Tato kritika podle Krejčího přibližovala Ingardenovy knihy většině soudobých polemických statí namířených proti tradičním literárněhistorickým metodám. Nicméně Krejčí viděl Ingardenův přínos mimo jiné i ve skutečnosti, že přicházel s podněty z těch disciplín, které se jiné dobově progresivní metodologické směry (například formalismus) snažily eliminovat a od literárního bádání odříznout. Ingarden například neodmítal bádání o psychologických souvislostech díla, ale vznášel námitky proti pseudopsychologii: *„Ingarden bádání o psychologické souvislosti díla s osobou autorovou připouští, [...], odmítá jen pseudopsychologické, vědecky nezaložené úvahy některých literárních badatelů“* (Krejčí 1938a: 245).

Krejčího zaujal způsob, jakým Ingarden řešil metodologické problémy vztahu mezi dílem a autorem i čtenářem. Souhlasil s jeho tezí, že literární dílo je schematický výtvar, který sám o sobě není v přímé souvislosti ani s autorem, ani se čtenářem. Nikoli tedy v tom smyslu, že by žádná souvislost mezi dílem a duchovními prožitky autora neexistovala a že by nebylo možné ji zkoumat, ale z toho pohledu, že tato souvislost nehraje žádnou roli ve vztahu díla ke čtenáři, takže kdo čte literární díla jako zprávy o autorově životě, nemůže takto získat jiný než jen jeho zkreslený obraz. Podobně Krejčí upozornil na Ingardenův postřeh o jiném nesprávném pojmání literárních děl, které opomíjí jejich estetické působení a místo toho se plně soustředí pouze na objevování jejich ideje.

Pojem konkretizace chápal Krejčí u Ingardena jako zásadní objev, protože do té doby si literární věda tohoto jevu – míst nedourčenosti a jejich vlivu na interpretaci – nevšíkala. Možnou problematičnost konkretizace Krejčí viděl v její subjektivitě, ale odkazoval při tom na Ingardenovo přesvědčení, že existuje obecně platná konkretizace a s ní i možnost plně vědeckého zkoumání: *„Tento pojem na první pohled velmi ohrožuje možnost objektivně vědeckého poznání literárního díla, které pak není vědeckému bádání přístupné v jednotné, obecně platné formě, nýbrž vlastně v tolika konkretizacích, kolik je čtenářů“* (Tamtéž: 247). Z toho však Krejčí dále vyvodil: *„Ingarden dochází k přesvědčení, že literární dílo, správně studované, dává skutečně možnost relativně obecně platné konkretizace a tím i vědeckého poznání i posouzení“* (Tamtéž: 247).

Problematika čtenářské recepce, nahlížená skrze konkretizaci, byla Krejčimu blízká i jako sociologovi literatury a do velké míry se Ingardenovým pojmem inspiroval, když ji později rozpracoval ve své *Sociologii literatury* (1944).

Krejčí se v *Sociologii literatury* věnoval konkretizaci jako teoretické otázce v kapitolách o literárním díle a literárním obecnství. Nejprve jen upozornil na to, že: „*Ontologické studium literárního díla, které postavil na pevné základy nejnověji R. Ingarden, je neobyčejně obtížné*“, neboť: „*Jedním ze základních rozdílů, jímž se realita v literárním díle liší od reality skutečné, je její mezerovitost, kterou je možno nejrozmanitějším způsobem doplňovati*“ (Krejčí 2001: 90). Z toho Krejčí vyvodil nutnost rozlišovat zcela přesně to, co je v díle skutečně obsaženo, od toho, co do něj vnášíme odjinud, protože teprve po takovémto rozboru můžeme jednotlivé složky zkoumat v jejich vzájemných vztazích a v uspořádání, které z nich dohromady dělá umělecký celek. Analýzu, která dílo oprošťuje od všeho, co jej ovlivňovalo v době vzniku, považoval Krejčí za bezpodmínečně nutnou zvláště pro zkoumání, jak dílo působí na čtenáře. Ukázal, jak odlišné jsou čtenářské konkretizace – jako odrazy díla ve čtenářově mysli – podle různých typů čtenářů. V souladu s Ingardenem pojem konkretizace také rozšířil: chápal ji nejen v návaznosti na vrstvy díla a místa nedourčenosti samotného textu, ale zajímala ho její propojenost s úrovní čtenáře, s dobou i prostředím:

„Osobní sklony vedou také k tomu, že čtenáři s různým stupněm zájmů sledují různé motivy díla. [...] Rozdíly vyvolává i reflektující vnímání díla, které vede k tomu, že čtenář se vyrovnává s autorovou tendencí a ideologií, nebo aplikuje na dílo vlastní nebo dobovou uměleckou normu, což může vést k úplnému zkreslení dojmu. [...] Tyto individuální rozdíly v konkretizaci uměleckého díla mají potom odraz v jeho ohlase v různých dobách a prostředích.“ (Krejčí 2001: 95–96)

Krejčeho spojování konkretizace uměleckého díla s jeho ohlase v různých obdobích připomíná známější rozpracování Ingardenova pojmu Felixem Vodičkou⁸³, ostatně je pravděpodobné, že Vodičkovu stať *Problematika ohlasu Nerudova díla* (respektive

83 Na obecné rovině je rozdíl mezi Ingardenem a Vodičkou spatřován v novosti Vodičkova dynamického pojetí, kdy se Ingarden ještě spoléhal na možnost ideální konkretizace, což však Vodička odmítal s poukazem na spjatost konkretizace s historickým vývojem estetických norem. (Nünning 2006: 401)

Vodička sám upozorňoval na to, že už Ingarden pojímal konkretizaci jako dobový způsob čtení uměleckého díla, který je ovlivňován celkovou literární atmosférou i různými dalšími podmínkami. Rozdíl však viděl především v tom, že Ingarden stále zachovává – i v různém dobovém čtení – určité konstanty (mění se pouze místa nedourčenosti). Kdežto Vodička chápal celé dílo jako znak, jehož estetická hodnota je dána literární konvencí určité doby. „Je přirozené, že dílo může být několikerým způsobem konkretizováno.

Konkretizována nejsou však jen místa schematická, ale struktura celého díla tím, že je promítnuta na pozadí struktury aktuální tradice literární, nabývá za změněných okolností časových, místních, společenských a do jisté míry individuálních vždy nového charakteru.“ (Vodička 1998: 292)

Literárněhistorické studium ohlasu literárních děl) z roku 1941 Krejčí znal.⁸⁴ Je proto možné, že Vodičkovu pojetí mohl chápat jako blízké svému vlastnímu důrazu na literárněhistorické i sociologické souvislosti díla a jeho konkretizace.

Přestože Krejčí už dále pojetí konkretizace nerozpracovával, mělo svůj význam, že si coby polonista polského fenomenologa všiml záhy poté, co Ingarden svoje texty vydal, a že je v recenzích zprostředkoval pro české prostředí. Věrnost Ingardenovi projevil Krejčí i dlouho poté: v šedesátých letech 20. století podporoval publikování jeho knih a přímo se zasazoval o to, aby nakladatelství Odeon vydalo *Das literarische Kunstwerk/O dziele literackim*. To se však nakonec nepodařilo a kniha vyšla až v roce 1989.⁸⁵

b. Polské boje o formalismus

Karel Krejčí se v roce 1935 zúčastnil vědeckého sjezdu ve Lvově, který byl věnován polskému básníkovi a prozaikovi Ignacymu Krasickému. Tam také zažil velmi temperamentní referát vilenského literárního historika Manfreda Kridla (1882–1957), který se od ostatních přispěvatelů ostře lišil svými výpady (jeho tehdejšími odpůrci s despektem označované jako „formalistické“) proti dosavadním metodám. Krejčího tato zkušenost přiměla nejen přednést přednášku v rámci Literárněhistorické společnosti (*Teorie literatury na jubilejním sjezdu I. Krasického ve Lvově*), ale také v několika textech shrnout a zprostředkovat odborné veřejnosti polské literárněteoretické dění.

Svůj první text, věnovaný polským rozepřím, *Der Kampf um neue Methoden in der polnischen Literaturwissenschaft* (1936)⁸⁶ pojal Krejčí jako přehledový a zrekapituloval v něm různé teoretické koncepce, jak se v Polsku rozvíjely už od doby před první světovou válkou. Uvedl zde množství autorů (Juljusz Kleiner, Eugeniusz Kucharski, Zygmunt Łempicki, Tadeusz Grabowski a mnoho dalších), kteří do boje o nové metody přispěli nebo mu alespoň vytvářeli zázemí. Jako charakteristické rysy polského bádání Krejčí

84 Vzhledem k tomu, že Krejčí kontinuálně sledoval dění v PLK, pravidelně se s jeho členy potkával na vědecké i pracovní úrovni a tematika ohlasu mu byla blízká, nebyl důvod, proč by právě Vodičkovu stať měl minout.

85 V dopise s titulem „Ediční návrh“ z 9. listopadu 1966 zaslal Krejčí do nakladatelství Odeon přesný plán, jak by vydaný překlad Ingardenovy knihy *O dziele literackim* mohl vypadat (překlad měl být pořízen z polské verze). Nejprve předestřel význam Ingardenova díla, poté doplnil podrobnosti – překladatelkou se měla stát Hana Jechová, odborně měl knihu garantovat a závěr napsat Jan Patočka. (LA PNP, osobní fond Karla Krejčího)

86 Většina Krejčího německojazyčných článků z této doby byla publikována v časopise *Slavische Rundschau* (Berichtende und kritische Zeitschrift für das geistige Leben der slavischen Völker). Časopis vycházel v Praze mezi roky 1929–1940, jeho redakci se věnovali profesori Německé univerzity v Praze, pouze na přelomu let 1939–1940 vydávání převzal Slovanský ústav. Časopis měl za cíl informovat německé čtenáře o kulturním a hospodářském rozvoji slovanských národů a zároveň prosazoval slovanskou kulturu do povědomí západní společnosti. (Srov. Kudělka 1977)

zmínil vlivy Východu a Západu, které se zde propojovaly, i postupnou změnu hlediska, kdy se do centra zájmu stále zřetelněji dostávalo samotné literární dílo. Hlavní pozornost ovšem Krejčí soustředil na již zmíněný, od ostatních značně odlišný postoj Manfreda Kridla. Ten svými texty vnášel do polské vědy obdobu ruské formální školy (sám se však přímo k žádné škole nehlásil) a rozpoutal tak velmi vášnivou diskusi. Kridl dráždil svoje polské kolegy především tezí o nutnosti antihistorismu, antigenetismu a antipsychologismu v literárním bádání, neboť vědci se podle něj mají soustředit výlučně na dílo samo.

Podrobněji se Krejčí Kridlovým názorům věnoval několikrát, a to zejména poté, co jeho teze vyšly souborně jako *Wstęp do badań nad dziełem literackim* (1936), a bylo tak možné jeho metodu posoudit celistvěji, nejen na základě kusých referátů či článků. Hned v první recenzi *Zur polnischen Literaturwissenschaft* (1937) Krejčí konstatoval, že polemiky okolo Kridla proběhly vyhoceněji, než odpovídalo skutečnému obsahu jeho „formalistických“ tezí. Jejich pozitivní část podle Krejčího převažuje nad negativní: s tím, co Kridl doporučuje při zkoumání literárního díla, tedy že má být studováno samo o sobě, nezávisle na autorovi nebo na skutečném životě, a hlavně podle svých vnitřních hodnot a zákonů, lze většinou souhlasit. Nepříjemné pro Krejčího však bylo nesmiřitelné Kridlovo odmítání jiných metod (především sociologie a psychologie). Svoje závěry o knize shrnul v jedné z dalších recenzí:

„Její základní zásady, týkající se studia literárního díla, jsou jistě správné, ale již omezení kompetence literárního bádání na některá díla podle zásady „fiktivnosti“ a vyloučení z literární vědy všech otázek biografických, historických, psychologických i sociologických je dnes spíše přežitkem z dob prvního bojového elánu vznikajícího formalismu a neodpovídá to dnešním tendencím literární vědy, která se snaží tuto jednostrannost překonat.“ (Krejčí 1937a: 503–504)

Zajímavé je, že polské literárněteoretické pře o formalismus probíhaly v polovině třicátých let, tedy v době, kdy se československá věda už dávno seznámila s učením ruských formalistů a kdy se stále zřetelněji rozvíjel strukturalismus v pracích členů Pražského lingvistického kroužku. Pro Krejčího sledování polského střetu znamenalo potvrzení vlastního metodologického směřování: stvrdilo mu potřebu zvýšeného zájmu o estetické působení a hodnoty literárního textu, dále nutnost vymezovat se vůči povrchnímu odvozování díla z biografických či dějinných událostí, ale zároveň také patřičnost širšího pojetí literární vědy, do níž patří i historické či sociologické otázky.

c. Český formalismus – strukturalismus

Ruku v ruce s tím, jak Karel Krejčí sledoval polské diskuse, věnoval se samozřejmě také rozvoji českého literárněteoretického myšlení, zejména české variantě ruského formalismu. Krejčího vztah ke strukturalistickým teoriím se v meziválečném období odehrával minimálně ve dvou polohách. Jednak se s nimi seznamoval a vyrovnával v celkovém kontextu „nových“ metod tak, jak se objevovaly a prosazovaly nejen v české vědě. A jednak se aktivně účastnil soudobého vědeckého i veřejného života, takže byl v bezprostředním kontaktu s tehdejšími představiteli PLK, nejčastěji při osobních setkáních či střetech na akademické půdě i přednáškách Pražského lingvistického kroužku a Literárněhistorické společnosti československé.

Literárněhistorická společnost v roce 1935 vznikla mimo jiné proto, aby svým pojetím literárněhistorického bádání vytvořila protiváhu k metodologicky vyhraněnému a v tomto smyslu nekompromisnímu Kroužku. Společnost se stavěla proti jednoznačně určené a programově vymezené metodě: měla naopak sdružovat všechny československé literární historiky.⁸⁷ Mnoho vědců sice logicky navštěvovalo i přednášky Kroužku i Společnosti a účastnilo se podniků obou z nich, nicméně přesto šlo o zřetelné vymezení dvou odlišných táborů a obě strany to tak také vnímaly.⁸⁸ Krejčí se ihned po založení Společnosti stal jejím jednatelem a byl v ní stále aktivní (byť se během let proměňovala); tím se přiklonil k jedné ze stran a jeho veřejný vztah k představitelům Kroužku (a naopak)⁸⁹ tak minimálně po

87 O jejím vzniku i cílech sepsal Krejčí dvě zprávy (Krejčí 1935; Krejčí 1936–37): „Literárněhistorická společnost československá byla založena v Praze r. 1935 s cílem „pečovati o rozvoj literárního dějepisu československého i slovanského v nejširším rozsahu srovnávacím a v úzké souvislosti s vědami příbuznými. Společnost chce soustřediti všechny československé literárněhistorické pracovníky, sledovati literárnědějepisné problémy doma i za hranicemi debatními večery, přednáškami a zájezdy a ve spolupráci s jinými příbuznými organizacemi pečovati o prohloubení literární kultury i v širší veřejnosti.“ (Krejčí 1936–37: 283)

88 Jak velmi vratká byla ochota spolupracovat a dorozumět se mezi sebou, ukazuje výběr korespondence *Pražský lingvistický kroužek v korespondenci. Korespondence z let 1923–1974* (2008), který edičně připravila Marie Havránková. Zajímavý je např. dopis, v němž přípravnou schůzi LHŠČ v listopadu 1934 den poté komentoval Bohuslav Havránek Bohumilu Trnkovi: „Děkuji také za zprávy ze Slovanského ústavu; jak i z toho vidíš a ze všeho jiného, chystá se patrně tažení proti PLK. O všem si musíme v sobotu promluvit, zvláště jak se postavit k jednotlivým korporacím nově vznikajícím, a prosím Tě, abys byl prozatím krajně zdrženlivý v informacích o názoru PLK na ně, ať budeš mluvit s kýmkoli z druhé strany. Musíme být velmi opatrní.“ (Havránková 2008: 122) Nakolik se odborné spory přenesly i do osobních antipatií dokládají mnohé z dopisů Jana Mukařovského. Krátká ukázka z června 1940, o slavnostní večeři věnované Albertu Pražákovi, předsedovi LHŠČ: „Pražákova slavnost: byli jsme s Trnkou na schůzi i na večeři. Na večeři jsem promluvil, zřejmě z toho měl Pražák radost, přispělo to myslím ke klidu vzájemných vztahů, které jsou zřejmě stále kaleny skutečnými příčinami i mnohdy nejspíš také klepy.“ (Tamtéž: 215) Nebo méně vstřícná poznámka z března 1944: „Po schůzi jsem mluvil (schválně) několik náramně vlídných slov s Albertem, že se musíme sejít stran té jungmannovské komise akademické; pozoroval jsem s radostí, že se tvářil – i při zdvořilém úsměvu – doslova tak, jako by se byl najedl šťovíku.“ (Tamtéž: 322)

89 Krejčí samozřejmě navštěvoval večery Kroužku (srov. mj. záznamy v Archivu AV ČR). Jak ale opět dokládá korespondence (duben 1937) – minimálně vztah Jana Mukařovského ke Krejčímu nebyl právě vřelý: „Co se týče Literárněhistorické společnosti, tedy není tu Pražák [...] a s Krejčím není moc příjemné vyjednávat.“ (Havránková 2008: 153)

institucionální stránce nabyt soupeřivé povahy. Nic to však nemění na faktu, že Krejčí dění v Kroužku se zájmem sledoval a že se ze strukturalistického učení, které mu sice ve svém celku zůstalo spíš vzdálené, snažil v rámci své inspirace formalismem osvojit prvky, které považoval za užitečné a funkční.

Různých drobných poznámek na téma formalismu či strukturalismu najdeme v Krejčího člancích ze třicátých i čtyřicátých let poměrně hodně. Jediným celistvým textem z dílny strukturalistů, ke kterému se Krejčí opakovaně vyjadřoval, byla obsáhlá studie *Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty* (1936) Jana Mukařovského.⁹⁰ Krejčí si ji nevybral náhodou: velmi ocenil skutečnost, že jeden z hlavních představitelů českého strukturalismu posunul formalistické chápání literárního díla směrem k sociologii. Tuto změnu u Mukařovského zaznamenal již na druhém slavistickém kongresu ve Varšavě roku 1934; v tisku ji zmínil ve svém komentáři kongresových úspěchů i neúspěchů:

„V sekci literární menší československou senzací byla přednáška J. Mukařovského o strukturní historii českého básnictví, v níž řečník, pokládáný za výlučného zastánce metody formalistické, hlásal oprávněnost i metody sociologické, přizpůsobiv ji základním požadavkům svého strukturalismu.“ (Krejčí 1934b: 248)

Krejčí při recenzování Mukařovského studie o sociálních faktech tento příklon k sociologickému hledisku opakovaně připomínal a díky němu si českého strukturalismu začal cenit jako propracovanější a opodstatněnější literárněvědné metody. Posun vnímal zvláště ve srovnání s tím, co do té doby nabízel formalismus:

„Také u nás srážel se [formalismus] se směry jinými a zejména často byla proti němu vyslovována výtky jednostrannosti a zúžení vědeckého zájmu jen na jednu, třebaže nejdůležitější stránku literární problematiky. Je zásluhou našich formalistů, že toto nebezpečí uznali a v dalším svém vývoji se snaží dospět k vědeckému vyrovnání s jinými vědeckými směry a zachovávajíce neporušeny hlavní principy své nauky, hledají cestu zejména k literární sociologii.“ (Krejčí 1937: 502)

Mukařovského studii Krejčí přisoudil zcela zásadní význam ve vývoji české literární vědy, a to především proto, že ji chápal jako úsilí o překlenutí rozporu mezi formalismem a ostatními vědními obory, vůči nimž se dříve nesmiřitelně vymezoval. Vyzdvihoval, že čeští formalisté vědecky propracovanou metodou zjišťují bohatou síť vztahů, které literární tvorbu propojují

⁹⁰ Svoje komentáře k ní Krejčí shrnul v recenzích *Nové slovanské práce o metodice literární vědy* (1937) a *Z nové literatury o metodice literární vědy* (1938).

s děním ve společnosti, a všímal si postupně Mukařovského pojetí estetické funkce, normy a hodnoty ve spojení se sociálním prostředím.

Celkově studii hodnotil jako kýženou metodologickou syntézu v přístupu jak k uměleckým dílům, tak k vývoji společnosti. Nicméně z trochu proklamativního rázu Krejčího formulací, ale především z dobové atmosféry mezi oběma protikladnými skupinami lze soudit, že celkově optimistická recenze vyjadřovala více Krejčího přání, aby strukturalisté skutečně vykročili sociologii literatury vstříc, než reálný stav.⁹¹ Možná šlo také o pokus podsunout mezi řádky českým „formalistům“ představu, že se vlastně přirozeně přibližují pojetí LHSČ.

Karel Krejčí a sociologie literatury

Vzhledem k tomu, že Krejčí coby slavista a komparatista nebyl úzce zaměřen jen na jednu národní literaturu, ale naopak se mu nabízel, nebo přímo vnucoval široký tematický záběr a přehled po mnoha evropských literaturách, inklinoval k jejich stejně „širokému“ zkoumání. Literaturu vnímal jako sociální jev; odmítal přitom tezi, že by společnost literární dílo přímo determinovala, ale podíl společnosti na jeho vzniku a formě považoval za tak značný, že si nedokázal představit, že by jej šlo při zkoumání literatury pominout. Krejčí byl přesvědčen, že literární vývoj nelze přesně a do hloubky pochopit bez znalosti společenského vývoje, a dokonce hájil i opačnou myšlenku: že události ve společnosti nejsou plně vysvětlitelné bez porozumění literárnímu vývoji.⁹²

S příklonem k sociologii literatury měl ale Krejčí jako její poměrně osamocený zastánce v české literární vědě především potíže. Od samého počátku, kdy se o ní začal ve svých textech zmiňovat, se ji neustále snažil očistovat od předsudků a znehodnocujících nánosů, které si přinášela v očích mnoha vědců z dřívějšího, pozitivistického období, ale také z tehdejšího meziválečného vývoje ve své ruské, marxistické podobě. Zdůrazňoval proto

91 Symptomatické je, že Mukařovský neměl o Krejčího schopnostech chápat teorie strukturalistů i dalších metodologických směrů právě valné mínění. V dopise z dubna 1944 se dočítáme: „Pak mluvil Krejčí – zas přišel s hloupými řečmi o vývojové imanenci a musil jsem mu vykládat, že umění jako sociální realita neexistuje např. v sádře sochy, ale v povědomí kolektiva, a že tedy počítá-li se s vnímatelem, neznamená to noeticky překračovat hranice imanence; má v hlavě divokou fašírku ze mne a Ingardena, jehož myšlení není vůbec historické – sám pak ovšem vůbec myslit neumí.“ (Havránková 2008: 325–326)

92 Svoje názory na vztah mezi literaturou a společností Krejčí uplatňoval nejen ve svých teoreticky zaměřených statích, ale v průběhu celé své literárněhistorické činnosti. Se spjatostí formy literárního díla a jeho sociálního prostředí pracoval např. v textu ze třicátých let o jazykové karikatuře v dramatu: „Forma a funkce makaronismů, při zachování některých společných znaků základní struktury, se ovšem mění. Makaronismus v dramatu je totiž značně odvislý od prostředí.“ (Krejčí 1937h: 394) Nebo v článku o obranách českého jazyka, psaném o více než třicet let později: „Forma tu ovšem úzce souvisí s obsahem; na textech je možno velmi dobře doložit, jak zvláštní podmínky, v nichž se české národní cítění vyvíjelo, zabarvovaly i jejich formu, což nejlépe ukazuje srovnání s obdobnými projevy v literaturách národů jiných.“ (Krejčí 1970a: 81)

hlavně, jakou sociologie literatury má být, co skutečně její soudobý vývoj představuje, a čím už dávno není.

Zároveň s tím upozorňoval na nebezpečí, která z její nesprávné aplikace mohou plynout – a to už od svého prvního článku o sociologii literatury (*Sociologie v literární vědě*, 1931). Jako první úskalí tehdy Krejčí uvedl marxistickou podobu sociologie literatury, která přehnaně – v duchu historického materialismu – odvozovala literaturu z hospodářských podmínek a určovala „*literární období téměř podle charakteru státního rozpočtu*“ (Krejčí 1931d: 2). Druhou chybu pak Krejčí chápal jako starou, téměř tradiční: šlo o situace, kdy hodnocení autorů neprobíhalo na základě poctivého zkoumání jejich díla, ale jen prostřednictvím jejich správné politické (náboženské, vlastenecké...) příslušnosti.⁹³

Krejčího teoretická reflexe sociologie literatury jako literárněvědného směru spadá do třicátých a především čtyřicátých let, kdy k tématu publikoval základní studie⁹⁴. V poválečné době se k ní mohl hlásit jen bezprostředně po okupaci, protože po roce 1948 by už nikomu nevysvětlil, co může tato buržoazní, nemarxistická disciplína přinášet podnětného. To však neznamená, že by tehdy texty se sociologickou problematikou přestal psát: v Krejčího pozůstalosti se nacházejí ještě minimálně tři další poválečné články, které sociologický přístup v literární vědě reflektují, na jejich vydání však již pravděpodobně nedošlo.⁹⁵

a. Sociologie literatury (1944)

Zcela výjimečné postavení mezi Krejčího texty věnovanými této problematice zaujímá publikace *Sociologie literatury*, a to nejen vzhledem ke svému rozsahu, ale i propracovanosti. Svůj teoretický spis Krejčí vydal ve válečných podmínkách – v počtu přibližně sto kusů, rozmnožených cyklostylem, a v podstatě nelegálně jako 12. číslo Archivu Ústavu pro sociální a hospodářskou výchovu v roce 1944. Na přelomu čtyřicátých a padesátých let pak Krejčí

93 „Metoda sociologická skrývá v sobě dvojí vážné nebezpečí, které může ohrozit její opravdu vědeckou hodnotu. Je to jednak přeceňování vlivu hospodářských otázek na umělecké tvoření, jednak zneužívání politické. Do první chyby upadá zejména jedna součást literární sociologie, tzv. kritika marxistická, která v duchu historického materialismu bez ohledu na všechny prvky ostatní uvádí literaturu do přehnané souvislosti nejen s velkými hospodářskými krizemi, ale i se zjevy pro celkový vývoj podřadnými a místními jako je deflace, inflace nebo stabilizace valuty, [...], ještě obvyklejší a v podstatě velmi stará chyba tkví v tom, že se sociologické třídění literárních jevů neděje na podkladě vážného zkoumání sociálních podmínek tvoření jednotlivých autorů, nýbrž podle jejich politické legitimace, ať již skutečné, nebo té, která se dá předpokládati z ideového obsahu jejich děl.“ (Krejčí 1931d: 2)

94 *Sociologie v literární vědě* (1931); *Sociologie literatury* (1944); *Sociologie literatury a marxismus* (1946); *Sociologie v literární vědě* (1946).

95 Nedatované texty: *Literatura a společnost*; *Sociologický pohled na poválečný vývoj literární*; *Dějiny literární vědy*. (LA PNP, osobní fond Karla Krejčího)

nepovažoval za vhodné se o ní příliš zmiňovat, takže za jeho života už nebyla znovu vydána

Jeho původní plán byl však jiný. Válečnou verzi *Sociologie literatury*, jež neobsahovala ani odbornou literaturu, pravděpodobně považoval jen za náčrt díla, které by za příznivějších podmínek získalo propracovanější podobu. Podle dochovaných smluv víme minimálně o dvou pokusech, kdy chtěl Krejčí svou knihu oficiálně vydat⁹⁶, čemuž ale zřejmě zabránily kulturněpolitické důvody. Svůj vztah k *Sociologii literatury* a k jejím poválečným osudům Krejčí zpětně popsal v dopise Pavolu Winczerovi z 6. března 1976:

„Velmi jsem byl potěšen, že jste věnoval takovou pozornost mé *Sociologii literatury* (mimočodem: jak jste sehnal exemplář? je to dnes vzácnost, snad ani v pražské univerzitní knihovně to nemají). Tato práce přešla téměř nepovšimnuta, což je snadno vysvětlitelné. Vyšla pro úzký kruh zájemců ze sociologické společnosti, krátce po jejím vydání jsme všichni putovali na Pankrác a pak již přišel konec války a rozkvět kritiky marxistické, která klikatými cestami špěla k imaginárnímu cíli a u nás nikdo by nebyl věřil v koncepci, blízkou marxistickému přístupu, kterou nenapsal nebo spíše odněkud neopsal sám. Nebylo také příliš radno k takové přílišně střezené tematice se hlásit.“ (Krejčí, LA PNP)

Svým přehledovým charakterem připomíná *Sociologie literatury* vysokoškolská skripta. Navzdory tomu, že nezabírá ani sto stran, podává nejen solidní výklad základních problémů, ale přináší také Krejčího originální pokus, jak sociologii literatury strukturovat a uchopit jako nový vědní obor a představuje tedy jeho celostní pojetí. Některé pasáže přinášejí jen „objektivní“ souhrn různých sociologických přístupů a kategorií, v jiných však zřetelně prosvítá Krejčího osobní stanovisko. Nejčastěji se tak děje ve chvíli, kdy se vymezoval vůči starým podobám sociologie nebo kdy odmítal zažité chápání, jaký cíl má sociologie literatury sledovat. Smysl a úkol svého přehledového textu proto Krejčí evidentně viděl nejen v sepsání základních otázek oboru, ale také a především v představení „správné“ a funkční sociologie literatury, která má svůj pevný vědecký základ a vytváří alternativu jak ke starým metodám, které již nepostačují (pozitivismus), tak také k novým metodám, které zase trpí přílišným zúžením vědeckého zájmu (formalismus).

V úvodních kapitolách Krejčí postuloval oprávněnost sociologické metody: charakterizoval literaturu jako sociální jev, vznikající v kontaktu uměleckého díla

96 Nejprve v březnu 1944 podepsal Krejčí smlouvu s nakladatelstvím Melantrich na svou práci *Sociologie literatury* v rámci řady Vysokoškolské rukověti, rukopis měl odevzdat do 1. ledna 1945. Podruhé se jednalo o pokus vydat spis po válce: v lednu 1947 Krejčímu nakladatelství *Sfinx* potvrdilo vydání *Sociologie literatury*, pokud Krejčí odevzdá rukopis do května 1947.

s vnímatelem. Sám literární vývoj je podle něj určován třemi základními činiteli: autorem, literárním dílem a čtenářem. Krejčí přitom zdůrazňoval, že společenský a literární vývoj jsou dvě vzájemně se prolínající řady jevů, jež se přímo nedeterminují, ale vzájemně na sebe působí – a je úkolem literární sociologie zkoumat jejich vzájemné vztahy. V Krejčího pojetí se sociologie literatury věnuje i nižším podobám literatury, tedy všem literárním vrstvám, neboť ony společně vytvářejí důležitou složku literárního procesu; navíc literatura vyšší a nižší se velmi často prostupuje.⁹⁷ Krejčí se ale v této souvislosti bránil „ztrátě měřítka“, odmítal staré metody, které jen hromadily nerozlišené informace:

„[...] literární sociologie nepostupuje tu metodami zastaralé literární historie, nepodává životopisná data, bibliografické údaje a obsahové výtahy z autorů a děl, která za pozornost tohoto druhu nestojí. Všimá si však toho, ve kterých dobách, v kterých kruzích a v jaké funkci tato díla vznikla a se šířila a odtud vyvozuje svoje závěry.“ (Krejčí 2001: 37)

Pro stanovení významu literárních děl považoval Krejčí zjištění obohacená o sociologické souvislosti z různých literárních vrstev za přesnější než jen užívání samotných, absolutně hodnotících estetických kritérií. Studium estetických rozměrů díla však přikládá důležitost. Sociolog literatury podle něj sleduje všechny funkce literárního díla, estetické i mimoestetické, ale na první místo musí klást funkci estetickou, protože je všem literárním dílům společná a má největší vliv na trvalost jejich hodnoty.

Na základě sociologických kritérií Krejčí rozdělil literaturu podle společenských skupin, a to horizontálně (literatura národní, nadnárodní; centra a regionu; emigrantská, koloniální, provinciální atd.) a vertikálně (podle sociálních vrstev). Hranice mezi vertikálními vrstvami literatury se podle Krejčího jen velmi přibližně kryje s hranicemi společenských tříd, proto bylo přesnější místo pojmu společenské třídy používat širší termín společenské vrstvy, a to tím spíše, že v moderní společnosti se postavení tradičních tříd stále více problematizovalo. Krejčí však soustavně upozorňoval, že užívání sociologických kritérií pro členění literatury může svádět ke zjednodušujícímu chápání složitého komplexu jevů, který dohromady utvářejí jak sociální struktura, tak literární vývoj.

Krejčího text je plný podobných varování před ukvapenou aplikací sociologického

97 Doklady praktického užití této Krejčího teze můžeme najít v mnoha jeho textech. Vztahu lidové a vysoké literatury se věnoval např. v článku *Paracelsovi „duchové elementární“ v pohádce Boženy Němcové* (1948): „Fluktuace látek, motivů i forem mezi literaturou tzv. vyšší a literaturou lidovou byla vždy značná a postupem civilizace stále vzrůstala. [...] Na pomezí tohoto dvojího světa stála právě romantika hrůzy, která čerpala své motivy, nad nimiž se zatajoval dech napjatých čtenářů, z dobově i společensky nejruznějších literárních vrstev.“ (Krejčí 1948: 13)

přístupu. Svůj výklad proto obvykle dělil do dvou částí: nejprve představil samotné téma, tedy jak sociologie přistupuje k jednotlivým otázkám literárního díla, a poté následovalo vysvětlení, jaká nebezpečí z jejího špatného použití plynou. Krejčí například popisoval, že literární díla jsou úzce spjata s životem autora a ten zas se společenským prostředím. Autor totiž prožívá myšlenky i vášně své doby, ať už s nimi souhlasí, nebo je popírá, a odráží je ve svém díle, a to jak ve složce ideové, motivické, tak i čistě formální. Ihned při tomto popisu však Krejčí upozorňoval na špatné, někdy až anekdotické interpretace, které nesmyslně spojovaly tvar i genezi díla s nicotnými detaily z autorova života, a opět dával výstrahu před přímočarým usouvztažňováním literárních jevů s životními fakty.

Speciální otázku, která byla Krejčímu jako komparatistovi zvlášť blízká, tvoří v *Sociologii literatury* literární život spojený s četbou a vlivy. Jak víme, takzvanou „vlivologii“ Krejčí odmítal již v textech ze třicátých let. Zde ji znovu kritizoval, ale hlavně se vymezil proti tomu, že je s ní automaticky ztotožňován jakýkoli zájem o literární vlivy. Moderní sociologie se podle něj zabývá i dosud zanedbávanými tématy a dospívá ke zkoumání, jaké společenské podmínky umožnily literární inspirace a vzájemné ovlivňování.

„Starší bádání, nazývané s jakousi ironií „vlivologie“, spokojovalo se konstatováním shod v dílech dvou autorů, jež pak jednoznačně vysvětlovalo působením spisovatele staršího na mladšího. Bádání moderní z tohoto konstatování pouze vychází, zjišťujíc, jak spisovatel cizí prvky ve svém díle přetvořil a zda se mu podařilo vložit do nich nové hodnoty. Pro literární sociologii má význam vyšetření společenské geneze vlivu, zjištění, jakými cestami se autor dostal do styku se svým vzorem a které společenské podmínky jej učinily přístupným jeho vlivu.“ (Krejčí 2001: 84)

Kromě bádání společenského pozadí vlivů a inspirací zajímaly Krejčího i peripetie, kterými literární texty v průběhu času a na různých místech procházely. Zatímco literární historie se v jeho pojetí tradičně zajímá o původní podobu textu a snaží se ji vystopovat ve spleti pozdějších úprav a zpracování, literárního sociologa naopak přitahují různé pozdější varianty původního textu, které ukazují život a putování literárního díla v různých dobách a prostředích a osvětlují také bezprostřední kontakt díla s rozmanitými okruhy čtenářů. Tento směr sociologického bádání, tak blízký i komparativnímu pohledu, měl pro Krejčího speciální význam. Právě sledování motivů a literárních „látek“ a jejich putování napříč národními literaturami i staletími tvořilo pevnou součást Krejčího literárněsrovnávacích prací.

V kapitole věnované literárnímu dílu se Krejčí nejvíce z celého textu zaměřil na

soudobé moderní přístupy: na formalismus, strukturalismus i učení Romana Ingardena⁹⁸. Nicméně celou *Sociologii literatury* prostupují termíny jako estetická funkce, estetická hodnota, norma atd. Krejčí přijímal důraz na tvarovou složku díla, a protože smysl „formalistického” přístupu viděl ve spojení se sociologickým pohledem na literaturu, používal ve svém sociologickém spise často strukturalistickou terminologii.

Na český strukturalismus Krejčí odkazoval například při popisu literárního vývoje jako vývojové řady. Konfrontace se současným stavem literárního vývoje podle něj umožňuje badateli ocenit, co dílo přináší nového a pomáhá také určit autorovu tvůrčí individualitu, kterou ani literární sociolog nikdy nesmí pouštět ze zřetele. Na takovém vývojovém zařazení literárního díla podle Krejčího převážně staví i strukturalismus. U literárního díla je pak důležité, že jakmile bylo dokončeno a fixováno v konečné podobě, stává se zcela samostatným jevem a plně se odděluje jak od svého autora, tak od všeho, co na ně mohlo působit během vzniku. Literární sociolog se proto podle Krejčího musí primárně zaměřit na imanentní rozbor díla, a ne upřednostňovat sociologická kritéria.

„Proto prvním úkolem i literárního sociologa musí být imanentní rozbor uměleckého díla i všech jeho složek v jejich vzájemném poměru. Předčasné používání kritérií sociologických může snadno vést k přecenění složek společensky determinovaných na úkor jiných, které ve struktuře díla mají postavení důležitější, k zkreslení perspektivy nebo i k roztříštění pohledu na celek díla.“ (Krejčí 2001: 90)

Přestože imanentní rozbor díla a jeho vývojové, evoluční zařazení tvoří podstatnou složku literární vědy, nepovažoval je Krejčí za postačující pro vysvětlení organismu literárního života. Teprve zasazení literárního díla (s celým imanentním rozbohem) do souvislosti společenského dění ho dokáže postihnout v pravé podstatě i funkci. Krejčí zde z tohoto pohledu formalismus kritizoval:

„Proto metoda formalistická, která se snažila literární dílo násilně vytrhnout ze společenské souvislosti, přes své cenné příspěvky pro prohloubený rozbor uměleckého díla, zůstala jednostranná a nemohla plně vyhovět úkolům moderně pojímané literární vědy.“ (Krejčí 2001: 91)

Po svém hlavním slovu k problematice literárního díla se Krejčí dále zaměřil na literární

98 Pro ontologické studium literárního díla chápal Krejčí jako zcela zásadní Ingardenovo pojetí konkretizace, mimo jiné jako studia chování vnímatele (jeho zkušeností, představ, asociací) při čtení textu, který svým čtením dotváří a ovlivňuje. Podrobněji jsme se tématu věnovali výše.

obecenstvo, knihu a její šíření, literární tradici, literární typy a další témata, úzeji sociologicky vymezená. Celkově zde stačil probrat množství základních otázek, které sociologii literatury tvoří, a tím, že je představil, shrnul a uvedl pospolu, je v mnohém pro český kontext objevil.⁹⁹

b. Studie o sociologii literatury

Karel Krejčí si patrně plánoval, jak na *Sociologii literatury* po skončení války plodně naváže. Po válce mu však vyšly už jen dva články, které se touto tematickou zabývaly.

Oba poválečné texty obsahově navazovaly na *Sociologii literatury*: nově obsahovaly doplněnou odbornou literaturu, ale Krejčího postoj se v nich podstatně neměnil. Důvod, proč tyto texty psal, spočíval totiž zejména v potřebě uspořádat aktuální dění v literární vědě, a tedy vyjádřit svoje stanovisko k určitým problémům, které před sociologií literatury po roce 1945 stály. Zároveň mělo jít o připomenutí významu sociologie literatury pro literární vědu a navázání na předválečné články a diskuse.

Svůj článek *Sociologie v literární vědě* (1946), který do Sociologické revue se stručným komentářem Krejčí zaslal ještě v prosinci 1945, chápal jako „programní text“. Na několika stránkách zde shrnul uplynulý vývoj sledované disciplíny, její úskalí i klišé, která se s ní pojí, ale také jí stanovil aktuální úkoly. Zhodnotil jako zdravou a pochopitelnou kritickou reakci proti sociologizující Tainově metodě, mimo jiné v českém kontextu (vliv tainovského sociologismu viděl v literárněhistorické Vlčkově škole, za jeho nejvýraznějšího odpůrce označil Arna Nováka). Přiblížil situaci ruské sociologie literatury, a to ve vztahu k marxismu a formalismu, a v jejím rámci upozornil zejména na práce Pavla N. Sakulina.¹⁰⁰ Jednoznačně a přehledně zde také docenil ruský formalismus i český strukturalismus a jejich přínos:

„V prohloubeném a zjemnělém studiu literárního díla ve vzájemných vztazích celku i všech jeho složek, získal si formalismus nesporné zásluhy a vytvořil na tomto poli pevný základ dalšího bádání. Ve svém z počátku nekompromisně negativním

99 V již zmiňovaném dopise Pavolu Winczerovi z 6. března 1976 Karel Krejčí dodává stručné hodnocení *Sociologie literatury* z odstupe let. „Raději jsem tedy práci ponechal zapomnění, dnes bych jistě leccos napsal jinak, ale její připomenutí je mi milé a, myslím, v mnohém může přispět k pochopení mé práce.“ (LA PNP, osobní fond Karla Krejčího)

100 „Ucelený systém literární sociologie vytvořil zvláště P. N. Sakulin, jehož dílo bylo ovšem i v táboře sociologickém v mnohém směru podrobno ostré kritice, takže je nelze pokládati na poslední slovo ruské vědy v tomto směru. Ruští literární sociologové byli již velmi daleko od primitivního sociologismu starého data, spokojujícího se vylíčením společenského prostředí, v němž spisovatelé tvořili, případně ještě zdůrazněním společenské tendence jejich díla. Také oni vycházeli od literárního díla a podrobovali je neméně podrobné a jemné analýze formální než formalisté, vykládali je však v celku i jednotlivých složkách ze společensko-hospodářských sil, které určovaly jeho vznik, a zabývali se i jeho dalším společenským působením.“ (Krejčí 1946c: 102)

stanovisku k bádání sociálního určení a poslání literatury byl ovšem podroben prudké polemice s druhou skupinou ruských badatelů a jeho vlastní tvůrčové konečně od této jednostrannosti ustoupili. Zprvu ohlasem, později však samostatným pokračováním ruského formalismu je český strukturalismus, dělící se na dvojí, ne ve všem shodný směr J. Mukařovského a Fr. Wollmanna; v obojím tomto svém pojetí se český strukturalismus zvláště v poslední době značně přiblížil sociologickému chápání literatury, jak svědčí zvláště Mukařovského studie *Estetické funkce, norma a hodnota*.” (Krejčí 1946c: 101–102)

Pro moderní literární sociologii, k níž se hlásil, zde Krejčí určil čtyři aktuální úkoly: plné vyrovnání se se sociologickým přínosem literárního bádání cizího, aplikaci sociologických hledisek na domácí literární materiál, vypracování uceleného teoretického systému a pracovní metody literární sociologie a nakonec použití vědeckých poznatků v praxi národního kulturního života. Ke všem čtyřem bodům uvedl stručné příklady a návrhy.

Druhý uveřejněný článek měl už o poznání užší vymezení: text *Sociologie a marxismus* (1946) pojednával zejména o sovětské, marxistické podobě sociologie a jedním z jeho hlavních úkolů bylo ostře od sebe marxismus a sociologii odlišit, i proto zde Krejčí znovu pro jistotu opakoval, čím sociologie literatury není, a poté už se zaměřil na samotnou marxistickou metodu:

„Předně sociologie, jak se ještě dnes leckdo domnívá, není totožná se socialismem, tím méně s marxismem. Sociologický postoj k literárním jevům může být vybudován na ideových nákladech jiných, třeba i zcela opačných. [...] Každá literární sociologie není tedy ještě marxismem, avšak na druhé straně každá literární teorie, vyrostlá na půdě marxistické a hlásaná marxisticky, nemusí ještě být teorií sociologickou.“ (Krejčí 1946b: 107)¹⁰¹

Krejčího další, již nepublikované texty, které lze ve strojopisech najít v pozůstalosti, neobsahují dataci, můžeme se tedy jen podle stylu a obsahu dohadovat, kdy asi mohly vzniknout. U prvního z nich – rozsáhlých *Dějin literární vědy* – máme určité vodítko, protože pozůstalost nabízí smlouvu z května roku 1944 s nakladatelstvím Kropáč a Kucharský na Krejčího text *Věda o literatuře* v rámci knihovny Universum. Tento objemný, ale nedokončený rukopis nikdy nevyšel; Krejčí zde věnoval sociologii literatury podstatnou část, nicméně jedná se nikoli o vlastní poznámky k metodologii, ale shrnutí hlavních období a postav, které směr

101 Více o této studii a Krejčího vztahu k marxismu obecně v kapitole *Atak marxismu*.

utvářely.

Přehledový charakter má další nepublikovaná studie *Literatura a společnost*. Také tento text mohl vzniknout i ještě během války, rozhodně si lze jeho vznik vzhledem k častým odkazům na náboženskou tematiku (modlitby, bible atd.) i katolicky orientované autory hůře představit koncem čtyřicátých let, nebo dokonce na přelomu let čtyřicátých a padesátých. Studie měla být pojednáním na širší téma: věnuje se především rozmanitým funkcím literárního díla ve společnosti. Část o sociologickém pojetí literárních dějin se velmi blíží Krejčího dalším textům – jak *Sociologii v literární vědě* (1946), tak příručce *Sociologie literatury* (1944) – a představuje přehledné shrnutí Krejčího názorů na použitelnost různých starých i nových metod a také vymezení, jak má správně vypadat sociologická metoda v literárněvědné praxi. Trochu nověji zde definoval úkol sociologicky pojatých dějin literatury. Literatura totiž není jen řadou děl, chápaných ať už staticky nebo dynamicky jako úplně samostatné vývojové řady. Literatura je společenským procesem a celková atmosféra stanovuje stejně důležitý předmět zkoumání jako imanentní studium literárních děl. To však neznamená, že cílem je hledat vnější analogie mezi fázemi literárního vývoje a soudobým stavem politiky, hospodářství i náboženství:

„Úlohou sociologicky chápaných literárních dějin je určit samostatnou aktivní úlohu, jakou literatura v tomto procesu hraje a vymeziti jasně hranice jejího působení, aniž by při tom byla násilně odtrhována od souběžně působících ostatních složek společenského vývoje.“ (Krejčí, LA PNP)

Sérii nepublikovaných textů uzavírá *Sociologický pohled na poválečný vývoj literární*. Krejčí zde pojmenovával různé jevy ze sovětské kulturní reality¹⁰², což byl zřejmě nakonec důvod, proč článek nemohl vyjít. Krejčí by ho ovšem nepsal, kdyby stále ještě nedoufal v opak; na přelomu čtyřicátých a padesátých let by se do takového textu již zřejmě nepouštěl. Svůj výklad zde začal od tvrzení, že „dnes“ žijeme v době radikálních změn společenské struktury, které se obtiskují i do literatury. Pro srovnání nejprve použil příklad realismu 19. století. Teprve poté ve svém výkladu dospěl k literatuře české¹⁰³, ale především ruské, respektive

102.,„Literatura evropského východu, především samotného Sovětského svazu, je tu značně jednodušší. Jednak tu literatura vychází z nové, jednotné společenské základny, při čemž fluktuace cizích vlivů je značně omezena a plánovitě usměrněna. [...] Sovětská kritika je tu ovšem v neustálém střehu a podobné nesourodé prvky bezohledně potírá. Na druhé straně v Sovětech stát pevně začleňuje literáty do své společenské struktury, žádá od nich plnění společenské funkce a zároveň diriguje tvoření nového stylu, který by adekvátně vyjadřoval novou skutečnost. Spolupráce mezi spisovateli, kritikou, čtenářstvem a státem, který je jediným nakladatelem, je tu jednotně a plánovitě řízena.“ (Krejčí, LA PNP)

103.,„Situace literatury české mezi tímto dvojím odlišným světem je značně komplikována. Především poměrně malá rozloha území a početnost obyvatelstva spolu s centrálním postavením země uprostřed Evropy, právě na

sovětské, na níž je dobře patrné, jak si ji „nová sociální skutečnost“ přetváří podle svých potřeb.

K samotné tematice sociologie literatury se zde vztahují Krejčího důrazná varování, která už známe z předchozích prací. Literární vývoj má své vlastní, imanentní zákony, které je třeba respektovat, nicméně odmítat jeho souvislosti se společenským vývojem by bylo stejně zkreslující jako násilné hledání analogií mezi nimi. Provázanost mezi oběma vývojovými liniemi je složitá: „*Zdánlivý nesouhlas, lépe řečeno, neúplná shodnost vývoje sociálně hospodářské základny a literatury jako součásti ideologické nadstavby, nevyplývá z jejich vzájemné izolovanosti, nýbrž ze složitosti jejich vzájemných vztahů*“ (Krejčí, LA PNP).

Pokud se Karel Krejčí k sociologii literatury ve svých textech vracel i později, jednalo se už většinou o drobné zmínky na okraj jiného, hlavního tématu. Nejspíš stále v pozadí cítil nepřátelské naladění, jaké vůči této metodě – odsuzované postupně jako pozitivistická, buržoazní i marxistická – v průběhu let zažíval, a proto se do teoretických úvah nad její metodologií dále nepouštěl. Vždyť i v předválečné a těsně poválečné době, kdy Krejčí mohl o sociologii literatury psát relativně svobodně, se především vracel k její obhajobě. Od padesátých let toto nekonečné vysvětlování zřejmě přestal považovat za možné či smysluplné; činil tak jen ve výjimečných případech, a to vždy v podobě vymezení se proti tradičnímu pojmání sociologické metody.¹⁰⁴

Jakkoli tedy Krejčí postupně přestal sociologickou metodu teoreticky postulovat a propagovat, její prvky i široce stanovený repertoár otázek nadále tvořily pevnou součást jeho přístupu k literárněhistorickým tématům.

Pokud propojíme tento souhrn Krejčího meziválečných názorů na nové metody literární vědy s tím, co již bylo řečeno dříve ve spojitosti se slavistikou a pozitivismem, ukazuje se, že Krejčí sice nepatřil mezi primárně teoreticky orientované literární vědce a bádání na poli literární teorie neupřednostňoval, nicméně problematika literárněvědné metody pro něj byla podstatná. Už jen zkušenost s potížemi srovnávacího studia slovanských literatur

rozhraní sféry vlivů ruských a západních, dále vysoký průměr obecného vzdělání a hladovost českého čtenářstva po cizí literatuře, sycená jednak velkým počtem překladů a velmi rozšířenou znalostí jazyků jak západních, tak i ruštiny, působí k tomu, že v české literatuře ještě ve vyšším stupni než jinde musíme hledat výraz sociální struktury nejen domácí, ale i oblastí okolních, které tu spoluvytvářejí kulturní atmosféru. Společenská struktura je tu kromě toho v pohybu, k radikálním změnám došlo tu jednak v době velmi nedávne a proces ještě daleko není skončen.“ (Krejčí, LA PNP)

104Uvádíme charakteristickou citaci z článku *Dnešní stav bádání o česko-polských stycích* (1966): „Je však třeba položit otázku sociologicky. Ne snad v tom smyslu, že při výkladu historických faktů budeme jen brát zřetel na hospodářskou základnu a činitele společenské. Po této stránce sborník „Češi a Poláci“ dobře splnil požadavky dnešní vědy. Rovněž nemám na mysli dosti povrchní a odedávna značně rozšířené sociologizování, zevšeobecňující taková fakta, jako je převaha měšťanského elementu v životě českém a šlechtického v polském, protože tu jde o činitele velmi relativní a časově omezené.“ (Krejčí 1966b: 16)

ho nasměrovala dost jednoznačně: metodologická otázka „jak“ ho zajímala, protože soudil, že na jejím správném zodpovězení závisí, jak přesně bude možné zkoumat literárněhistorické „co“. V meziválečném dvacetiletí se proto Krejčí snažil utvářet svou metodu výběrem nejprogresivnějších možností – považoval za ně propojení sociologie literatury a formalismu. V úhrnu mu byla sociologie bližší zřejmě proto, že umožňovala lépe zkoumat slovanské literatury na širším mezinárodním poli a lépe zapadala do jeho představy komparativního studia literatur. Z formalismu si však odnesl důraz na uměleckou a tvarovou stránku literárních textů, a to právě i jako nutnou obranu před případným sociologickým zjednodušováním vztahu mezi společností a literaturou. Zájem o „formu“ díla se pak u Krejčího kontinuálně rozvíjel především v jeho komparativních statích: analýzou uměleckého jazyka, sledováním motivů a zaměřením na jednotlivé literární žánry.

Obrat k zájmu o formu, estetickou hodnotu a vývoj básnickovy tvůrčí individuality

Od *Polské literatury ve vírech revoluce* k *Bartoloměji Paprockému z Hlohol a Paprocké Vůle*: srovnání Krejčího textů z druhé poloviny třicátých let 20. století

Obrat k analýze uměleckého díla

Meziválečný zájem Karla Krejčího o nové literárněvědné metody nezůstal jen v rovině teoretické diskuse. Zřetelně se promítl i do jeho literárněhistorických prací, neboť Krejčí se snažil své teoretické poznatky průběžně aplikovat na literární materiál.¹⁰⁵

Krejčího první větší literárněhistorické práce pocházely z přelomu dvacátých a třicátých let 20. století. Šlo především o sérii textů, které sledovaly vliv polského listopadového povstání z let 1830–1831 na české národní obrození a popisovaly vztahy mezi Poláky a tehdejší českou společností během revoluce i po ní¹⁰⁶. Tematicky se zde Krejčí projevil jako žák svého učitele, protože profesor Marjan Szykowski se po svém příchodu na pražskou slavistiku zabýval právě polskou rolí v českém národním obrození¹⁰⁷, a Krejčí tak měl pod jeho vedením k sledování česko-polských vztahů v době obrození velmi blízko. Tyto rané práce se však zaměřovaly zejména na historické, politické či společenské události, kdežto otázky literatury ponechávaly spíše stranou.

Hledání metodologického přístupu, který by uměl podat nejen historické souvislosti, ale dokázal by lépe uchopit i estetickou a formální stránku literárního díla, se u Krejčího projevilo od poloviny třicátých let, kdy začal upouštět od historické evidence faktů a svou

¹⁰⁵Pro lepší představu ale připomeňme, že jen do roku 1940 Krejčí publikoval necelé tři stovky publicistických a odborných článků a pět samostatných knih (byť šlo často o brožurky) a že publicistika, stručné zprávy o aktuálním kulturním i politickém dění, u Krejčího v předválečné době absolutně převažovala. V ní, tedy ve většině článků z třicátých let, logicky doklady o praktickém propojování sociologie literatury a formalismu hledat nemůžeme. Nicméně Krejčího vědecké stati podávají plastický obraz jeho vyvíjejícího se úsilí o aplikování nových metod.

¹⁰⁶*První krize českého slovanství. Vliv polského povstání listopadového na české národní obrození* (1928); *Langerovy „České lesy“ ve světle úředních dokumentů. Příspěvek k dějinám českého polonofilství* (1930); *Poláci v Čechách v době povstání listopadového a „Velké emigrace“*. *Jubilejní studie* (1930); *Poláci v Čechách po pádu povstání listopadového* (1931).

¹⁰⁷Mj. *Polská účast v českém národním obrození I–III* (1931–1946).

pozornost obrátil ke struktuře, tvaru i umělecké hodnotě literárních děl a snažil se propojit sociologické hledisko s formalismem¹⁰⁸. Počátek a závěr tohoto Krejčího předválečného uvažování ohraničují dvě práce: *Polská literatura ve vírech revoluce* (1934) a *Bartoloměj Paprocki z Hlohov a Paprocké Vůle* (do tisku připraveno 1941, vyšlo 1946). Mezi těmito dvěma monografiemi mají své podstatné místo ještě další studie, které také připomeneme.

***Polská literatura ve vírech revoluce* (1934)**

Monografie a zároveň habilitační spis *Polská literatura ve vírech revoluce* (1934) znamenala svým soustředěným zájmem o tvar literárních děl výraznou změnu oproti Krejčího dřívějším textům, ale nejednalo se o nelogický obrat. Na svoje předchozí texty systematicky navazoval výběrem tématu, neboť i zde ho přitahovala „revoluce“. Revoluční myšlenku považoval za rys zásadně určující polskou literaturu i polské myšlení, byť tentokrát nepojednával o listopadovém povstání. Kniha přibližuje tu část polské literatury přelomu 19. a 20. století, která byla motivována socialistickým hnutím a ruskou revolucí z roku 1905. Způsobem vymezení zvoleného tématu i metodologií monografie znamenala určitý převrat i v rámci tehdy ještě mladé české polonistiky. Svědčí o tom zpráva habilitační komise, kterou sepsal Marjan Szykowski a v níž postavení *Polské literatury ve vírech revoluce* v české i polské polonistice ohodnotil hodně vysoko:

„Práce dr. Krejčího jest nejdůležitější studií o polské literatuře, jaká se dosud v české vědecké literatuře objevila. Vyniká nade všechny ostatní práce šířkou rozhledu, bohatstvím probraného a prozkoumaného materiálu, svědomitostí, s jakou byla zvládnuta celá literatura, samostatností úsudku, přesností a případností rozboru. Již samou koncepcí v pojetí předmětu jest nová a i v polské literatuře, kterou nadto ještě obohacuje řadou zvláštních poznatků, nových seskupení, období a srovnání.“
(Szykowski 1935: 7)

Pozitivně *Polskou literaturu ve vírech revoluce* hodnotili i další slavisté. Krejčího vrstevník, Julius Heidenreich (Dolanský) ocenil Krejčího stylistické schopnosti, ale především v porovnání s dřívějšími pracemi vyzdvihl, že literárně-estetický výklad převážil nad popisem vnějších politických událostí.

„Karel Krejčí se přenesl na půdu čistě literární a podal skvělý pokus studie

¹⁰⁸Termín formalismus zde používáme se smyslu Krejčího metodologických článků ze třicátých let 20. století.

Viz zde předchozí kapitola o formulování vlastní metody.

formalistické, která vychází jen a jen z uměleckého díla jako základní dané skutečnosti. V tomto smyslu možno označiti jeho práci, jež zajímavě spojuje polský materiál s novými metodickými poznatky ruské školy formalistické, za průkopnickou. Třebas nikde ve své studii nejmenuje Šklovského, je jeho závislost na formalistickém učení o rozboru prózy z techniky práce i odborného názvosloví patrná. Že ani česká nauka strukturální nezůstala ne něho bez vlivu, rozumí se samo sebou.“ (Heidenreich 1935: 9)

Krejčí si byl sám vědom, že předkládá práci jiného druhu, než bylo tehdy obvyklé, a záleželo mu na tom, aby byl nový přístup, který se snažil v *Polské literatuře* uplatnit, správně pochopen a takto doceněn. Před samotný text proto předsadil *Úvod*, v němž mimo jiné vysvětlil svou metodu. Charakterizoval zde literární díla, jimž se hodlá věnovat, přičemž zdůraznil, že jde o díla beletristická, tedy taková „v nichž autor chtěl působiti na čtenáře především prostředky formálně estetickými“ (Krejčí 1934c: 15). Jednoznačně se také vymezil vůči pouhému sledování idejí či názorů spisovatelů na téma revoluce. Odmítl jako kritérium hodnocení děl jejich stanovisko k revoluci, protože podstatná je podle něj především estetická hodnota díla.

„Neřešíme otázku, zda autor objektivně měl pravdu nebo neměl pravdu, nýbrž zda svou subjektivní pravdu dovedl vyjádřit prostředky formálně přesvědčivými a esteticky hodnotnými. Jednotlivá revoluční díla analyzujeme v rámci celé ostatní tvorby jejich autorů, a snažíme se řešit otázku, zda nový myšlenkový kvas byl činitelem kladným či záporným ve vývoji básnickovy tvůrčí individuality.“ (Tamtéž: 16)

Kromě estetické hodnoty měl tedy Krejčí na zřeteli celek autorovy tvorby a také to, co analyzovaná díla (ne)přinesla do spisovatelova tvůrčího vývoje.

Polská literatura ve věrech revoluce se skládá ze sedmi oddílů: celou práci uvozuje předmluva Marjana Szykowského, potom následuje již zmiňovaný Krejčího úvod a další části se již striktně věnují literatuře a jsou rozděleny podle literárních generací.¹⁰⁹ Kniha nebyla určena striktně polonistickému publiku, chtěla oslovit čtenáře zajímaví se o evropské

109Jednotlivé části Krejčí pojmenoval: *Pozitivisté, Modernisté, Stefan Żeromski, St. Brzozowski a druhá generace varšavského „Głosu“*, *Literatura revolučně socialistická*. Takovou strukturu má kniha ve vydání z roku 1934, druhé vydání z roku 1949 neobsahuje Szykowského předmluvu, Krejčího vstupní část není metodologickým úvodem, ale shrnuje ve stručnosti historické souvislosti revolučního hnutí konce 19. století a počátku století dvacátého pod názvem *Vývoj revoluční myšlenky v Polsku*, knihu uzavírá *Doslov k II. vydání*.

literatury obecně. Přes čtivost a stylistickou hladkost byla stavěna jako publikace odborná, s uvedeným poznámkovým aparátem i odbornou bibliografií.

Svou monografii Krejčí opřel o jedno vymezené téma, konkrétně o jeden motiv – revoluční hnutí – a sledoval jeho proměny a různá ztvárnění u polských autorů v rámci literárních generací. Charakteristický je zde vztah mezi motivem revoluce jako prvkem literárních textů a samotnými revolučními událostmi jako dějinnými fakty. Krejčí si vybral nosnou, významnou historickou událost, která měla na formování soudobé polské kultury nezanedbatelný vliv. Jako sociolog literatury sledoval, jak se jednotliví autoři k této události vztahovali a jaký lidský či občanský postoj k ní zaujímal. Zaznamenával rozdílný vztah spisovatelů ke šlechtě i jejich odlišný společenský původ, zmiňoval jejich společenské postavení nebo regionální zakotvenost. Všechny tyto životní detaily se podílely na tom, z jakého úhlu o svém tématu spisovatelé psali, k jaké skupině se přidávali.

Jenom z takového popisu by se mohl Krejčího přístup jevit vlastně jako banální, rozhodně ne přelomový. Ale celá tato „sociologická“ část zabírá maximálně jednu třetinu knihy, neocitá se v centru pozornosti. Většinu prostoru i svého interpretačního úsilí Krejčí soustředil na studium uměleckého zpracování motivu revoluce, a to hlavně bez přímé návaznosti na reálné dění během revolučních let. Na příkladu první kapitoly věnované generaci pozitivistů¹¹⁰ si můžeme konkrétně ukázat, jak Krejčí v monografii postupoval.¹¹¹

Krejčí každou kapitolu začínal obecněji postaveným úvodem do polské společenské, a především kulturní situace. Vycházel z předpokladu, že český čtenář se v polské situaci přelomu století spíše neorientuje, ale dodával jen minimum informací potřebných k tomu, aby vyzněly následné interpretace literárních textů. V úvodu ke kapitole *Pozitivisté* zobrazil Krejčí napětí mezi uměleckou generací pozitivistů a modernistů a jejich vztah k revoluci. Ozřejmil také literární typy šlechtice a měšťana, k čemuž pro názornost přidal historický kontext a příklady z francouzské a ruské literatury.

Po úvodním vstupu následovala hlavní část kapitoly: řada rozborů literárních textů, uspořádaná podle jednotlivých autorů. Autory ve výkladu Krejčí neřadil pouze mechanicky podle chronologického klíče, ale snažil se jejich díla mezi sebou konfrontovat; poukazoval na shody, rozdíly, různé inspirace. Každého autora Krejčí nejprve představil s důrazem na kontext jeho tvorby, charakterizoval jeho styl, tematický zájem, sounáležitost s uměleckou skupinou nebo výrazný prvek, jímž ovlivnil polské kulturní prostředí. Tam, kde Krejčí u

¹¹⁰Generace „pozitivistů“ v terminologii polských literárních dějin označuje autory, tvořící především od šedesátých do devadesátých let 19. století.

¹¹¹Kapitola má tyto podčásti: Pozitivistický program a revoluce – Šlechta a měšťanstvo v polské literatuře – Útok St. Brzozowského proti Sienkiewiczowi – *Dzieci Bol. Prusa* – *Burza A. Świętochowského* – El. Orzeszkowa – *Wiry Henryka Sienkiewicze* – J. Weysenhoff.

autora nacházel jedno reprezentativní dílo, věnoval mu podrobnou analýzu; tam, kde šlo o autora, který napsal několik drobnějších textů (povídky, básně), popisoval všechny texty souhrnně a stručněji. Každá tato podčást, zkoumající texty jednoho autora, pak ústila do Krejčího hodnocení, zda revoluční téma autora umělecky posunulo či ne.

Hierarchizace významu jednotlivých děl se promítla i do prostoru, který jim Krejčí věnoval. Ukázkou jeho interpretace literárního textu může být rozsáhlý rozbor románu *Dzieci* (čes. *Děti revoluce*; pol. 1908, čes. 1913) Bolesława Pruse. Způsob interpretace kopíroval zásady, které Krejčí uvedl v úvodu knihy: primárně sledoval, zda Prus svůj názor na revoluci dokázal podat formálně obratně a na vysoké estetické úrovni, zároveň rozebíraný román zasadil do kontextu celé Prusovy tvorby a srovnával ho s rámcem autorova stylu a na konec komentoval uměleckou hodnotu tohoto románu.

Ve svých analýzách se Krejčí hodně zaobíral líčením samotného obsahu díla; obsahové pasáže však mnohokrát protnul interpretacemi Prusových myšlenek (jež nazývá tendenci), rozborem motivů, jejich proměn i různého užití, popř. srovnával text s jinými autory (nebo s dalšími Prusovými romány). Zařadil sem také historické aktualizace, charakteristiky postav, poznámky ke kompozici románu. Zdůraznil typické Prusovy formální prostředky a jeho styl, poukazoval například na spisovatelovu práci s kontrastem atd.¹¹² Krejčího výklad se tak stával širokým proudem, plným různorodých poznatků. Na závěr uvedl svoje celkové hodnocení:

„Jak vyplývá z předchozího rozboru, použil Prus k vyjádření své tendence zajímavého a originálního prostředku formálního [kontrastu, kontrastního zakončení románu, pozn. vm]. Úmyslně totiž porušil logiku literární formy, aby tím jasněji vynikla jeho myšlenka o podvrácení pevné půdy lidského soužití revolučním hnutím. O tento formální princip se opírá mistrná konstrukce díla, jež i v tomto románu, který nepatří k vrcholným dílům Prusovým, ukazuje jeho skvělý talent vypravovatelský a kompoziční. Román *Děti* je jistě jednou z nejzajímavějších ukázek organického spojení tendence s uměleckou strukturou díla.“ (Tamtéž: 36)

Monografií o polské revoluční literatuře Krejčí výrazně posunul svoje bádání novým směrem, a to především prostřednictvím svého až zarputilého zájmu o formu. Nezkoumal, jak životní skutečnosti ovlivňují podobu literárních děl, ale zda literární texty, propojené dobovou atmosférou i společným motivem, dosahují trvalejších uměleckých kvalit, nebo jsou jen

¹¹²U jiných autorů se Krejčí zastavuje u dalších, pro ně podstatných charakteristik: věnuje se typu verše, poetice, rozebírá použité figury i různé jazykové vrstvy, předvádí podrobnější motivický rozbor atd.

tendenčním dokumentem doby. Na monografii je však patrné, že je první Krejčího velkou publikací: některé pasáže působí jako ještě příliš chtěná snaha po zapracování „formálních metod“, která však zůstává na půli cesty se svými poněkud neinspirativními popisy „obsahů“ děl. Takovému dojmu nahrává i Krejčího manýra, kdy slova jako „forma“ a „formální“ užíval s neuvěřitelnou frekvencí a často na místech, kde jejich přítomnost nebyla nutná.

Monografií *Polská literatura ve vírech revoluce* Krejčí prozkoumal způsob literárněhistorického psaní, ke kterému se v různých obměnách vracel i v dalších pracích. U časopiseckých studií, které Krejčí zveřejňoval v druhé polovině třicátých let, se více do popředí dostal komparativní zřetel a širší úhel záběru; objevil se zde pro Krejčího i později velmi charakteristický typ textu, v němž se zaměřuje na jeden prvek, často detail, ale v bohatém historicko-kulturním kontextu. Studie se věnovaly srovnávání české a světové literatury, zkoumaly literární motivy nebo stylistické jazykové prostředky, sledovaly specifické žánry (bajka, fraška, traktát) či celé literární proudy (renesance). Připomeňme z nich tři, které vyšly záhy po Krejčího monografii a které zajímavě dokládají jeho přístup.

Studie *Bourgetův „Žák“ a Hackenschmid* vyšla poprvé v časopise Lumír v roce 1936.¹¹³ Kompozici studie dobře ilustrují už jen názvy jednotlivých částí.¹¹⁴ Krejčí vycházel nejprve od soudobých publicistických polemik mezi Dykem a Masarykem; dotýkal se otázky přímých a nepřímých vlivů i typické českosti či evropskosti Dykova románu *Konec Hackenschmidův*. Poté představil román Paula Bourgeta *Žák* v kontextu anglické, francouzské, polské, ruské i německé literatury. Zaznamenal shody v motivech a konstrukci Dykova i Bourgetova textu, ale především podtrhl rozdíly v jejich ideové koncepci, z nichž vyplýval i rozdíl v jejich formě. Na závěr Krejčí zkoumal „nejzajímavější variaci bourgetovské látky v románu Dykově“ (Krejčí 1975a: 373), tedy motiv hlavního hrdiny a jeho rozdělení do dvou postav (Hackenschmid a Hilarius).¹¹⁵

Text přináší propojení tří nejvýraznějších složek, typických pro Krejčího práce v tomto období: aktualizační prvek, který vztahuje celé téma k tehdejším společenským i historickým souvislostem; zájem o samotný literární text (literární motivy, kompoziční a stylistické prostředky) a vidění detailu v širokém kontextu evropské literatury. Zároveň – jak

113Druhé, známější vydání je z Krejčího souboru statí *Česká literatura a kulturní proudy evropské* (1975), z něhož také citujeme.

114Studie se skládá ze čtyř částí: 1. Život a literatura v románu Dykově, 2. Bourgetův motiv ve vývoji evropského myšlení, 3. Bourget a Dyk, 4. Hackenschmid a Hilarius.

115„Dyk však nelíčil dvě lhostejné postavy, nebavil se objektivně jejich romanticky zabarvenými osudy, nýbrž vkládal do nich část své duše. V Hilarovi popravil kus vlastní minulosti, v Hackenschmidovi se soucitem a sympatií pochovával kus své přítomnosti. [...] V obou postavách však nenáviděl, miloval a soudil kus vlastní bytosti. Tento zoufalý zápas se sebou samým je nejcennější složkou románu: dává zapomenat na všechny literární reminiscence a tvoří jeho hlubokou originalitu.“ (Krejčí 1975a: 378)

bylo patrné již u *Polské literatury ve věrech revoluce* – Krejčí ve většině z těchto textů zkoumal motivy jako zásadní obsahové i formální složky literárního díla, vycházel tedy z komparatistické tematologie. Naopak netypická je studie tím, že se věnuje poměrně aktuálním jevům; šlo de facto o novou českou prózu. Stále více se u Krejčího budou prosazovat témata z časově vzdálenějších období.

Tematologicky zaměřené byla i následující studie *Lenorský motiv v renesanční poezii polské* (1936). Krejčí v ní nejprve osvětlil, že lenorským motivem míní „*příšernou návštěvu zemřelého, zjevujícího se osobě, kterou přílišný žal nad ztrátou milované bytosti vede k rouhavé vzpouře proti božské prozřetelnosti*“ (Tamtéž: 420). Poté se podrobně věnoval analýze sbírky *Trény* od polského renesančního básníka Jana Kochanowského. Všiml si kompozice sbírky, provázanosti mezi jejími jednotlivými čísly i užitými motivy a zároveň objevoval souvislosti mezi myšlenkovou osou Kochanowského *Trénů* a tvorbou polských romantických básníků. Jakmile se Krejčí dostal na půdu romantismu, srovnal duchovní svět renesančního člověka s polskou romantikou. Závěr patřil charakteristice originality Kochanowského sbírky.¹¹⁶ Krejčí ve studii o lenorském motivu opět předvedl – byť na odlišném materiálu a s odlišným cílem – svůj typický přístup, kdy si vybral jedno úzce vymezené téma (jeden motiv u jednoho autora), zkoumal ho v rámci dobových souvislostí („*duch doby*“ renesance i romantismu) a toto jedno užití motivu podal v řezu dalšími evropskými literaturami.

Za zmínku stojí ještě studie *Jazyková karikatura v dramatické literatuře* (1937). Krejčí se tentokrát zajímal o stylistický prostředek tzv. makaronismů (cizojazyčných obrátů, které autor ve svých dílech užil záměrně). Tato studie výrazně zachycuje Krejčího důraz na propojení sociologického a formálního přístupu. U makaronismů jako jazykových stylistických prostředků analyzoval jejich funkční využití v dramatické literatuře a schopnost autorů využít jejich formálních možností. Zároveň však zdůraznil jejich sociální rozměr a různé sociální funkce jazyků užitých ve sledovaných dramatech.¹¹⁷

116, „Z toho všeho je patrné, že *Trény* Kochanowského jsou výjimečným zjevem nejen v tvorbě svého autora, nýbrž v celé polské literatuře; ne proto, že by byly přechodným typem mezi literaturou renesanční a barokní, nýbrž proto, že renesanční založení autora, i zde silně patrné, bylo novou životní zkušeností otřeseno, pozbylo na chvíli své vnitřní rovnováhy a ukázalo základní prvky Kochanowského umění v nové, nezvyklé perspektivě.“ (Krejčí 1936c: 428)

117, „Forma a funkce makaronismů, při zachování některých společných znaků základní struktury, se ovšem mění. Makaronismus v dramatu je totiž značně odvislý od prostředí, jemuž je určen. [...] Takovouto důležitou funkci měly makaronismy v obrozenské literatuře československé. Zračil se v nich měnící se poměr mezi Čechy a Slováky na straně jedné a Němci a Maďary na straně druhé.“ (Krejčí 1937h: 394–395)

Bartoloměj Paprocki z Hlohol a Paprocké Vůle (1941/1946)

Za druhý milník a zároveň pomyslné uzavření předválečné etapy, v níž Krejčí uplatňoval nové metody, považujeme monografii *Bartoloměj Paprocki z Hlohol a Paprocké Vůle*.¹¹⁸ Krejčí ji psal od konce třicátých let, k vydání připravil v roce 1941, ale kniha nakonec vyšla až v roce 1946, tedy v dost změněných podmínkách – vědeckých i politických.

Monografie pojednává o polsko-českém autorovi, který žil v druhé polovině 16. a na počátku 17. století. Do zralého věku tvořil v Polsku (byť v různých sociálních prostředích), potom ale musel z politických důvodů emigrovat do Čech, kde dvacet let vydával svoje knihy v češtině. Pro Krejčího byl Paprocki v mnohém přitažlivý zjev: spisovatel, který tvořil pro různé společensky postavené publikum, což se v jeho dílech odrazilo, a který se sám nacházel v různých – národnostně, nábožensky i jazykově odlišných – prostředích. Zajímal jej i jako autor, který pěstoval různorodé literární žánry, pohyboval se mezi prózou, poezií, publicistikou, vědeckou literaturou atd. Zkrátka jako autor, jehož tvorba prodělala bouřlivý vývoj po stránce formální, a to v zřetelné souvislosti s mimoliterárními souvislostmi.

Pokud bychom měli základně srovnat obě monografie – *Polskou literaturu ve vírech revoluce* i *Paprockého* –, můžeme hovořit o několika dalších posunech v Krejčího přístupu. Nejprve: zatímco v *Polské literatuře* Krejčí sledoval jeden motiv (revoluční hnutí) a jeho proměny ve zpracování mnoha autorů, v *Paprockém* se naopak zaměřil na jednoho autora, u nějž ale nachází množství žánrů, literárních druhů, typů textů a jejich proměny.

V *Polské literatuře* Krejčí více „vyprávěl“; pasáže o literárních textech se podobají jednolitému toku řeči s mnoha tématy, a přestože si Krejčí zakládal na odborné fundovanosti, jeho vyprávění místy působilo napínavě nebo i dobrodružně. V monografii o Paprockém dal naopak Krejčí přednost přísnějšímu vědeckému stylu, nevyhýbal se sice například líčení veselého života polské šlechty, ale snažil se být i ve svém barvitějším vyprávění uměřenější a hlavně se soustředil na přesný a detailní popis literárních děl. Vědeckost svého textu a svůj vědecký odstup Krejčí dával najevo průběžně, mimo jiné když se kriticky vypořádával s dosavadním bádáním o Paprockém, jež hodnotil jako nedostatečné a ve svých závěrech nepřesné.

Zesílil také důraz na sociální i formálně-literární aspekty sledované tvorby; zatímco

118Krejčího monografie o Paprockém se z mnoha důvodů spíš minula se zájmem vědecké veřejnosti. O její oživení se v devadesátých letech pokusil Antonín Měšťan. Ve svém článku *Estetický rozbor díla Paprockého a zajímavé teze o realismu v monografii Karla Krejčího z roku 1941* mj. charakterizoval Krejčího práci takto: „Přitom právě Krejčího monografie o Paprockém z přelomu třicátých a čtyřicátých let dosvědčuje, že Krejčí dovedl provést estetickou analýzu velmi přesvědčivě. [...] Ve věku 35 let Krejčí vytvořil v monografii o Paprockém nejen dosud nepřekonanou práci o tomto autorovi dvou literatur – zároveň představil vědecké veřejnosti ucelenou soustavu svých estetických názorů.“ (Měšťan 1999b: 341, 343)

v *Polské literatuře* sehrál sociální kontext spisovatelů roli zajímavosti, ze které se však nevyvozoval závěr při vlastním hodnocení jejich formální obratnosti, v *Paprockém* se přímo tvrdí, že použité stylistické i jazykové prostředky vyplývaly z prostředí, v němž Paprocki žil a pro něž psal. Zmínka o sociálním pozadí se ovšem i zde objevuje jako stručné konstatování, kdežto hlavní a několikanásobně větší prostor Krejčí věnoval důkladné formální analýze literárních textů.

Oběma monografiím je pak společná touha nacházet originální, i třeba trochu zapadlá, nenápadná témata, která však Krejčí chtěl svým překvapivým podáním zviditelnit a pro literární vědu vlastně teprve pořádně „objevit“.

V úvodu *Bartoloměje Paprockého z Hlohol a Paprocké Vůle* Krejčí představil nejen stav dosavadního bádání, ale také svoje zásady a cíle, jichž chce v knize dosáhnout. Upozorňoval jednak, že díla pojal ze stanoviska čistě literárněvědního (otázky pro historiografii ponechal stranou), a jednak že Paprockého tvorbu nelze násilně oddělovat na část literární a vědeckou. Stručně představil svoje pojetí, jak s Paprockého různorodými texty správně vědecky zacházet.

„Literární věda musí se s takovýmto dílem vyrovnati v jeho celku, rozlišiti ovšem dobře jeho složku formálně-literární od naučné. K první počítám vše, co v nejširším smyslu patří do oblasti formální: charakteristiku literárního žánru i jeho podání, formu veršů i prózy, způsob líčení děje, charakteristiky osob, styl v užším slova smyslu, jazykový výraz atp. Do oblasti naukové patří kritika pramenů, soud o autorově věrohodnosti, ocenění přínosu, jímž přispěl k poznání skutečností, o nichž píše. [...] V posuzování jeho tvorby jde mi nejen o zjištění jeho individuálních rysů, ale i toho, co bylo výsledkem vlivů nebo dobových tendencí stylistických.“ (Krejčí 1946d: 22–23)

Po úvodu následoval již samotný text monografie, rozčleněný na tři části *Život; Dílo; Forma a jazyk*.¹¹⁹ Pro přiblížení Krejčího práce s texty srovnajme první kapitolu z části o *Díle*, která se jmenuje *Paprocki jako malíř polského života šlechtického*¹²⁰, s tím, jak je podobné téma

119Podrobněji jsou části rozepsány takto: první část *Život* (1. Šlechta dobřínská, 2. Bouře politických vášní, 3. V Čechách rudolfinských, 4. Na sklonku života), druhá část *Dílo* (1. Paprocki jako malíř polského života šlechtického, 2. Vývoj k epickému stylu, 3. Zvyková satira, 4. Činnost publicistická, 5. Počátky tvorby české, 6. Ve znamení bojovné reformace, 7. Poslední spisy polské) a část poslední *Forma a jazyk* (1. Vývoj Paprockého stylu, 2. Období renesančního realismu, 3. Přejít k humanistické abstrakci, 4. Hledání českého stylu, 5. Barokní rétorika).

120Obsah kapitoly *Paprocki jako malíř polského života šlechtického*: „Celkové ocenění Paprockého literární tvorby. – Prostedí a vývojové podmínky polské renesanční literatury. – Gavenda a fraška. – Realismus a individualismus v evropské renesanci. – Individualistický realismus v díle M. Reje, J. Kochanowského a L.

zpracováno z odlišné perspektivy v části *Forma a jazyk*¹²¹ v kapitole *Období renesančního realismu*.

Když obě části – *Dílo* i *Forma a jazyk* – porovnáme, můžeme říci, že v části o *Díle* se Krejčí zabýval především obecným charakterem textů, jejich druhovým, žánrovým zařazením a nejvíce prostoru věnoval podrobnému zachycení jejich skutečné textové podoby, neboť jako staré tisky jsou poměrně nedostupné. Tato část zahrnuje i obecné úvody do historické a společenské situace, častá srovnání s evropskou i polskou literaturou a další poznámky k širšímu kontextu. Zde se také Krejčí zmiňoval o vlivu společenského prostředí na Paprockého texty. Hned od počátku dal do přímé souvislosti proměny jeho literární tvorby s tím, jak se proměňovalo jeho publikum jak v Polsku (polská nižší šlechta oproti panstvu u královského dvora), tak potom velmi výrazně i v Čechách (prostředí silně katolické protireformace).

V části o *Formě a jazyku* se naopak Krejčí zaměřil především na zevrubný popis užitých formálních prostředků podle jednotlivých období Paprockého tvorby. Krejčí analyzuje literární materiál tak podrobným způsobem (co se formálních prostředků týče), jako už nikdy v žádné své další práci. Nic tu nenajdeme z jinak pro Krejčího tak příznačného způsobu vyprávění příběhů literatury, naopak. Zde si čteme pečlivou až suchou klasifikaci všech myslitelných prvků, které se mohou jakýmkoli způsobem dotýkat formy literárního díla. Velkorysost prostoru a podrobnost analýzy je na Krejčího skutečně nebývalá a popis tak důkladně doložený ukázkami, že vykračuje mimo zájem jiného než úzce specializovaného čtenáře.

Jak už jsme uvedli dříve, i v monografii o Paprockém najdeme velmi barvitě a živě formulace, zachycující dobovou atmosféru, ale čím více zde Krejčí přidával na suché „vědeckosti“ registrování detailů, tím jeho textu ubývalo na jindy tak typické čtivosti a přístupnosti. Paprocki vytvářel svou životní i literární situací „na pomezí“ zajímavou otázku k řešení, nicméně stále zůstával jen průměrným autorem (jak to ostatně konstatoval i Krejčí) a ani Krejčího zevrubná analýza jeho díla toto omezení nemohla překročit.

Monografie *Bartoloměj Paprocki z Hlohov a Paprocké Vůle* Krejčího bádání o

Górnického. – Rejův a Kochanowského vliv na Paprockého. – *Panosza*. – Dedikace a tendence díla. – Hyperbolicko-ironická srovnání. – Typy polských šlechticů. – Paprocki a vývoj polského románu historického.“ (Tamtéž: 67)

121 Velmi charakteristický je pro Krejčího detailní analýzu, kterou zde provádí, opět podtitul kapitoly: „Paprockého spisy z let 1575–78. – Poměr tvorby veršované a prozaické. – Verše a rýmy. – Básnické druhy: panegyrické osmiverší, fraška, satira, básnický list, elegie, modlitba, epická báseň, romance, bajka. – Formy prózy. – Stavba věty. – Stylizace autorova poměru k čtenáři. – Oslovení a přímá řeč. – Autorská skromnost. – Apostrofa a invokace. – Básnické ozdoby. – Alegorie, symbol a hyperbola. – Příměr, metafora, personifikace, metonymie. – Lidová úsloví. – Jazyk. – Novotvary. – Deminutiva. – Latinské makaronismy. – Germanismy a rusismy. – Antropomorfní realismus.“ (Tamtéž: 203)

Paprockém uzavírala, ale nebyla jediným textem, který Krejčí na toto téma sepsal. Před monografií vyšlo několik přípravných studií – v nichž Krejčí také rozvíjel nejen samotné téma Paprockého, ale i svůj metodologický přístup; studie se od monografie v určitých prvcích odlišují, zmíníme se o nich proto ještě kvůli srovnání. Zaměříme se zde na dva stěžejní texty: na *Obraz světa ve středověké bajce* (1938) a na *Polské a české bajky Bartoloměje Paprockého* (1938–39).¹²²

Obě studie jsou logicky kratší než monografie, věnují se jen výseku z toho, co zachytila kniha o Paprockého tvorbě. Ve své stručnosti ovšem mají tu výhodu, že jsou mnohem svižnější. Přímou veselí a vtip nalezneme ve studii o *Obrazu světa ve středověké bajce*. Krejčí tu vychází ze tří verzí bajek: z latinského originálu *Dialogus creaturarum moralisatus*, z polského přepracování těchto bajek Paprockým a z českého převodu Paprockého verze. Největší prostor zde poskytl líčení exotického i úsměvného světa bajek latinského originálu. To mu dávalo příležitost uvádět mnoho vtipných ukázek, které navíc sám s humorem komentoval.¹²³ V závěru pak uvedl, jak se v Paprockého polském podání ze středověké morality stala politická satira mířená na polskou šlechtu, která se zase v dusné atmosféře českých náboženských bojů proměnila v patetickou kazatelskou prózu. K formálnímu zřeteli přidal i ten sociologický, když upozornil na změnu sociologického charakteru díla v českém prostředí.

Druhá studie *Polské a české bajky Bartoloměje Paprockého* se strukturou více blíží samotné monografii. Jde o celistvé zpracování vývoje jednoho žánru ve dvou jazykových verzích. Studie obsahuje – podobně jako monografie – vydatné množství ukázek, jako by se někdy Krejčí nemohl nasytit dalších příkladů. Na rozdíl od monografie však studie působí celkově čtivě: v tom ji pomáhá její komparativní charakter. Pojetí, v němž se přímo vedle sebe srovnávají oba texty, dává studii potřebnou dynamiku, která naopak schází důkladné, nicméně u tohoto tématu nekomparativní, ale chronologicky popisné monografii.

Obě studie tedy ve srovnání s monografií představují živější podobu Krejčího bádání. Umožňují mu uplatnit vtip, intelektuální zábavnost, ale také dynamičtější koncepci textu. Tato charakteristika, která prozatím vyplývá z Krejčího textů ze třicátých let, má i obecnější platnost. Nelze ji ale chápat absolutně nebo ji paušálně aplikovat na všechny Krejčího texty. Jeho monografie často přicházely i ve způsobu podání tématu s něčím novým, překvapivým a

122Krejčí vydal k Paprockému ještě třetí, ale spíš stručný text o vývoji tvorby od lehké frašky k náboženským traktátům *Posse und religiöser Traktat im Werke des Bartosz Paprocki z Głogol* (1938).

123„Hvězdné nebe – orbis terrarum – bylo opravdu dějištěm podivných příhod a katastrof a je s podivem, že vesmír to všechno vydržel a spořádaně funguje až dodnes. [...] čtenářské fantazii naskytuje se tak zajímavý úkol, aby si představila hvězdu, jak se zkaženým žaludkem přichází k pozemské rostlině a dává se od ní umravňovat citáty ze svatých otců.“ (Krejčí 1938d: 395, 397)

Krejčí neměl problém vytvářet dlouhé souvislé texty, které čtenáře opakovaně zaskakovaly erudicí svého autora. Zároveň však byly monografie zatěžkány tím, že téma zpracovávaly celistvě a důkladně a mohly tak jako celek působit těžkopádně, nebo méně přehledně. Naproti tomu Krejčího studie mívaly jedno úzce vymezené téma, díky němuž Krejčí pružněji zacházel s jejich strukturací, rychleji se dostával k podstatě sledovaných jevů a dovoloval si přidat svému stylu na lehkosti.

Monografie *Bartoloměj Paprocki z Hlohol a Paprocké Vůle* uzavřela u Karla Krejčího specifické tvůrčí období třicátých let 20. století. Krejčí v něm dal největší prostor své představě o „formálním“ uchopení literárního díla, propojeného se sociologií literatury. Tři základní pilíře, které v těchto pracích vystupují: zájem o formu, sociologie literatury a komparativní hledisko v širokém rámci, zaměřené především k sledování motivů a žánrů, se staly pevnými součástmi Krejčího přístupu. Během let se samozřejmě jejich konkrétní užití vyvíjelo a proměňovalo i podle materiálu, s nímž Krejčí právě pracoval. Už nikdy se ale nevrátil k tak vyhraněné podobě formalistního přístupu ve svých textech. Toto těsné předválečné spojení formalismu a sociologie literatury je proto v Krejčího vědeckém vývoji unikátní – a vytváří určitý mezník.

Zajímavě to potvrzuje i následující Krejčího monografie, která sice vznikala již ve čtyřicátých letech, ale vyšla nakonec ve stejném roce jako *Paprocki*. V knize *Jakub Arbes. Život a dílo* (1946) Krejčí významně – oproti *Paprockému* – změnil proporce, v nichž „život a dílo“ pojednával. Krejčí zde barvitě líčil především jednotlivé fáze Arbesova života a teprve skrze ně chronologicky představil i jeho tvorbu. Na svůj zájem o formální podobu literárních textů nezapomněl: mezi životopisné pasáže vložil široce komparativní studii o evropské fantastice a realismu a celá kniha vrcholila kapitolou zaměřenou pouze na formální prvky Arbesovy tvorby. Nicméně, jedná se již o zcela jiný typ monografie. *Bartoloměj Paprocki z Hlohol a Paprocké Vůle* představuje mnohem „formalistnější“ zpracování tvorby jednoho autora, v němž se klasifikuje a popisuje maximum detailů, zatímco v Arbesovi se Krejčí mnohem víc oddával vyprávění dobrodružného příběhu smíchovského spisovatele.

Kapitola 4

Atak marxismu

Poválečná situace

Od nového poválečného uspořádání Karel Krejčí jako slavista přirozeně s nadějí očekával, že podpoří intenzivnější spolupráci a větší blízkost slovanských zemí. Otázkou slovanské myšlenky se zabýval už od třicátých let; jako racionální vědec jistě nechtěl vědomě podléhat romantickým představám o silném Slovanstvu, ale myšlenku většího propojení Slovanů a jejich sblížení vítal i jako otevření nových možností pro slavistické bádání. Především si mnohé sliboval od zlepšení vztahů mezi Československem a Polskem, ale také mezi Československem a Sovětským svazem. Krejčí netrpěl žádnými iluzemi o poměrech v předválečném sovětském Rusku, nicméně doufal, že Rusko má dost sil se obrodit.¹²⁴ Situace po válce této myšlence nahrávala o to víc, že touha věřit v lepší budoucnost (i v úzkém sepětí se Sovětským svazem) byla tehdy velmi silná.¹²⁵

Krejčí se v poválečné době nejprve snažil svou představu literárněvědného přístupu rozvíjet, nicméně narůstající vliv marxismu jako jediné legitimní metody jej záhy dostal do situace, kdy se ji pokoušel alespoň v mezích možnosti uhájít. Jako sociolog literatury měl pochopení pro výklad českého písemnictví v užším sepětí s jeho společenským, historickým i hospodářským kontextem, k čemuž v té době literární věda stále silněji inklinovala. Mohl

124Připomeňme např. Krejčího článek *České rusofilství* (1930): „Světová válka a to, co po ní následovalo, změnila obraz mohutného Ruska. Evropa se stala svědkem nových zločinů a ukrutností, ještě daleko drastičtějších, než byly činy carského režimu. [...] Nikdo, kdo trochu hlouběji nahlédl do myšlenkového světa ruského, nemůže věřit, že by se vývoj tohoto národa končil bolševickými ukrutnostmi. Všichni věříme, že nové, obrozené Rusko jednou přijde. Ale odkud? [...] Rusko se obrodí samo v sobě, vlastní vnitřní silou dosáhne lepší budoucnosti. Bolševická hrůzovláda je jen druhým aktem mohutného dramatu, jemuž Evropa nerozuměla a nerozumí.“ (Krejčí 1930: 1–2)

125Podrobnější informace o politických i společenských souvislostech situace v literatuře i literární vědě tohoto období např. viz *Dějiny české literatury 1945–1989. I.* (2007). „Vnímání češství, případně slovanství jako protikladu germánství, které se stalo synonymem pro krutost a barbarství, bylo přirozeným důsledkem války. [...Protiněmecké nálady] se promítly do snah přehodnotit vztah české kultury ke kultuře německé (respektive slovenské kultury ke kultuře maďarské) a do úsilí orientovat se na kulturu slovanských národů, zvláště pak ruskou, respektive sovětskou.“ (Janoušek 2007a: 28)

proto doufat, že jeho sociologická východiska budou oceněna a zprvu mohl snad mít také pocit, že vývoj literární vědy potvrzuje jeho odstup od jednostranně formalistického pojmání literatury. Hranice povoleného se však během let 1945–1948 postupně posouvala a proměňovala, a to v neprospěch svobodného metodologického hledání¹²⁶. Po roce 1948 pak bylo jakékoli nezávislé uvažování o jiné literárněvědné metodologii než o marxistické (v dobovém dogmatickém výkladu) znemožněno.

V průběhu padesátých let se proto Krejčí vypořádával s požadavky, které na něj nová politická a vědecká situace kladla. Jeho texty z této doby prozrazují, že se snažil vyrovnávat s nařízeným marxistickým pojmáním literatury na důstojné úrovni, přesto však hledání kompromisu na jeho pracích zanechalo svoje stopy.

Krejčího reflexe marxistické metody: před rokem 1948

Před válkou a těsně po ní, tedy v době, kdy se Krejčí mohl k marxismu vyjadřovat svobodně a kriticky, činil tak většinou v souvislosti se sociologií literatury, případně v souvislosti s odmítnutím formalismu v sovětském Rusku¹²⁷.

Poprvé na marxistickou metodu upozornil ve svém článku *Sociologie v literární vědě* (1931). Popsal ji jako jedno z možných rizik sociologie literatury a vytýkal jí především závislost na historickém materialismu a ignorování všech ostatních souvislostí literatury kromě jejích vztahů s hospodářskými krizemi či jevy, jako jsou deflace, inflace nebo stabilizace měny.¹²⁸

Českému pokusu o akceptaci postulátů marxistické vědy dal Krejčí prostor v recenzi brožury *O literatuře a literární kritice* (1937)¹²⁹. Ke sborníčku, který se snažil o zpřístupnění části Marxových a Engelsových textů o literatuře, přistoupil Krejčí seriózně jako k literárněvědné publikaci, nicméně klidným a věcným tónem ukázal jeho marginálnost, nekvalitnost překladu či nereprezentativnost předložených textů. Svoje hodnocení uzavřel slovy o tom, že celek působí jako „rozbředlá parafráze publikovaných dokumentů“ a že tato

126, „Přes výchozí relativní názorovou blízkost a proklamovanou soudružnost, solidaritu a jednotu cílů probíhal v kulturní a literární oblasti do sklonku války zápas o směr politického vývoje. Zprvu latentní, postupem času stále evidentnější ideový střet vyrůstal z neslučitelnosti socialismu sovětského typu se stěžejními zásadami evropské demokracie. [...] V neklidném poválečném třiletí se tak rozhodovalo o budoucnosti Československa a souboj mezi těmi, kteří prosazovali komunistickou vizi organizace společnosti, a lidmi, kteří vkládali naděje do modifikovaného modelu západního pojetí demokracie, zasahoval do všech oblastí života, a tedy i do literatury.“ (Janoušek 2007a: 26)

127Srov. Krejčí 1937a, 1938a.

128Více viz zde kapitola o formulaci Krejčího vlastní metody.

129Karl Marx – Bedřich Engels: *O literatuře a literární kritice*. Uspořádal a úvodní studii napsal Václav Pekárek. Kladno 1937.

brožura nepředstavuje vhodný základ pro vytvoření marxistické vědy u nás.¹³⁰

Po válce, s postupujícím vlivem sovětské politiky i kultury v Československu cítil Krejčí nutnost zhodnotit marxismus jako vědeckou metodu a poukázat při tom na ty jeho cesty, které se mu ukazovaly jako mylné. Ve svém článku *Sociologie literatury a marxismus* (1946) představil sovětskou marxistickou sociologii a její vývoj. V Krejčího podání šlo o neodsudečný, ale zároveň kritický popis; objektivní tón využil k tomu, aby se pokusil vysvětlit svou tezi, že i sovětská metoda – byť její pojetí zůstávalo zcela vzdálené tomu, co by on sám považoval za zajímavý a opodstatněný přístup k literatuře – se prudce vyvíjí a je schopna odstraňovat vlastní chyby, netvoří tedy žádný neměnný monolit. Krejčí popisoval názorové zvraty ve vývoji marxisticky orientovaných skupin či škol: ukázal jednotlivé systémy, na něž ostrou kritikou reagovaly další, díky čemuž se učení poměrně prudce měnilo a střídalo. Představenými polemikami ilustroval, jaká úskalí musí marxistická věda zvládnout vzhledem k základním tezím, na nichž staví.

„Marxismus, učení stroze racionalistické, snaží se chápatí vývoj všech literárních jevů, tedy i literatury, v duchu naprosté, až matematicky přesné zákonitosti a tím dává i duchovním vědám průkaznost věd exaktních. Vše, co vnáší do literárního bádání prvky iracionální, jako génus, intuice, tajemství, tvoření, duch doby a podobné rekvizity metod idealistických, marxismus odmítá jako projevy nevědeckého myšlení. Ve vývoji společnosti i literatury nic není předem daného, nic naprosto náhodného, nic není určováno motivy, ležícími mimo rámec samé společnosti. Vše vyplývá ze společenské základny a je podrobno přesným zákonům, dostupným rozumovému výkladu a úkolem vědy je tyto zákony vystopovat.“ (Krejčí 1946b: 108)

Krejčí uznal, že se marxismus snaží svou přímočarost usměrňovat dialektickým způsobem myšlení, které spojuje jednotlivé jevy s jejich souvislostmi. Nicméně o pár řádek dál dospěl k tvrzení, že marxistická zákonitost společenských jevů je založena na monistickém názoru na společenský vývoj, který je opakem pluralistického přístupu. Monisté pokládají jednu řadu společenských jevů za základní a absolutně ji nadřazují všem ostatním.

„Pro monistickou teorii marxistickou jsou touto základní řadou jevy hospodářské, které určují vývoj všech jevů ostatních. Základem všeho společenského života je boj člověka o život, jeho snaha o získání prostředků [...]; nerovnoměrné rozdělení

¹³⁰Více viz Krejčí 1938a: 243–244.

výrobních prostředků mezi jednotlivé členy kolektiva vyvolává ve společnosti třídní rozdíly, jejichž vyrovnávání vede k třídnímu boji. Všechny ostatní řady sociálních jevů, náboženství, filosofie, ideologie politická, právní zřízení, umění, literatura atp. jsou nadstavbami, vyplývajícími z této hospodářské základny a podléhajícími jejím vývojovým zákonům.“ (Tamtéž: 108)

Krejčí ve svém textu poukazoval na značné rozdíly, které panovaly mezi samotnými marxisty, a na mnohé omyly, jež ale byly během vývoje korigovány. Uvedl několik sporných otázek, například existují-li přímé vztahy mezi ostatními řadami společenských jevů, aniž by je však zprostředkovávala hospodářská základna, nebo jak bezprostřední je závislost literárního jevu na základně či do jaké míry chápat determinovanost spisovatele společenským prostředím. Nahlédnutí do diskusí a sporů nemělo vyznít jako obhajoba marxismu, přinášelo jiné sdělení: Krejčí chtěl naznačit, že když sama sovětská metoda může být takto pružná, může se o ní bouřlivě diskutovat a lze v jejím rámci přehodnocovat jednotlivé přístupy, měla by se stát v tomto inspirací také pro českou literární vědu, která by marxismus neměla přebírat jako ustrnulé dogma.

„Marxistická metoda v Rusku nepostupuje ortodoxním aplikováním článků víry, nýbrž skutečným řešením problémů v duchu materialistického světového názoru a dialektického způsobu myšlení. [...] Je však třeba hned od počátku dobře si všimnouti nejen toho, co v tomto směru bylo v Rusku vykonáno, ale i toho, co již tam bylo překonáno. Bylo by zbytečným plýtváním sil, kdybychom se i u nás měli znovu vyrovnávat s dětskými nemocemi „šuljatikovštiny“ nebo „pereverzevštiny.“ (Tamtéž: 109)

Článek *Sociologie literatury a marxismus* zůstal na dlouhé desetiletí posledním, v němž se bez obav a relativně svobodně Krejčí vyjádřil k metodologii literární vědy. V následujících letech to již nebylo možné, a tak se jednak teoretičtěji zaměřeným otázkám věnoval pouze okrajově v rámci recenzí zahraničních publikací, nejčastěji z nové polské marxistické literatury¹³¹, a jednak se víc soustředil na vlastní literárněhistorickou práci. Do samostatných sond s metodologickým či teoretickým charakterem se Krejčí nepouštěl, to však neznamená, že by se mohl vyhnout střetu s marxistickým pojetím literárních dějin.

131 Např. *Dvě knihy o nejnovější literatuře polské*. Kazimierz Wyka, *Pogranicze powieści*. Kraków 1948. Ryszard Matuszewski, *Literatura po wojnie*. Warszawa 1948 (1950); *O nowou kulturę socialistického Polska*. Włodzimierz Sokorski, *Sztuka w walce o socjalizm*, 1950; Stefan Żółkiewski, *Stare i nowe literaturoznawstwo*. *Szkice krytycznonaukowe*, 1950 (1952).

Krejčího konflikt s marxistickou metodou: po roce 1948

Přelom čtyřicátých a padesátých let 20. století pro Karla Krejčího znamenal konflikt mezi touhou psát a vydávat práce, které měl rozvrženy a naplánovány již několik let, a mezi tehdejší politickou realitou, která vědecké činnosti vymezovala přesně daný prostor, v němž se vědec mohl tematicky i metodologicky pohybovat.¹³² Krejčí se tehdy rozhodl zaštitit členstvím v Komunistické straně Československa a nevyhnutelně se musel začít vyrovnávat s dobovou ideologií, zvláště když samotné členství v KSČ nestačilo k tomu, aby se zcela smazala Krejčího předválečná činnost a jeho spjatost s takzvanými idealistickými buržoazními vědci, kvůli nimž pro mnohé nebyl metodologicky důvěryhodným badatelem. Politicko-historické souvislosti měly v průběhu padesátých let velký vliv na práci a vědecké postavení všech, kteří se v rámci tehdejší literární vědy pohybovali, tedy i na Krejčího. Jeho vyrovnávání se a střety s marxistickou metodou měly po celou dobu i své politické pozadí.¹³³

Krejčí se k metodologickému tlaku stavěl různým způsobem: sám primárně přímý konflikt s ortodoxními zastánci marxismu nevyvolával, do těchto bojů o metodu byl většinou vtažen. Jako předválečný vědec, navíc zaměřený na jinou než marxistickou sociologii literatury a ještě se zálibou ve srovnávací literární vědě, mohl být snadným terčem pro kritiku svých mladších kolegů i horlivých studentů.¹³⁴ Z dnešního pohledu je nesnadné stanovit přesnou hranici, kdy se Krejčí spíše snažil najít pro sebe v marxistickém učení přijatelné teze, které by mohl zapracovat do svého systému, a kdy se jen pokoušel vyhovět nátlaku, a proto do svých textů vkládal marxistické formulace tak, aby zastřel, že samotná výpověď jimi chce zůstat pokud možno nedotčená. V každém případě je zřetelné, že současně volil různé

132 „V oblasti literární historie a teorie se důsledky politického vývoje projevily s obvyklým zpožděním za bezprostředně reagující kritikou a uměleckou tvorbou. [...] Za „buržoazní“ a „idealistické“ směry byly postupem času označeny veškeré metodologické přístupy, jež nevycházely z marxismu, omezeného na přelomu čtyřicátých a padesátých let na tzv. leninskou teorii odrazu a teorii dvou kultur. V projevech převážně publicistického charakteru byly postupně odmítnuty „objektivistický pozitivismus“, zužovaný na pouhé hromadění faktů, „komparativismus“, který údajně teoreticky zdůvodňoval ideologii kosmopolitismu, a veškerý „formalismus“. (Janoušek 2007b: 163)

133V dopise z 29. října 1974 sděloval Krejčí Milanovi Pišútovi pocity z oslav svých sedmdesátých narozenin. Do své bilance zahrnul i celkové ohlédnutí za padesátými léty 20. století. „Můj pražský večer byl jaksi zadostiučiněním nejen mně, ale celé naší generaci, stejně tomu Blahoslavu Čapkovi nebo tak tragicky zesnulému Antonínu Grundovi, ale i těm generačně starším, živému Jiřímu Horákovi a zemřelým Alb. Pražákovi a Wollmanovi-otci, i ostatním, za všechny šikany a povýšené kritizování, jakému jsme byli podrobováni v padesátých letech, v době tzv. studentokracie. [...] Ti, kteří se snažili plavat s proudem, dělali na úkor morální hodnoty své práce a nakonec se dožili malého vděku. Bylo tedy nač vzpomínat a naše bilance je těsně před finišem kladná.“ (LA PNP, osobní fond Karla Krejčího)

134Tehdejší nepřátelskou atmosféru vůči Krejčímu popisuje polonista Jiří Bečka: „Po komunistickém puči, kdy byl po slučovacím sjezdu sociální demokracie nucen vstoupit do KSČ, se pro něho v prvních letech zdánlivě nic nezměnilo, ale objevovaly se skryté útoky proti jeho společenským názorům včetně jeho činnosti. [...] Za učební skriptu *Společensko-hospodářské základy polské literatury*, která sepsal v r. 1951, byl dost ostře kritizován. Marxistům se nelíbily ani jeho přednášky o polské literatuře na Filozofické fakultě, které prý zaváněly buržoazním objektivistickým názorem, pro marxismus nepřijatelným.“ (Bečka 2004: 403–404)

strategie, jak se s mocí a její představou o literární vědě vypořádat tak, aby úroveň jeho práce trpěla co nejméně. Ve výsledku ovšem u něj nacházíme jak doklady o úsilí odolávat, tak také o nutných kompromisech.¹³⁵ Představa, že je možné aplikovat dogmatickou, jako politický nástroj zneužitou metodu, aniž by se tím posunulo či narušilo sdělení textů, se logicky ukazuje jako mylná.

První ostrý útok na Krejčího z pozice marxistické kritiky vyvolalo druhé vydání *Polské literatury ve věrech revoluce* z roku 1949. Prudce odsudečná recenze z pera Jiřího Lederera představovala text ukázkově oddaný marxistickému vidění světa a nenechala na knize ani nit suchou. Lederer se tu vymezil jak proti Krejčího pojetí určitých témat (například revoluce), tak především proti užitě metodě, která v jeho očích absolutně neodpovídala tehdejšímu požadavkům.¹³⁶

Krejčí byl nucen se s touto kritikou veřejně vypořádat. V oficiální tištěné podobě tak učinil v *Dějínách polské literatury* (1953), a to v závěrečném komentovaném soupisu literatury, kde sám svou knihu zhodnotil v duchu dobové sebeodsuzující kritiky.¹³⁷ Vedle této stručné poznámky se však v jeho pozůstalosti nachází šestistránkový strojopis *Autokritické posouzení knihy Polská literatura ve věrech revoluce*. Strojopis je nedatovaný a nemáme k němu bohužel ani žádné další zpřesňující údaje – nevíme tak s jakým záměrem ho Krejčí psal, zda ho někde četl či se ho snažil otisknout. Na rozdíl od zmíněné poznámky zde Krejčí svou knihu především obhájí, byť je okolnostmi nucen přiznávat též své pochybení. Už na začátku vypočítává vše, co ve své práci nepovažuje za chybu, byť mu to bylo vytýkáno: nepovažuje za ni ani volbu tématu, ani příliš velký prostor věnovaný formální analýze literárních děl, ani srovnávání polské literatury s ostatními evropskými literaturami.¹³⁸ Jako

135 Kromě monografií, jimž se budeme dále věnovat, zobrazují různé způsoby vypořádávání se s marxistickou doktrínou např. tyto texty: *Marxistické přehodnocení kulturního dědictví polského* (1951), *Společensko-hospodářské základy polské literatury* (1951), *Básník života a lásky – Jaroslav Vrchlický* (1954), *Kapitoly o Jakubu Arbesovi* (1955), *Adam Mickiewicz i walka narodowo-wyzwoleńcza ludu czeskiego* (1956).

136 „Jako prof. Krejčí nepodal třídní analýzu a charakteristiku revoluce 1905, tak ani nestuduje vědeckou metodou souvislost literatury s politickým bojem, který se tak ostře projevil právě v r. 1905. [...] Revolučně-teoretická výzbroj a z ní nutně vyplývající stranické zaujetí chybí prof. Krejčímu. Za tímto základním nedostatkem kráčí všechen ten objektivismus, formalismus a komparativismus, které jsou brzdou v literárně-vědecké práci prof. Krejčího, znalého tak rozsáhlého literárního materiálu.“ (Lederer 1950: 236, 238) Podrobnější informace viz kapitola o recepci Krejčího tvorby.

137 „Pod zorným úhlem revolučního otřesu r. 1905 se zabývá literaturou tohoto období práce K. Krejčího *Polská literatura ve věrech revoluce*. II. vyd. 1949, která však nerozlišuje jasně mezi proudy skutečně progresivními a zamaskovanými proudy reakčními, které do revoluční polské literatury tohoto období pronikaly zejména vlivem buržoazního nacionalismu PPS (Polské strany socialistické) a některých západních ideologií, spřízněných s empiriokriticizmem.“ (Krejčí 1953a: 570)

138 „Tedy především není chybou volba tématu, nejen vzhledem k jeho nesporné důležitosti, ale i ze stanoviska metodického, protože již tímto tématem jsem se stavěl proti formalistické koncepci imanence literárního vývoje, která popírala jakoukoli přímou souvislost mezi literaturou a jevy společenskými. [...] Avšak nepokládám ani za chybu, že jsem ve své práci pod vlivem formalistických teorií věnoval velmi podrobnou pozornost formální analýze literárních děl, protože jsem neodděloval formu od obsahu a obojí se snažil zkoumat v přímé souvislosti s ideologií díla a skutečností, kterou odráželo. Konečně nepokládám za chybu,

svůj zásadní omyl naopak přiznává čistě idealistické chápání revoluce:

„Revoluční proudy v ideologické nadstavbě polského života se mi nejeví jako odraz společenského procesu třídního boje, na jehož vývoj a zrychlení mohou pochopitelně zpětně působit, nýbrž jako cosi samostatného, co sice má souvislost s tímto procesem, ale do jisté míry se může rozvíjet nezávisle na ní [základně, pozn. vm] nebo ji přímo determinovat. Vzájemná souvislost vývoje základny a nadstavby je pak u mne v důsledku toho propracována nedokonale a nesystematicky, chybí tu přesné začlenění jednotlivých jevů a tím i jejich správná charakteristika a přesvědčivé hodnocení.“ (Krejčí, LA PNP)

Možnosti, že Krejčí tento text psal se záměrem jej zveřejnit, napovídá jeho určité argumentační taktizování. Zvoleným slovníkem i jednotlivými tématy totiž sice přesně reaguje na výtky marxistické kritiky a v tomto smyslu jej koncipuje jako sebekritiku, avšak současně se snaží svou práci hájit. Po odstavcích, v nichž přiznává větší i menší pochybení, tak většinou dodává, že výsledky jeho knihy nejsou ani zdaleka tolik zkreslené či vzdálené případnému „správnému“ pojetí, jak oponenti tvrdí. Strojově přesné opakování tehdejších marxistických frází navíc při dnešním čtení působí nevěrohodně až ironicky.

Tento případ jedné ze srážek s marxistickou kritikou dobře ilustruje tehdejší dusnou, ideologickou atmosféru a napětí mezi těmi, kdo vnímali novou marxistickou metodu jako jednoduché dogma, a mezi těmi (a patřil k nim i Krejčí), kteří se ji snažili částečně propojit se svými vlastními ideovými a literárněvědnými východisky.¹³⁹

Tou dobou získával Krejčí další negativní zkušenosti s celkovou proměnou situace ve vědě i v kultuře. Měl problémy s vydáváním knih, a to nejen svých vlastních, ale i děl polské klasické literatury, která doporučoval. V dubnu 1949 mu například nakladatelství Svoboda poslalo oznámení, že kvůli nesouhlasu s některými formulacemi z jeho doslovu k Brzozowského knize *Plameny* čekalo na vyjádření ministerstva informací „*má-li román tohoto druhu v současné době vyjít v nakladatelství strany*“. Povolení přišlo, ale Krejčí přesto

jestliže se snažím konfrontovat polské literární jevy s jejich analogiemi v literaturách jiných, protože mi nikdy nešlo o mechanicky vlivologické konstatování formálních nebo tematických shod.“ (LA PNP, osobní fond Karla Krejčího)

139 Zajímavý soudobý komentář k atmosféře na počátku padesátých let na akademické půdě i k samotné Ledererově recenzi poskytuje Krejčího dopis rumunskému kolegovi, slavistovi Trajanovi Ionescu-Niscovovi z 11. prosince 1950: „Nevím, prožíváte-li v Rumunsku tu schůzovou horečku jako u nás. Denně mám šest až osm schůzí, začíná to po osmé ráno, končí často po půlnoci. Schůze nabývají stále fantastičtějších rozměrů; schůze šestihodinová už vůbec není vzácností, absolvoval jsem už i schůze, které trvaly plné dva dny (s přestávkou na přespání). [...] Pokud jde o mou práci, tedy připravuji teď podrobné dějiny polské literatury. Takové věci jako kritika p. Lederera patří k běžným příjemnostem dnešního života a je třeba si na to zvyknout.“ (LA PNP, osobní fond Karla Krejčího)

svůj doslov musel změnit podle přání nakladatelství: „*Prosíme tě proto, abys svůj text zrevidoval, domníváme se totiž, že vůbec nelze tvrdit, že „...i když jeho díla nejsou plně marxistická... , ...pestře se proplétají pokrokové a reakční prvky... , ...dvoji hra revolučního vůdce... , ...chaos mezi Rusy po revoluci 1905“ (skutečný marxista by nepodléhal panice a depresi po porážce revoluce)*“.¹⁴⁰

Nejvýraznějším dokladem složitosti kompromisů mezi vlastní metodou a schematickým pohledem na literaturu jako na odraz třídního boje ovšem zůstávají *Dějiny polské literatury* vydané v roce 1953. Charakteristické pro jejich osud je, že Krejčí si svou představu o rozsáhlejší publikaci, která by postihla dějiny polské literatury v celku, utvářel už během válečných let. Jeho tehdejší plány měly i svou konkrétní podobu: na základě nakladatelských smluv víme, že v roce 1940 uzavřel smlouvu s nakladatelstvím Orbis na dílo *Literatura polská* a později v roce 1942 s nakladatelstvím Ing. Rudolf Mikuta na *Přehled dějin polské literatury*¹⁴¹. Žádný z plánovaných rukopisů nakonec nevyšel, ale smlouvy potvrzují, že Krejčí si systematizoval svou představu o monografii poměrně dlouho.

Když se *Dějiny polské literatury* na počátku padesátých let staly terčem kritiky, neboť neodrážely nejnovější požadavky marxistické vědy, měl už Krejčí zkušenosti s nevyjasněnými zákazy při vydávání knih, takže dobře věděl, že možnost, že by *Dějiny* nakonec vůbec nevyšly, není jen teoretická. Roku 1952 proto napsal dopis Svazu československých spisovatelů s prosbou, aby Svaz vydání jeho knihy podpořil¹⁴², a když jednotlivé části textu procházely veřejným čtením na filozofické fakultě, Krejčí jejich znění upravoval podle požadavků oponentů.¹⁴³ Zmínky o kritickém postoji tehdejších slavistů k *Dějínám* můžeme vyčíst i z recenze Krejčího žáka Otakara Bartoše:

„S touto velkou vědeckou průpravou, díky přehodnocovacímu úsilí polské literární vědy i naší domácí tradici, mohl prof. Krejčí úspěšně splnit svůj závažný úkol, při

¹⁴⁰Dopis je uložen v LA PNP, osobní fond Karla Krejčího.

¹⁴¹Dochované smlouvy viz LA PNP, osobní fond Karla Krejčího.

¹⁴²„...sděluji, že jsem dokončil podrobné dějiny polské literatury, které byly připraveny a prodiskutovány na katedře slavistiky filologické fakulty a mají mimo jiné sloužit při studiu našim slavistům. O vydání jedná s nakladatelstvím Čsl. spisovatele a Svaz by mi mohl velmi pomoci, kdyby vydání mé práce ve svém nakladatelství podporoval.“ Ve stejném dopise si pak ještě Krejčí stěžuje, že mu nevyhází knihy, přestože měly – a že se často ani nelze dopátrat důvodu, proč kniha nebo text nemohl být vydán. „Jinak se mi v poslední době nepodařilo nic vydat, ačkoli jsem měl několik prací hotových, z nichž některé byly u mne přímo objednány. Vydání ztroskotalo jednou o zrušení soukromého nakladatelství, s nímž jsem měl smlouvu, jindy ediční rada vydání nepovolila, protože je nepokládala za dostatečně naléhavé, v některých případech jsem se důvody přes veškeré usilování vůbec nedověděl...“ (LA PNP, pozůstalost Karla Krejčího)

¹⁴³Tehdejší nátlak na autora potvrzuje i slavista Jiří Bečka: „Když však předkládal [KK] po částech své velkolepé dílo, byl mladými českými marxisty opět tvrdě kritizován. Krejčího tzv. objektivistické názory se přičily tehdejšími výkladům, které v podstatě kádřovaly jednotlivé spisovatele na základě jejich politického profilu a příslušnosti ke společenským třídám.“ (Bečka 2004: 404).

čemž mu částečně pomohly i diskuse o jeho práci na katedře slavistiky.“ (Bartoš 1953: 1101)

Výsledkem úprav pak vznikla novinka jak v rámci Krejčího prací, tak také v rámci dosavadních zpracování dějin polské literatury – monografie postavená na marxistické metodě. Marxizující prvky se objevily především v názvech periodizačních úseků, ty sice v podstatě kopírovaly rozdělení dějin polské literatury na tradiční úseky (renesance, baroko, klasicismus...), ale jejich názvy vyšly vstříc tlaku tehdejších ideologických požadavků: *Doba pozvolného úpadku feudální literatury, Období šlechticko-buržoazních revolucí, Literatura období imperialismu až k první válce světové*. Výraznější stopy metoda zanechala také v úvodních shrnujících kapitolách, zejména ve formulacích typu: „*V XV. století, za vlády nové dynastie jagellonské, dochází v Polsku k zostření třídního boje, zejména k zesilování vnitřních antagonismů v třídě vykořisťovatelské*“ (Krejčí 1953a: 21).

Dějiny dlouhou dobu představovaly informačně kvalitní, a tudíž neopominutelné zpracování polské literatury, a to i v mezinárodním kontextu.¹⁴⁴ Nicméně je potřeba konstatovat, že tlak schematického vidění společnosti i literatury ve větší či menší míře prostupoval celou knihou.

K otevřenější reflexi literárněvědné metody, a tedy i k marxismu, se Krejčí vrátil až ve studii *Deset let české slavistiky od okupace* (1955), v níž v trochu uvolněnější společenské atmosféře, než tomu bylo na počátku desetiletí, hodnotil různé vývojové fáze české slavistiky od druhé světové války. Největší prostor v tomto desetiletí podle něj zabíralo „*přiblížení k pokročilé vědě sovětské*“, a proto mu také ve svém textu věnoval hodně pozornosti. Od textu z roku 1955 nelze čekat převratně kritický tón, ale otevřenost, s níž Krejčí pojmenoval krize i nesprávné výkyvy ve slavistice a literární vědě té doby, viditelně kontrastuje se suchou popisností jeho předchozích recenzí zahraničních marxistických publikací.

Krejčí zde nejprve ocenil přínos sovětské vědy, daný její jednotnou koncepcí a metodickou jasností. Pak ovšem začal popisovat, jak se přetváření české vědy po sovětském způsobu nevyhnulo nesmiřitelným bojům, ale také chybám:

„Šlo ovšem o to, aby marxismus-leninismus byl správně pochopen jako metoda myšlení a vědecké práce, nikoli jako soubor dogmat, který by nebyl povzbuzením, nýbrž brzdou. Velkým nebezpečím byla i vulgarizace nejrůznějšího druhu, zjednodušující problémy často až k absurdnosti a vyvozující překotné závěry

144Viz zde kapitola o recepci Krejčího vědecké tvorby.

z nesprávně položených premis.“ (Krejčí 1955b: 376)

Krejčí dále upozorňoval na nebezpečí, které se ho jistě i osobně velmi dotýkalo, byť je zde formuloval dost opatrně: v uplynulém desetiletí bylo podle něj nutné se zvýšenou opatrností sledovat, aby nově utvářená věda nezpřetrhala návaznost na dřívější tvůrčí úsilí českých vědců a aby plně docenila všechno hodnotné, co už v minulosti vzniklo. Kritickou část svého textu uzavřel Krejčí konstatováním, že by bylo neupřímné nepřiznat, že zmíněné „*dětské nemoci se u nás vyskytly*“ a že způsobily i „*vážné poruchy v rozvoji české vědy*“, a – jak dodal – v jejím rámci zvláště v rozvoji slavistiky (Tamtéž: 376).

Padesátá léta pro Krejčího uzavřel ještě jeden významný konflikt, který znamenal střet s oficiální mocí, a to jak na politické, tak také akademické úrovni.¹⁴⁵ Jak jsme již sledovali v příběhu recepce: Krejčí se původně účastnil velkého projektu akademických *Dějin české literatury*, které vznikaly od roku 1953, ve významné pozici redaktora třetího svazku. Nakonec byl však z tohoto postu nucen odejít, protože jeho příspěvky byly shledány jako nepublikovatelné. Přestože svou roli na přelomu padesátých a šedesátých let sehrálo i politické pozadí, hlavní překážkou Krejčího úspěchu byla právě jeho metoda. Ta totiž nedostatečně zohledňovala marxistické hledisko, respektive ohled na pokrokový a reakční proud v české literatuře 19. století. Jak se přitom dozvídáme z Krejčího reflexe vlastní práce: jednotlivé pasáže často psal s pocitem, že tvoří nové, objevné interpretace tradičních pojetí literárních jevů, nebo že dokonce přichází s novinkami, které se v dřívějších zpracováních dějin české literatury neobjevovaly (patřil by sem například důraz na evropský srovnávací kontext či nově pojaté téma česko-slovenských literárních vztahů). Chtěl proto při psaní textů pro *Dějiny* vytrvat u témat, která chápal jako důležitá, a použil metodu, kterou považoval za přiléhavou, aniž se přespříliš úzkostně ohlížel na to, nakolik bude zvolený přístup odpovídat soudobým požadavkům. Nicméně snažil se i zde vyjít vstříc dobovým zvyklostem a používal marxistický slovník, nicméně nikoli ideologicky hodnotícím způsobem. Nic z toho však nestačilo, a tak z jeho textů nakonec vyšel jen přepracovaný zlomek.

S marxismem se Karel Krejčí nevyrovnával jen během padesátých let; napětí vyvolávané nařizovanou ideologií prostupovalo jeho práce v méně vyhraněných a bojovných polohách i v letech šedesátých a sedmdesátých.

145Celému sporu věnujeme následující případovou studii.

Změna perspektivy vůči předválečným metodám

Vliv marxismu jako jediné povolené metody se promítl i do změny Krejčího přístupu k předválečným metodologickým směrům. Jeho názory se neměnily ve své podstatě, ale proměnila se perspektiva, z níž je vyjadřoval, a také důvod, proč se k nim ve svých textech vracel. Zaměříme se na tři dílčí oblasti, v nichž se tedy také „atak marxismu“ u Krejčího projevil: na názory na pozitivismus, komparatistiku (resp. vlivologii) a strukturalismus.

a. Obhajoba faktografie

Pozitivismus chápal Karel Krejčí od meziválečných let jako evidentně zastaralý a překonaný, přestože k výkonu Vlčkovy školy cítil úctu. Od šedesátých let se však v jeho textech začala projevovat nová poloha ve vztahu k tomuto literárněvědnému směru.

Stále zůstávalo v platnosti, co o nefunkčních metodách pozitivismu tvrdil dříve: i v šedesátých letech se distancoval od pozitivistických přístupů v komparatistice.¹⁴⁶ Nicméně Krejčí v této době přestal považovat za důležité pouze jednostranné opakování, že tyto metody nejsou funkční. Naopak – začal se pozitivismu zastávat proti jeho paušálnímu odsuzování jinými vědci. Přesněji řečeno: zastával se významu faktu, významu faktografické vzdělanosti vůči módní – nebo alespoň jako módní pocíťované – vlně zájmu o teorii a metodologii, která faktografickou vědomostní základnu nepovažovala za tak důležitou. Zároveň v pozitivismu viděl literárněvědný směr, o němž nebylo možné dříve svobodněji psát, neboť ten v předchozím desetiletí procházel zdrcující kritikou a naprostým odmítnutím. Pro Krejčího bylo nepřijatelné, že pozitivismus začal být pojímán jako nerozlišený proud, charakteristický pro celou první polovinu 20. století. Krejčí se ohrazoval proti stále častější tendenci užívat zjednodušeně tento pojem pro širokou škálu vědců jenom z toho důvodu, že se jejich pojetí literárních dějin nevešlo do úzce vymezených literárněvědných trendů.

Jedním z nejdůležitějších Krejčího textů k roli pozitivismu v literární vědě se stal referát *Význam faktu a dokumentu v literární vědě* (1965). Z angažovaného a poměrně naléhavého tónu lze vyčíst Krejčího osobní zájem na tomto tématu¹⁴⁷; nešlo jen o obecnou polemiku. V úvodu Krejčí zmínil jeden z impulzů k napsání článku: byl jím právě rozšiřující

¹⁴⁶Krejčího postoj dobře ilustruje následující citace z jeho diskusního příspěvek na konferenci o slovensko-polských literárních styčích, která proběhla ve Smolencích 10.–12. 10. 1967. „Již řadu desetiletí se mluví o krizi literární komparatistiky podobně, jako se mluví o krizi literární vědy vůbec. Tento skutečný či domnělý krizový stav nastal ve chvíli, kdy tato vědecká disciplína si počala uvědomovat, že má řešit problémy širší, hlubší a složitější, než jakými se zabývala literární historie pozitivistická a na které svými solidními, ale omezenými metodami stačila.“ (LA PNP, osobní fond Karla Krejčího)

¹⁴⁷Konference Václavkova Olomouc, na niž referát Krejčí připravil, proběhla v roce 1963, tedy mimo jiné jen tři roky poté, co byl odvolán z práce na akademických *Dějínách české literatury* III – a jedním z artikulovaných důvodů byl právě jeho metodologický přístup.

se zvyk dehonestovat nálepkou „pozitivistů“ literární historiky, kteří smýšlejí jinak nebo se nepodílejí na aktuální vlně zájmu o teoretické otázky: „Často se setkáváme se skutečností, že někteří badatelé i kritikové význam faktů podceňují a tomu, kdo jimi operuje, vytýkají paušálně pozitivismus a nesprávný přístup k literatuře“ (Krejčí 1965: 157).

Hned na počátku Krejčí také pojmenoval hlavní negativa pozitivismu, jichž se logicky nechtěl zastávat: „Niméně je ovšem pravda, že řadová pozitivistická literární historie fakta převážně sbírala a registrovala, přičemž nerozlišovala důležité od nedůležitého, podstatné od nepodstatného; ze sebraného materiálu nevyvozovala důsledky a přemíra ilustrujících faktů mimoliterárních jí často zatarasovala cestu k vlastní podstatě literárního díla, umělecké osobnosti i celého literárního procesu“ (Tamtéž: 157). Snažil se tak eliminovat hned zpočátku případné námitky a zároveň si vytvořil prostor, aby mohl přejít k vlastnímu, poněkud nepopulárnímu sdělení.

V kontrastu s kritikou pozitivistického hromadění faktů a jejich nestrukturovaného kladení vedle sebe zdůrazňoval Krejčí nutnost fakta vybírat, třídít a zpracovávat podle cíle dané práce a takovým způsobem, aby zřetelně vyplynula jejich vnitřní souvislost a význam v literárním procesu. Ve své obhajobě „faktivity“ však zdůraznil, že spolehlivě shromážděná fakta jsou nezastupitelná, neboť přispívají nejen k získání nových poznatků, ale také revidují ty staré a napomáhají odhalit různé typy falzifikací. Tyto teze, které nám ve své obecnosti asi nepřijdou příliš diskutabilní, Krejčí zjevně považoval za polemické v opozici vůči převládajícím metodologickým tendencím. Kládl je do protikladu k aktuálnímu stavu literární vědy, kdy jsou fakta znevažována ve prospěch metody, často samoúčelné:

„Dnes se často při pohrdavém postoji k pozitivistické faktografii setkáváme s postupy, které z určitého víceméně uzavřeného okruhu faktů vyvozují nové koncepce, přičemž hlavní důraz kladou na metodu. Je nesporné, že moderní věda potřebuje promyšlenou, dobře fundovanou a cílevědomou metodu. Na druhé straně však jevem nezdravým je metodologický fetišismus. Metoda nikdy se nesmí stát samoúčelnou; není cílem, nýbrž jen prostředkem. Cílem vědy je poznání, [...], jestliže metoda naše poznání nerozmnožuje a demonstruje pouze originalitu svého autora, je zbytečná.“ (Krejčí 1965: 160)

Krejčí nezpochyboval úlohu faktů v literární vědě, zároveň si uvědomoval nedostatečnost takového dějepisectví, které staví pouze na nich samotných. Za základ správného přístupu proto považoval nutnost propojovat a strukturovat fakta díky vhodné metodě. Tento svůj – již

předválečný – postoj neměnil, jen se střídala pozice, z níž ho vyjadřoval: jednou ho hájil proti těm, kteří věřili, že data a fakta sama o sobě stačí, podruhé proti teoretikům, kteří je podceňovali. Krejčí se tedy ve svém textu ze šedesátých let nezastával pozitivismu jako takového, odmítal, aby celá předválečná generace vědců byla paušálně označována jako pozitivistická. Nicméně vymezoval se – evidentně za sebe, ale i za své kolegy či učitele, kteří se z pohledu mladších a progresivnějších vědců mohli zdát příliš ze staré školy – proti odmítání jiných, od hlavního aktuálního proudu se lišících přístupů a proti znevažování zájmu o literárněhistorická fakta. Zastával se tak větší plurality v metodologických přístupech české literární vědy.¹⁴⁸

b. Vlivologie a rehabilitace komparatistiky

Vůči tzv. vlivologii ve srovnávací literární vědě se Karel Krejčí – podobně jako vůči pozitivismu – kriticky vymezoval již v meziválečném období. Vlivologii ale považoval už z podstaty za zcela pochybný přístup, o jehož problémech není nutné diskutovat. Její rozvoj umisťoval ještě před první světovou válku, takže když o ní ve třicátých letech psal, byla pro něj jednoznačným přežitkem. Nikdy by zřejmě nepovažoval za nutné se k ní znovu vracet, kdyby nenastala specifická situace po roce 1948. Komparatistika – stejně jako sociologie literatury a ostatní literárněvědné přístupy, neslučitelné s marxistickou doktrínou – v poválečných letech velmi rychle podlehla nemilosrdné kritice. Zpochybňována nebyla jen jako dílčí metoda, ale bylo znevažováno celé srovnávací studium literatur jako buržoazní a kosmopolitní pavěda. Krizovou situaci komparatistiky počátku padesátých let popsal Krejčí v nekrologu Franka Wollmana, kde mimo jiné vyzdvihl jeho boje za svobodnou srovnávací slovanskou vědu.

„V rámci boje proti ideovému kosmopolitismu a v duchu nesprávně chápaného marxismu uplatňují se v SSSR, a podle toho vzoru i u nás, krajní tendence, odmítající jakékoli srovnávací literární bádání, vylučují z ruského i evropského kulturního dědictví i pokrokové vědy Al. N. Veselovského a odmítají celou komparatistiku jako vědu buržoazní, nepřipustnou v socialistickém světě. Byla to jedna z nejvážnějších

¹⁴⁸Krejčího text o *Významu faktu a dokumentu v literární vědě* je pro nás nosný nejen jako záznam tehdejších Krejčího výroků na téma pozitivismu. Překvapující je naléhavost, s níž byl text psán. Krejčí musel být dotčen, že zájem o „fakta“ sklízí tak snadný odsudek. Po jeho smrti se v podstatě tímž tématem zabývali jeho žáci a spolupracovníci, kteří měli podobný, ne-li stejný program – tedy očistit jeho práci od pozitivistických konotací – a cítili se podobně jako Krejčí se svými názory v opozici. Zatímco Krejčí však problém řešil poukazem na důležitost správně užitých faktů a kritikou metodologické manýry, Krejčího žáci se naopak obrátili k teorii – a snažili se vyzdvihnout propracovanost Krejčího metody.

deformací v oblasti socialistické vědy, která pod vlivem literární publicistiky usměrňovala veřejné mínění a zaháněla i zastánce pokrokové, správně chápané komparatistiky do zdánlivě beznadějně defenzivy.“ (Krejčí 1970c: 148)

Komparatistika jako celistvá literárněvědná disciplína řešila základní existenční problémy: zda vůbec přežije, a pokud ano, tak v jaké podobě.¹⁴⁹ Její vratkou situaci dokládá i zápis ze schůze literárněvědného oddělení Slovanského ústavu ČSAV, konané v březnu 1953, jíž se Krejčí účastnil a na níž se zasazoval o prospěch srovnávacího studia. Klopotné závěry, ke kterým se došlo po rozsáhlé diskusi, mnohé o tehdejších napětí vypovídají: zjistilo se jednak – co je to vliv a co u něj smí srovnávací bádání zjišťovat, jednak že hlavním úkolem srovnávací vědy je ukázat typičnost, samobytnost literatury a to, co národy sbližuje, tedy nikoli nacházet odlišnosti. Jako vyvrcholení diskuse se dospělo k zavržení pojmu komparatistika, místo něj se mělo užívat jen pojmu srovnávací věda. Zřejmě proto, že komparatistika jako „cizí“ víc dráždila a mohla zpochybňovat dostatečné vypořádání se s kosmopolitismem.¹⁵⁰ Zabývat se v této době komparatistikou či upozorňovat na ni bylo krajně komplikovanou záležitostí.

Krejčího první poválečné poznámky o srovnávacím studiu pocházejí z padesátých let a kopírují tehdejší výtky vůči „buržoazní“ komparatistice tak, aby o ní bylo možné současně napsat i něco pozitivního. Typickou ukázkou takového strategického psaní představuje recenze knihy *Renesans i humanizm w Polsce* polského autora Stanisława Łempického. Krejčí jeho knihu v podstatě chválil, ale protože nebyla psána metodou, upřednostňující výrazným způsobem marxismus, než se dostal k jejímu přímému rozboru i zhodnocení, odmítl nejprve několikrát špatné, buržoazní metody. V této souvislosti se také objevila desítky let stará vlivologie:

„[...] buržoazní věda polská upadala velmi často do krajnosti, přeceňujíc kosmopolitní prvky polské kultury tzv. zlatého věku i její závislost na cizině, hlavně na renesanční Itálii, a nevšímajíc si domácích kořenů právě nejhodnotnějších

149 Tehdejší situaci podrobněji zachytil Slavomír Wollman v *České škole literární komparatistiky* (1989):

„Z překážek, které se postavily v cestu slibnému vývoji české literární komparatistiky v prvních poválečných letech, byla jistě nejzávažnější negace historickosrovnávacího zkoumání jazyků a literatur a prohlášení Veselovského a jeho právě jmenovaných sovětských pokračovatelů za buržoazní kosmopolity. [...] Současně se hlásila také krize komparatistiky za Západě, kde přehnaná kritika padla zvláště na vědecky progresivní představitele francouzské školy. Paradoxně se jim vytýkal právě přílišný historismus, jehož nedostatek byl vytýkán na druhé straně pokračovatelům ruské a české školy. V Československu se tažení proti komparatistice a komparatistům zvláště zaměřilo na redakci *Slavie*, která byla v „diskusi“ na filozofické fakultě Karlovy univerzity na podzim 1951 obviněna z buržoazního komparativismu, kosmopolitismu a dalších hříchů.“ (Wollman 1989: 60–61)

150 „Dále bylo rozhodnuto zavrhnout slovo a pojem „komparatistika“ (tj. srovnávání pro srovnávání) a používat termínu „srovnávací věda“. Otázky terminologické byly ponechány k dalším diskusím.“ (LA PNP, osobní fond Karla Krejčího)

uměleckých děl a kulturních projevů tohoto období a tím i jejich originality; zde velmi řádila komparativistická „vlivologie“, která přepjatým a jednostranným zjišťováním skutečných i domnělých latinských předloh děl renesančních básníků polských zkreslovala jejich skutečný význam. Nutno říci, že studie Łempického do těchto krajností neupadají. “ (Krejčí 1953b: 420)

Aby tedy vůbec bylo možné vyjadřovat se o srovnávací vědě, v níž samozřejmě sledování vlivů stále hrálo svou roli, zvolil Krejčí strategii, která si pomáhala nejen jazykově, tedy výrazně dobovým a ideologickým slovníkem, ale také kritizovala něco, co bylo evidentně špatné a staré, tedy „vlivologii“. Łempického studie byly Krejčím obhajovány za základě kritiky jevu, který bylo možné jednoznačně odsoudit a díky čemuž pak mohla být disciplína jako celek očišťována. Vlivologie tak v tomto smyslu hrála roli jakéhosi ochranného štítu.

Odsudky vlivologie nebývaly použity vždy jen jako povinný obranný manévr. Krejčí jednak odmítal takové srovnávání, které skrze zkoumání vlivu upozaďovalo nebo zcela opomíjelo originalitu mladšího textu, a jednak narážel na problém studia „menších“ literatur (tedy často slovanských), které směřovalo k mylnému tvrzení, že tyto literatury si všechny zajímavé motivy i formy pouze vypůjčovaly od literatur velkých a samy jsou proto méně kvalitní. Svými kritickými poznámkami vůči vlivologii se tak Krejčí snažil ukázat, že srovnávací věda umí sama opouštět neplodné metodologické cesty a že její představitelé sami chápou, jak provádět výzkum, který přináší hodnotné výsledky.

Napětí ve slavistice i srovnávacím bádání se uvolňovalo jen postupně: od poloviny padesátých let se však začaly ozývat hlasy, jež se snažily komparatistiku rehabilitovat. Ať už šlo o dílčí vystoupení a texty, jež se ohlížely za uplynulou dobou a poukazovaly na to, kde se dogmatická marxistická literární věda měla dopustit pochybení¹⁵¹, nebo o konference, které se k problematice srovnávací vědy po letech pokoušely přihlásit¹⁵². Velký význam také měly články, jež přibližovaly dění v sovětské vědě a tamější polemiky. Svou roli zde sehrály zvláště zprávy Franka Wollmana, které již od počátku padesátých let zpřítomňovaly pro české prostředí diskusi o sovětské komparatistice, a tím postupně vytvářely prostor pro otevřenější, méně dogmatické diskuse i u nás. Wollman za tento postupný obrat usilovně bojoval, například jeho zpráva o *Polemice o srovnávací metodu v literární vědě* (1952) končila slovy,

151Krejčí poprvé otevřeněji nazval chyby marxismu-leninismu uměle zasazeného do literární vědy v článku *Deset let české slavistiky od okupace* (1955), viz výše.

152Mj. mezinárodní konference o mezislovanských vztazích v jazyce, historii a literatuře (6.–8. 12. 1954), viz zpráva Wollman-Měšťan-Haderka-Váňa 1955; pracovní konference o problematice vlivů v české literatuře (14.–15. 12. 1955), viz zpráva Wollman S.1955; nebo také IV. mezinárodní sjezd slavistů v Moskvě 1958, viz zpráva Wollman F. 1959.

že tvrzení, že „by se v sovětské literární vědě projevovaly tendence k popření jakýchkoli literárních vlivů, včetně progresivních, jsou nesprávná.“ (Wollman 1952: 443)¹⁵³.

Jednou z příležitostí pro srovnávací literaturu ještě na sklonku padesátých let se stal IV. mezinárodní sjezd slavistů v Moskvě roku 1958. Krejčí na něm pronesl výrazný srovnávací příspěvek o klasicismu a sentimentalismu a v souvislosti se sjezdem také recenzoval rusistický sborník *Čtvero setkání s ruským realismem*, který zahrnoval především srovnávací práce. Krejčí v recenzi hned v úvodu optimisticky tvrdil, že v některých zásadních otázkách srovnávací vědy lze snad diskusi považovat za uzavřenou. Zmínil opět vlivologii: tedy, že panuje shoda v tom, že je nefunkční jen mechanicky vyhledávat podobnosti v textech dvou autorů, aniž by potom následovala hlubší interpretace získaného materiálu. A na druhé straně odmítl i druhý extrém: neopodstatněné zavrhování studia literárních vlivů jako takového:

„Nebude dnes již sporu o zbytečnosti srovnávání čistě mechanického, shromažďujícího shody a analogie v díle dvou autorů a kladoucí je vedle sebe bez jakýchkoli dalších závěrů. [...Vážný badatel] bude se naopak snažit ukázat, jak i ve zpracování motivů, vzatých od jiného autora, skutečně velký autor dovedl být svůj a originální. Na druhé straně bylo, doufám, definitivně odmítnuto i druhé krajní stanovisko, jež se v polemikách občas ozývalo, které popíralo vlivy vůbec a jejich studium vylučovalo z literatury.“ (Krejčí 1959b: 28)

Trochu z odstupu se Krejčí k vývoji a problematice literární komparatistiky vrátil koncem šedesátých let v recenzi knihy *Problémy literárnej komparatistiky* (1967) slovenského komparatisty Dionýze Ďurišina. Znovu připomněl, že sériově vyráběné práce podle vlivologického či kontaktologického vzoru komparatistiku diskreditovaly a staly se hlavním podnětem k její kritice. Ta ovšem podle něj brzy ztratila svou racionální podstatu, protože šlo především o mocenské uplatňování politizující pseudovědy.¹⁵⁴

Krejčí v této souvislosti vyzdvihl sovětského akademika Viktora M. Žirmunského, který už koncem padesátých let vztahy v literatuře rozdělil na ty, jež se dají vysvětlit kontaktem (přímým i nepřímým) dvou jevů, tj. genetické, a pak takové, které se vyskytují nezávisle na sobě a jejich podobnost je dána analogickými společenskými nebo literárními podmínkami, tj. vztahy typologické. Žirmunského rozdělení literárních shod Krejčí rozhodně

¹⁵³Srov. též zprávu o jiným způsobem zpolitizované komparatistice – Wollman F. 1957.

¹⁵⁴„Kritické hlasy se ozývaly z nejrůznějších stran a v nejrůznějších zemích; nejdále však protikomparatistická tendence zašla v době tzv. kultu v zemích socialistického tábora. Po určitou dobu i u nás byla komparatistika prohlašována přímo za buržoazní pavědu a paušálně odmítána v celém rozsahu.“ (Krejčí 1968a: 113)

vítal: vytvořilo jeden z podstatných kroků, které komparatistiku očisťovaly a umožňovaly její další vývoj; navíc fakt, že šlo o oficiální učení sovětského vědce, představoval samozřejmě nezanedbatelné plus.

c. Formalismus a strukturalismus ve vztahu ke komparatistice

Krejčího uvažování o literárněvědné metodě se nikdy neodvijnulo v striktně oddělených celcích, takže pokud psal o srovnávací vědě z širšího hlediska, uváděl všechna teoretická témata, která považoval za důležité zmínit, společně. Není proto překvapující, že se v jeho textech o komparatistice vedle sebe objevují pozitivismus, vlivologie, ale také sociologie či formalismus a strukturalismus.

Když recenzoval následující Ďurišinu knihu studií o srovnávací literatuře *Z dějin a teorie literárnej komparatistiky* (1970), zpřesnil a doplnil Ďurišinu historický přehled, a to ve vztahu k pozitivismu a k období, které přišlo po něm: nesouhlasil totiž s tím, že pro Ďurišinu se pozdější tzv. pozitivistická komparatistika omezila téměř pouze na úpadkovou vlivologii. Po delší době se v recenzi také vyjádřil k formalismu a strukturalismu a jejich vztahu k srovnávacímu bádání.

Nejprve upozornil na fakt, že mezi pozitivistickým obdobím a ruskou formální školou probíhal v komparatistice skoro čtvrt století vývoj, kdy bylo zřetelné, že pozitivistické bádání už nedostačuje, a hledaly se proto nové cesty. Stručně pak vykreslil, čemu se v tomto období nejvíce věnovala pozornost:

„Hlavní pozornost je však věnována problematice, kterou pozitivisté zanedbávali, jednak proto, že v literatuře sledovali především „historii idejí“, jednak proto, že pro tuto oblast si nevytvořili spolehlivou metodiku. Šlo o tvarovou stránku uměleckého díla. [...] Řada badatelů se snaží právě tímto směrem prohloubit literárněvědné bádání (...u nás zvláště Arne Novák, Ot. Fischer a zejména Frank Wollman). V tomto historickém rámci pak vystupují ruští formalisté a tzv. Pražská škola. Vytrhnout formalismus a strukturalismus z tohoto kontextu a všechno ostatní zahrnout paušálně pod pojem pozitivismu, jak se s tím zhusta setkáváme, je pohled zjednodušující a zkreslující.“ (Krejčí 1972a: 201)

Celkově šlo Krejčímu v recenzi o věcné, ale důsledné vysvětlování skutečnosti, že moderní komparatistika vyrůstala z mnohem hlubších a rozvětvenějších kořenů, než jak to lze uchopit prostřednictvím zjednodušené opozice pozitivismu na jedné straně, a formalismu a

strukturalismu na straně druhé.

Ve vztahu k formalismu a strukturalismu zůstával Krejčího základní postoj konzistentní. Nepředstavovaly pro něj jen otázku ze čtyřicátých let, kdy se o těchto nových směrech více rozepisoval. Vyrovnávání se s formalismem a posléze strukturalismem tvořilo pevnou součást jeho vědecké činnosti i v druhé polovině 20. století, jen o něm – z různých důvodů – tolik nepsal. Ovšem podobně, jako už hodnotil formalismus v předválečných a válečných člancích, nahlížel jeho roli i v recenzích Ďurišinových komparatistických knih z přelomu šedesátých a sedmdesátých let. Po téměř třiceti letech se vrátil k základním bodům, na nichž stálo jeho vidění těchto směrů:

„Základní přínos formalistické školy, obrácení zřetele na text literárního díla a propracování jeho zjemnělé analýzy, daleko překračující možnosti, k nimž metodologicky dospěl pozitivismus, je mimo diskusi a může významným způsobem ovlivnit i bádání srovnávací. [...] Avšak formální bádání narazilo na těžkou zábranu ve svém často jednostranném důrazu na takové složky ve struktuře díla, které byly determinovány jazykem. [...] Kromě toho sociologické bádání, formalisty často odmítané, bylo tu předpokladem pro pochopení změny funkce a dopadu literárního díla a jeho jednotlivých složek v dvojím nebo několikerém společenském prostředí. [...] Bylo třeba rozšířit chápání literárního tvaru, neomezovat je na prvky odvislé od formy jazykové, což postupně bylo uskutečňováno v rámci strukturalismu, který dnes dospěl k uznání oprávněnosti srovnávacího bádání, jako k němu došel správně dnes i marxismus.“ (Tamtéž: 201, 202)

Celkově lze o poválečných proměnách Krejčího metody a o jeho postojích k teoretickým otázkám literární vědy říci, že z velké části souvisely z dobovou atmosférou padesátých, šedesátých i sedmdesátých let 20. století. Karel Krejčí se snažil svůj literárněvědný přístup v zásadě uhájít: ty základy, které pro sebe objevil ve čtyřicátých letech, si – byť v různých obměnách – udržel i během následujících desetiletí. Měnil se ovšem způsob argumentace, který používal k jejich komentování, prosazování, ale nejčastěji na jejich obranu.

Přestože ve svobodných podmínkách marxistickou metodu kritizoval a nebyla mu blízká, musel se s ní v nejtěžších dobách první poloviny padesátých let vypořádat, což vedlo mimo jiné k tomu, že částečně přejímal její ideologický slovník, a pozměňoval znění svých

prací, aby mohly být publikovány, což jejich vypovídací hodnotu zmenšilo. Snažil se však také postavit se proti kritice přístupů, které byly znevažovány a odmítány často jen z ideologických důvodů, nebo když cítil, že je ohrožena existence celé disciplíny, v níž se pohyboval.

Samotnému komentování a sledování metodologie Krejčí nevěnoval zdaleka tolik pozornosti jako před válkou. Z jeho textů, v nichž se však přece jen vyjadřoval k různým literárněvědným směrům, zřetelně vyplývá, že i zde se setkáváme s jeho předválečnými názory; jen se pod vlivem vnější situace změnila pozice, z níž se o nich vyjadřoval.

Podstatu své činnosti – a to i kvůli skutečnosti, že k teoretickým problémům nebylo možné se po většinu času vyjadřovat svobodně, mimo jiné proto, že vědecká metodologie na dlouho sehrávala roli politického nástroje – však stále zřetelněji viděl v konkrétní literárněhistorické, respektive literárněsrovnávací práci; realizoval se zejména v praktickém úsilí o metodologicky účinné řešení otázek jak z české literatury, tak také z literatur slovanských.

Spor o třetí díl akademických *Dějin české literatury*

*Srovnání původního znění obecných kapitol Karla Krejčího, určených pro Dějiny české literatury III, s publikovanou verzí Miloše Pohorského*¹⁵⁵

***Dějiny české literatury* jako úkol české literární historiografie padesátých let 20. století**

S počátkem padesátých let byl kladen stále silnější důraz na přehodnocování kulturního dědictví podle nových, marxistických měřítek. Velký úkol takové přehodnocování stanovovalo pro literární historii, od které se čekalo, že podá správný obraz české literatury a překoná tak dosavadní neuspokojivé nebo dokonce zavádějící výklady literárních dějin. Velmi tvrdé výpady se soustředily na Arneho Nováka a jeho *Přehledné dějiny literatury české* (1936–39) jako na zosobnění reakčního, buržoazního pojetí literatury, snad i proto, že *Přehledné dějiny* byly jedinou příručkou, která popis literatury dováděla až „do současnosti“. Starší *Dějiny české literatury* Jaroslava Vlčka sice prošly hodnocením marxistických ideologů lépe, ale svůj výklad končily v 19. století.¹⁵⁶

Nutnost vytvořit nové dějiny české literatury „od počátku k dnešku“ tedy logicky dominovala literární historii padesátých let a tento úkol byl jako stvořený pro Ústav pro českou literaturu, který byl založen v roce 1947 a v roce 1953 byl po vzoru sovětských vědeckých pracovišť zahrnut pod nově vzniklou Československou akademii věd.¹⁵⁷ Tím byl v jeho práci posílen důraz na sovětský model fungování vědeckých kolektivů, tedy na skupinovou, centrálně koordinovanou práci, která byla pod soustavným stranickým a ideologickým dohledem.

Reorganizovaný ústav se skládal z několika oddělení; Karel Krejčí jako externista vedl oddělení pro literaturu druhé poloviny 19. století a mezi jeho spolupracovníky patřili například Karel Polák, Zdeněk Pešat či Miloš Pohorský. Když se pod vedením ředitele ústavu

¹⁵⁵Stručnou strukturu původního rukopisu Karla Krejčího i jeho přepracování z pera Miloše Pohorského uvádíme jako přílohu této kapitoly.

¹⁵⁶Srov. Holý 2009.

¹⁵⁷Ústav pro českou literaturu vznikl v roce 1947 – v červnu 1947 byl schválen jeho organizační řád. Více informací mj. sborník *Ústav pro českou literaturu AV ČR, v.v.i* (2010).

Jana Mukařovského jako hlavního redaktora sestavoval kolektiv autorů pro vznikající akademické *Dějiny české literatury* a byli vybíráni redaktoři jednotlivých svazků, působilo přirozeně, že první svazek připadne Josefu Hrabákovi, druhý Felixi Vodičkovi a třetí, věnovaný druhé polovině 19. století, právě Karlu Krejčímu, jenž byl ostatně i jedním ze spoluautorů učebního textu *Česká literatura druhé poloviny 19. století* (1954) a celkově byl považován za odborníka na danou tematiku.

Přípravné práce na *Dějínách české literatury* začaly roku 1953. Autorské kolektivy se nad koncepcí *Dějin* nejprve scházely společně, později už pracovaly spíše samostatně. Zároveň proběhly větší porady a konference (například o lidovosti nebo problematice vlivů v české literatuře), během nichž si autoři mohli pro chystanou příručku promyslet a utřídit svůj přístup i možnosti řešení konkrétních problémů.¹⁵⁸ V roce 1957 pak byly v časopise *Česká literatura* představeny *Teze k dějinám starší české literatury a literatury národního obrození*, obsahující jednak úvodní, vysvětlující text od Jana Mukařovského a jednak podrobné popisy struktury prvních tří dílů (teze ke čtvrtému svazku vyšly až v roce 1962). Tyto teze předkládali autoři, kteří za konkrétní texty zodpovídali a měli je také pro *Dějiny* psát.

Mukařovský zde hlavní cíl *Dějin* coby vysokoškolské příručky charakterizoval tak, že mají podat co „*nejsouvislejší obraz rozvoje literárního procesu jakožto odrazu vývojové dialektiky společnosti*“ (Mukařovský 1957: 1) a zvláště podtrhl nepřetržitost plynutí literárního procesu, který by měly *Dějiny* zachytit. Podle něj proto jádro výkladu spočívá v obecných úvodních kapitolách, kdežto monografické kapitoly, věnované spisovatelským osobnostem, představují spíš jejich doplnění a mají ukázat tvůrčí vývoj jednotlivců, kteří byli pro dané období typičtí. Mukařovský vyzdvihl odlišnost a novost *Dějin* od tradičních příruček, a to jak v samotném uspořádání, tak také v pojetí „*smyslu jednotlivých období, směrů atd. i v pojmání historického úkolu jednotlivých osobností – vždyť marxismus-leninismus, na jehož základě mají být Dějiny vybudovány, není zdaleka jen pracovní postup, ale zároveň a především světový názor*“ (Tamtéž: 2).

Teze, věnované třetímu dílu *Dějin*, uváděly jako redaktora svazku Karla Krejčího, jenž měl napsat obecnou kapitolu o vývoji literatury od poloviny sedmdesátých let do poloviny osmdesátých let 19. století a medailony o Vrchlickém, Čechovi a Arbesovi. Spoluautory svazku měli být Jiří Brabec, Milan Jankovič, Zdeněk Pešat, Miloš Pohorský a Karel Polák (in memoriam).¹⁵⁹ Publikované teze působily ambiciózním dojmem. Stačí si jen

¹⁵⁸Podrobnější informace podává např. zpráva o konferenci o problematice vlivů, kterou zveřejnil Slavomír Wollman (Wollman S. 1955).

¹⁵⁹*Teze* uváděly podrobný rozpis autorů a témat: kromě textů Karla Krejčího tedy i autory Jiřího Brabce

prohlédnout Krejčího stručné body k obecné kapitole o literatuře mezi sedmdesátými a osmdesátými lety 19. století. Zřetelně z nich vyplývá, že rozvrh práce měl jasnou strukturu i logiku a zároveň se v ničem neomezoval – nesnažil se držet cíle při zemi, spíš naopak.¹⁶⁰

Skutečností ale je, že konkrétní práce na textu třetího svazku *Dějiny* začala v následných letech narážet na postupně se zvyšující napětí v autorském týmu – především na rozdílné názory Krejčího jako externího redaktora, a mladých spoluautorů z ústavu, jakož i na spor mezi Krejčím a hlavním redaktorem Janem Mukařovským. Krejčí se zřejmě velmi snažil situaci zvládnout, proto přijal i rozhodnutí, že třetí svazek bude mít redaktory dva, tedy kromě něj i Miloše Pohorského. Ale ani tato změna zjevně nepřinesla kýžený soulad, a proto Krejčí po dalších neshodách s Mukařovským ze své pozice redaktora na jaře 1960 odstoupil a redakce svazku se plně ujal Miloš Pohorský.¹⁶¹

Výsledná verze třetího dílu *Dějiny české literatury* tak roku 1961 vyšla se změnami v počtu a autorství jednotlivých kapitol. Byl vypuštěn plánovaný medailon o Teréze Novákové, z autorského týmu zcela zmizel Karel Polák a jako nová autorka se objevila Jaroslava Janáčková. Na Krejčího zbyly jen dva medailony (Čech, Arbes), v redakční poznámce pak stručně stálo, že autoři využili části jeho nepublikovaného rukopisu: Miloš Pohorský v obecné kapitole druhé části a Zdeněk Pešat v medailonu o Vrchlickém.

Krejčího *Moje účast na pracích o III. dílu Dějiny české literatury*

Díky Krejčího pozůstalosti, uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví, se k situaci sporů kolem třetího dílu *Dějiny české literatury* zachovaly jedinečné materiály: a to nejen původní verze Krejčího kapitol pro tento třetí svazek, ale také devítistránkový popis dramatické kauzy z Krejčího pohledu, tj. rukopis s názvem *Moje účast na pracích o III. dílu Dějiny české literatury*. Jde o Krejčího subjektivní stanovisko, celou záležitost se však snažil

(medailon o Sovovi), Milana Jankoviče (medailon o Sládkovi), Zdenka Pešata (obecná kapitola od poloviny osmdesátých let do druhé poloviny devadesátých let 19. století a medailon Jirásky), Miloše Pohorského (obecná kapitola od konce padesátých let do poloviny sedmdesátých let 19. století a medailony Nerudy, Hála, Světlé) a Karla Poláka (in memoriam: medailony Raise a Novákové, M. Pohorský byl uveden jako druhý autor).

160Pro představu si Krejčího osnovu zmíněné obecné kapitoly přiblížíme (každý z těchto bodů byl v *Tezích* ještě rozvinut množstvím dalších podbodů): „Snahy o světovost české literatury: Společenská situace v Evropě – Vývoj otázky národnosti – Situace v Rakousku – Vývoj ideový – Život český – Situace v literatuře – Poezie ve službě boje národního – Vztah k minulosti – Satirická poezie let osmdesátých – Snahy po světovosti v české poezii a jejich důvody – Kosmopolitismus lumírovců v teorii a praxi – Česká poezie řeší základní otázky vývoje a budoucnosti lidstva – Intimní lyrika – Vývoj prózy – Česká próza – Hledání nové, umělecky propracované formy – Počátky nového velkého románu společenského – České divadlo – Literární kritika – Závěr“. (Teze 1957)

161Další informace o sporu viz zpráva o pozůstalosti Karla Krejčího od Miloše Sládka (Sládek 2005) či v textech k historii ÚČL AV ČR (Petrbok 2010, Bláhová 2010).

zachytit pokud možno bez vypjatých emocí, jako by mělo jít o prostý záznam událostí, jak následovaly za sebou. Jde o cenný vhled do situace z pohledu jedné ze stran konfliktu.

Krejčí zde vylíčil situaci od pomyslného začátku: od pověření redakcí třetího svazku a od počátečních schůzí v Ústavu pro českou literaturu. Projednávaly se na nich základní teze, koncepce i metoda práce. Krejčí se podle svých slov od koncepce distancoval: měl prý k ní závažné výhrady a diskutoval o nich, ale neuspěl, podvolil se proto názoru většiny a snažil se pracovat podle direktiv hlavního redaktora Jana Mukařovského.¹⁶² Jako důležitý bod mimo jiné uvedl, že bylo řečeno, že nevádí, pokud se budou jednotlivé díly *Dějín* odlišovat podle specifik látky i osobního přístupu redaktora – a že je možné, aby díl zahrnoval i úvodní kapitolu, která bude předsazena před ostatní části svazku a jejímž smyslem bude sjednotit všechny části dohromady. Dále Krejčí poukazoval na chaos a nejasnosti v komunikaci jak s Milošem Pohorským, tak také s ostatními pracovníky ústavu; informace o vývoji práce na dalších svazcích nebylo podle Krejčího možné získat oficiálně, byl odkázaný jen na to, co si odvodil z osobních rozhovorů.

Když Krejčí v červnu 1959 dostal do ruky definitivní verzi druhého dílu *Dějín* (redaktor Felix Vodička), zjistil, že kapitoly mají mnohem větší rozsah, než bylo původně stanoveno. Disproporce mezi rozsahem druhého a třetího dílu působila podle Krejčího víc než křiklavě, a proto se obával, že především na něj by se za tento nepoměr svalovala vina. Řešení viděl jednak v rozšíření kapitol, jednak v tom, že sám napíše úvodní studii k celému svazku, v níž popíše vývojové tendence společenského i literárního procesu a také zasadí českou literaturu do světového kontextu. Krejčí své komparativní hledisko, které se rozhodl v úvodní studii uplatnit, chápal jako neotřelé a očekával o něm diskusi.¹⁶³ Rukopisy nechával v Ústavu a podle připomínek je upravoval. Během března 1960 odevzdal všechny své příspěvky a považoval je za hotové.

V březnu 1960 Miloš Pohorský uspořádal v ústavu diskusi, na niž Krejčí pozván nebyl, kde však přítomní zaujali k jeho textům negativní stanovisko. Poté, v dubnu, svolal hlavní redaktor Mukařovský oficiální poradou, na niž mladší pracovníci ústavu přednesli své kritické zprávy o Krejčího příspěvcích v jeho přítomnosti. Slovo si vzal i Mukařovský, na základě jeho námitek však Krejčí dospěl k názoru, že Mukařovský jeho texty asi celé nečetl a

162Citujeme: „Ač jsem měl ke koncepci, jak byla značně mlhavě a neurčitě předložena hlavním redaktorem akad. Mukařovským, velmi závažné výhrady, které jsem uplatňoval v diskusi, konformoval jsem se názoru většiny, kterou tvořili skoro vesměs pracovníci Ústavu a snažil jsem pracovat ve smyslu direktiv, které byly hlavním redaktorem dány.” (LA PNP, osobní fond Karla Krejčího)

163„Při výkladu mezinárodního rámce české literatury jsem opustil metodu staré komparatistiky, vycházející z překladů a doložených vlivů, protože jsem tento postup v soulase s výsledky diskusí našich i mezinárodních sjezdů pokládal za zastaralý a nevhodný. Zvolil jsem cestu odlišnou a počítal jsem ovšem s tím, že můj přístup k věci bude řádně prodiskutován.” (LA PNP, osobní fond Karla Krejčího)

že mu nejvíce vadila srovnávací stať o světovém kontextu české literatury. Závěr byl jednoznačný: úvodní studie mohla vyjít jedině po přepracování Pohorským, což Krejčí odmítl a raději se vzdal nároku na její publikování. Následně se rozhodl rezignovat na svůj post redaktora, rezignace byla schválena v červnu roku 1960.

Jako problematické se ale hlavnímu redaktorovi a ostatním členům týmu jevily i zbylé Krejčího příspěvky. V polovině srpna se proto konala další schůzka, kde se podle Krejčího již mnoho nediskutovalo, přestože byl ochoten texty náležitě upravit. Mukařovský je však odmítl s tím, že „*mu nevyhovuje koncepce mých příspěvků, protože dost nezdůrazňuje dva proudy – pokrokový a reakční – v české literatuře, prohlásil, že stati o Arbesovi a Sv. Čechovi mohu podle připomínek, které mi budou dány, upravit sám, pokud jde však o stať obecnou a stať k J. Vrchlickém, bude mi ke každé z nich přidělen jeden pracovník z Ústavu pro českou literaturu, který mě poučí, jak to mám opravit*“ (Krejčí, LA PNP). Krejčímu takový postup připadal jako nedůstojný a diskvalifikující, zřejmě také pochopil, že prostor pro vyjednávání se vyčerpal. Navrhl proto, ať pověřenci sami texty upraví a podepíší, a tak se také stalo.

Nikdo z mladších spoluautorů třetího dílu nenapsal žádnou podobně detailní zprávu, v níž by uváděl svůj pohled na spor kolem *Dějin*.¹⁶⁴ Redaktor Miloš Pohorský však zpětně tehdejší situaci okomentoval takto:

„Bližší pracovní vztahy nastávaly [s Krejčím], když zemřel Karel Polák (1956); v ústavu se už připravovaly dějiny a Krejčí měl místo Poláka napsat kapitoly o Svatopluku Čechovi a Jakubu Arbesovi, o svých dvou oblíbených autorech. Spolupráce s ústavem a s dějinami se nezastavila ani po jeho „distanci“ na fakultě, ani po odchodu z katedry, ani když jsem byl jmenován vedoucím oddělení literatury 19. století. Pracovní kontakt s ústavem pokračoval, ale pokračovalo i zděděné napětí mezi „pozitivistickou“ generací a vrstvou novějších pracovníků ze „strukturalistické“ moderny.“ (Pohorský 2009: 101)¹⁶⁵

Nemožnost najít společnou řeč byla jistě dána napětím mezi progresivní, tj. marxistickou, respektive strukturalistickou generací mladých vědců, kteří následovali inspiraci Jana

164Diskusi o textech pro třetí díl *Dějin české literatury* vyvolal příspěvek Miloše Sládka, který přednesl na konferenci, věnované Karlu Krejčímu a uspořádané v roce 2005 v Polském institutu. Diskuse se za redaktorský tým účastnil především Zdeněk Pešat; jeho diskusní příspěvek však v časopise *Slavia*, v němž později vyšly referáty z konference, nebyl publikován.

165Miloš Pohorský zde píše, že měl Krejčí napsat dva medailony za Karla Poláka; tuto jeho verzi lze považovat spíše za pamětnický omyl – podle publikovaných *Tezí* z roku 1957 byl Polákovou šifrou podepsány medailony o Raisovi a Novákové.

Mukařovského, a mezi koncepcí tradičnější, kterou vnímali jako pozitivistickou. Miloš Pohorský se však zmiňuje také o „distanci na fakultě“, což vede k úvaze, nakolik ve sporech okolo *Dějín* sehrály roli také politické souvislosti, tedy Krejčího nucený odchod z filozofické fakulty a většiny dalších funkcí. Nechat ve vedení významného projektu, jaký *Dějiny české literatury* nepochybně představovaly, politicky nespolehlivou osobu, mohlo být velmi problematické. Politické pozadí sporu potvrzují i další pamětníci, mimo jiné pozdější dlouholetý pracovník ústavu Vladimír Forst, který v době, o které hovoříme, zastával funkci předsedy organizace KSČ na filozofické fakultě:

„Příprava třetího svazku bohužel přišla právě do doby „Krejčího aféry“. Krejčí ale byl „rétor a psavec“ a ani to, co ho 1958 potkalo, mu nezabránilo ve psaní. A tak třetí díl byl v podstatě hotov, avšak co s ním. Redaktor a hlavní autor byl vyloučen ze strany, tehdy byl vyhozen z univerzity a „uklizen“ do Slovanského ústavu. A teď se na titulní stránce nové knihy objeví jeho jméno. A nejen to. Milan Jankovič mi prozradil, že celé 19. století [...] u Krejčího vyvrcholilo Masarykem. A to byl další hřebík do rakve Krejčího redaktorství.“ (Forst 2009: 513)

Podstatnou příčinou problémů a konfliktů se ale stala především samotná koncepce Krejčího kapitol. Nespokojenost s ideovou či spíše ideologickou a metodologickou stránkou Krejčího textů potvrzuje i oficiální záznam ze zmíněné porady o Krejčího kapitolách ze srpna 1960: „Úkolem porady bylo projednat stav práce na třetím dílu *Dějín* a učinit potřebná opatření k tomu, aby byl tento díl hotov včas a v takovém stavu, který by odpovídal patřičným odborným a ideově politickým nárokům“.¹⁶⁶

Srovnání rukopisu Karla Krejčího s publikovanou verzí Miloše Pohorského

Karel Krejčí pro třetí díl akademických *Dějín české literatury* napsal původně pět textů: 1. obecnou kapitolu k druhé části (1874–1885); 2. monografickou kapitolu o Svatopluku Čechovi; 3. monografickou kapitolu o Jaroslavu Vrchlickém; 4. monografickou kapitolu o Jakubu Arbesovi; 5. dodatečnou studii, která měla uvozovat celý třetí díl. Po námitkách a požadavcích na změny hlavního redaktora Jana Mukařovského upravoval medailon o Čechovi a Arbesovi Krejčí sám, Vrchlického přepisoval Zdeněk Pešat a práci s nejrozsáhlejším materiálem si vzal na starost redaktor svazku Miloš Pohorský: ten přepsal obecnou kapitolu druhé části a využil pro ni dílčím způsobem i Krejčím dodatečně připsanou úvodní studii,

¹⁶⁶Dějiny české literatury III – zápis o poradě, 15. srpna 1960. (LA PNP, osobní fond Karla Krejčího)

kteřá se jako samostatná kapitola v konečné verzi neobjevila.

Jak už vyplynulo z Mukařovského tezi k *Dějínám*: jádro nového výkladu české literatury spočívalo zejména v obecných kapitolách. Především ony měly představit literární proces jako odraz vývoje společnosti, zmítané třídním zápasem, zatímco monografické kapitoly o jednotlivých autorech tento výklad spíš doplňovaly. Vzhledem k významu, jenž se obecným kapitolám přikládal, zaměříme se na ně i při srovnávání textů obou redaktorů: pokusíme se zachytit způsob, jakým k obecné kapitole přistupoval Karel Krejčí a jakým ji poté upravoval Miloš Pohorský.

U Krejčího vycházíme celkově ze dvou rukopisných textů: prvním je tedy tzv. obecná kapitola (1874–1885), určená přímo strukturou třetího dílu a koncepcí, která byla dána pro všechny díly *Dějín*. Druhým textem je celková úvodní studie, která naproti tomu představovala Krejčího osobní iniciativu. Rozhodl se ji napsat proto, aby nevznikla disproporce mezi druhým a třetím dílem *Dějín*, a měla být předsazena všem textům třetího svazku, zahrnovala tedy období celé druhé poloviny 19. století. Oba texty použil Miloš Pohorský pro svou verzi obecné kapitoly, která nakonec vyšla pod názvem *Diferenciace literatury v období nástupu dělnického hnutí*.

a. Celkové charakteristiky textů obou redaktorů

Ve svých textech pro třetí díl *Dějín české literatury* se Krejčí rozhodl dodržet schválenou koncepci a naplnit tak pokud možno co nejpřesněji direktivu Jana Mukařovského, že výklad má zachytit literární proces jako souvislý, nepřetržitý proud. Především v rozsáhlých kapitolách o *Poezii, Próze a Dramatu* se proto snažil rozvinout příběh samotné literatury, tj. literárních textů, a uchopit tak vývoj literatury po druhové a žánrové linii. Ve srovnání s jinými Krejčího pracemi jde o přístup spíš neobvyklý. Neznamená to, že by jeho příspěvky pro *Dějiny* neobsahovaly poznámky z široce pojatého společenského, kulturního a historického kontextu. Nicméně uváděný kontext působí na Krejčího poměry spíš střídme: Krejčí vášnivě rád pojednával i detailní literární jevy v bohatství historických souvislostí, může proto působit překvapivě, že se v tak rozsáhlém díle držel stručnější varianty.¹⁶⁷ Svůj postup však vysvětlil mimo jiné ve zprávě o sporech kolem třetího svazku *Dějín*, když popisoval, jaká koncepce byla pro psaní jednotlivých kapitol určena.

¹⁶⁷*Dějiny polské literatury* (1953) představují ukázkou monografického zpracování jedné národní literatury takovým způsobem, jaký Krejčímu připadal funkční. Pomiňme nyní zásahy, které do textu vnesla politická situace na počátku padesátých let. V *Dějínách polské literatury* Krejčí historický i společenský kontext plynule a neustále propojuje s výkladem o literárním dění, spisovatelích i literárních dílech a větší medailony o významnějších autorech umísťuje zvlášť. Zároveň zde Krejčí dodává bohaté srovnávací pozadí o dění v evropských kulturách různých období.

„Zásadně byla dohodnuta periodizace a stanoveno, že text se má skládat jednak z kapitol obecných, probírajících v celku literaturu určitého úseku, při čemž materiál má být řazen podle literárních žánrů (poezie, próza, drama atd.), a z kapitol monografických, probírajících soustavně osobnosti nejvýznamnějších autorů. Z textu obecných kapitol měly být vypuštěny údaje bio– a bibliografické, které měly být probrány ve zvláštní příloze. Bylo zdůrazněno, že zpracování má zachytit literární proces na podkladě procesu společenského.“ (Krejčí, LA PNP)

Řazení podle žánrů a eliminace životopisných a bibliografických údajů v obecných kapitolách byly tedy rozhodnuty vedením projektu *Dějiny* a Krejčí těmto požadavkům vyšel vstříc. Zároveň, jak víme, se Krejčí při úpravách rozhodl předsadit před kapitoly třetího svazku celkovou úvodní studii, v níž právě podstatnou část vysvětlujících souvislostí doplnil. I proto je možné, že v obecné kapitole, věnované pouze období mezi lety 1874 a 1885, už nechtěl informace opakovat.

Přes všechny vnější direktivy však Krejčího styl zůstal svébytný a dost se lišil od publikované verze. V kapitolách pro *Dějiny* vystupoval Krejčí především jako vypravěč. Jevům, kterým se rozhodl věnovat, dával hodně prostoru a snažil se je pečlivě a plasticky vykreslit, což na druhé straně vedlo k tomu, že jiné údaje mohl už jen stručně zmínit. Krejčího texty plynou jako jeden příběh, jako velké vyprávění o literatuře 19. století. V tomto smyslu mají také obecnější charakter, Krejčí víc sledoval myšlenkové ovzduší doby a uváděl mezinárodní souvislosti, byť se často jednalo jen o drobné zmínky. Česká literatura i její tvůrci však v jeho textech žili v evropském kontextu, nikoli jen v českých zemích. Krejčí tak do svých příspěvků vnášel zcela jiný pohled na sledované období, než jaký se nakonec uplatnil ve výsledné verzi. Například dozrávání české inteligence v polovině 19. století popisoval jako získávání nových perspektiv, kdy „*Česká Praha si uvědomuje, že vyspělý národ se nemůže ve svém úsilí omezit na uskutečňování svých požadavků vlastních a zůstat přitom stranou od velkých převratů v dění světovém, v moderní vědě a myšlení národů ostatních*“ (Krejčí, LA PNP). Miloš Pohorský za rozhodující prvek tohoto období označil napjatý vztah mezi buržoazií a proletariátem.

Krejčí svůj epicky široký styl oživoval i díky barvitému popisu a košatému jazyku, který má někdy (především v syntaxi) nádech archaičnosti, což ovšem nepřináší až tolik dojem zastaralosti, jako spíš jakéhosi vymezení proti soudobé politizaci vědeckého jazyka. Ovšem ani Krejčí nepsal svůj text zcela mimo dobu: používal marxistickou terminologii i argumentaci, obzvláště při popisu sociálně-třídních jevů v pasážích o národním a

společenském vývoji v Čechách i v Evropě. Nicméně termíny jako buržoazie, feudální, třídní či kapitalismus užíval s neutrálním vyzněním, jako termíny, které pojmenovávají skutečnosti, ale neobsahují nutně ideové hodnocení.

Pro Krejčího vidění literatury sedmdesátých a osmdesátých let 19. století bylo charakteristické, že se jako literární historik se smyslem pro sociální a kulturní souvislosti snažil co nejvíce přiblížit podstatě probíraného jevu a podat jeho co nejpřesnější obraz, který ovšem neselektoval skutečnost násilně podle politické vhodnosti nebo průchodnosti. Svoje pozorování předkládal stylem „takto se to velmi pravděpodobně stalo a v těchto souvislostech je třeba sledované jevy chápat“ a ať už pozorování vyznívala pozitivně nebo negativně, prostě je konstatoval, nezabíhal do hodnocení tehdejších literárních skutečností z pohledu doby, v níž svůj text psal. Názorně tento Krejčího postoj dokládají pasáže o T. G. Masarykovi. Vzhledem k tomu, že Masaryk evidentně patřil do kontextu druhé poloviny 19. století, uváděl ho Krejčí ve svých textech několikrát. Způsob, jakým prezentoval Masaryka původní rukopis, a jakým se nakonec o Masarykovi v *Dějínách* psalo, se od sebe diametrálně lišil.¹⁶⁸

Pokud tedy Krejčímu hlavní redaktor Mukařovský skutečně vyčítal, že ve svých příspěvcích „*dost nezdůrazňuje dva proudy – pokrokový a reakční – v české literatuře*“ (Krejčí, LA PNP), musíme s Mukařovským souhlasit. Jeho postřeh je přesný: kritérium pokrokovosti a reakčnosti Krejčí ve svých textech skutečně neuplatňoval. Z Krejčího výkladu literatury druhé poloviny 19. století zřetelně vyplýval jeho názor, ale nevnucoval čtenáři vlastní chápání literatury jako jediné možné. Literaturu hodnotil především na základě její umělecké zajímavosti a originality.

Zcela jiný přístup naopak uplatil při svých redaktorských zásazích Miloš Pohorský. S převzetím redaktorství si zvolil nesnadný úkol: v krátkém čase bylo nutno zpracovat ohromné množství materiálu – jeho kapitoly naplňují tři pětiny celého dílu. Nejjednodušší bylo využít Krejčího textů a v nich uložených hlubokých znalostí, ale přepsat je tak, aby zapadaly do nového rámce. Faktografií Pohorský čerpal od Krejčího: ze srovnání vyplývá, že výsledná verze po obsahové stránce z velké části kopíruje původní rukopis. Jeho vidění literatury sedmdesátých a osmdesátých let 19. století se ovšem zásadně odlišovalo od Krejčího; chápání příčin či důsledků literárních jevů a jejich ideová hodnocení proto ponechával zcela ve svých rukou a vyznění původních textů razantně upravoval. Věnoval větší prostor vztahu mezi literaturou a společností, přičemž měl dopředu stanoveno jednoznačné kritérium, podle něhož vše třídil a hodnotil.

¹⁶⁸Více viz následující rozbor konkrétních redakčních úprav Miloše Pohorského.

„Příspěť k poznání, jak se literatura svými specifickými prostředky účastnila utváření života naší společnosti, ukázat její pokrokové směřování a přiblížit trvalou uměleckou hodnotu děl, která mají význam i pro dnešní socialistickou společnost, to určovalo i způsob výkladu v tomto třetím dílu *Dějiny české literatury*. [...] Bylo proto třeba vyložit literaturu nejen z hlediska individuální tvůrčí cesty hlavních spisovatelů, ale představit široký obraz rozvoje literatury jako specifického odrazu skutečnosti ve všech podstatných stránkách a formách. V kapitolách sledujících základní rysy tohoto vývoje bylo třeba věnovat pozornost zejména aktivní přetvářející úloze literatury v životě a objasnit proměnlivost a mnohotvárnost jejích zvláštních vývojových cest.“ (Pohorský 1961: 13)

Ze srovnání s předchozím, druhým dílem *Dějiny*, který pojednával obrozeneckou literaturu a který redaktorsky vedl Felix Vodička, vychází třetí svazek jako poplatnější dobové ideologii¹⁶⁹. Jeho cílem bylo představit vývoj literatury jako doklad specifického odrazu skutečnosti. Pohorský zde svůj přístup prezentoval jako „*marxistický výklad literatury druhé poloviny 19. století*“ (Pohorský 1961: 8) a také se jej v tomto duchu snažil realizovat, nenajdeme zde nicméně ideologicky agresivní, vulgárně marxistické pojetí literárních dějů. Kdyby Pohorského texty vznikaly na počátku padesátých letech 20. století, jejich hrot by byl mnohem ostřejší. Problém třetího dílu – a jeho hlavního tvůrce Miloše Pohorského – nespočíval tolik v zarputilé, vůči všemu nemarxistickému nevráživé pseudovědecké hantýrce, ale spíš v zjednodušenosti, tezovitosti a apriornosti soudů. Na výsledku se tím však příliš nemění: pasáže, v nichž Pohorský pojednával jednotlivá díla i autory, přinášely zkreslené interpretace popisovaných jevů.

Ve svém výkladu literatury sedmdesátých a osmdesátých let 19. století se vytrvale vracel k několika základním bodům: 1. ke vznikajícím hlubokým třídním rozporům v národní společnosti, 2. k tehdejší buržoazii a buržoazní literatuře, která se snažila tyto rozpory kvůli národní jednotě zahladit, 3. k výjimečným básníkům (a s nimi potažmo i k masám lidu), kteří si tyto rozpory s bolestí a rozčarováním uvědomovali a dostávali se tak do konfliktu se společností. Celý výklad Pohorský propojoval skrze tyto základní teze a na nich stavěl svůj názor na literaturu zmíněného období. Do popisu každého literárního díla, spisovatele, umělecké či společenské události promítal jedno hledisko: vztah k rozporům v národní společnosti a schopnost či ochotu je zrcadlit.

¹⁶⁹Srov. Bláhová 2010, Janoušek 2007a.

Výsledné soudržnosti kapitol, vytvořených z mnoha různorodých textových úryvků, určitě pomohla Pohorského jednoduchá, dopředu stanovená teze. Jenomže ohled na to, jak literatura odrážela, nebo naopak zastírala problémy ve společnosti, chápaný jako jediné kritérium, kapitoly nutně zplošťoval a znemožňoval, aby měly hlubší výpovědní hodnotu. Svého cíle, který si stanovil v citovaném úvodu, objasnit u literatury „*proměnlivost a mnohotvárnost jejích zvláštních vývojových cest*“, proto Pohorský stěží mohl dosáhnout. O „*široký obraz rozvoje literatury*“, jak to stojí v citaci a jak si také *Dějiny české literatury* přál vidět jejich hlavní redaktor Jan Mukařovský, v Pohorského podání nakonec nešlo.

b. Proměny rukopisu: koncepce, styl, obsah

První typ změny: ideologické přehodnocování

Karel Krejčí svoje texty psal s jediným ohledem: aby zachytil co nejpřesnější a nejzajímavější obraz literatury ve sledovaném období a aby jeho podání přinášelo i nové interpretace. To se ale nakonec ukázalo být příliš málo vzhledem k tomu, jaký redaktorský záměr měl s třetím svazkem Miloš Pohorský. Jedním z hlavních rysů jeho textových úprav byla zásadní potřeba ideově zjednotřit původní verzi. Pohorský dostal do rukou text, který mu byl po faktografické stránce velmi důležitým vodítkem, ale postrádal u něj správnou ideovou, nebo přesněji ideologickou interpretaci většiny popisovaných jevů. Snažil se ji tedy do výkladu nejen přidat, ale také na jejím základě celý výklad upravit a posunout, a vytvořit tak vlastní pojetí literatury v letech 1874–1885.¹⁷⁰

Pro srovnání se zaměříme na dvě základní části: na oddíl *Poezie* a *Próza*. V části o poezii se rozdílnost projevuje hned od počátku: vysvětlení, proč měla v českém prostředí tak výjimečné postavení (na rozdíl od jiných evropských literatur, kde se v tomto období do čela dostávala próza), najdeme u obou autorů na první stránce. Krejčí upozorňoval jednak na velký vliv fenomenálního básnického zjevu Jaroslava Vrchlického, jednak připomínal tradiční prestiž poezie a také vnější problémy, s nimiž se soudobý český román musel potýkat:

¹⁷⁰Pohorský se skrze redaktorství *Dějin III* mimo jiné snažil etablovat jako perspektivní vědec, a proto potřeboval ukázat svou odlišnost od předchozích generací literárních historiků a jednoznačně se vůči nim vymezit. Koncepci, kterou v úvodu k *Dějinám III* rozvíjel, proto nepojímal jen jako krycí strategii, ale snažil se ji skutečně do svého psaní *Dějin* promítat. „Potřeba mnohostranně využít trvalých hodnot klasického dědictví při formování nového komunistického člověka vyžaduje však jiný přístup k celé literatuře minulosti. Do popředí se dostává požadavek pochopit objektivní zákonitosti jejího rozvoje a specifické hodnoty literární tvorby jako odraz rozporných stránek společenského života i jako aktivního činitele přetvářejícího vědomí lidí.“ (Pohorský 1961: 8)

„Neméně ovšem působila vysoká prestiž, již si vydobyla právě poezie svou úlohou v národně osvobozeneckém boji. Proto i autoři, kteří měli předpoklady státí se vynikajícími prozaiky, jako Neruda, Čech nebo Krásnohorská, viděli těžisko své tvorby v poezii, kdežto prózu celkem podceňovali. [...] Konečně k tomu přistupují i vnější potíže, s nimiž zápasil český román, když musil bojovat s konkurencí románových překladů, senzační literatury brakové a tradiční četby pro lid. Umělecky náročný původní román nebyl na nakladatelském trhu investicí příliš vítanou.“
(Krejčí, LA PNP)

Pohorský začátek odstavce od Krejčího převzal, pokračoval ale tvrzením, že touha po národní jednotě vedla „*k tlumení zájmu o odkrývání rozporů uvnitř národní společnosti*“, a proto poezie, která „*měla ve srovnání s prózou slabší poznávací funkci, vyhovovala tak lépe historické situaci*“ (Pohorský 1961: 225). Prezentoval tedy diametrálně odlišné vysvětlení. V jeho interpretaci si poezie udržela svoje postavení jen proto, že dokázala lépe zastírat problematičnost doby.

V pasáži o lyrice nabízí ilustrativní srovnání například způsob, jakým jsou pojaty charakteristiky básníků a jejich niterného stavu. Když Krejčí popisoval situaci literátů a jejich vnitřní nejistoty, všímal si evropského myšlenkového kontextu a s ním spojoval jejich duševní propady. Upozorňoval na souvislost mezi náboženskou krizí a rozvojem reflexivní poezie, která: „*tvorí jednu z nejdůležitějších složek české i světové lyriky této doby. V ní se nyní odrážejí zmatky a hledání moderního člověka, který odhodil pomocnou berlu zjeveného náboženství a nenalezl za ni ještě náhradu*“ (Krejčí, LA PNP). Evropský duchovní kontext – a reakci na něj v českém prostředí – vyzdvihoval Krejčí zvláště v pasážích o Vrchlického poezii: „*Do tohoto vyrovnaného světa vpadá poezie Vrchlického, bolestně se zmítající v labyrintu filosofických soustav a názorů a těžko hledající pevnou půdu pod nohama, zjev charakteristický pro evropské myšlení ve chvíli nastupující hluboké společenské krize. [...] Tento labyrint evropského myšlení, do něhož uvedla českého čtenáře díla lumírovských kosmopolitů, znepokojoval kritiku, zvláště když se zdálo, že ústí do beznadějného pesimismu, který v té době se šířil celou Evropou za vlivu filozofie Schopenhauerovy*“ (Krejčí, LA PNP). Krejčí v popisu nezapomínal ani na české společenské a politické poměry, ale vliv evropského myšlenkového ovzduší považoval za velmi významný.

Pohorského otázka duševního rozpoložení básníků zaujala, takže ji ve výsledné verzi nechal, a dokonce jí věnoval dost prostoru. Ve svém podání se ale neustále vracel ke stručné, vždy trochu obměňované, ale v podstatě stejné tezovité charakteristice jejich niterného stavu,

který byl ovšem dán rozčarováním společenskou a politickou situací: „*trpce, s bolestí a zklamáním pociťovali, že život vytvářený kapitalistickou společností stává se nepřátelským každému upřímnému citu i smyslu pro pravdu a spravedlnost*“ (Pohorský 1961: 238). Prvek zklamání kapitalistickou společností byl jediný, skrze nějž Pohorský situaci interpretoval. O žádných náboženských krizích, ani evropských souvislostech se nezmínil, a tak přestože Krejčí například s vlivem Schopenhauerovy filozofie ve svém textu nakládal velmi často, ve výsledné verzi se Schopenhauerovo jméno neobjevilo ani jednou.

Potřeba ideově vykládat jednotlivá díla se ještě zesílila v pasážích o próze. Důvodem byl zřejmě fakt, že próza měla v Pohorského chápání větší potenciál odrážet sociální dění, a o to přísněji ji bylo třeba soudit. V Krejčího původních textech však žádnou takovou potřebu nenalezneme, neboť se držel kritéria literárních žánrů. Literární tvorbu hodnotil po umělecké stránce; nezkoumal, zda správně odrážela tehdejší realitu, ale snažil se zachytit ji skutečně v procesu, takže se zaměřoval zejména na originalitu či novost podání.

Například téma časopisu *Osvěta* a jím prosazovaného „ideálního realismu“ (téma, které se u obou redaktorů několikrát vrací) popsal Krejčí věcně, s neodsudečným vyzněním. V souvislosti s románovou tvorbou totiž považoval za důležitější samotné téma realismu (a věnoval se mu proto několikrát), kdežto nedostatky „idealistického“ směru prostě konstatoval jako fakt. Neviděl důvod, proč je měl ještě polopaticky odsoudit. „*Hlavním orgánem, stavějícím se na základnu realismu, je Osvěta, její redaktor, Václav Vlček, platí za vůdčího romanopisce. Ovšem realismus, propagovaný Osvětou a svými přívrženci označovaný jako „idealistický“, snaží se sice vyhýbat prvkům romantickým, k pravé realitě však neproniká*“ (Krejčí, LA PNP).

Pohorský naproti tomu pravidelně uváděl ideově zabarvený soud o dílech či jejich autorech. I jednotlivé směry, jimiž se próza v sedmdesátých a osmdesátých letech ubírala, považoval za nutné zhodnotit s ohledem na jejich schopnost zachytit vznikající rozpory tehdejší společnosti. K tématu *Osvěty* proto Pohorský přidal jednoznačnější výklad, který tento proud popsal skrze oslabování poznávací funkce románové prózy. „*Tito autoři nedovedli většinou zaujmout k soudobému životu stanovisko, které by jim dovolilo uvidět i jeho rozpory i reálné síly vývoje; minulý stav zdál se jim namnoze ve srovnání se současností ideální, a to jim bránilo vidět na svých postavách více než jen jednotlivosti. [...] V tomto programu, spjatém s konzervativními a nacionalistickými tendencemi české buržoazie, byla jednostranně zdůrazňována potřeba působit příkladnými typy. [...] Rozplývala se poznávací hodnota těchto románů, a to vedlo i k jejich uměleckému rozkladu*“ (Pohorský 1961: 247, 255).

Specifickým dokladem redakčních zásahů jsou místa, kde Pohorský musel sám text nastavovat, protože mu Krejčí neposkytl podklad, který by mohl ideově vyhranit. Kvůli správnému vyznění takto Pohorský dopisoval celé podkapitoly. Ne že by témata v nich obsažená u Krejčího nebylo možno vůbec najít, jednotlivé odstavce se obsahově poměrně blíží tomu, co psal i Krejčí, ale nejednalo se rozhodně o inspirace jednou kapitolou či jednou částí textu. Šlo spíše o nahromadění různých, často se i opakujících témat.

Takovým příkladem může být Pohorského podkapitola *Rozrůžňování společenských funkcí literatury*. U Krejčího můžeme sice také najít popis společenských funkcí literatury a vztahů mezi společností a literaturou, nicméně Krejčí vykresloval vždy dvě paralelní roviny – proces společenský a proces literární – a upozorňoval maximálně na jejich přibližování či protínání, ale nikdy přímo neodvozoval literární dění ze společenského. Pohorský se však ve své podkapitole snažil uplatnit představu o přesnějším ideovém výkladu literatury, tedy o užším vztahování literárního procesu k procesu společenskému, proto ten důraz na společenské funkce literatury. Pohorského ideová interpretace zde ústila do popisu úlohy literatury ve vztahu k potřebám dělnického hnutí a dělnické třídy vůbec.

Druhý typ změny: slovníkovost podání

Vzhledem k tomu, že se Krejčí snažil dodržet původní koncepci *Dějin české literatury*, nevedl svůj výklad příliš po linii spisovatelských osobností: například v textu o české poezii sedmdesátých a osmdesátých let se hrdiny jeho vyprávění staly proměny žánrů a jejich vývoj, nikoli samotní básníci. Třebaže Krejčího výklad v rámci vytčeného žánru postupoval také po jednotlivých autorech (a u některých též uváděl biografické údaje), vždy jim věnoval jen takovou pozornost, jaká jim příslušela vzhledem k roli, jakou jejich tvorba v určitém čase hrála ve vývoji sledovaného žánru. Snažil se totiž zachytit literární proud daný formální stránkou děl a interpretoval a porovnával jeho jednotlivé úseky. V jeho rukopise „chyběly“ úplné životopisné údaje a souhrnné výčty literárních děl, za to se tam však zcela přirozeně objevovaly informace o celkové atmosféře doby – Krejčí víc epicky vyprávěl.

Pohorský tomuto přístupu nebyl nakloněn, nebo nebyl schopen ho ve své verzi udržet. Jeho texty vycházely především ze schematicky se opakující struktury: po obecném úvodu, který obsahoval ideově zabarvenou interpretaci toho, co bude následovat, přišel na řadu sled stručných, informacemi nabitých hesel o dílech jednotlivých spisovatelů. Pohorský nejčastěji postupoval životopisně od jednoho autora k druhému a jednoduše popisoval, o čem a jak psali. Mnohem častěji než Krejčí uváděl konkrétní data a historické události, jména

spisovatelů i tituly knih. Jeho texty tedy spíš než zachycení širokého proudu rozvoje literatury připomínaly slovníkovou či encyklopedickou příručku a na rozdíl od Krejčího se častěji zakládaly na obsazích a stručných komentářích k jednotlivým dílům. Tato stručnost a heslovitost také způsobovala, že se u Pohorského téměř nedostávalo na informace o průběhu či pozadí popisovaných jevů; zůstalo většinou skryto, jak jako autor vědeckého textu došel ke svým tvrzením: Pohorský nevysvětloval, neargumentoval, ale předkládal hotový výklad a uzavřené soudy.

Zajímavé srovnání v rámci tohoto typu redakčních zásahů nabízí pasáž o česko-slovenských literárních vztazích. Krejčímu nešlo o souhrnné vyjmenovávání děl i literátů, sledoval spíš „*rytmus kulturního vývoje na Slovensku*“ a samotný vývoj česko-slovenských vztahů. Poukazoval například na rozdíly v politické orientaci i v tradičním světovém názoru obou národů a na důsledky těchto odlišností:

„Kromě otázky jazykové působí na vztah Čechů a Slováků ještě několik okolností dalších, zvláště rozdíl v politické orientaci a ve světovém názoru. Kdežto Češi skoro od samého počátku konstituční éry v Rakousku stojí na krajním stanovisku federalistickém, Slováci, pokud se neorientují na Maďary, což je pochopitelně Čechům nepřibližuje, opírají své naděje na rakouském centralismu. V otázce světového názoru pak, zatím co Češi prostřednictvím novějších filosofických směrů, herbartismu a pozitivismu, se přibližují k realismu, na Slovensku vlivem štúrovců, kteří nejsou včas vystřídáni generací mladší, přežívá filozofie romantická v podobě krajního heglowského idealismu, z něhož vyplývá i myšlenka národního mesianismu.“ (Krejčí, LA PNP)

Vlastní formulace o vytváření novodobého národa na Slovensku chápal Krejčí jako dostatečně originální na to, aby vyvolaly diskusi na půdě Ústavu pro českou literaturu. Ta – jak již víme – sice neproběhla, jak si Krejčí představoval, ale jeho obavy, že pasáže jsou diskutabilní, se potvrdily. Pohorský nic z těchto Krejčího česko-slovenských interpretací nepřevzal. Čerpal z něj sice, vcelku důsledně sledoval faktografickou rovinu jeho textu, ale původní text upravoval a doplňoval: opět především tak, že uváděl mnohem víc představitelů tehdejší slovenské spisovatelské obce, jejich drobné medailonky, díla a životopisná data. Naopak zcela vypustil pro Krejčího zásadní pasáže, v nichž dostaly prostor především úvahovité a obecněji zaměřené formulace.

Třetí typ změny: odlišné rozvržení výkladu

Odlišný názor na popisované literární období se u Pohorského projevoval také změnou v rozvržení výkladu. Původní texty se velmi často promítají do výsledné verze po obsahové stránce, ale mění se struktura, s jakou jsou jejich jednotlivé úseky podány. Pohorský opakovaně posouval Krejčího pojetí důležitosti sledovaných jevů.

Ilustrativní je příklad s texty o literární vědě a kritice. Krejčí se literární kritikou tohoto období zabýval zejména v souvislosti s rozvojem literárních časopisů a bojů mezi nimi, respektive bojů mezi skupinami spisovatelů, a činil tak na několika místech různých kapitol. V textu, v němž se na téma přímo zaměřil, tj. v kapitole *Estetika, kritika a literární historie*, však začal estetikou, a to jako bádáním, které již vycházelo ze skutečných vědeckých základů a vyvíjelo se v úzké souvislosti se světovými proudy, zvláště herbartismem. Věnoval dost prostoru charakteristice Durdíkovy estetické teorie, avšak ještě větší zájem soustředil na Miroslava Tyrše – nejen jako na estetika, kritika, ale také jako na zakladatele Sokola. Rozebíral jeho estetický přístup, zájem o výtvarné umění a Národní divadlo, zmiňoval jeho překlad Hippolyta Taina atd. Výstižný obrázek o tom, jak „politicky vhodný“ takový rozsáhlý medailonek pro zveřejnění v *Dějínách* byl, podává i citace, kterou Krejčí z Tyrše pro názornost vybral.¹⁷¹ Dokládá jejím prostřednictvím Tyršovo stanovisko k národním charakteru umění, propojeném se světovostí:

„Nesmíme zapomenouti, že za horami našimi je také svět, a to svět – jak v přítomnosti, tak minulosti své – veliký, přebohatý a převýznamný. Kdo tedy vzlet a nadání v tomto světovém směru v sobě cítí, ten ať uměleckou volnost svou nižádným nezralým pojmem o národním umění sobě obmeziti nedá. [...] Jsme-li v nejedné věci pozadu, a pravá, rozumná láska k národu káže říci, že pozadu jsme, tož přikazuje nám povinnost především vnímati, co jinde se tvořilo a tvoří; a pravá hrdost národní záležití v předsevzetí a v snaze, abychom časem splatili světu nynější zápůjčku svou, k níž nikoli podřízenost nadání, než staletá poroba naše nás donucuje.“ (Tyrš 1932: 66–67)

Krejčí poté v kapitole pokračoval výkladem estetiky Otakara Hostinského a teprve v závěru se zabýval i literární kritikou. K ní ale jen letmo konstatoval, že v tomto období kritika ještě bojovala za své právo na existenci. Pár posledních řádků patřilo budoucímu zakladateli české literárněhistorické školy Jaroslavu Vlčkovi.

Přestože Krejčí literární historii a kritice věnoval jednu celou kapitolu a v rámci

¹⁷¹Jednalo se o Tyršovu studii *O podmínkách vývoje a zdaru činnosti umělecké* (1932).

tematiky literárních časopisů i v pasáži v jiných kapitolách, v Pohorského textu *Kritika a literární věda* nacházíme převzaté jen náhodné citace a zpracování se dost liší. Pohorský převrátil původní rozvržení tématu: začal literární kritikou, ale spíš, než že by uchopil její stav a vývoj v celku, zaměřil se na jednotlivé osobnosti (Neruda, Krásnohorská, kritici kolem časopisu *Osvěta* a také kritici z moravského okruhu). Poté se zabýval počátkem literárněvědného bádání, zde místo zájmu o literárněvědné směry (jako to bylo u Krejčího) a celistvější pokus o zpracování tématu dostaly prostor opět zejména informace slovníkového typu: uvedl mnoho jmen, knižních titulů a dat. Teprve potom přišla na řadu i česká estetika, pasáž o ní obsahovala velmi zestručněný výtah z Krejčího textu; o Tyršovi se sem vešla dvě stručná souvětí. Na závěr se objevil odkaz na následující období, tj. na Jaroslava Vlčka a F. X. Šaldu.

Proměny textu v jeho rozvržení názorně ukazují také oddíly o poezii a próze. Krejčí svou kapitolu o poezii členil tak, aby podpořil výklad po žánrové linii: vycházel nejprve od obecné charakteristiky poezie v osmdesátých letech 19. století. Popis konkrétních textů pak vzhledem k jejímu významu v tomto období začal od velké epické poezie, poté navázal pasáží o menších epických útvarech. Po epice sledoval Krejčí vývoj v lyrice, tu pro výklad rozčlenil na lyriku subjektivní a objektivní. Svoji kapitolu uzavřel shrnutím o vývoji básnické formy.¹⁷²

Přístup k poezii se u Pohorského výrazně odlišuje již jen zaměřením jednotlivých částí: 1. Poezie jako odezva politického a sociálního dění, 2. První generace dělnických básníků, 3. Veršované příběhy ze života a z historie, 4. Rozvoj lyriky. Charakteristický je důraz na zkoumání básnických textů jako reakcí na politické dění, Pohorský se tu snažil předvést výklad poezie sedmdesátých a osmdesátých let z hlediska jejího „zájmu o aktuální společenské problémy“ (Pohorský 1961: 226). Příznačná je samostatná kapitola věnovaná pouze dělnickým básníkům. Zcela mizí pojem „velké epiky“ (ta je de facto probrána v rámci *Poezie jako odezvy politického a sociálního dění*) a žánrově zůstávají jen „veršované příběhy“ ze života a historie.

Zajímavé srovnání nabízí i téma vzniku českého románu. Krejčí úvahou o románu a jeho situaci v české próze té doby zahájil celou svou kapitolu o próze, a to z toho důvodu, že na román kladla doba největší důraz. Hned na úvod v několika větách zhodnotil situaci českého románu ve srovnání s jinými evropskými literaturami: „*V době, kdy Evropa čte díla Balzacova a Zolova, Tolstého a Dostojevského, česká produkce románová ještě většinou tápe v mělčinách povrchnosti a konvence*“ (Krejčí, LA PNP). Byť románem začal a postavil ho tak

¹⁷²Názvy jednotlivých částí oddílů o *Poezii*: 1. Celkový ráz české poezie let osmdesátých, 2. Rozvoj velké poezie epické, 3. Menší útvary epické, 4. Subjektivismus v lyrice, 5. Lyrika objektivní, 6. Vývoj básnické formy.

do čela celé kapitoly, uvedl dále už jen stručné charakteristiky tvorby čtyř tehdejších hlavních romanopisců: Václava Vlčka, Sofie Podlipské, Serváce B. Hellera a Jakuba Arbese. Krejčí se zde řídil kritériem hodnoty a propracovanosti textů, a tak vzhledem k tomu, že si český román musel na svoje vrcholy ještě počkat, nepovažoval za nutné se u těchto pokusů více zdržovat.

Pohorský výklad opět stavěl zcela opačně. K tématu románu dospěl teprve poté, co se zabýval drobnou prózou a prózou v novinách i časopisech. Pokusům o český román ve srovnání s Krejčím věnoval hodně prostoru. Jeho text však opakuje typické schéma: nejprve přichází obecný úvod k situaci i funkci románu v tehdejší společnosti, poté následuje početný přehled spisovatelů a spisovatelek a jejich děl. Zatímco Krejčí vybral jen díla od čtyř autorů a na nich demonstroval stav tehdejšího romanopisectví, Pohorský uvedl minimálně dvojnásobný počet jmen a románem se zabýval ve dvou kapitolách.

Čtvrtý typ změny: barvitost jazyka

Při srovnávání odlišných přístupů mezi Krejčím a Pohorským nelze pominout jejich odlišný způsob zacházení s vědeckou řečí, s vlastním vypravěčským stylem. Krejčí byl rozený rétor a všechny jeho texty odrážejí jeho přirozené tíhnutí k jazykově bohatému, dramatickému vyprávění literárních dějů. S tím se Pohorský jako redaktor musel určitým způsobem vyrovnat.

Pohorský především tlumil Krejčího vypravěčskou vášeň a slabost pro barvitě líčení. Když například autory debutující na stránkách časopisu *Lumír* Krejčí charakterizoval takto: „*brzy však se tu objevuje několik nových jmen, z nichž dvě – Jaroslav Vrchlický a Julius Zeyer – brzy tu zazáří jako hvězdy první velikosti*“ (Krejčí, LA PNP), Pohorský se snažil mírnit expresivitu jeho vyjádření a ubral na „hvězdnosti“ obou básníků: „*brzy však se na jeho stránkách objevila jména nových autorů, z nichž dva – Jaroslav Vrchlický a Julius Zeyer – stali se pro tento časopis příznačnými*“ (Pohorský 1961: 205).

Podobně rozdíl v stylistice obou vědců ukazuje pasáž, v níž oba – na svoje poměry stručně – charakterizují tři nejvýraznější básnické osobnosti. Krejčí byl velkoryse barvitý, obecné charakteristice věnoval větší prostor, přestože i u něj se jedná o stručné vyjádření. Naproti tomu Pohorský ke každému z básníků uvedl jen pár slov, která v porovnání se způsobem, jakým hlavní básníky představil Krejčí, působí notně tezevitě. Podívejme se například, jak nejprve Krejčí a posléze Pohorský zachytili osobnost Svatopluka Čecha. Krejčího verze zní: „*Čech v očích čtenářů ztělesňoval a ztělesňuje téměř ideální představu básníka národního. Působí k tomu vlastenecký patos, který je naprosto dominantním rysem*

jeho tvorby, v tematice pak nejen převaha českých látek, ale zvláště i jejich tradičnost, ať již jde o volbu momentů historických nebo prostředí venkovského, jež bylo od dob obrození obecně pokládáno za typicky české; konečně působí i bezprostřední souvislost s aktuálními, živě cítěnými otázkami národního života, která zbavovala dojmu cizoty i Čechova díla s látkami cizími (*Evropa, Hanuman*)“ (Krejčí, LA PNP). Pohorský ve stejné funkci uvedl jen stručné heslo ve formě přístavku: „*Svatopluk Čech, pokládáný za mluvčího aktuálních sociálních a politických tužeb národa*“ (Pohorský 1961: 225).

A ještě do třetice uvedme srovnání na základě charakteristiky básníka: tentokrát Jaroslava Vrchlického. V tomto případě nehraje roli disproporce v rozsahu, ale skutečně jen použité jazykové prostředky. U Krejčího nacházíme rej slov, jimiž přiblížil emotivnost Vrchlického „*nadšeného dithyrambu vítězného Éróta*“: „*[erotika Vrchlického] projevuje se v nejrozmanitějších formách touhy, sentimentálního stesku, radostného uspokojení, šířající vášně, opojného hříchu, bolestného zklamání i smutku rozloučení a věrnosti až za brány podsvětí*“ (Krejčí, LA PNP). Pohorského formulace, která vycházela z Krejčího textu, byla sice poměrně dlouhá a dokonce se snažila předat emotivnost Vrchlického lyriky, ale ve srovnání s Krejčím působila – a byl to jistě redaktorský záměr – mnohem uměřeněji: „*[v lyrických sbírkách] najdeme city, nálady a prožitky básníkovy vysloveny s neobyčejnou mnohotvárností, smutek i radost, naděje i deprese se tu střádají v bohatých stupnicích a nescíslných odstínech*“ (Pohorský 1961: 239).

Drobné rozdíly pak můžeme najít v nadhledu obou redaktorů nad zpracovávaným materiálem. Do Krejčího vědeckého stylu patřil smysl pro humor, ironii nebo i dobrodružství. Pohorský zato zcela pomíjel jemný vtip a nadsázku, s nimiž Krejčí například líčil některá slabší románová díla¹⁷³.

Pátý typ změny: zestručnění a zkracování

Jak postupně vyplývá z analýzy textů obou redaktorů: Pohorský z Krejčího poměrně bohatě těžil, ale nakládal s rukopisem dost volně. Nejčastěji využíval jednotlivé věty či útržky z různých míst rukopisu a zbytek dotvořil po svém, jindy se téma zpracované u Krejčího po obsahové stránce téměř kryje s tím, co čteme u Pohorského, nicméně z původního textu se v něm formulačně nic neobjevuje. Najdeme však i takové části, kde Pohorský de facto použil

¹⁷³Srov. např. Krejčího poznámky k Vlčkově románu *Zlato v ohni*: „Ve svém románu vytváří si pak Vlček uměle situaci, která by mu dovolila nejprve vyhrotit do krajnosti rozpory, pak je překlenout a dostat všechny Čechy pod jeden klobouk vlastenečství a slovanství. [...] Příchod Prusů však způsobí, že se odpůrci semknou v jeden vlastenecký šik proti okupantům, při čemž se ukáže, že všichni jsou vlastně hodní a ušlechtilí, zvláště ve srovnání s brutálními Prušáky, všechny spory byly jen nedorozuměním. Do této jednoty je zahrnut i panský dvůr s mladým hrabětem, získaným pro národní myšlenku.“ (Krejčí, LA PNP)

celé rukopisné pasáže, jen je proškrtal a jinak poskládal. Aby podobný text – promíchaný z úryvků od obou autorů – mohl vzniknout, musel Pohorský radikálně původní znění zestručnit a zkracovat.

Těmto typům úprav odpovídá celý charakter výsledného textu: zatímco v Krejčího rukopisu je vždy dost prostoru věnováno obecněji a úvahovitě zaměřeným pasážím, Pohorský se snažil na co nejmenším prostoru sdělit co nejvíce. Líčil sice i společenské nálady, ale jeho sdělení byla spíš úsečná. Příznačné pro jeho redaktorský přístup jsou situace, kdy téma, které Krejčí rozpracoval na čtyř stránkách, shrnul do čtyř vět. Není snadné tento rozdíl ukázat úryvky, těžko zde citovat čtyři stránky oproti čtyřem větám. Jako ilustrativní vybíráme úsek, charakterizující situaci literátů v sedmdesátých a osmdesátých letech 19. století a jejich nejednoznačný vztah k vedoucí skupině politiků.

Krejčí se věnoval konfliktu na několika stranách, vysvětloval jeho složité pozadí literární i politické a popisoval jej slovy, která se možná pro tisk nehodila i proto, že umožňovala mnohoznačnější interpretaci. Vybíráme jen krátkou část z celého popisu:

„Těžké je nyní postavení vedoucí inteligence, hlavně významných spisovatelů, kteří viděli své poslání v podněcování bojového nadšení národního kolektiva. Bezprostřední spojení s jednou z [politických] frakcí jim bere jejich význam celonárodní, strhuje je do kalů sporů osobních a nutí je, aby se solidarizovali s politickým vedením, které se stále zřetelněji dává vést egoistickými zájmy majetných tříd a dostává se do rozporu s tužbami lidových mas i s prospěchem celonárodním. Ovšem i pro politické předáky se stávají spisovatelé nepohodlnou přítěží, snaží se jich zbavit nebo je odsunout na vedlejší kolej.“ (Krejčí, LA PNP)

Pohorský se s tímto politicky zaostřeným tématem vypořádal tak, že celou situaci vylíčil skutečně v jen pár následujících větách a svou kritiku soustředil na českou buržoazii, která po literatuře chtěla, aby:

„odpovídala jejímu světovému názoru, jejím společenským ambicím a jejímu vkusu. Avšak tento tlak se neshodoval s dosavadním směřováním české literatury a spisovatelé, pokud se snaží důsledně sledovat demokratické ideály, postupně se od buržoazie distancují. Sedmdesátá léta poskytují mnoho příkladů nepochopení a bezohledného vztahu vedoucích představitelů buržoazie vůči umění a umělcům.“ (Pohorský 1961: 194)

Kromě formulačních rozdílů se zde ukazuje i protiklad mezi Krejčího potřebou vykreslit příčiny a důsledky jevů, o nichž psal, vyjádřenou i větším prostorem, na němž téma pojednával, a Pohorského úsečností, v níž už zbylo místo jen na hotová, uzavřená sdělení.

Razantní proškrtávání a až nemilosrdné nakládání s původním zněním, kdy si z Krejčího složitých souvětí Pohorský vybíral jen pár slov, dokládá i následující ukázka. Tady už se nejedná o disproporci mezi čtyřmi stránkami a čtyřmi větami, ale úryvek dobře přibližuje Pohorského způsob zkracování rukopisu. Takto zněl původní text o literárním dění v sedmdesátých a osmdesátých letech 19. století: „*Rozšířily se obzory života a vzdělání a stoupl tak zájem o problémy, přesahující úzký rámeček domácí. Stále silněji se uplatňuje touha vyprostit českou kulturu ze zajetí provincialismu a povznést ji na úroveň světovou. Na druhé straně ovšem vyvstávají obavy, aby česká kultura příliš těsným kontaktem s vyspělejšími kulturami neztratila svůj národní charakter a neoslabila své poslání v národně-osvobozenském boji*“ (Krejčí, LA PNP). Pohorský si vybral pár stručných slovních spojení: „*Obavy o to, aby literatura neztratila svůj národní charakter, mísí se tu s programově hlásanou snahou přiblížit se úrovni a tendencím současné literatury evropské*“ (Pohorský 1961: 195). Sdělení po informační stránce zůstalo podobné, ale Pohorského verze odhaluje, nakolik se lišil styl obou redaktorů, jejich jazyková vybavenost – a jak výsledná stručnost ubírala textu na schopnosti vtáhnout čtenáře a plasticky vykreslit popisovaný jev.

Pokud zůstávaly citace z původního rukopisu více méně bez zásahů, zachovávaly alespoň částečně vyznění originálu. Při zkracování však samozřejmě docházelo i ke změnám, které význam zjednodušovaly a významově vyhraňovaly. Mohlo jít i jen o detaily; například v části o lumírovských literárních bojích s národním směrem Krejčí v úvodní charakteristice podnětů, které ke střetu mezi oběma směry vedly, napsal: „*Zároveň dvacetiletý již odstup od zásadního obratu, způsobeného nástupem májovců, dovoloval jasnější přehled a vybízel k souhrnnému **hodnocení***“ (Krejčí, LA PNP). Pohorský souvětí téměř doslova převzal, ale jednotlivé části přeskupil a cítil jako důležité zjednotřit závěrečné vyznění citace, takže se z *hodnocení* stalo *účtování*: „*Zároveň dvacetiletý již odstup od obratu v českém literárním vývoji, patrného od nástupu májovců, dovoloval jasnější přehled a vybízel k souhrnnému **účtování***“ (Pohorský 1961: 210).

Šestý typ změny: obsahové škrty

Zkracování se ve výsledné verzi neprojevovalo jen v rámci formulací, Pohorský logicky vybíral a třídil také témata, která se do jeho výkladu vešla a hodila. To, že neuplatnil všechna témata

z původního rukopisu, je pochopitelné, nicméně některé vynechávky charakterizují Pohorského redakční práci dost příznačně.

Zatímco Krejčí se například neostýchal dovést své zkoumání poezie sedmdesátých a osmdesátých let až do konce, a tudíž představoval i náboženskou lyriku a „*veršování vlasteneckých kněží*“ (Krejčí, LA PNP), žádná pasáž s náboženskou tematikou se do Pohorského verze nedostala, pokud ovšem pomineme jeho antiklerikální poznámky.

Charakteristický byl také rozdíl mezi uváděným kontextem ze světové literatury. Zatímco u Krejčího tvořil pevnou součást výkladu, Pohorský svoje pojetí ukotvil výlučně v českém (popřípadě česko-rakouském) kontextu, evropské souvislosti pomíjel. Například kapitolu o dramatu obohacoval Krejčí nejen o český historický kontext, ale také o vývoj evropského dramatu a o jeho vliv na českou scénu (Krejčí kromě tradičních inspirací zmiňoval i nové směry a uváděl Richarda Wagnera, Fridricha Nietzscheho, představitele skandinávského dramatu či nového ruského dramatu). Nic z těchto poznámek se však do publikovaného textu nedostalo.

Pohorského selektivní práci s Krejčího textem výborně ilustruje způsob, jakým bylo v *Dějínách III* naloženo s tématem T. G. Masaryka. Krejčí ho zmínil několikrát, například svoje pojednání o českých pokusech o realistický román uzavřel větami o Masarykovi a jeho kritice *Osvěty*: „*Nový realismus se vyvíjí dvojím více méně paralelním proudem. První se koncentruje kolem Světozora, když se jeho redaktorem stává M. A. Šimáček, druhý kolem publicistických orgánů Herbenových a Masarykových. Masaryk hned na počátku své revizionistické činnosti ostře se vyrovnává s polovičatým realismem Osvěty v rozsáhlém, zcela negativně vyznívajícím rozboru románu Vlčkova*“ (Krejčí, LA PNP). Tuto zmínku a stejně tak všechny ostatní ovšem Pohorský z výsledného znění vypustil.

V *Dějínách české literatury III* se však Masarykem na několika místech zabýval Zdeněk Pešat. Můžeme srovnat, jak nahlížel Masarykovu roli nejprve Krejčí, a to v pasáži, jíž vrcholí obecný výklad k období 1874–1885. V rukopise o TGM mimo jiné stojí:

„Jeho rozhled, zvláště v otázkách vědeckých a kulturních v nejširším slova smyslu daleko přesahoval omezené obzory tehdejší Prahy; mladému profesorovi byl ovšem také značně cizí dosavadní rozvoj českého hnutí, nepodléhal jeho předsudkům, ale nedovedl se ani sžít s jeho citovou atmosférou. Ve chvíli prudké krize, pociťované zvláště mládeží, hledající nové cesty, evropská úroveň Masarykova vzdělání, ostrý kriticismus, sebejisté vystupování i pohrdavý, později bezohledně útočný vztah k mnohým, do té doby nedotknutelným hodnotám národní tradice zdál se ukazovat

nové cesty, přinášet nové jistoty rozkolísané „generaci záporů“. Masaryk uveřejňuje několik prací, v nichž seznamuje české čtenáře s významnými proudy a osobnostmi evropského myšlení. [...] Získává velký vliv mezi studentstvem, proniká mezi dělnictvo.“ (Krejčí, LA PNP)

Pešatovy formulace v sobě nesly mnohem ideologičtější náboj. Takto začíná jeho první pasáž o Masarykově činnosti:

„Současně proti vládnoucí nacionalistické buržoazii vystupuje jiná buržoazní skupina, tzv. realisté v čele v Tomášem Garriguem Masarykem (1850 až 1937), která se snaží reformovat dosavadní měšťáckou politiku, přizpůsobit ji nové třídní situaci a tím obnovit vliv buržoazie na dělnické hnutí. [...TGM] se snaží otupit ostří nejprogresivnějších projevů Kollárových, Havlíčkových a Palackého, aby mohly tvořit ideologickou oporu v podstatě oportunistického, prorakouského programu realistů. [...] Ve svém boji proti marxismu, ve kterém vždy viděl hlavní nebezpečí, Masaryk bohatě využíval revizionistických tendencí uvnitř mezinárodního dělnického hnutí.“ (Pešat 1961: 361)

Další rozdíly lze najít například u tématu historické prózy. Zde se vyskytla zajímavá disproporce mezi pojetím tvorby Zikmunda Wintra a Julia Zeyera. Krejčí se ve svém textu zabýval dost podrobně počátkem Wintrovy tvorby, o němž Pohorský jen prohodil, že patří do následujícího období. A naopak Pohorský věnoval celou jednu kapitolu próze Julia Zeyera, na niž se Krejčí zaměřoval spíš stručně v rámci jednotlivých kapitol o prozaických žánrech, a mnohem souvisleji Zeyera představil v rámci částí o poezii.

Některá témata Pohorský vypouštěl, některá naopak vypracoval oproti rukopisu navíc. Téma dělnického hnutí zpracovávali oba autoři. U Krejčího však šlo o jedno téma z mnoha, které rozhodně nepřebíralo žádnou větší roli. Krejčí upozorňoval na postupný nárůst dělnického hnutí i literatury s ním spojené, nicméně v rámci poezie například jen jako na jednu z dalších podob „objektivní“ lyriky. Pokusy prvních dělnických básníků charakterizoval především po formální stránce (bojovná výzva a lyrický popěvek) a přidával k nim mezinárodní kontext (*Píseň práce*). Počátky dělnické literatury viděl poměrně střízlivě. Když popisoval tvorbu dělníka-samouka Františka Chládky, jehož objevili májovci, učinil to takovým způsobem, že v Pohorského textu se nic z jeho charakteristiky neobjevilo: „[v jeho] díle se odráží primitivní stadium vývoje domáckého dělnictva venkovského“ (Krejčí, LA PNP).

Pohorský literatuře dělnického hnutí věnoval nepoměrně více místa než Krejčí a v jeho výkladu hrála vždy významnou roli; ostatně toto zaměření prozrazuje i titul celého srovnávaného textu – *Diferenciace literatury v období nástupu dělnického hnutí*. V každé jeho kapitole, podkapitole nebo i jen odstavci, které se jakýmkoli způsobem mohly vztahovat k literatuře spojené s dělnickým hnutím, vyzdvihoval Pohorský její představitele i vzniklé literární texty.

Kapitola 5

Komparatistika jako zastřešující přístup

Komparatistika jako celostní pojetí studia literatury

Srovnávací hledisko a potřeba zasadit literární jevy do širšího mezinárodního kontextu charakterizovaly většinu literárněvědných prací Karla Krejčího. Ke zkoumání literárních textů přistupoval zcela přirozeně jako komparatista, a to – jak už jsme si stačili ukázat například na meziválečných textech o polské literatuře – od samých počátků své literárněvědné činnosti. Situace české komparatistiky byla však v té době zásadně odlišná od progresivních metod typu sociologie či formalismu, které Krejčího přitahovaly svou novostí: měla už svou pevnou tradici od konce 19. století, měla svoje práce teoretické i historicko-srovnávací i svoje čelné představitele. Vzhledem ke svým předchůdcům – mezi něž mimo jiné patřil Jiří Polívka, Jan Máchal, Václav Tille, Matyáš Murko, ale i F. X. Šalda, Otokar Fischer, Marjan Szykowski, Jiří Horák, Frank Wollman – se Krejčí zapsal jako příslušník třetí generace českých komparatistů¹⁷⁴.

Komparatistika pro Krejčího neznamovala jen metodu, mnohem spíše ji chápal jako celostní pojetí studia literatury a zastřešující literárněvědný přístup, v jehož rámci pak bylo možné aktuálně volit vhodnou metodu pro různé konkrétní úkoly. Už jeho stati ze třicátých let, jimiž jsme se zabývali výše, proto nesly stopy srovnávacích postupů a obsahovaly komparativní části, v nichž přihlížel k nadnárodním a také mimoliterárním souvislostem zkoumaných literárních textů, a srovnávací aspekt byl soustavně přítomen i v těch jeho pracích, které bychom celkově neoznačovali jako komparativní, ale spíše jako bohemistické či polonistické.

Plné rozvinutí srovnávacího přístupu a značný nárůst ryze srovnávacích studií lze u Krejčího sledovat ovšem teprve od konce padesátých, respektive v průběhu šedesátých let 20. století. Mezi vnějšími příčinami můžeme uvést především dvě: fakt, že v rámci politického

¹⁷⁴Srov. Slavomír Wollman *Česká škola literární komparatistiky*: „Od konce 20. let se hlásil nový vědecký dorost z třetí generace moderní české komparatistiky, nejprve v pracích Julia Heidenreicha, [...], a Karla Krejčího.“ (Wollman 1989: 51)

uvolňování vznikal na přelomu padesátých a šedesátých let opět prostor i pro dlouho zapovězenou komparatistiku, a skutečnost, že Krejčí, zbavený možnosti přednášet na filozofické fakultě, začal od roku 1958 pracovat ve Slovanském ústavu. Zde se mohl více věnovat širěji zaměřené slovanské srovnávací vědě, a nerealizovat se jen na vymezeném poli jako polonista nebo bohemista.

Tato kapitola se pokouší uchopit celkovou charakteristiku Krejčího komparativních přístupů; vychází sice především ze závěrečné fáze jeho vědecké práce, ale protože komparace patřila ke Krejčího práci kontinuálně od samotných počátků, odkazuje částečně i na jeho předchozí vývoj a zachycuje tak obecnější rysy jeho komparatistiky.

Komparativní vidění evropských literatur

Krejčí svůj zájem o široké pole souvislostí, které se kolem literatury rozprostírá, postupně vyvíjel a zpřesňoval. Souvislosti u něj nehrály jen roli vnějšího, celkového rámce, do nějž se zasazují konkrétní poznatky pro oživení výkladu či doplnění informací, ani roli povinného úvodu před vlastním tématem studie. Tím vším mohl kontext u Krejčího také být, ale jeho hlavní funkce spočívala v něčem jiném.

Souhrnné chápání evropské kultury i samotná schopnost Krejčího obsáhnout jednotlivé literatury a evropské dění jako historický, sociální a umělecký celek tvořily samu podstatu a východisko způsobu, jakým Krejčí o literatuře uvažoval a jakým pro sebe objevoval otázky, které dále literárněvědně zpracovával. Každý jednotlivý literární jev pro něj nabýval své podstaty tím, že se vyskytoval v určitém kontextu, a proto ho nešlo ani jinak než jako součást mnohotvárného i mnohovýznamového celku interpretovat. Propojením konkrétního literárního jevu s vyšším myšlenkovým i uměleckým celkem se v Krejčího pojetí teprve vytvářela dostatečná interpretační základna, z níž lze detail správně (popřípadě i nově) vysvětlit i pochopit. Vlastní koncepce literárního vývoje a opora ve znalostech, uspořádaných do širokého celoevropského obrazu, Krejčímu otevíraly cestu k vyhledávání specifických literárněvědných témat a umožňovaly mu nejen ozřejmovat vlastní postoje a teze, ale především přicházet s neotřelými názory, a to i na již diskutované otázky.

Jak Krejčí postupně zpřesňoval svou představu o souhrnném obraze evropských literatur (zaměřoval se především na období mezi 18. a 20. stoletím), tak stále jednoznačněji docházel k přesvědčení o potřebě vyvazovat literární texty z jejich úzce národních vazeb. Jeho pozornost přitahovaly obzvláště situace, v nichž si byla literární díla bližší spíš na mezinárodní úrovni než na úrovni národní a kdy tedy bylo možné sledovat literární proces

jako mnohotvárný nadnárodní fenomén.

„V některých případech se tvoří mezi určitou skupinou děl a autorů jakási nadstavba mezinárodní, která uvolňuje jejich vztahy k literaturám národním a spojuje je v specificky orientovaný celek, zdůrazňující spíše spoje mezinárodní, a vytváří si dokonce zvláštní střediska.“ (Krejčí 1975a: 9)

Svoje chápání evropských literatur Krejčí ovšem neaplikoval za hranici počátku 20. století, kde by se situace zřejmě zkomplikovala. Při interpretaci období mezi 18. a 20. stoletím ale opakovaně docházel k závěru, že mezinárodní kontext v úzkém propojení s dobovým literárním stylem či směrem si utváří specifický systém motivů a obrazů, který pak spojuje autory bez ohledu na to, z jaké národní literatury pocházejí. Tento princip připomněl mimo jiné v článku *Karel Hynek Mácha v rámci slovanského romantismu* (1977), když popisoval, jak se moderní komparatistika vyrovnávala se zkosnatělou vlivologií pomocí topiky.

„Rozhodujícím kritériem pro konstatování vlivu je pak přímá konfrontace dvou textů. Topika naopak předpokládá, že mezinárodní kontext určité doby, zejména je-li usměrňován široce rozvětveným dobovým stylem, si vytváří vlastní systém obrazů a motivů, z kterého pak autoři čerpají bez ohledu na existenci vzájemných kontaktů.“ (Krejčí 1977a: 369)

Tomuto pojetí, v němž si dobový styl utváří rámcovou poetiku, odpovídalo také Krejčího chápání literárních proudů a jejich postavení v rámci složitého literárního procesu. Nemělo podle něj například smysl porovnávat pouze dva texty či dvě literatury osamoceně, protože srovnání, pokud nevychází z mezinárodního kontextu a specifického systému literárních prostředků sledované doby, nejen, že by nic nového nepřineslo, ale mohlo by být dokonce zmatečné. Krejčí nahlížel dění v literatuře jako mnohotvárný, komplikovaný proces, který nerespektuje národní hranice, neboť se odehrává podle svých specifických pravidel.

Úvaha o uvolnění vztahu literárních děl k vlastní kultuře však neznamená, že by Krejčí opomíjel samostatnost národních literatur. Považoval každou evropskou literaturu za svébytnou a úzce navázanou na národní historii a společenskou situaci. Nicméně odmítal pohled na evropské literatury jako na řadu oddělených, paralelních skupin textů. Krejčí polemizoval s takovým pojetím, které z výkladu národní literatury eliminovalo všechno, co by mohlo pocházet z jiné kultury a bylo psáno jiným jazykem. Naproti tomu tvrdil, že národní literatury je třeba interpretovat s vědomím, že se nevyvíjejí izolovaně, ale naopak stále ve

vztahu s literaturami jinými, od nichž přijímají podněty a samy jim také podněty nabízejí.

„Každá evropská literatura je dnes mozaikou, složenou z prvků nejrůznějšího původu, kterým specifický, národní charakter dává teprve jejich slití v nový, kvalitativně odlišný syntetický celek. Proto nelze studovat žádnou národní literaturu bez zřetele na cizorodé složky, které jsou v ní integrovány, a naopak, nelze tyto složky izolovat od celku, jehož součástí tvoří, jako tzv. vlivy. Proto i studium národní literatury nutně musí být komparativní, a naopak, studium srovnávací musí brát bedlivý zřetel na národní a individuální specifičnost.“ (Krejčí 1975a: 17-18)

Vzhledem k tomuto přístupu, charakteristickému propojováním národního a nadnárodního, domácího a cizího, části a celku, Krejčí působil v kontextu české literární vědy druhé poloviny 20. století dost neotřele. Stačí jen připomenout *Dějiny polské literatury* (1953), které své čtenáře překvapovaly množstvím evropských kulturních souvislostí a působily tak jako novum.¹⁷⁵ Nebo opět zmiňme materiály z připravovaných *Dějin české literatury III* (1961), v nichž Krejčí střídavě, ale soustavně doprovázel výklad českých literárních dějin evropskými souvislostmi, z čehož se ovšem do výsledné podoby *Dějin* nedostalo nic či jen naprosté minimum.

Krejčího nejrozsáhlejším komparativním počinem se stala *Heroikomika v básnictví Slovanů* (1964), která ohromovala šíří komparovaného materiálu a byla reflektována v užším okruhu slavistů. Mnohem více se do literárněvědného povědomí zapsala teprve Krejčího poslední vydaná kniha, soubor komparativních statí *Česká literatura a kulturní proudy evropské* (1975), která byla a je dosud oceňována jako jedno z nejtrvalejších Krejčího děl¹⁷⁶ a jako jeden z nemnoha pokusů o komparativní pohled na českou literaturu¹⁷⁷.

175Srov. např.: „Je příznačné, že mnou zde vyslovený postulát důraznějšího zohlednění evropského kontextu dané literatury splňují Krejčího *Dějiny polské literatury* (Krejčí 1953), tedy dějiny literatury cizí.

Vzpomínám si, že jsem se z nich jako polonista připravoval ke zkouškám velice obtížně, protože zbrusu nové byly pro nás studenty informace jak o polské literatuře a o jejím společenském podloží, tak i z větší části o jejích nadnárodních kontextech.“ (Winczer 2002: 22) Srov. též vzpomínku Jasny Hlouškové: „Věnoval mu [Š. Przybyszewskému] pozornost také v *Dějinách polské literatury*, přestože doba, kdy je psal, respektive vydal, nebyla zapomenutému dekadentovi nijak nakloněna. Ovlivnila pochopitelně podobu celé práce, nicméně [...] čtenář tu nalezne odkazy k filozofii Nietzscheho a Schopenhauera, zmínku o převratné úloze poezie Baudelaira, Rimbauda, Verlaina, Mallarmého, Maeterlincka a Poea; je připomenut význam Calderonova barokního dramatu *Život je sen* i Hauptmannův *Potopený zvon*. Z hlubin zapomnění znějí jména Detlev von Liliencron, Richard Dehmel, Ola Hanson, je vzpomenut Munch a Vigeland, a dokonce Franz Kafka. V roce 1953 to zase není – pokud jde o evropský kontext Mladé Polsky – tak málo.“ (Hloušková 1991: 32) Srov. též Kučera 2008

176„Nepřijímám jsem a ani dnes nepřijímám tuto knihu s bezvýhradným obdivem. Pro mou generaci tkvěla však a tkví její cena v tom, že jsme se tu namísto s konjunkturálním žvaněním setkali s opravdovou literárněvědnou komparatistikou.“ (Střítecký 2006: 49)

177„Konference *Střety národních a univerzálních modelů v české kultuře 1800-1918* je programově věnována tomu, jak je česká literatura vřazena do širších literárních a kulturních kontextů a zejména – jak jsou tyto

Zájmem o vykreslení dobové atmosféry, schopností zpřítomnit „ducha“ doby, jejíž literatuře se věnoval, někdy Krejčí budil dojem, že je blízký duchovédným proudům ze začátku 20. století. Nebylo by však přesné pokládat jej za představitele duchovědy. Svou prací naplňoval jinou, svou vlastní představu sociologicky orientované komparatistiky, která sice nesrovnává jen dílčí prvky, ale i celé národní literatury či literární proudy; nešlo mu však nicméně nikdy primárně o projevy „ducha“ dějin, mimo jiné v literatuře.

Kontaktologie a typologie

Kromě srovnávání jako obecného zastřešujícího přístupu lze u Krejčího pojmenovat jednotlivé postupy, které mu byly v rámci komparatistiky bližší. Ve svých pracích kombinoval kontaktologické (genetické) i typologické hledisko; toto rozlišení přejal od Viktora M. Žirmunského.¹⁷⁸ Samotné genetické srovnání nepovažoval Krejčí za dostatečně plastické a věrohodné, ostatně společně s vlivologií označoval mechanicky aplikovanou kontaktologii za jednu z příčin, proč byla komparatistika kritizována a zdiskreditována.¹⁷⁹ Smysl však neviděl ani v opačném extrému, tedy v paušálním odmítání tradičního komparativního zájmu o kontakty dvou a více jevů, jako jsou osobnosti spisovatelů, literární díla či literární proudy, národní literatury atd. Upozorňoval na fakt, že mezi genetickými a typologickými vztahy nelze vést žádnou, ani přibližnou hranici, protože možné působení přímého nebo nepřímého kontaktu nejde u typologické shody jednoznačně vyloučit, a stejně to platí i naopak.¹⁸⁰ Typologický postup byl ale Krejčímu mnohem bližší, a to i proto, že umožňoval rozvíjet odvážné hypotézy a odkrývat překvapivé spojitosti, k čemuž ve svých srovnávacích pracích Krejčí vždy inklinoval.

Svůj názor na práci s typologickými i kontaktologickými shodami přehledně vyložil

kontexty přítomny přímo v ní. [...] Po solitéru, jakým byla kniha *Česká literatura a kulturní proudy evropské* K. Krejčího (1975), si česká literární historie, pozvolna se zotavující z „normalizačního“ seškrcení, zvláště v posledním desetiletí začíná všimát této oblasti poněkud intenzivněji.“ (Winczer 2002: 18)

178Citujeme Krejčího recenzi *Problémy literární komparatistiky*: „Vychází tu [Ďurišin] z teorie V. Žirmunského, který vztahy, zjištěné v literatuře, dělí na takové, které se dají vysvětlit přímým nebo nepřímým stykem-kontaktem dvou jevů, a takové, které vznikají nezávisle na sobě z analogických podmínek společenského nebo literárního procesu. Pro první kategorii navrhuje Ďurišin označení „genetické“ (někdy se užívá termínu „stykové“, „kontaktologické“ aj.), u druhé ponechává Žirmunského termín vztahů „typologických“. (Krejčí 1968a: 114)

179Srov. tamtéž: 113.

180„Především je nutno mít stále na zřeteli, že mezi vztahy genetickými a typologickými nelze vést ani přibližně vyhovující hraniční čáru. U žádné shody typologické, zvláště v rámci literatur evropských, nelze s plnou jistotou vyloučit eventuální působení přímého nebo nepřímého kontaktu, na druhé straně každá shoda původu genetického, pokud v literárním procesu má hrát aktivní úlohu, je zároveň typologická, protože předpokládá určitou připravenost půdy, na níž se importovaná inovace má ujmout.“ (Tamtéž: 114-115)

v úvodu rozsáhlé studie *Symbol kata a odsouzení v díle Karla Hynka Máchy* (1967)¹⁸¹. Krejčí zde v podstatě vysvětloval a dopředu obhajoval použité zásady. To, že se z počátku vymezil vůči vlivologii a pozitivismu, by nás nemělo překvapovat. Zajímavé ale je, že tentokrát se zaměřil na omyly, o nichž se domníval, že na rozdíl od známých a již mnohokrát diskutovaných problémů pozitivistické komparatistiky mohou působit stále ještě jako neotřesitelné vědecké pravdy. Začal námitkou, že pozitivistická věda vůbec nepovažovala za relevantní zabývat se teoreticky možnými skutečnostmi, pro něž ovšem chyběl přímý doklad, a pokládala je proto za neexistující. Vylučování nedoložených možností ze studia literatury Krejčí označil za deformující, neboť nedoložený fakt mohl mít nakonec mnohem větší význam než všechny fakty doložené. Navíc lpění na evidentních dokladech podle něj často zkoumání kontaktů mezi autory či díly zkreslovalo: mohlo se zdát, že šlo jen o „opisování“ jednoho autora od druhého, což ale Krejčí odmítal s poukazem na nejednoduchost celého psychologického procesu vznikání a dozrávání literárního vlivu, propojeného navíc se složitým komplexem dalších vnitřních dojmů autora i dobové situace. Pro svou studii proto Krejčí zdůraznil především dva aspekty: jednak význam dobového kontextu, který může způsobovat ovlivnění bez jakéhokoli přímého kontaktu, a jednak právě shody typologické, které vznikají na sobě nezávisle.

„Dobový kontext, který určité dílo obklopuje, působí totiž ve svém celku, přičemž může dojít k ovlivnění i bez přímého styku, prostřednictvím zpráv, recenzí, napodobenin i jiných pramenů, které mohou být sdělovány ústně. Vedle této sítě nepřímých vlivů, které nelze doložit přímým kontaktem, je nutno ještě vzít v úvahu skutečnost, že dva autoři, žijící v témž společenském a myšlenkovém okruhu, jejichž četba a zaměření kulturních zájmů jsou cele nebo aspoň částečně podobné, mohou dojít k určitým myšlenkám naprosto nezávisle. Přitom ovšem shoda mezi nimi není méně zajímavá ani méně závažná než shoda, vyvěrající z doloženého kontaktu. Je možno dokonce říci, že takovéto živelné shody jsou pro poznání literárního procesu důležitější a zajímavější než přesně doložitelné vlivy, v jejichž zjišťování se utápěla stará komparatistika.” (Krejčí 1975: 102)

Pro Krejčího tak na významu nabývaly ty styčné body, které nemusely být konkrétně doloženy, nebo nebyly zprostředkovány přímým kontaktem. Pro komparativní studium považoval za vhodné vycházet od „celého literárního kontextu doby a prostředí” (Tamtéž:

¹⁸¹Studie vyšla podruhé v souboru statí *Česká literatura a kulturní proudy evropské* (1975), z tohoto druhého vydání citujeme.

102) a zkoumat spojnice mezi literárními jevy bez ohledu na reálnost přímého i nepřímého vlivu.

Otázka vlivů byla pro Krejčího v již zmíněné studii *Symbol kata a odsouzení v díle Karla Hynka Máchy* vedlejší, jako svůj hlavní úkol si zde stanovil zařazení Máchy do evropského literárního a myšlenkového kontextu, k čemuž určování vlivů či kontaktů primárně nepotřeboval. Neznamená to, že by se nalezeným kontaktům schválně vyhýbal, ale základem jeho práce byl složitější přístup: ve svém výkladu vycházel nejprve z širokého okruhu souvislostí, postupným „kroužením“ se však jeho zájem stával stále soustředěnějším – až se všechna uvedená fakta i úvahy pospojovaly do plastického obrazu dvou detailů, tj. dvou máchovských motivů. Přičemž velký důraz tu Krejčí kladl na myšlenkovou práci literárního vědce, kdy je potřeba mít solidní vědomostní základ, ale ještě víc je třeba umět z nashromážděných vědomostí vyvodit patřičné závěry a pospojovat je do originálního sdělení.

Podle těchto zásad napsaná sedmdesátistránková studie velmi dobře ukazuje, jak konkrétně Krejčího „typologický“ postup vypadal. Jejím výsledkem je ozřejmění dvou titulních symbolů – kata a odsouzení – v Máchově díle. Lze přitom snadno rekonstruovat, jakou cestou Krejčí ke svým závěrům dospěl. Nejprve vyložil vývoj motivu loupežníka od kramářské literatury 18. století až po *Běsy* F. M. Dostojevského, včetně rozličných informací z kontextu: kdo se stával či nestával v té době loupežníkem, kdo se jím stával či nestával v literatuře atd. Kruh kolem motivu kata je vykroužen podobně ze široka: dozvídáme se o polemice francouzského myslitele Josepha de Maistre s myšlenkami Jeana Jacquese Rousseaua, o učení zednářské lóže, o kontextu evropského klasicismu a o pravoslavném Rusku. Kroužení kolem symbolů by mohlo vrcholit následující kapitolou o nicotě, kde se Krejčí podrobně zabýval myšlenkami Arthura Schopenhauera, vývojem motivu marnosti lidského života v evropské kultuře a Schopenhauerovými uměleckými prostředky, které jsou zde poprvé letmo srovnány s Máchou. Ale nevrholí, neboť to stále ještě není všechno: teď teprve se výklad dostává k postavě odsouzení, k němuž nás ovšem Krejčí vede skrze motiv kata a poté skrze postavu vězně v knize *Poslední den odsouzenců* Victora Huga.

Po úvodu plném faktů, ale i představ na pomezí dobrodružného románu se Krejčí zaměřil přímo na Máchovy texty, které nejen analyzoval po kompoziční, motivické, jazykové a metaforické stránce, ale k jejichž interpretaci využil všechny dosud nastřádané souvislosti. Například v pozadí pasáže, v níž jsou analyzovány postavy kata u Máchy, stále probleskuje výše popsané učení Josepha de Maistre. Krejčí také Máchovy motivy připodobnil k některým z děl polských básníků – Mickiewicze a Słowackého; nehledal ale vzájemné ovlivnění,

hovořil o analogiích či jejich podobném vyznění.

V podkapitole věnované motivu odsouzení je připomenut Schillerův Karl Moor, ale také kramářský moritát. V letném náčrtu Krejčí uvedl podobné postavy i u Byrona, s nímž byl Máchova tradičně srovnáván. Krejčí se vůči tomuto „kontaktologickému“ určení společných prvků vymezil a poukázal na podstatné rozdíly v intenci děl obou básníků: „*Nejpodstatnější ovšem je, že v obou poémách Byronových epický příběh je vlastním obsahem díla, kdežto u Máchy slouží jen k tomu, aby vytvořil situaci, do níž chce autor svou postavu zasadit*“ (Tamtéž: 151). Krejčí dále vysvětloval, že jak se v průběhu básně rozvíjejí Vilémovy monology, dávají stále více zapomínat na celkovou epickou složku příběhu a do popředí zřetelněji vystupuje Vilém pouze jako „odsouzenec“, tedy obraz motivicky blízký Hugově odosobněné postavě „*kteréhosi zločince, popraveného v kterýsi den pro kterýsi zločin*“ (Tamtéž: 120). Pro přímé srovnání mezi Máchou a Hugem na základě vlivů zde neexistoval žádný doklad, avšak v této chvíli rozboru Krejčího zajímala paralela Máchova – Hugo díky svým shodám a podobnostem, aniž by hrálo roli, zda se jedná o doložený fakt. Podstatný je pro Krejčího význam, který Máchovo dílo získává díky kontextu, do něhož se takovým srovnáním dostává.

Podobně vyznívá i sled paralel mezi Máchou a Schopenhauerem. Krejčí zde představil jak jejich obecné soudy o životě a smrti či přírodě a lidském individu, tak také podobnost obrazů a myšlenek, s nimiž oba pracují: obraz hvězdy letící nekonečným prostorem u Máchy jako ilustrace k Schopenhauerově tezi o bezcíllosti slepé Vůle; Máchův obraz kapky, která nekonečně zní a hyne, jako vyjádření Schopenhauerovy myšlenky o nekonečném vzníkaní a zanikání přírodních útvarů nebo oběma blízký obraz života jako snu. Krejčí upozorňoval i na stylistické podobnosti: „*Vtíravé řečnické otázky a stálé opakování výrazů „nic-nikde-nikdy“ je v některých kapitolách jeho díla [Schopenhauerova] stejně dominujícím stylistickým prostředkem jako v poémě Máchově*“ (Tamtéž: 155). Krejčí v této souvislosti opět připomněl, že není důležité, zda k nějakému kontaktu mezi autory došlo; podstatné je, že analogie mezi Máchovými básnickými obrazy a Schopenhauerovými myšlenkami je velmi nápadná a příznačná pro tehdejší situaci. Tím také vysvětlil skutečnost, že Máchova sice vycházel ze své doby, ale plně zapadl až do českého i evropského kontextu druhé poloviny 19. století.

Podobně pestrý obraz svázaný s motivy Máchových děl by si Krejčí nemohl dovolit, pokud by se pohyboval pouze v rámci bezpečně prokázaných faktů, a i z toho důvodu volil typologický způsob srovnávání. Pro Krejčího ovšem typologie neznamenal libovůli, ale možnost objevovat skryté souvislosti mezi literárními i mimoliterárními jevy. Vycházel při

tom z podobností a shod mezi autory i jejich díly, které sice reálně existovaly, ale nenabízely se hned na první pohled a vyplývaly často až ze srovnání v mezinárodním kontextu. Klíčové slovo jeho přístupu tak tvořil právě „kontext“ versus tradičnější komparativní způsob hledání a určování pomocí „kontaktů“.

Dílčí komparativní otázky

Kromě dvou základních komparativních postupů, které využíval, věnoval se Krejčí většině dalších otázek, které komparatistiku obecně charakterizují: především zkoumal motivy a látky literárních děl, včetně jejich významu a užití v proměnách času i prostoru (jazykové či národní varianty), dále sledoval vývoj žánrů v různých dobách i různých národních literaturách a zpřesňoval jejich chápání a definice; vedle toho se zaměřoval na recepci literárních děl v cizím kulturním prostředí¹⁸² a průběžně se vracel k problematice periodizace literárních období, spojené s otázkou jednotné literární terminologie¹⁸³.

Tematologicky zaměřené studie najdeme u Krejčího již od raných statí ze třicátých let 20. století. Přestože už tehdy měl výhrady k „látkosloví“¹⁸⁴, které v určité fázi inklinovalo k vlivologickému způsobu srovnávání, nepovažoval tento směr za natolik zdiskreditovaný, aby bylo nutné se od něj terminologicky distancovat: studoval tedy motivy, látky a náměty a

182K tomuto tématu se již nebudeme podrobněji vracet; k recepci se váží mimo jiné tyto Krejčího studie:

Jazyková karikatura v dramatické literatuře (1937); *Mickiewicz v literaturách západních a jižních Slovanů* (1956); „Wallenrod“ i „Irydion“ w literaturze czeskiej (1958); *Hledání českého Oněgina* (1967); *Recepcja Sienkiewicza wśród Czechów i Słowaków* (1968); *Pan Tadeusz w literaturze czeskiej* (1968).

183Za jeden z vleklých problémů komparatistiky považoval Krejčí její terminologickou rozptýlenost; přesnější definice i sladění jednotlivých termínů tvořily úkol, s nímž se podle něj musela komparatistika zásadně vypořádat. Srov. například příspěvek na konferenci o slovensko-polských literárních stycích, konané ve Smolencích v roce 1967: „Přitom negativně působí zvláště nejasnost a rozkolísanost některých základních pojmů a nejednotnost terminologie; mnohdy dva literární historikové označují stejně znějícím názvem různé pojmy, tentýž pojem má často u různých badatelů velmi rozdílný obsah. Platí to zvláště pro ona odvětví pojmosloví a terminologie, která mají zásadní význam právě pro komparatistiku, jako je chápání a označování literárně-uměleckých směrů a stylů (renesance, baroko, romantismus, modernismus, avantgarda) nebo literárních druhů (epos, poéma, balada, romance, novela apod.).“ (LA PNP, osobní fond Karla Krejčího) Jedním z pokusů, jak systematicky literární termíny popsat a uchopit, byla i Krejčího spolupráce na sborníku *Příspěvky k morfologii a sémantice literárněvědných termínů* (1974).

184K hodnocení látkosloví se Krejčí po letech letmo vrátil v již citované recenzi *Na okraj Ďurišinových studií o srovnávací literatuře* (1972). Krejčí zde přibližuje Ďurišinovy teze a snaží se zpřesnit jeho trochu jednoduché chápání počátků komparatistiky jako pouze vlivologické. Připouští, že automaticky užívaná látkoslovná metoda kostnatěla, ale zároveň podtrhuje, že studium motivů je a bude platnou součástí i moderní komparatistiky: „Tento směr vyšel ze studia ústní lidové slovesnosti a ze staré, většinou anonymní literatury; soustředil se na srovnávací bádání motivů a látek ve folklóru různých národů, od nichž později přecházel k analogickému studiu literatur novějších a dospěl k srovnávacímu látkosloví, které tvoří a bude dále tvořit jednu ze základních složek srovnávací literární vědy. [...] Tato metoda však postupně kostnatěla, omezujíc se na prosté registrování shodných motivů (jež samo o sobě je cenné a potřebné), na druhé straně pak degenerovala v honbu za skutečnými nebo domnělými vlivy a v jejich schematickou interpretaci, která postupně již často ztrácela vědecký charakter.“ (Krejčí 1972a: 199)

zajímal se také o migrace látek a příběhů.¹⁸⁵

Mezi stěžejní tematologické studie patří zejména rozsáhlý text *Symbol kata a odsouzenec v díle Karla Hynka Máchy* (1967). V mnohém je komplexní ukázkou Krejčího stylu: již jsme jej výše podrobně představili jako typickou typologickou práci, stejně plastický příklad ale podává i o jeho tematologicky zaměřených textech. Krejčí studii postavil na mnohazměrném komparativním přístupu: vše zastřešuje ozřejmování dvou konkrétních motivů, ovšem k tomu, aby se vytvořil dostatečný základ pro jejich interpretaci v díle českého básníka, vyšel Krejčí z velmi širokého kulturního i časového záběru s údaji z filozofického, historického i společenského kontextu tehdejší Evropy a uplatnil zde také zájem o kompoziční, motivické, jazykové a metaforické otázky analyzovaných textů. Krejčí užil mnoha dat a faktů, ale jeho výklad probíhá v zajímavém napětí, v postupném odhalování a poznávání výsledného sdělení studie. Spojují se zde dvě typické polohy Krejčího komparace: na jedné straně velké množství různorodých, přesných dat, která jsou však na druhou stranu pospojována a interpretována na základě odvážných, ne zcela běžných a často až dobrodružných paralel. Tento způsob výstavby textu je vlastní jeho typologickému postupu i jeho smyslu pro záhadné, pod povrchem skryté souvislosti. Zájem o tajemné, fantastické a „neviditelné“ jevy uplatnil Krejčí bohatě také ve svých genologických (a genealogických) studiích.

Genologii, tedy zkoumání žánrů a vůbec žánr jako teoretický či metodologický problém, můžeme označit za druhé nejvýraznější a nejčastější téma Krejčího komparativních textů. Žánr představoval nejen téma samo o sobě, ale Krejčí si ho často vybíral i jako určitý řez, díky němuž mohl lépe uchopit a obsáhnout srovnávané literární texty. Podobně jako u tematologie můžeme i zde říci, že žánrové hledisko je pro Krejčího tak typické, že se objevuje již ve studiích z předválečných let (zejména jde o texty inspirované prací na monografii o Bartoloměji Paprockém)¹⁸⁶. Výraznější a rozmanitější texty však vznikly až později¹⁸⁷; zcela

185 Za výrazně tematologické můžeme označit tyto jeho studie: *Lenorský motiv v renesanční poesii polské* (1936), *Putování syžetu o „synu, zavražděném rodiči“* (1947), *Paracelsovi „duchové elementární“ v pohádce Boženy Němcové* (1948), *Klasická látka českého historického románu* (1951), *Doktrina „de caede tyranni“ a Mickiewiczův Konrad Wallenrod* (1956), *České motivy v národní epopeji Jánoše Aranya* (1966), *Symbol kata a odsouzenec v díle Karla Hynka Máchy* (1967), *Balzacovo „zavraždění mandarína“ v díle F. M. Dostojevského* (1972). Kromě nich však najdeme drobnější zmínky o motivech v mnoha dalších statích, protože Krejčí při většině interpretací literárních textů zcela přirozeně sledoval jejich motivickou složku.

186 *Obraz světa v středověké bajce* (1938); *Polské a české bajky Bartoloměje Paprockého* (1938–39).

187 *Polská píseň lidová* (1947), *Antiromantická poéma u Slovanů* (1963), *Velká epika ve slovanských literaturách XIX. století* (1963), *Píseň pražské ulice, její vztah k písni kramářské a k literatuře* (1961), *Powieść rodowa w literaturze polskiej i czeskiej na tle Noc i dni Marii Dąbrowskiej* (1963), *Satira a groteska* (1966), *Obrany českého jazyka ze stanoviska literárního druhu* (1970), *Román Jana hr. Potockého, jeho genologie a genealogie* (1971), *„Pan Balcer w Brazylji“ na tle rozwoju poematu realistycznego w literaturze czeskiej i polskiej* (1976), *„Sjużet“ i „szkic fizjologiczny“ w twórczości Żeromskiego i Reymonta* (1978), *Fyzjologická črta v české literatuře* (1979). Ve větší či menší míře se Krejčí srovnáváním různých děl na žánrovém základě

výjimečný pokus představovala monografie *Heroikomika v básnictví Slovanů* (1964), v níž právě genologický řez strukturoval celý bohatý materiál.

Jednou z nejcharakterističtějších ukázek, kterou v souvislosti s Krejčího bádáním v oblasti žánrů můžeme uvést, představuje studie *Román Jana hr. Potockého, jeho genologie a genealogie* (1971). Studie vznikala v době, kdy Krejčí psal obsáhlou předmluvu k českému vydání Potockého románu *Rukopis nalezený v Zaragoze* (1805/1815/1847), a jeho vášnivě zaujetí touto knihou se přeneslo z populárně zaměřené předmluvy i do odborného textu: v některých pasážích jsme svědky přímo detektivního pátrání. Krejčí svou analýzu začal od kompozice románu, kterou hodnotil jako velmi rafinovanou konstrukci, v níž se vzájemně prolínají čtyři typy evropské prózy, silně orientálně zabarvené. U každého žánrového typu vysvětlil jeho charakteristické prvky, zařazení a funkci v celku Potockého románu.

Svoje literární vzory Potocki sám přiznával, a jako evidentní a již probádané tudíž Krejčího nezajímaly. Na románu ho ovšem přitahovaly jiné souvislosti: „*Jsou tu však ještě některé filiace, které se dost dobře nedají vtěsnat do obvyklých schémat kontaktologických, vlivologických či typologických, mají však zvláštní důležitost pro začlenění románu do literárního vývoje i kontextu období, kdy se postupně vynořoval na povrchu*“ (Krejčí 1971: 561). Krejčí následně konstatoval, že román bývá vyvozován z myšlení i literárního tvoření 18. století. Zároveň ale z tohoto okruhu vykračoval, protože spolupůsobil při formování rané romantiky i při prvních střetech romantiky s kritickým realismem. A mimo jiné prolínání a setkávání těchto jednotlivých vývojových etap Krejčího v románu zajímaly: „*Jde tedy o to, tyto odstíny, které ovšem nenarušují vnitřní jednotu díla, přesněji určit a diferencovat*“ (Tamtéž: 561).

Krejčí poukázal na myšlenky, obsažené v románu, a jejich souvislosti s díly některých dřívějších autorů; poté se dostal k tomu, jaké místo zaujímá Potockého román ve vývoji žánru. První opěrný bod představovala módní vlna frenetické literatury: anglický gotický román a německá „romantiky hrůzy“, po níž pak přišel ještě nový druh literární fantastiky – dílo E. T. A. Hoffmanna. Jak vyplývá z Krejčího výkladu *Rukopisu*, určujícím se pro román stala právě hoffmannovská groteska: „*Groteskní charakter mají všechny postavy hlavního děje se svou grimasou posedlosti a loutkovitostí jednání. [...] Romantická ironie rozrušené iluze je v podstatě komediálního rozuzlení děje, ať již jeho ideová nebo morální pointa má nebo měla být jakákoli*“ (Tamtéž: 571). Takový je tedy vztah Potockého a romantismu: na základě grotesknosti, která je chápána jako jeden ze základních rysů romantiky a jejímž prostřednictvím také Potocki ukazoval novou cestu v literatuře.

zabýval v mnoha dalších textech.

Když se Potockého román poprvé objevil v úplné verzi a v polském překladu (1847), hoffmannovský romantismus už ustoupil jiným formám. Podle Krejčího se jednalo o dobu, kdy si román získával absolutní převahu: „*po románu walterscottovském, přichází román dumasovský, vedle románu Balzacova rozvíjí se román E. Suea*“ (Tamtéž: 572). Dříve než vyšel *Rukopis* v plné verzi, byly z něj postupně mezi lety 1841-1842 v pařížském časopise vydávány fragmenty coby paměti neznámého dobrodružného hraběte. Dva roky poté začal vycházet jeden z nejproslulejších románů té doby *Le Juif errant/Věčný žid* (1844) z pera Eugènea Suea. A toto je druhá filiace sledovaného románu. Na základě shodného motivu rodového pokladu, který Krejčí považoval za značně nezvyklý, tudíž jeho výskyt u Potockého i u Suea nelze vysvětlit migrací, doložil přímou souvislost mezi oběma díly. Krejčí poté ukázal, jak se Potockého motiv u Suea rozvíjí a mění, a to jak ve fabuli, tak také ve formě a konstrukci. Sueův román podle Krejčího přetavil Potockého dílo: „*v nový, kvalitativně odlišný tvar, odpovídající změněnému literárnímu i společenskému kontextu*“ (Tamtéž: 576).

Tematologické či genologické studie, jejichž cílem byl inovativní popis dílčího jevu (různá zpracování motivů, vývoj žánru, proměny kompozice atd.), ovšem vždy s bohatým historicko-sociálně-kulturním kontextem, představovaly podstatný a z našeho pohledu inspirativní typ Krejčího srovnávacích prací. Jejich specifičnost vyniká tam, kde Krejčí stavěl na napětí mezi úžeji vymezeným tématem, které vedlo k analýze konkrétních jevů a poznatků, a mezi všeobecnými a často netradičně užitými souvislostmi z evropských kulturních dějin. Krejčímu přišlo cennější propojit různé, často až překvapivě odlišné jevy dohromady, než jen zůstat u analýzy na úrovni jednotlivin, a proto mu ani nebyl blízký způsob binárního srovnávání dvou literatur. To neznamená, že by se takovému zkoumání vůbec nevěnoval, avšak i přímé konfrontace polské a české literatury, tedy literatur, jimiž se zabýval nejvíce, činil Krejčí vždy s odkazem na celoevropskou situaci.

Coby slavista s velkými znalostmi a přehledem po světových literaturách se ovšem Krejčí opakovaně pouštěl i do velkoryse zakrojených, panoramatických záběrů, v nichž se snažil uchopit složitý literární proces v celku, a vytvářel tak vlastní interpretace napříč staletími i mnoha literaturami. Studie, věnované souhrnným tématům, tvořily též nepřehlédnutelnou a pevnou součást Krejčího komparativních prací.¹⁸⁸

188Mj.: *K problematice folklóru ve srovnávacích dějinách slovanských literatur* (1961); *Slovanská, revoluční a humanitní základna československo-polských styků v letech 1795-1863* (1967); *Mýtus a dialog v historických vztazích Slovanstva se Západem* (1968); *Literatury Západu a Východu ze stanoviska studií srovnávacích* (1969); *K otázce integrace a dezintegrace v obrozenských hnutích slovanských* (1973); *Řecko-slovanské fantazie v předbřeznové Evropě. Teorie filologicko-starožitécké* (1978); *Řecko-slovanské fantazie v předbřeznové Evropě. Teorie filozoficko-sociologické* (1978).

Od klasicismu k romantismu

Krejčího pojetí evropských literárních směrů a počátků českého národního obrození

Tři studie o klasicismu

Evropské kulturní proudy představovaly ideální téma, v jehož rámci Karel Krejčí mohl uplatňovat svou představu široce zakrojeného srovnávacího studia literatury. Při sledování „proudů“ se u Krejčího pojily dva vědecké zájmy: jednak potřeba vracet se ke světové komparativní terminologii a podílet se na jejím upřesňování¹⁸⁹, jednak záliba v „makro“ pohledu na evropské literatury a dění v nich. V úhrnu Krejčí chápal evropské literatury jako propojený celek, který je však vnitřně mnohostranně diferencován. Sledování a interpretování těchto průniků, srážek, míjení i společného vývoje v různých národních literaturách věnoval mnoho svých prací. Zabýval se jak vývojem stylu, žánrů, jazyka, tak také souvislostmi literárního vývoje s vývojem společnosti. Sociologického hlediska se Krejčímu dost nabízelo: rozdíly mezi národními verzemi jednoho literárního proudu měly kromě své tvarové podoby často historické nebo společenské souvislosti (rozdíl mezi „západními“ literaturami a rozvíjejícími se slovanskými literaturami v 19. století, nebo rozdíly mezi samotnými slovanskými literaturami: jiný stav ruské a polské literatury 19. století oproti například literatuře české či ukrajinské atd.).

Krejčí se částečně zaměřoval na renesanci a baroko, dotkl se lehce novoromantismu (secese) a existencialismu, ale soustavně jeho pozornost přitahovaly literární proudy od 18. století do začátku 20. století, tedy klasicismus, sentimentalismus, preromantismus, romantismus, realismus. Ani k těmto rozvětveným a v rámci evropských literatur obsažným tématům však nepřistupoval jednotlivě. Naopak: s oblibou se vracel k výrazné proměně evropské kultury v období osmnáctého a počátku devatenáctého století a zkoumal ji souhrnně. Zajímalo ho především období, kdy se tyto proudy střetávaly a prolínaly. Hustá síť vztahů, která tak mezi evropskými literaturami vznikala, opakovaně Krejčího podněcovala k jejich interpretaci a zpřehledňování mnohdy složitě provázaných jevů.

¹⁸⁹Srov. např. článek *Počátky romantismu u národů germánských, slovanských a románských* (1970-72).

K počátečním impulsům „nové“, respektive propojené evropské kultury počítal Krejčí francouzský klasicismus, neboť podstatným způsobem předznamenal další literární vývoj, a jak postupně pronikal do mnoha evropských literatur, stal se celoevropským fenoménem. Za zvlášť podnětné pro studium Krejčí považoval tvůrčí napětí mezi dvěma literárními směry: mezi klasicismem a romantismem.

„V 18. století k dvěma základním složkám evropské kultury, antice a bibli, které už dávno nejsou cítěny jako něco cizího, nenadále přistupuje třetí ve francouzském klasicismu, který rychle je uznán za hodnotu celoevropskou. Avšak zároveň se šíří nové povědomí národní, zdůrazňující jako národní znaky individuální odlišnosti, začíná se tento výbojný francouzský vliv pociťovat jako invaze cizího elementu, jíž je třeba čelit. To je hlavním podnětem k bojům evropských klasiků s romantiky.“
(Krejčí 1975a: 10)

Klasicismu jako počátku tohoto plodného literárního období, de facto zrodu evropské literatury 19. století, věnoval Krejčí velký prostor, a to jak ve statích, tak také v obsáhlých monografiích (například významná a ve své době přelomová kapitola o polském klasicismu v *Dějínách polské literatury*, podstatná pasáž o francouzské i evropské klasicistní kultuře v *Heroikomice v básnictví Slovanů* atd.). Pro bohemistický kontext byly ale důležité především tři studie, které Krejčí vydal během roku 1958 a které na sebe tematicky navazovaly. Shrnul v nich své stanovisko k evropskému klasicismu, jeho kontextu i vztahu k preromantismu a vyjádřil se zde také k roli klasicismu v české kultuře.

K těmto třem studiím počítáme *Klasicismus a sentimentalismus v literaturách východních a západních Slovanů* (původně jako přednáška na IV. mezinárodním sjezdu slavistů v Moskvě); studii *Klasicistické tendence v literatuře českého obrození* a konečně studii *Od Horáce k Čelakovskému*. Obsahově Krejčí tyto základní texty a v nich zahrnuté teze zpřesnil svou přednáškou na pátém kongresu AILC (Association Internationale de Littérature Comparée) v roce 1967 v Bělehradě. Přednáška byla publikována nejprve německy jako *Zur Entwicklung der Präromantik in europäischen Nazionalliteraturen des 18. und 19. Jahrhunderts* (1968) a o rok později ve sborníku kongresu AILC francouzsky; česky dosud nevyšla.¹⁹⁰ Tyto studie (včetně přednášky pro AILC) pak Krejčí navíc upravil pro knižní vydání v již zmiňovaném souboru *Česká literatura a kulturní proudy evropské* (1975), čímž

¹⁹⁰Výchozí koncept zmíněných tří studií Krejčí v detailech doplňoval i v dalších textech, šlo zejména o *Počátky romantismu u národů germánských, slovanských a románských* (1970-1972), *Některé nedořešené otázky kolem RKZ* (1974), *Karel Hynek Mácha v rámci slovanského romantismu* (1977).

se jeho pojetí klasicismu opětovně zviditelnilo.

Studie reprezentují tři různé úrovně, z nichž Krejčí k tématu přistupoval: od velmi širokého přehledu několika literárních směrů v evropských, a zvláště slovanských literaturách, přes náhled na specificky českou situaci národního obrození ve vztahu ke klasicismu a jemu blízkých směrů až po detailní pohled na jeden vybraný jev (motiv klasického ideálu lidského štěstí) v poezii českého obrození. Takto rozvržené texty – od monumentálního celku až po postižení vybraného detailu – skládají dohromady ucelený názor na téma klasicismu, úžeji ve vztahu k české literatuře, a zároveň ukazují hlavní typy Krejčího srovnávacího přístupu, jak se rozvíjel od konce padesátých let. Přestože se od sebe liší tím, jak detailní nebo naopak obecné téma pojednávají, svým charakterem si jsou dost blízké. Vždy mají dopředu zřetelně ohraničená témata, daná titulem, která však hrají roli jakéhosi úběžníku, cíle, ke kterému studie soustavně směřují, ale přibližují se k němu postupně, skrze bohatě zobrazovaný a interpretovaný kontext. Než například ve studii *Klasicismus a sentimentalismus v literaturách východních a západních Slovanů* došlo na literární proudy ve slovanských literaturách, předestřel Krejčí před čtenářem rozsáhlý výklad nejen o počátcích a průběhu klasicismu a sentimentalismu v západních literaturách, ale také o dosavadním pojetí těchto proudů v literární vědě a nechyběly ani odkazy na tehdejší sociální a kulturní pozadí.

Klasicismus jako celoevropský fenomén

Než se přímo zaměříme na české národní obrození ve vztahu ke klasicismu, alespoň stručně shrňme, jak Krejčí charakterizoval vývoj klasicismu a jeho přeměnu přes sentimentalismus až k romantismu jako celoevropského literárního směru.

Záběr Krejčího nejrozsáhlejší a také nejšířejí pojaté studie *Od klasicismu k romantismu* (1975) lze představit takto: Krejčí nejprve osvětlil vznik a vývoj termínů klasický a klasicismus a představil jeho čtyři fáze: původní klasicismus francouzský, klasicismus osvícenský, klasicismus francouzské revoluce a německý, respektive výmarský klasicismus, přičemž do Evropy se klasicismus rozšířil v osvícenské verzi. Krejčí také popsal, jak se v něm propojovala složka ideová (filosofie osvícenství) a složka tvarová (klasicistická literatura a její pravidla, žánrová klasifikace atd.). Poté přešel k srovnání klasicismu ve Francii a Anglii, což charakterizoval jako střetnutí dvou literárních struktur i dvou struktur společenských (feudální dvůr a měšťanstvo). S odkazy na práce Nicolase Boileaua, Hippolyta Taina či Paula van Tieghema uvedl názor, že za prostředí, které formovalo klasicistickou literaturu, je považován královský dvůr a měšťanský salón.

Dále se podrobněji zaměřil na preromantismus: jeho vývoj probíhal v podobě mnoha paralelních vln a různých -ismů (youngismus, gessnerismus, rousseauismus atd.), které vnášely do klasicismu rozmanité inovace, zároveň čerpaly podněty z baroka a folklóru. Krejčí se zastavil u významu Richardsonova sentimentálního románu a jako počátek vlny preromantismu označil právě anglický sentimentalismus; blíže popsal rousseauismus, folklorismus a historismus.

Rozdíly mezi klasicismem a preromantismem Krejčí doložil na odlišném vztahu k minulosti a přiblížil boje, v nichž se koexistence obou směrů proměnila ve střet dvou protikladů: klasicismu a romantismu. Krejčí předestřel situaci v Německu, ve Francii, Švýcarsku, Anglii a shrnul vztah mezi směry a společenskou situací i postavením jednotlivce. V úplném závěru nastínil situaci české literatury na počátku národního obrození.

Krejčího pojetí klasicismu i preromantismu a jejich pozice jak v celku evropské kultury, tak i v jednotlivých národních literaturách charakterizovalo propojení dvou pohledů. Jednak sledování literárních textů: všiml si proměn principů literárního tvoření, klasifikace a rozvoje žánrů i motivů, jejich různých inspiračních zdrojů atd. A jednak sledování společenských a historických proměn: zaznamenával vliv odlišných státních zřízení na společenskou situaci, roli feudálů a měšťanů, otázku rozvoje malých (především slovanských) národů či fenomén patriotismu atd. Bez propojení zájmu o literární a sociální strukturu neviděl Krejčí možnost, jak spolehlivě otázku klasicismu vyřešit. Zjednodušování a vyvozování zkreslených závěrů o literatuře na základě sociálních faktů se ale Krejčí bránil, a to jak v prvních textech z padesátých let, tak i v upravených verzích z let sedmdesátých.¹⁹¹

Za určující princip klasicismu považoval ideu „Řádu“, který udržovaly dogmaticky zachovávané normy a přesná, přísně respektovaná hierarchizace. Naproti tomu preromantismus Krejčí chápal jako množství vln, které tuto celistvost jednoho řádu narušovaly a rozvracely. A to jak v rovině umělecké, tak také v rovině společenského vývoje.

„Posuzujeme-li oba souběžné ideově umělecké proudy jako odraz těchto skutečností, jeví se nám klasicismus jako výraz pevného, sebevědomého společenského řádu nebo cílevědomého úsilí takový řád vytvořit; sentimentalismus je symptomem narušení tohoto řádu nebo touhy po řádu jiném.“ (Krejčí 1975a: 53)

Krejčího pojetí vztahu klasicismu a preromantismu se postupně vykrystalizovalo do té

191, „Tato fakta ve svém celku ukazují, jak na jedné straně vývoj literární je úzce spjat s vývojem společenským, na druhé straně však také, jak mylné jsou občas se vynořující zjednodušující a vulgarizační snahy ztotožnit jeden směr jako celek s jednou společenskou třídou nebo jedním systémem nebo přímo cejchovat celé směry a styly jako reakční, jiným pak jednoznačně přisuzovat progresivnost.“ (Krejčí 1975a: 45)

podoby, že v preromantismu neviděl jeden mezičlánek literárního vývoje, který by bylo možné časově umístit mezi klasicismus a romantismus. Připouštěl určitou následnost preromantismu a klasicismu, ale zdaleka ne jednoduchou. Preromantismus považoval za paralelní směr, který klasicismus doprovázel na jeho vítězném tažení Evropou – a který ze střetů francouzského stylu s jinými kulturami těžil. Krejčí vysvětloval situaci tak, že původní inovativní vlny, které se různým způsobem překrývaly a vrstvilily a které vycházely z propojování klasicismu s nefrancouzskými literaturami, si sice zachovaly své odlišnosti, ale postupně se spojovaly do širšího proudu – tj. preromantismu.

„Francouzský styl ve své expanzivní cestě Evropou se setkává a naráží na rozdílné, často protikladné elementy jiných evropských kultur, které se dosud vyvíjely vedle kultury francouzské, s níž se dosud setkávaly a vzájemně ovlivňovaly víceméně živelně. Nyní tyto mimofrancouzské vlny se včleňují do hlavního proudu klasicistního jako inovace a francouzským prostřednictvím se lavinovitě šíří celou Evropou. Tyto vedlejší proudy, kombinující se různým způsobem s francouzským klasicismem, vytvářejí jev, který dnes nazýváme preromantismem.“ (Tamtéž: 27)

Důležité místo v Krejčího výkladu zaujímal pojem „patriot“. Kromě samotné klasifikace jednotlivých směrů totiž Krejčí otázku klasicismu spojoval ještě s jedním, poměrně složitým komplexem problémů, který se týkal tzv. formování novodobých národů a zahrnoval témata, jako jsou patriotismus, vlastenectví, národní sebeuvědomění či idea sjednoceného národního státu. Podle Krejčího měl pojem patriot a patriotismus obzvláštní důležitost. Označení patriot jako ideál občana užívali klasicističtí i preromantičtí básníci. Rozlišení mezi oběma pojetími Krejčí vedl skrze počínající procesy utváření moderního národa: klasicistní patriotismus se orientoval na ideu státu, kdežto preromantický na ideu národa. Klasicistní patriotismus zdůrazňoval občanskou povinnost a ctnost a vázal se na státní organismus i vládnoucí dynastii. Preromantismus hledal především etnický celek, který držely pohromadě společný jazyk a kultura; kultura, jejíž kořeny sahaly mezi prostý lid a do dávné minulosti.

Český klasicismus a preromantismus

a. Krejčího klasicismus a Vodičkův preromantismus

Když Krejčí v roce 1958 vydával svoje studie o klasicismu, tj. *Klasicismus a sentimentalismus v literaturách východních a západních Slovanů; Klasicistické tendence*

v literatuře českého obrození a *Od Horáce k Čelakovskému*, vyjadřoval se tím k problematice počátků národního obrození, tedy k tématu, které už svou tradici zpracování v české literární vědě mělo. Sám proto ve studii *Klasicistické tendence v literatuře českého obrození* připomněl způsoby, jimiž se před ním řešila přítomnost klasicismu či preromantismu v české literatuře.

Svůj výklad začal pozitivistickou generací, tj. Vlčkovou školou: v jejím podání počátek obrození tvořilo období osvícenské v čele s Josefem Dobrovským, poté následovala skupina Josefa Jungmanna, chápaná jako romantická; beletristickou složku osvícenského období (družinu Thámovu a Puchmajerovu) pak pozitivisté označovali jako básnické rokoko. V jejich pojetí tedy klasicismus chyběl.

Prvním, kdo se podle Krejčího do periodizace počátků české novodobé literatury snažil klasicismus dodat, byl Arne Novák, který jej jako samostatný směr vsunul mezi osvícenectví a romantismus. K jeho představitelům počítal Josefa Jungmanna, Antonína Marka, Milotu Zdirada Poláka, Jana Kollára, Františka Ladislava Čelakovského, Pavla Josefa Šafaříka a Františka Palackého. Vzhledem k tomu, že Novák se na rozdíl od jiných badatelů snažil o uchopení začátků obrozenecké literatury jako období klasicistického, odkazoval Krejčí ve svém výkladu klasicismu nejčastěji právě na něj. S jeho tezemi ale pracoval dost kriticky: polemicky se stavěl například k Novákovu tvrzení o „*škole českého klasicismu, vyznávající ovšem ideje romantické*“ a také k tomu, že Novák podle něj nepřesně pochopil ideovou náplň, obsah a formu v uměleckém díle ve vztahu se společensko-hospodářskou základnou. Podle Krejčího navíc nešlo vyřešit otázku klasicismu v české literatuře, aniž by se zároveň s ní neřešil problém preromantismu (neboli sentimentalismu, Krejčí užívá tyto termíny víceméně synonymicky)¹⁹², což Novák nečinil.

Na Arneho Nováka (ale nejen na něj) pak po válce reagoval Felix Vodička, který v knize *Počátky krásné prózy novočeské* (1948) vyložil svoje pojetí, v němž vycházel z tradičního chápání dvou protikladných směrů: klasicismu a romantismu. Pro oba směry nacházel v české literatuře doklady, ale tak, že mezi nimi v periodizaci vznikl nepojmenovaný meziprostor dvacátých a třicátých let 19. století; respektive Vlčkova škola toto období chápala už jako romantismus, Arne Novák zase jako klasicismus. S tím ale

¹⁹²Krejčí užíval ve studiích z padesátých let termíny sentimentalismus a preromantismus jako rovnocenné.

„Pokládám termíny sentimentalismus a preromantismus za synonyma a v dalším budu jich používat promiscue podle toho, zda v daném kontextu půjde spíše o zdůraznění sentimentální náplně směru nebo o jeho souvislost s romantismem.“ (Krejčí 1958b: 260) Teprve přepracované studie ze souboru statí z roku 1975 přinesly i v terminologii lehký posun: sentimentalismus zde vystupuje jen jako část preromantismu. „Tak v polovině 18. století se již se značnou jasností vyhraňují v rámci klasicistické kultury některé nové rysy, které působí hlavně k tomu, že nový směr je nazýván sentimentalismem. Toto označení však již nezahrnuje všechny podstatné znaky preromantismu v jeho dalším vývoji.“ (Krejčí 1975: 37)

Vodička nesouhlasil. Toto období pak mimo jiné prostřednictvím van Tieghemovy klasifikace charakterizoval jako preromantické. Na základě důkladné analýzy české prózy z počátku 19. století popsal preromantismus v jeho české verzi a zasadil ho do terminologie i periodizace české literatury.

Vodičkovy *Počátky* přinesly natolik precizní a argumenty podložený výklad, že se preromantismus stal samozřejmou součástí výkladu české literatury 19. století. Ovšem přestože Vodička zmiňoval i propojenost preromantismu s klasicismem¹⁹³, skrze jeho úsilí o ustálení preromantismu jako samostatného směru jako by se klasicismus odsunul stranou. Krejčí se proto rozhodl najít a popsat ty prvky, které v české literatuře z klasicismu zůstaly. V tom, že počátky českého básnictví byly silně ovlivněny preromantismem, Krejčí s Vodičkou ve svém článku souhlasil, a proto se k němu vyjádřil jen stručně: „*Plně sdílím názor Vodičkův o převaze prvků preromantických nad klasicistickými v českém obrození*“¹⁹⁴ (Krejčí 1958b: 260). Sám mnohokrát na nesoustavnost klasicistických prvků v české literatuře upozorňoval. Nebylo podle něj sporu, že česká literatura „*z klasicismu přijímala jen mezerovité podněty*“ (Krejčí 1975a: 48) a „*klasicismus je zastoupen torzovitě a obklopen dominujícími prvky preromantickými*“ (Tamtéž: 48). Ve svém výkladu s Vodičkou proto nepolemizoval: spíše se snažil dovysvětlit to, co zůstalo nejasné a skryté. I v tom lze poznat typické Krejčího gesto, zabýval se tím, co se ocitlo mimo centrum vědeckého zájmu, a co by do něj přesto mělo patřit. Vodička tedy nepopíral klasicismus, ale šlo mu o zachycení preromantismu, Krejčí nepopíral v žádném případě preromantismus, ale více se soustředil na klasicismus.

Na rozdíl od Vodičky však Krejčí zpřesňoval svoje pojetí preromantismu až k poznatku, že preromantismus nelze tak jednoznačně považovat za samostatný literární směr a už vůbec o něm nelze uvažovat jako o jedné fázi mezi klasicismem a romantismem, protože mnohem spíš jde o směr paralelní k ostatním. Skutečnost, že preromantismus netvoří jednu periodu časově oddělenou dvěma jinými literárními směry, Krejčí ještě zdůrazňoval u rozvíjejících se, tj. především slovanských, literatur – a tedy i u literatury české. V takových případech je podle Krejčího přesnější pojednávat preromantismus ne jako přechod od jednoho

193, „Užijeme-li však označení preromantismus, je třeba říci, že dané období má u nás svou zvláštní podobu a specifické charakteristické vlastnosti. [...] Připomeňme, že zpožděný preromantismus následuje po zpožděném klasicismu, který se nemohl ani plně rozvinout, poněvadž za daného stavu české literatury byl jeho potenciál jen velmi omezený. Je tedy pochopitelné, že reziduum nevyžitého klasicismu působí dále i v období preromantickém a že zejména na konci jeho období můžeme mluvit o oživení klasicismu, ovšem v rámci preromantismu; vzpomeňme na stabilizační snahy, tlumící autonomnost jazykového básnictví (Jungmann, Palacký na sklonku let dvacátých) nebo na lyriku Čelakovského!“ (Vodička 1994: 146)

194 Kromě tohoto zjevného souhlasu Krejčí dále uvedl, že dílčí výhrady, které přece jen k určité části Vodičkovy výkladu má, vyloží jinde. „Své výhrady k jeho tezi o preromantickém charakteru názorů na jazyk autorů *Počátků českého básnictví* vyložím vzhledem k omezenému rozsahu této stati jinde.“ (Krejčí 1958b: 260) Stať, kde by se však Krejčí podrobněji zabýval touto otázkou, nebyla publikována.

stylu ke druhému, nýbrž jako výchozí bod nového literárního rozvoje.

„Schließlich, wie bei den Tschechen, die durch äußere Umstände in ihrer Entwicklung zurückgebliebenen Literaturen, die jahrhundertlang in einem Zustand der völligen oder teilweisen Unbeweglichkeit verharrt hatten. In solchen Fällen kann man die Prärömantik nicht als einen Übergang von einem Stil zu einem anderen betrachten, sondern man muss sie als Ausgangspunkt für eine neue Entwicklung ansehen.“ (Krejčí 1968e: 233)

Když Vodička shrnoval výsledky své analýzy významných děl české preromantické prózy, kladl důraz na základní vývojové impulsy, které českou preromantickou prózu určovaly a které „*vyplývají imanentně ze stavu literární struktury na sklonku 18. století*“ (Vodička 1994: 317). Vedle těchto vnitřních, imanentně daných impulsů, které považoval za rozhodující, poukazyval Vodička ještě na další, které pocházely z vnějšku; ty rozdělil na literární (vlivy) a mimoliterární. Krejčí by takové rozvržení nepopíral, dokonce by se ho v mnohém i sám držel, neboť ve svých studiích o klasicismu často výklad strukturoval podle toho, zda se věnuje formálním znakům děl, nebo se zaměřuje na společenské souvislosti a na protínající se linie literárních a mimoliterárních jevů. Nicméně jeho konkrétní postup byl v mnohém opačný.

Přestože sledoval motivy, žánry i formální aspekty básnických děl, nesoustředil svou pozornost především na jevy, které imanentně vyplývaly z literární struktury. Dvě sledované linie, vývoj literární a vývoj společenský, ve svém podání nesměšoval, nicméně obě linie považoval za nepostradatelné: jak už jsme vysvětlovali dříve, podstatu jeho výkladu tvořilo vědomí bohatého pozadí literárních jevů. Zaznamenával, co vše spolupůsobí při vytváření a vývoji jednotlivých stylových variant a forem klasicismu i preromantismu: historické dění, společensko-hospodářský proces, myšlenková hnutí a rozvoj filozofického myšlení, zrod nového národního povědomí a utváření moderních národů nebo vztah k národním jazykům.

b. Torzo klasicismu v české literatuře

Při hledání klasicismu v literatuře českého národního obrození Krejčí začínal od tématu patriotismu a vlastenectví, jež považoval za jeden z výrazných prvků. Jak už zaznělo výše: k patriotismu se hlásil preromantismus i klasicismus; rozlišení obou pojetí Krejčí stavěl na rozdílném vztahu k utváření moderního národa: klasicistní patriotismus se orientoval na ideu státu, kdežto preromantický na ideu národa, společného jazyka a kultury. Českým poměrům podle Krejčího lépe odpovídala preromantická oslava lidu a národní dávnověkosti, nicméně

poukazoval i na rysy, které vykračovaly mimo tento sentimentalistický rámeček a byly velmi blízké i klasicistní ideji státní suverenity. Doklady hledal jak u družiny Puchmajerovy, tak především v *Rukopisech královédvorském a zelenohorském*, kde nacházel přechod od sentimentalistické myšlenky lidu k ideji sjednoceného národního státu. Špatné pochopení českého patriotismu a jeho souvislostí považoval za jeden z omylů dřívějších literárněvědných pojetí počátků národního obrození.

„Obrozené české a slovenské vlastenectví, i když je převahou sentimentalistické, později romantické, svými kořeny tkví ve společenských podmínkách, světovém názoru a kultuře období klasicismu a jeho projevy nemohou být paušálně pokládány na „ideje romantické“, jak se obvykle dělo a jak to chápal i A. Novák.“ (Krejčí 1958b: 263)

Zřetelné stopy klasicismu v české literatuře nalézal Krejčí tedy především v pojetí vlastenectví. Kromě toho ale pojmenoval ještě několik dalších drobnějších jevů. Jedním z nich je motiv klasického ideálu lidského štěstí, jemuž věnoval samostatnou studii *Od Horáce k Čelakovskému*. V ní kromě typického představitele klasicistické morálky přísně rozlišující dobro a zlo, tedy neúprosného a nezločnického hrdiny, Krejčí ozřejmoval existenci méně heroického ideálu pro všední život, který si klasicismus také vytvořil. Při jeho popisu odkazoval na blízkost antickým vzorům, především na Horatiovu poezii. Jednalo se o typ stoicky vyrovnaného člověka, trpělivě snášejícího vše, co přináší osud. Srozumění pro ideál zlaté střední cesty z Horatiových veršů nacházel Krejčí i v české obrozené poezii.

„V básnické praxi družiny Thámovy, Puchmajerovy i Jungmannovy se tento vztah k životu a člověku projevuje velmi často; je sice silně proniknut prvky sentimentálními, ale v tomto svém přechodném stadiu zůstává daleko blíže klasicismu než přicházejícímu romantismu.“ (Krejčí 1975a: 59)

Na ukázkách z básní Václava Hanky, Jaroslava Puchmajera, Josefa Rautenkrance, Františka Tomsy, Pavla J. Šafaříka, Františka Palackého a především z básní Vojtěcha Nejedlého Krejčí dokládá, jak se v českém prostředí v různých podobách uplatňoval motiv „horákovského ideálu stoického štěstí“ a jak zde měl lepší šanci se rozvinout než onen druhý, heroický typ klasicistického reka. I přes citové pochopení pro hrdinu, který není jen „morálním atletem“, ale také cítící a prožívající bytostí, byla tomuto stoickému ideálu prostřednosti zcela cizí přemíra vášnivosti a citovosti, která pak vedla až k romantismu, a i proto zůstal blíže

klasicistické uměřenosti.

Při hledání klasicistních prvků v české obrozenské literatuře se Krejčí opakovaně vymezoval vůči tomu, že by se z pouhé inspirace antickými vzory nebo využívání forem řecké či římské poezie mohl vysuzovat klasicistický charakter studovaného díla. Za rozhodující považoval kontext, do něhož bylo následování antických vzorů nebo používání jejich formálních prostředků zasazeno. Preromantismus totiž vycházel z podobných forem jako klasicismus, a ty by proto samy o sobě neznamenal žádné jednoznačné rozlišení; nicméně zásadní zvrát přinesl preromantismus tím, že převrátil jejich estetické hodnocení. Ty žánry, které se v klasicistické hierarchizaci ocitaly na okraji, preromantické básnictví soustředilo do samotného centra: mluvíme například o bajce, beletristické próze či lidové písni.

V začínající české poezii nacházel Krejčí zřetelnou převahu preromantických forem, šlo převážně o bajku a píseň, svůj vliv tu také hrály překlady z cizí literatury, které nejčastěji patřily právě do sentimentalistického proudu. Nicméně, jak Krejčí upozorňoval, v uvažování o básnických formách se v českém obrozenském prostředí nadále uplatňovalo jednoznačné odstupňování vyšších, váženějších forem od forem nižších a podřadnějších, tedy původní klasicistní hierarchizace. V básnické praxi nacházel Krejčí pro svoje pozorování doklady opět především u puchmajerovců.

„Používali sice převážně vzorů a forem vytvořených sentimentalismem, ponechávali však jejich klasicistické hodnocení jako druhů nižších a usilovali o vytvoření druhů vyšších, jimiž by českou poezii přiblížili klasickému ideálu. Jestliže tedy v básnické praxi počtem plodů a jejich kvalitou převažuje již tehdy sentimentalismus, ve svých intencích jsou první čeští básníci klasicisté.“ (Tamtéž: 62)

Podobné příklady o ctění klasicistické hierarchizace dokládal Krejčí také pasáží z *Počátků českého básnictví, obzvláště prozodie*. Samotná rozepře mezi zastánci přízvuku, nebo časomíry nebyla podle Krejčího pro odlišení klasicismu od preromantismu podstatná. Důležitější byl vztah k typickému žánru preromantické poezie, k lidové písni. Krejčí citacemi z *Počátků* dokazoval, že Palacký a Šafařík sice přiznávali lidové poezii určitou estetickou hodnotu, ale zároveň ji kladli hluboko pod úroveň poezie umělé, podobně jako to činili francouzští teoretikové klasicismu. Stejně tak podle Krejčího autoři *Počátků* přistupovali s kritickým odstupem ke středověké poezii a její prozodické nedokonalosti, přičemž básníci preromantismu naopak toto období hodnotili velmi vysoko. Z toho Krejčí vysuzoval, že

Počátky tkví svým základem ještě v klasicistickém vidění uměleckých hodnot a že se v tom shodují s Puchmajerovou školou. Něco jiného je pak ovšem vlastní tvorba těchto básníků, ta už projevovale zcela jednoznačné znaky preromantismu.

„*Počátky* stojí skutečně na základně klasicistické, málo ještě dotčené principy sentimentalismu, ale právě v tom se neliší, nýbrž shodují se zásadami školy Puchmajerovy, které vytýkají nedokonalé uplatnění těchto zásad v praxi, v názoru pak na lidovou píseň mají daleko blíže k Dobrovskému, jehož negativní úsudek o písničkách jihoslovanských je znám, než k Herderovi. Ve vlastní tvorbě je ovšem většina básníků nové generace ještě silněji strhávána vlnou sentimentalismu, než tomu bylo u puchmajerovců. Převahou sentimentalistické, jak již bylo řečeno, jsou překlady Jungmannovy, podobně je sentimentalismem ovlivněno Polákovo vidění přírody, Šafaříkovo slavení „slovanských pacholků, holomků a šibenců“, především pak ohlasová poezie Čelakovského.“ (Tamtéž: 65)

Za vyvrcholení klasicistických tendencí v literatuře českého obrození považoval Krejčí *Slávy dceru* Jana Kollára, chápal ji jako autentickou ukázkou klasicistického myšlení i citění. Navazoval tak na teze Arneho Nováka, nicméně jeho pojetí zde Krejčí překročil a šel ve svém zkoumání dál, neboť klasicistické rysy spatřoval i v těch prvcích, které Novák popisoval už jako vliv romantismu. Krejčí nejprve dokazoval analýzou Kollárovy elegie v porovnání s klasicistickým pojetím ódy a sonetu, že forma *Slávy dcery* má skutečně převážně klasicistický charakter, a to přesto, že se v ní objevují sentimentalistické prvky.

Totéž lze podle Krejčího říci i o idejích, které Kollár ve svém díle rozvíjí, především o slovanské myšlence, jak ji představují básnické obrazy *Slávy dcery*: Slavie zde vystupuje jako „jednotný, přesně členěný a řízený organismus, jeho symboly vyjadřují ideu státu“ (Tamtéž: 69), což Krejčímu ve spojení se snahou o překonání slovanské roztržičnosti evokovalo francouzský klasicismus absolutní monarchie. Klasicistický charakter Kollárova vlastenectví a slovanství Krejčí podtrhl také připomínkou posledních dvou zpěvů *Slávy dcery*, kde se soudí zásluhy o Slovanstvo – a to podle přísné občanské, klasicistické morálky. Vynášejí se zde neúprosné rozsudky, které nepřipouštějí žádný cit a porozumění, žádné polotóny mezi černou a bílou, což podle Krejčího přibližuje Kollára klasicistickému ideálu spravedlnosti. Touto interpretací Krejčí potvrzoval svou úvodní tezi, že jak zvolená forma, tak její ideová náplň jsou zde ve svých základech projevem klasicistického přemýšlení i citění.

„Kollárovu *Slávy dceru* můžeme tedy plným právem označit za vyvrcholení

klasicistických tendencí v české literatuře, které v tomto jediném případě nebyly zatlačeny myšlením a cítěním preromantickým. Jestliže v podstatě lze přijmout Novákovo tvrzení o dvojproudnosti prvního období obrozené poezie, je třeba obrátit její vymezení; spíše než o „škole klasicistické, vyznávající ideje romantické“, je možno mluvit o preromantických, vyznávajících ideje a principy klasicistické.“ (Tamtéž: 69)

Krejčího metoda vycházela ze srovnávání světového kontextu s konkrétními prvky jedné národní literatury. Zajímal ho především klasicismus a preromantismus jako celoevropská literární hnutí a snažil se je uchopit co nejpřesněji, což znamenalo pojmout je v jejich různorodém, mnohvrstevnatém evropském charakteru. Až teprve z tohoto zachycení „skutečného“ světového klasicismu a preromantismu Krejčí vyvozoval pojmenování české situace. Krejčí si vytvářel vlastní charakteristiku a vlastní chápání těchto literárních pojmů; podle citovaných pramenů je zřejmé, že dobře znal dřívější pojetí literárních směrů od evropských badatelů, ale nespokojil se s tím, že by jednoduše přijal například van Tieghemovu definici preromantismu a pak podle ní odvíjel analýzu české obrozené literatury (tak de facto postupoval Vodička). Důležité pro něj bylo samostatně pochopit a zachytit celý komplikovaný literární i sociální proces 18. a začátku 19. století. A skrze toto své chápání a rekonstrukci literárních i historických dějů, skrze neustálé vědomí komplexnosti, složitosti a propojenosti sledovaných jevů teprve nasvědčoval a dotvářel obraz české literatury.

Díky schopnosti interpretovat jednotlivé motivy, texty či autory ne pouze v omezenosti české situace, ale jako přirozené součásti mezinárodního kontextu vnášel Krejčí do české literární vědy odlišný pohled a jiný výklad různých literárních jevů. Ty pak získávaly skrze mezinárodní kontext jiné vyznění, než pokud by se držel jen českého prostředí a českého kontextu. Krejčího originalita nespočívala v tom, že by se zabýval jen dosud netknutými tématy, ale že výrazné projevy národní literatury (ať už české, ale třeba i polské) propojoval jak se specifickým domácím zázemím, tak na ně stejně důsledně vztahoval skutečně evropské měřítko, které odvozoval z co nejpřesnějšího chápání tehdejšího literárního procesu, myšlenkové atmosféry i stavu společnosti, a tím jejich dosavadní výklad posouval.

Závěr

Prostřednictvím několika klíčových situací jsme sledovali, jak Karel Krejčí (1904-1979) reflektoval literárněvědné diskurzy, jak formuloval vlastní metodu a jak ji aplikoval v literárněhistorické praxi. Krejčí se aktivně vypořádával s většinou metodologických směrů, které od třicátých do sedmdesátých let určovaly vývoj české literární vědy. Na jeho případu lze názorně sledovat jeden z možných způsobů, jakými se badatel vyrovnává s konfliktem s několika odlišnými diskurzy, a nakolik se tyto tlaky i inspirace otiskují v jeho vědecké práci. Tato sledování můžeme stručně shrnout.

Krejčí se nejprve kriticky vymezoval vůči vládnoucímu pozitivismu, který jen pomalu opouštěl výsadní postavení preferované literárněvědné metody. V opozici k učení svých pozitivisticky orientovaných učitelů se začal zajímat o nové přístupy, které by umožnily další rozvoj literárněvědného bádání. Usilovně se přitom snažil inspirovat se tehdy výrazně se projevujícím formalismem a strukturalismem, přičemž jej ale zároveň kritizoval pro jeho jednostrannost. V akademických přích se tak utkával se strukturalisty z Pražského lingvistického kroužku. Na rozdíl od nich totiž za klíčovou moderní literárněvědnou disciplínu považoval sociologii literatury, která ale tou dobou byla na okraji zájmu a i v dalších desetiletích si držela statut nepříliš populární, v padesátých letech dokonce ostře odsuzované metody, čímž se Krejčí dostával do konfliktu: nejprve s hlavním proudem, později s ideologickou normou.

S přelomem čtyřicátých a padesátých let byl Krejčí přinucen se rozhodnout – jako mnoho jiných –, zda chce v oboru nadále působit, což ale znamenalo více nebo méně přistoupit na mocensky prosazované marxistické dogma. Jakkoli doufal, že lze skloubit sociologické hledisko s dobovou formulací marxismu-leninismu v literární vědě, mladými adepty oboru byl vnímán jako zástupce staré, překonané metody. To se v projevil především na sporech kolem jeho *Dějiny polské literatury* (1953) a zčásti také kolem akademických *Dějiny české literatury III* (1961).

V šedesátých letech Krejčí využil politické i kulturní uvolnění a věnoval se postupně rehabilitované komparatistice, koncem šedesátých let dokonce usiloval společně s Václavem Černým o vytvoření katedry komparatistiky na pražské filozofické fakultě. Od této doby se také oslabovala jeho potřeba neustále se vyrovnávat s jinými, soupeřícími paradigmaty. Přestože jeho komparativní práce nadále obsahovaly obranné strategie v podobě kritiky tzv.

vlivologie nebo nefunkční sociologie, popř. vymezování se proti znevažování funkce faktů v literární vědě či zjednodušenému chápání pozitivismu, od šedesátých let se Krejčí v podstatě věnoval svému komparativnímu bádání bez ohledu na dobové tendence. To sice znamenalo, že nakonec nemohl uskutečnit mnoho naplánovaných projektů (především v sedmdesátých letech), ale v této nesvobodě získal i určitou volnost tím, že více sledoval vlastní témata a uplatňoval svůj specifický styl psaní. V sedmdesátých letech pak Krejčího outsiderství pozvolna přerostlo ve vnější izolaci: nesměl vyjíždět nikam do zahraničí (tedy ani do Polska), svou existenci v Ústavu pro českou a světovou literaturu ČSAV vnímal jako prodlužované provizorium, pracoval stále častěji soukromě na vlastních tématech.

V úvodu dizertační práce jsme citovali úryvek z článku Pavola Winczera, v němž označil pozici Karla Krejčího v soudobé literární vědě za outsiderskou. V závěru práce můžeme na tento úryvek plynule navázat citací z dopisu, psaného v březnu 1976, v němž Krejčí na Winczerův článek souhlasně reagoval a rekapituloval v něm svůj názor na metodu a její roli literárněhistorickém bádání:

„Také v tom, co taktně píšete o mém stanovisku, odchylujícím se od běžného trendu, Vám dávám úplně zapravdu, zvláště proto, že to dělám vědomě a úmyslně. Vědomě neužívám „metajazyka“ a když zrovna nemusím, nerad se obírám látkou, ke které nemám dostatečný odstup a jestliže domněle se vzdalují avantgardních směrů dnešních, není to proto, že bych je odmítal, ale proto, že si nejsem jist, zda je dobře chápu. Pokud jde o metodiku, zastávám stále názor, že středem pozornosti vědeckého badatele musí zůstat předmět dané disciplíny, kdežto metoda je prostředkem k jeho lepšímu poznání. Jako předmětem bádání pro zoologa jsou zvířata, pro botanika květiny, pro historika dějiny, tak pro literárního badatele, ať si již říká historik nebo vědec, je to literatura. Metoda, pokud slouží k lepšímu a hlubšímu poznání tohoto předmětu, je velmi důležitá, jakmile se však od této základny odtrhne, stává se samoúčelnou hrou, která nakonec nevede k ničemu, nebo dokonce k deformacím. Jsem přesvědčen, že toto stanovisko i při všech metodických „explozích“ zůstane v platnosti i v budoucnosti.“ (Krejčí, LA PNP)

Tato citace by se mohla stát mottem celoživotní Krejčího vědecké práce. Jak jsme dokládali v průběhu dizertační práce: podsouvat Krejčímu metodologickou nepoučenost či nereflektovanost by nebylo oprávněné: svoje chápání literárněvědného bádání zakládal na

myšlenky, že metoda zásadně rozhoduje o tom, jak přesné a hluboké poznání bude možné o zkoumaném materiálu získat, a proto také věnoval jejímu výběru soustředěnou pozornost. Předpokládal nicméně, že existuje nějaké „lepší, přesnější, pravdivější“ poznání skutečného světa literatury, které metoda pouze více či méně pomáhá odkrýt, neboť jak tu Krejčí sám podtrhuje – metoda pro něj znamenala prostředek, a ne cíl.

Pro Krejčího byla podstatná různorodost volených metod. Jeho přístup si sice udržel kontinuitu a výrazně neměnil základní rysy, ale konkrétní metodu volil Krejčí až v souvislosti se sledovaným tématem či materiálem. Ortodoxní vyznávání jedné vůdčí metody mu bylo cizí. Považoval za logické a vědecky oprávněné, využít z jednotlivých přístupů to, co v nich považoval za nosné, a kombinovat tyto prvky s dalšími. Připomeňme jen, jak v polemikách kolem formalismu a sociologie literatury kladl důraz na propojování obou metod, protože jedině tak podle něj bylo možné je obě při analýze literárních textů plně využít. Neviděl v tom eklekticismus, ale racionální volbu: rozhodovat se pro přiléhavý způsob vzhledem k materiálu.

Pluralita ve vědě měla pro Krejčího svou hodnotu, i proto například vstoupil do Literárněhistorické společnosti československé – aby se přidal na stranu těch, kteří se snažili deklarovat potřebu větší rozmanitosti, ne striktně dané a jednotné metody. Pluralita se také spojovala s nezjednodušováním: Krejčí se s jednotlivými metodami utkával mimo jiné proto, že považoval jejich nahlížení literárních jevů za málo komplexní: ať již tím myslel formalismus, nebo špatně – tj. v marxistickém duchu – užívanou sociologii. Z podobného důvodu se ale také ohrazoval například proti zjednodušujícímu směšování pozitivismu se všemi jinými předválečnými přístupy, které nepatřily ke strukturalismu, jak se s tím setkal u slovenského komparatisty Dionýze Ďurišina.

Kritičnost vůči metodologickým inovacím se u Krejčího pomalu stupňovala – především od druhé poloviny 20. století – a šlo o vědomé rozhodnutí. Krejčí si držel distanci, skeptický odstup od metodologického vření s ideologizujícími rysy a nechtěl, aby se ortodoxní naplňování jediné pravé metody stalo jeho hlavním vědeckým tématem. Z podobných důvodů zastával i další názory, které mýjely vývoj literární vědy: příliš nepoužíval vědecký metajazyk a při psaní textů se spíše přikláněl k široce pojaté syntéze.

Do pozice outsidera se tedy Krejčí postupně dostával v reakci na parametry soudobých metodologických diskusí a střetů. Stále zřejměji se ocital v opozici vůči takovému pojetí literární vědy, v níž se metoda buď přímo stala nástrojem politického boje nebo její vyznávání znamenalo vlastnit jediný správný klíč k „pravé vědě“. V tomto kontextu se Krejčí vědomě rozhodl nekopírovat vědecký vývoj a vydělil se tak na okraj.

Ve svém úsilí o antiideologičnost byl ovšem Krejčí pochopen jako metodologicky nevyhraněný, a i to podpořilo jeho outsiderství. To, že se nikdy zcela nepřidal na jednu stranu, lze interpretovat dvěma způsoby. Jednak – a sem by patřilo Krejčího stanovisko – šlo o snahu hledat vyváženost, racionálně zvažovat optimum, rozhodovat se v kontextu, nikoli podle dopředu stanového vzoru či šablony, a zachovávat tak pluralitu. A jednak – sem by spadalo vidění těch, kteří ho za outsidera považovali – tím, že se nepřiklonil nikdy naplno k hlavnímu proudu a preferoval jevy, které nekopírovaly soudobé trendy, se sám odsoudil do pozice na okraji a jeho práce působily jako přežití. Z pohledu těch, kteří vědomě hlavní proud utvářeli, představoval Krejčí postavu mimo čas i mimo reálné možnosti zásadním způsobem ovlivňovat dění v oblasti, jíž se celoživotně věnoval. A nic na tom nemění ani fakt, že jak jsme mohli sledovat recepci Krejčího díla: dobové recenze na jeho monografiích vždy oceňovaly jeho metodologickou průkopnickost.

Outsiderem se Krejčí stal již za svého života, ale je třeba konstatovat, že nadále zůstává na periferii vědeckého zájmu a že v tom žádnou změnu nepřineslo ani vytrvalé úsilí jeho žáků a spolupracovníků jej rehabilitovat: opakovanost jejich snahy jeho outsiderskou pozici spíše potvrzovala.

Krejčí sice uznával metodologickou otevřenost, ale vedle metody se přikláněl ještě k jinému klíči v literární vědě: a to k materiálu. Proti pozitivistickému hromadění faktů se sice vymezoval, přesto skutečně dbal na to, aby jeho práce vycházely z velkého množství dat a faktů; právě na svých rozsáhlých vědomostech stavěl jejich specifičnost. Recenzenty mohl udivovat tím, co všechno dokázal ve svých textech pojmut a poté v překvapivých souvislostech sloučit dohromady, ale navazovat na jeho styl práce již dnes prakticky nelze. Skutečnost, že encyklopedické znalosti ve vědě nepovažujeme za to podstatné, byla zřejmá i Krejčímu. Nicméně z případových studií přesto vyplynulo, že za inspirativnější typ jeho textů považujeme stati s úzce vymezeným tématem, kdežto jeho rozsáhlé monografie částečně trpěly právě potřebou vyjít z velmi širokých souvislostí a uvádět co nejplnější informace.

S obtížemi lze na Krejčího v tomto smyslu navazovat i proto, že jeho argumentace bohatým materiálem je v mnohém neverifikovatelná. Krejčí nestavěl teze, s nimiž lze snadno polemizovat, nevytvářel teoretické konstrukty, které lze ověřovat či vyvracet. Přicházel s tvrzeními, podloženými nám už dnes těžko dostupným množstvím fakt a vědomostí, na něž buď přistoupíme, nebo ne.

Navíc jeho základní východisko se dnes ocitá mimo rámec literární vědy: charakteristický přístup k psaní dějin, jako by se – byť s velkou erudicí a důrazem na

interpretaci – zaznamenávaly děje, jak se skutečně odehrály. Krejčí nebyl banálním dějepiscem, ale neuvažoval o historii tak, že jde o konstrukt, který nutně vytváří sám vědec. Rozlišoval přesnější, méně přesné či zkreslené podání dějin; vzhledem k tomu, že se sám se zájmem zaměřoval na reinterpretace literárních jevů, reflektoval, jak různá pojetí téhož mohou vzniknout. Pro svůj výzkum ale nezpochybňoval, že je možné jejich vědecké, tj. pokud možno „objektivní“, skutečnosti se blížíci uchopení.

Velká část Krejčího tvorby, tedy slavistické (polonistické) práce, se ocitá na okraji také kvůli tomu, že slavistika jako obor je stížena vleklou krizí. Většina prací se specifickou slavistickou tematikou tak zcela mívá zájem literárních historiků. To je ale pochopitelné riziko komparatistů a vědců zabývajících se cizími literaturami.

To, že Karel Krejčí zůstává outsiderem, však nic nemění na skutečnosti, že sledování jeho střetů s dobovými diskurzy je zajímavé, a to mimo jiné v kontextu diskusí o tom, jak psát či nepsat dějiny literatury, které v české literární vědě probíhají již několik let. Navíc i samo outsiderství v opozici vůči protežovaným trendům může působit přitažlivě.

Za zaznamenání stojí zejména dva inspirativní aspekty jeho prací. Krejčí se ve svém výzkumu vracel na pomyslný počátek: věnoval se sledovaným jevům v jejich dějinném ukotvení. Nechtěl podléhat dopředu daným výkladům a šablonám; nepřejímal typické charakteristiky či tradiční způsoby, jakými byly jednotlivé literární jevy interpretovány před ním. Pro Krejčího měla svou hodnotu originální interpretace, rád se zaměřoval i na známé jevy, které však na základě svých znalostí dokázal interpretovat jinak, než bylo dosud obvyklé. Tu změnu působila především skutečnost, že literární jevy sledoval v době jejich vzniku v historickém a sociálním kontextu a velmi širokém evropském srovnávacím měřítku.

Tento Krejčího styl ukazuje dizertační práce průběžně, ale silněji například v případové studii o jeho odlišném pojetí klasicismu. Svůj smysl pro originalitu a schopnost vykračovat mimo známý prostor a navyklý kánon uplatňoval také ve studiu vztahů mezi tzv. vyšší a nižší literaturou. Pro Krejčího se předmět zájmu neomezoval jen tím, jaké texty tradičně patřily do „vysoké, hodnotné“ literatury, ale protože literaturu chápal jako celek – jako literární proces – stejný zájem věnoval i textům z tzv. nižší literatury. Upozorňoval na jejich různou estetickou hodnotu, nicméně obě polohy považoval pro studium literárního života za podstatné. Podobně se Krejčí zajímal o neznámé či zapomenuté autory i literární texty; uměl kombinovat nejnepravděpodobnější díla i souvislosti a propojovat je do společného kontextu. Kromě toho celkově preferoval typologické komparování, kdy vycházel z jevů téměř neviditelných, skrytých pod povrchem navyklého uvažování i vědění. Krejčí měl smysl pro tajemství i dobrodružství a uplatňoval ho i ve vědeckých textech, čímž je značně

oživoval.

Inspirativní je i Krejčího komparativní přístup k pojmání národních literatur: jeho schopnost vnímat a interpretovat evropské literatury jako provázaný celek, nikoli jen jako paralelní skupiny textů. I dnes se stále častěji považuje za nutné komplexní studium literatury: nadnárodní či mezinárodní pojetí je preferováno a stále zřetelněji se upouští od čistě národního, jednojazyčného pojetí dějin literatury. V tomto Krejčí dost ojediněle naplňoval komparativní požadavky na bohemistické bádání už před desítkami let. Tím, že české autory, texty i jednotlivé motivy neanalyzoval v úzce vymezeném českém prostoru, ale pojímal je jako organickou součást mezinárodního dění, přicházel často s odlišným viděním těchto jevů, než k jakému bylo možné se dobrat skrze zakotvení v českém kontextu.

Pokud by dnes někdo psal nové „akademické“ dějiny české literatury 19. století, nepochybně by vznikl text podstatně se lišící od toho, který vytvořil koncem padesátých let Karel Krejčí. Nicméně jeho téměř automatická potřeba uvádět českou literaturu do světového kontextu, která se například právě v nepublikovaných textech do akademických *Dějin* zřetelně uplatnila, a to v rozporu s tím, co od něj tehdejší literární věda požadovala, může – i díky své ojedinělosti – stále oslovovat.

Příloha 1

Struktura srovnávaných textů Karla Krejčího a Miloše Pohorského

Karel Krejčí

Obecná kapitola k druhé části (1874-1885) *Dějiny české literatury III*

(text vychází z koncepce závazné pro všechny svazky *Dějiny*; rozsah 126 strojopisných stran)

I. Úvod

1. Vnější podmínky rozvoje literatury
2. Literární fronty kolem časopisů a almanachů
3. Lumírovské literární boje
4. Vyvrcholení českých kulturních snah pobřežnových
5. Počátek krize

II. Poezie

1. Celkový ráz české poezie let osmdesátých
2. Rozvoj velké poezie epické
3. Menší útvary epické
4. Subjektivismus v lyrice
5. Lyrika objektivní
6. Vývoj básnické formy

III. Próza

1. Pokusy o velký román realistický
2. Vývoj menších druhů prozaických
3. Próza historická
4. Pomezí žánry prozaické

III. Drama

IV. Estetika, kritika a literární historie

Karel Krejčí

Úvodní studie (1858-1897) k *Dějinám české literatury III*

(Krejčím dodatečně dopisovaná stať, která měla být předsazena před všechny části třetího dílu; rozsah 105 strojopisných stránek)

- I. Hlavní rysy období
- II. Národní a společenský proces v Evropě¹⁹⁵
- III. Národní a společenský proces v Čechách
- IV. Vztah k Moravě, Slezsku a Slovensku
- V. Jazyk
- VI. Světový rámec českého literárního vývoje
- VII. Vnitřní periodizace období

Miloš Pohorský

Obecná kapitola k druhé části (1874-1885) *Dějin české literatury III: Diferenciace literatury v období nástupu dělnického hnutí*

(text vychází z koncepce závazné pro všechny svazky *Dějin*; rozsah 88 tištěných stran)

- I. Úvod
 1. Růst napětí uvnitř národní společnosti
 2. Rozrůžňování společenských funkcí literatury
 3. Rozšiřování české kultury
 - Časopisy a almanachy
 - Boje směru „národního“ a „světového“
 - Překlady z cizích literatur
 4. Kritika a literární věda
 5. Oživení česko-slovenských literárních vztahů

¹⁹⁵V dochované verzi rukopisu se druhá i třetí kapitola nazývají stejně – *Národní a společenský proces v Čechách*. Druhá kapitola se však věnuje evropským souvislostem, rozhodně ne českému kontextu, jde tedy o překlep či Krejčího opomenutí, proto je zde jen pro přehlednost název upraven na *Národní a společenský proces v Evropě*.

II. Poezie

1. Poezie jako odezva politického a sociálního dění
2. První generace dělnických básníků
3. Veršované příběhy ze života a z historie
4. Rozvoj lyriky

III. Próza

1. Drobná próza
2. Próza v novinách a v časopisech
3. Úsilí o rozvinutí českého románu
4. Příběhy z cizích světů
5. Historická povídka a román

IV. Drama

1. Proměny historického dramatu
2. Žánrové veselohry

Ediční poznámka

Některé části této dizertační práce již byly samostatně publikovány. Jedná se o konferenční příspěvky „Karel Krejčí – outsider české literární vědy” (*Česká literatura rozhraní a okraje: IV. kongres světové literárněvědné bohemistiky Jiná česká literatura (?)*) (Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR – Akropolis 2010), s. 255-254) a „Karel Krejčí a metodologie literární vědy aneb Proč jsem se nestal pražským strukturalistou” (*Konference mladých slavistů II: Slavistika dnes: vlivy a kontexty: říjen 2006*) (Červený Kostelec: Pavel Mervart ve spolupráci s FF UK v Praze 2008), s. 465-476; pod jménem V. Forková). Texty byly pro účely dizertace podstatně změněny a přepracovány.

Při úpravě citací i bibliografických odkazů jsme vycházeli ze současných edičních zásad a znění jsme upravovali podle aktuální pravopisné normy.

PRAMENY – Karel Krejčí

NEPUBLIKOVANÉ PRAMENY

Literární archiv Památníku národního písemnictví, osobní fond Karel Krejčí

Archiv Univerzity Karlovy, Filozofická fakulta, fond Karel Krejčí

Archiv Akademie věd ČR, fond Pražský lingvistický kroužek

PUBLICISTIKA, STUDIE, MONOGRAFIE

1920

1926 „Co chybí našemu slovanství?“, *Zitřek* 8, č. 9, s. 2

1928 „První krize českého slovanství (vliv polského povstání listopadového na české národní obrození)“, *Slovanský přehled* 20, s. 13–22, 108–122, 177–201, 249–272

1929a „Slovanské literatury I.“, *Demokratický Střed* 6, č. 21, s. 2, 5

1929b „Praha centrem slavistiky“, *Demokratický Střed* 7, č. 4, s. 3

1930

1930a „Poláci v Čechách v době povstání listopadového a „velké emigrace“ (Jubilejní studie)“, *Slovanský přehled* 22, s. 504–509, 583–598, 670–678, 721–74

1930b „Alois Jirásek“, *Demokratický Střed* 7, č. 24, s. 1, značka Kí

1930c „České rusofilství“, *Demokratický Střed* 7, , č. 25, s. 1–2

1930d „Vraždicí civilizace“, *Demokratický Střed* 7, č. 43, s. 1–2

1930e „Volyň“, *Demokratický Střed* 7, č. 44, s. 3-4, značka Dr. K. K.

1930f „Intelektuálové v politice“, *Demokratický Střed* 8, č. 1, s. 2–3

1930g „Za práva lidská a práva národní“, *Demokratický Střed* 8, č. 3, s. 2–3

1930h „Chiliasmus XX. věku“, *Demokratický Střed* 8, č. 8, s. 2–3

1931a „Krize slovanské myšlenky I“, *Demokratický Střed* 8, č. 26, s. 2

1931b „Krize slovanské myšlenky II“, *Demokratický Střed* 8, č. 27, s. 2–3

1931c „Krize slovanské myšlenky III“, *Demokratický Střed* 8, č. 29, s. 3

1931d „Sociologie v literární vědě“, *Demokratický Střed* 8, č. 42, s. 1–2

1931e „Poláci v Čechách po pádu povstání listopadového“, *Slovanský přehled* 23, s. 264–277, 346–356, 420–436

1931f „Mají Slované dějinnou úlohu?“, *Demokratický Střed* 8, č. 49–50, s. 1–2

1932 „Diskutuje se o generacích“, *Demokratický Střed* 9, č. 5, s. 1–2

1932 „O starých, o mladých a o Masarykově generaci“, *Demokratický Střed* 9, č. 10, s. 2, 4

- 1933 „My a Poláci“; *Modrá revue* 2, č. 8, s. 113–115
- 1934a „Československá literatura na varšavském sjezdu“; *Čin* 6, s. 1052–1054
- 1934b „Druhý kongres slavistický“; *Modrá revue* 3, č. 14, s. 246–248
- 1934c *Polská literatura ve věrech revoluce* (Praha: Orbis)
- 1934d „Anarchie v našem slovanství“; *Demokratický Střed* 11, č. 26–27, s. 6–7
- 1935 „Čechoslovakische Literarhistorische Gesellschaft“; *Slavische Rundschau* 7, č. 3, s. 193–195
- 1936a „Der Kampf um neue Methoden in der polnischen Literaturwissenschaft“; *Slavische Rundschau* 8, č. 3, s. 162–168
- 1936b „Die tschechoslovakische Wiedergeburt in der Beleuchtung eines polnischen Forschers“; *Slavische Rundschau* 8, č. 2, s. 115–117
- 1936c „Lenorský motiv v renesanční poezii polské“; *Sborník Matice Slovenskej* 14, s. 420–429
- 1936d „Západ či Východ? (Kollárovo jubileum a naše kulturní orientace)“; *Demokratický Střed* 2, č. 47, s. 1–2
- 1936e „Karel Hynek Mácha a český kraj“; *Časopis turistů* 48, č. 4, s. 77–79
- 1936f „Úspěch českého autora v Polsku“; *Lidové noviny* 44, č. 495, s. 9, značka Kí
- 1936g „Kde domov můj? v polském románu“; *Lidové noviny* 44, č. 504, s. 9, značka Kř
- 1936h „Diakritická znaménka v polském pravopise“; *Lidové noviny* 44, č. 519, s. 9, značka Kí
- 1936i „Ženský román psychologický v Polsku“; *Lidové noviny* 44, č. 537, s. 5
- 1936j „Pilsudski v literatuře“; *Lidové noviny* 44, č. 563, s. 9, značka Kí
- 1936k „Slezské číslo polského literárního časopisu „Wiadomości literackie““; *Lidové noviny* 44, č. 593, s. 9, značka Kí
- 1936l „Z přeložené beletrie“; *Lidové noviny* 44, č. 638, s. 5
- 1936–37 „Literárněhistorická společnost Československá“; *Slavia* 14, s. 283–284
- 1937a „Nové slovanské práce o metodice literární vědy“; *Sborník Matice Slovenskej* 15, s. 502–512
- 1937b „Formalismus v polské literární vědě“; *Lidové noviny* 45, č. 7, s. 9, značka: Kí
- 1937c „Sociologie literatury“; *Lidové noviny* 45, č. 323, s. 7, značka: Kí
- 1937d „Kritický hlas o polské slavistice“; *Lidové noviny* 45, č. 596, s. 7, značka: Kí
- 1937e „Z nové literatury slavistické“; *Program (Demokratický Střed)* 3 (14), č. 33–34, s. 6
- 1937f „Pražákova monografie o Máchovi“; *Listy pro umění a kritiku* 5, č. 3, s. 54–56
- 1937g „Zur polnischen Literaturwissenschaft“; *Slavische Rundschau* 9, č. 3, s. 179–182
- 1937h „Jazyková karikatura v dramatické literatuře“; *Sborník Matice Slovenskej* 15, s. 387–405
- 1937i „J. Vodák a literatura ruská a polská“; in A. Pražák (ed.): *Jindřich Vodák: pocta k jeho sedmdesátinám* (Praha: Melantrich), s. 117–155
- 1937j „Renesance“; *Věda a život* 3, s. 489–503
- 1937k „Polští spisovatelé a Češi“; *Program* 3 (14), č. 7, s. 2–5
- 1937l „Kraszewski, Čechové a Bismarck. Padesát let od smrti J. J. Kraszewského“; *Lidové noviny* 45, č. 142, s. 9
- 1937m „Dvě polemiky Al. Brücknera“; *Lidové noviny* 45, č. 155, s. 9, značka: Kí
- 1938a „Z nové literatury o metodice literární vědy“; *Slavia* 15, s. 241–255
- 1938b „Diskuse o polské slavistice“; *Slavia* 15, s. 477–478
- 1938c „Neue Methoden in der slovakischen Literaturforschung“; *Slavische Rundschau* 10, č. 4, s.

277–280

- 1938d „Obraz světa v středověké bajce“; *Věda a život* 4, s. 391–404
- 1938e „Posse und religiöser Traktat im Werke des Bartosz Paprocki z Głogoł“; *Slavische Rundschau* 10, č. 6, s. 148–153
- 1938f „Die St. Alexius-Legende in den slavischen Literaturen“; *Slavische Rundschau* 10, č. 2, s. 119–120
- 1938g „Ideová doktrína v českopolských stycích“; *Demokratický Střed* 15, č. 1, s. 9–11
- 1938h „Polský román svobodomyšlný a humanitní“; *Lidové noviny* 46, č. 76, 1938, s. 6
- 1938i „České dějiny ve světle totalitních dějin“; *Demokratický Střed* 15, č. 2, s. 20–21
- 1938–1939 „Polské a české bajky Bartoloměje Paprockého“; *Slavia* 16, s. 277–331
- 1939 „Die polnische Romantik“; *Slavische Rundschau* 11, č. 3–4, s. 193–210

1940

- 1940a „Polish influences on the development of Czech culture“; *The Slavonic and East European Review*, sv. 19, s. 110–122
- 1940b „Tradice selských rebelií v Čechách a v Polsku“; in J. Horák, A. Pražák, J. Heidenreich (edd.): *Strážce tradice. Arnu Novákovi na památku* (Olomouc: Fr. Borový–R. Promberger), s. 225–233
- 1945 „Literární mystifikace“; *Věda a život* 11, s. 201–210
- 1946a *Jakub Arbes (život a dílo)* (Moravská Ostrava–Praha: Josef Lukásík)
- 1946b „Sociologie literatury a marxismus“; *Cíl* 2, č. 7, s. 107–109
- 1946c „Sociologie v literární vědě“; *Sociologická revue* 12, č. 2–3, s. 100–104
- 1946d *Bartoloměj Paprocki z Hlohól a Paprocké Vůle. Život – dílo – forma a jazyk* (Praha: Slovanský ústav, Orbis)
- 1946e „Revoluční slovanství polské“; *Slovanský přehled* 32, s. 391–396
- 1946f „Nebeský, Štulc, Bendl“; in A. M. Tilschová (ed.): *Přátelský kruh Boženy Němcové* (Praha: J. Otto), s. 109–146
- 1947a „Polská píseň lidová“; *Slavia* 18, s. 180–192
- 1947b „Putování syžetu o „synu zavražděném rodiči““; *Slavia* 18, s. 406–437
- 1947c „Tlo społeczne ideologii słowiańskiej w Czechach“; *Myśl współczesna*, č. 6, s. 352–365
- 1947d *Jazyk ve vývoji společnosti (Studie ze sociologie spisovného jazyka)* (Praha: Jaroslav Podroužek)
- 1948a „Paracelsovi „duchové elementární“ v pohádce Boženy Němcové“; *Slovesná věda* 1, s. 12–23
- 1948b „Fr. Matouš Klácel a petraševci“; *Listy filologické* 72, č. 2–4, s. 232–236
- 1949 *Polská literatura ve věrech revoluce* (Praha: Orbis), 2. vyd.

1950

- 1950a „Dvě knihy o nejnovější literatuře polské. Kazimierz Wyka, Pogranicze powieści. Kraków 1948. Ryszard Matuszewski, Literatura po wojnie. Warszawa 1948“; *Slavia* 19, 1950, s. 102–108

- 1950b „K historii české slavistiky“; *Slovesná věda* 3, s. 112–117
- 1951a „Marxistické přehodnocení kulturního dědictví polského“; *Slovesná věda* 4, s. 179–183
- 1951b „Klasická látka českého historického románu“; *Slovesná věda* 4, s. 103–113
- 1952a *Svatopluk Čech a Matěj Brouček pražský měšťan* (Praha: Osvěta)
- 1952b „O novou kulturu socialistického Polska. Włodzimierz Sokorski, Sztuka w walce o socjalizm; Stefan Żółkiewski, Stare i nowe literaturoznawstwo. Szkice krytycznonaukowe“; *Slavia* 21, s. 87–90
- 1952c „Literatura polska w ludowo-demokratycznej Czechosłowacji“; *Życie Słowiańskie* 7, 1952, č. 12, s. 23–26
- 1953a *Dějiny polské literatury* (Praha: Československý spisovatel)
- 1953b „Stanisław Lempicki, Renesans i humanizm w Polsce, Czytelnik 1952“; *Slavia* 21, s. 420–422
- 1953c „Zdeněk Nejedlý a slovanské literatury“; *Slavia* 22, s. 29–42
- 1953d „Třicetiletí polonistických studií na Karlově univerzitě“; *Slovanský Přehled* 34, s. 285–286
- 1954a „Básník života a lásky“; in J. Polák, K. Krejčí, V. Tichý: *Jaroslav Vrchlický* (Praha: Orbis), s. 33–64
- 1954b „Práce o české literatuře ve sbornících moskevského Institutu slavjanovedeniija“; *Sovětská literatura* 3, č. 3, s. 411–417
- 1955a *Kapitoly o Jakubu Arbesovi* (Praha: Československý spisovatel)
- 1955b „Deset let české slavistiky od okupace“; *Slavia* 24, s. 373–379
- 1956a „Mickiewicz v literaturách západních a jižních Slovanů“; *Slavia* 25, s. 1–17
- 1956b „Doktrina „de caede tyranni“ a Mickiewiczův Konrad Wallenrod“; *Slavia* 25, s. 585–593
- 1956c „Adam Mickiewicz i walka narodowo-wyzwolenicza ludu czeskiego“; *Pamiętnik Literacki* 47, s. 226–238
- 1958a „Klasicismus a sentimentalismus v literaturách východních a západních Slovanů“; in *Československé přednášky pro IV. mezinárodní sjezd slavistů v Moskvě* (Praha: ČSAV), s. 285–309
- 1958b „Klasicistické tendence v literatuře českého obrození“; *Slavia* 27, č. 2, s. 258–272
- 1958c „Wallenrod“ i „Irydion“ w literaturze czeskiej“; in K. Wyka, J. Rużyło Pawłowska (red.): *Adam Mickiewicz 1855–1955* (Wrocław–Warszawa: Wyd. PAN), s. 369–394
- 1958d „Epizody z česko-maďarských styků v šedesátých letech XIX. století“; *Slavia* 27, s. 71–91
- 1959b „Čtvero setkání s ruským realismem“; *Československá rusistika* 4, s. 28–32
- 1959c „Henri Granjard, Mácha et la renaissance nationale en Bohême. Paris 1957“; *Slavia* 28, s. 419–425
- 1959d „Jeszcze kilka słów o ludowości „Balladyny““; *Twórczość*, č. 9, s. 83–95
- 1959e „Šemberovy „Důvěrné listy z Prahy“. J. S. Skrejšovský a Jan Neruda“; in idem (red): *Z doby Nerudovy. Příspěvky k dějinám českého života kulturního a společenského v šedesátých a sedmdesátých letech XIX. století* (Praha: ČSAV), s. 221–272
- 1959f „Nové významné dílo polonistické“; *Slovanský přehled* 45, č. 4, s. 127
- 1959g „Julius Słowacki v české literatuře“; *Slovanský přehled* 45, č. 6, s. 195–6

1960

- 1961a „K problematice folklóru ve srovnávacích dějinách slovanských literatur“; *Česká literatura* 9, č. 4, s. 432–437
- 1961b „Svatopluk Čech“; in M. Pohorský (red.): *Dějiny české literatury III. Literatura druhé poloviny devatenáctého století* (Praha: ČSAV), s. 277–293
- 1961c „Jakub Arbes“; in M. Pohorský (red.): *Dějiny české literatury III. Literatura druhé poloviny devatenáctého století* (Praha: ČSAV), s. 341–355
- 1962a „Diskusní příspěvek“; in IV. Международный съезд славистов. Том первый. Проблемы славянского литературоведения, фольклористики и стилистики. (Москва: Академия наук СССР), s. 371–372
- 1962b „K problematice literárních dějin, určených čtenářům jiného národa“; *Československá rusistika* 7, s. 9–12
- 1963a „Antiromantická poéma u Slovanů“; *Slavia* 32, s. 180–197
- 1963b „Velká epika ve slovanských literaturách XIX. století“; in B. Havránek (ed.): *Československé přednášky pro V. mezinárodní sjezd slavistů v Sofii* (Praha: ČSAV), s. 213–221
- 1963c „Píseň pražské ulice, její vztah k písni kramářské a k literatuře“; in *Václavkova Olomouc 1961* (Praha: SPN), s. 59–76
- 1963d „Powieść rodowa w literaturze polskiej i czeskiej na tle Nocny i dni Marii Dąbrowskiej“; in *Pięćdziesiąt lat twórczości Marii Dąbrowskiej. Referaty i materiały sesji naukowej PAN* (Warszawa: PAN), s. 47–61
- 1964 *Heroikomika v básnictví Slovanů* (Praha: ČSAV)
- 1965 „Význam faktu a dokumentu v literární vědě“; in J. Dvořák, J. Š. Kvapil (edd.): *Václavkova Olomouc 1963. K otázkám pokrokové tradice a revoluce v uměnovědě. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis* (Ostrava: Krajské nakladatelství), s. 157–162
- 1966a „České motivy v národní eposeji Jánoše Aranya“; *Slavia* 35, s. 407–430
- 1966b „Dnešní stav bádání o česko-polských stycích“; in *Tisíc let česko-polské vzájemnosti*, svazek 1 (Opava: Slezský ústav ČSAV), s. 7–33
- 1966c „Satira a groteska“; *Československá rusistika* 11, č. 1, s. 1–6
- 1966d „Zdzisław Hierowski: Literatura czeska i słowacka w Polsce ludowej“; *Rocznik Literacki*, s. 402–404
- 1967a „Slovanská, revoluční a humanitní základna československo-polských styků v letech 1795–1863“; in A. Grobelný, J. Bakala (edd.): *Tisíc let česko-polské vzájemnosti* (Opava: Slezský ústav ČSAV), s. 4–23
- 1967b „Vrchlický a Dante – Josef Bukáček: Vrchlický a Dante, Praha 1965“; *Česká literatura* 15, s. 92–93
- 1967c „Jan Neruda a české revoluční polonofilství (reakce na stejnojmennou studii Ivana Pfaffa v *Slavia Occidentalis* 1965)“; *Česká literatura* 15, s. 93–94
- 1967d „Symbol kata a odsouzení v díle Karla Hynka Máchy“; in G. Grebeníčková, O. Králík (red.): *Realita slova Máchova* (Praha: Československý spisovatel), s. 209–277
- 1967e „Hledání českého Oněgina“; *Slavia* 36, s. 383–400

- 1967f „Czesi w powieściach Sienkiewicza“; *Pamiętnik Słowiański* 17, s. 81–95
- 1967g „Następca Mickiewicza na katedrze Collège de France o literaturze czeskiej“; in *Księga pamiątkowa ku czci konrada Górskiego. Prace Wydziału filologiczno-filozoficznego XIX*, seš. 1, s. 255–261
- 1968a „Problémy literární komparatistiky“; *Impuls* 3, s. 113–115
- 1968b „Słowackého „Piašt Dantyszek“ a jeho vidění pekla“; *Slavia* 37, s. 83–90
- 1968c „Pan Tadeusz w literaturze czeskiej“; in J. Krzyżanowski, M. Bokszczanin, S. Frybes, E. Jankowski: *Literatura. Komparatystyka. Folklor. Księga poświęcona Julianowi Krzyżanowskiemu* (Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy), s. 324–332
- 1968d „Recepcja Sienkiewicza wśród Czechów i Słowaków“; in A. Piorunowa, K. Wyka (red.): *Henryk Sienkiewicz. Twórczość i recepcja światowa* (Kraków: Wydawnictwo Literackie), s. 357–366
- 1968e „Zur Entwicklung der Prärömantik in europäischen Nationalliteraturen des 18. und 19. Jahrhunderts“; in L. Richter (red.): *Aktuelle Probleme der vergleichenden Literaturforschung* (Berlin: Akademie Verlag), s. 230–239
- 1968f „Mýtus a dialog v historických vztazích Slovanstva se Západem“; in *Československé přednášky pro VI. mezinárodní sjezd slavistů v Praze* (Praha: Academia), s. 197–204
- 1968g „Славяноведение в пражском университете в период между двумя войнами“; in *Slovanská filologie na Univerzitě Karlově* (Praha: UK), s. 111–138
- 1968 „Národ a vlastenectví“; *Zitřek* 1, č. 1, s. 1, 3
- 1969a „Bolszewik Adam Asnyk bohaterem powieści“; in *Europejskie związki literatury polskiej* (Warszawa: PWN), s. 309–320
- 1969b „Literatury Západu a Východu ze stanoviska studií srovnávacích“; *Slavica Slovaca* 4, č. 2. s. 193–195
- 1969c „Co dala naše kultura světu“; *A – Revue* 22, č. 7, s. 38–39, č. 8, 36–37, č. 9, s. 37–39
- 1969d „Třídění duchů I“; *Hlas revoluce* 23, č. 20 (23. 5.), s. 5
- 1969e „Třídění duchů II“; *Hlas revoluce* 23, č. 21 (30. 5.), s. 5

1970

- 1970a „Obrany českého jazyka ze stanoviska literárního druhu“; *Slavica pragensia* 12, Acta Universitatis Carolinae–Philologica 2–4, s. 81–87
- 1970b „E. Th. A. Hoffmann a ruská romantická groteska“; *Slavia* 39, s. 116–121
- 1970c „Frank Wollman (Nekrolog)“; *Slavia* 39, č. 1, s. 146–149
- 1970d „Julian Krzyżanowski, Dzieje literatury polskiej od początków do czasów najnowszych. Warszawa 1969“; *Slavia* 39, s. 450–455
- 1970e „Droga życia i twórczości Karola Čapka“; *Pamiętnik Słowiański* 20, s. 3–15
- 1970f „Jean Weisberger, Faulkner et Dostoievski. Confluences et influences. Presses Universitaires de Bruxelles, 1968“; *Slavia* 39, s. 459–461
- 1970–1972 „Počátky romantismu u národů germánských, slovanských a románských“; *Ricerche Slavistiche*, sv. 17–19, s. 291–303

- 1971 „Román Jana hr. Potockého, jeho genologie a genealogie“; *Slavia* 40, č. 4, (Praha) s. 554–576
- 1972a „Na okraj Ďurišinových studií o srovnávací literatuře“; *Slavia* 41, s. 198–203
- 1972b „František Halas wobec okupacji hitlerowskiej“; *Pamiętnik Słowiański* 22, s. 75–87
- 1973a „Balzacovo „zavraždění mandarína“ v díle F. M. Dostojevského“; *Slavia* 42, s. 68–81
- 1973b „K otázce integrace a dezintegrace v obrozenských hnutích slovanských“; in *Československé přednášky pro VII. mezinárodní sjezd slavistů (Varšava 1973)* (Praha: Academia), s. 83–89
- 1973c „Największy poeta czeski po polsku“; *Poezja*, č. 3 (88), s. 81–85
- 1973d „Josef Jungmann a české obrození. K 200. výročí Jungmannova narození“; *Věstník ČSAV* 82, č. 5, s. 344–351
- 1974a „Jakub Arbes a revoluce“; *Česká literatura* 22, č. 5, s. 404–408
- 1974b „Literatura ve smetanovské monografii Z. Nejedlého“; *Česká literatura* 22, č. 1, s. 18–25
- 1974c „Vznikání a život literárních termínů“; in V. Svatoň (red.): *Příspěvky k morfologii a sémantice literárněvědných termínů* (Praha: Ústav pro českou a světovou literaturu ČSAV), s. 11–47
- 1974d „Některé nedořešené otázky kolem RKZ“; *Slavia* 43, s. 378–396
- 1974e „Polské dějiny české literatury (Józef Magnuszewski, Historia literatury czeskiej, Ossolineum 1973)“; *Česká literatura*, s. 255 – 258
- 1975a *Česká literatura a kulturní proudy evropské* (Praha: Československý spisovatel) [Obsahuje studie: Čechy a Evropa; Idyla českého obrození (Od klasicismu k romantismu, Klasicistické tendence v literatuře českého obrození, Od Horáce k Čelakovskému); Blýskání revoluce (Polské povstání a „naše dědina“, Symbol kata a odsouzení v díle Karla Hynka Máchy, Slovanské jaro národů); Génus lidstva a Slovanstva orl bílý (Tragédie člověka a epopěj lidstva, Historické cykly Jaroslava Vrchlického, Básnický typ Svatopluka Čecha, Slovanský mýtus v tvorbě Svatopluka Čecha) a Český fin de siècle (Novoromantismus a secese, Dvojí konfrontace: Arbes a Zeyer, Arbes a Franz Kafka, Bourgetův „Žák“ a Hackenschmid, Epitaf habsburské monarchie. Zrození „dobrého vojáka Švejka“).]
- 1975b „Dvojí literární tradice severních Čech: Karel Hynek Mácha a Jakub Arbes“; in *Českolipsko literární 1 (Sborník referátů ze XIV. Arbesovy České Lípy)* (Česká Lípa: Okresní archiv v Čes. Lípě), s. 9–30
- 1976 „Pan Balcer w Brazylii“ na tle rozwoju poematu realistycznego w literaturze czeskiej i polskiej“; in T. Achmatowicz (red.): *Konopnicka wśród jej współczesnych. Szkice historycznoliterackie* (Warszawa: Czytelnik), s. 139–152
- 1977a „Karel Hynek Mácha v rámci slovanského romantismu“; *Slavia* 46, s. 364–376
- 1977b „Založení stolice polského jazyka a literatury na Karlově univerzitě v Praze“; in Teodor Bešta (ed.): *Padesát let polonistiky na Univerzitě Karlově v Praze. Práce z dějin slavistiky IV* (Praha: Univerzita Karlova), s. 18–33
- 1978a „Řecko-slovanské fantazie v předbřeznové Evropě. Teorie filologicko-starožitécké“; in B. Havránek a kol.: *Československé přednášky pro VIII. mezinárodní sjezd slavistů v Zábřehu* (Praha: Academia), s. 87–95
- 1978b „Řecko-slovanské fantazie v předbřeznové Evropě. Teorie filozoficko-sociologické“; *Slavia* 47, s. 39–44
- 1978c „Sjużet“ i „szkic fizjologiczny“ w twórczości Żeromskiego i Reymonta“; in J. Detko (red.):

Žeromski i Reymont (Warszawa: PWN), s. 109–125

1978d „Umělecký model antiky v českém kulturním vývoji od obrození do současnosti“; in *Antika a česká literatura* (Praha), s. 307–327

1978e „Obraz antiky v české literatuře od obrození k současnosti: Doba národního obrození“; in: *Antika a česká literatura* (Praha), s. 328–346

1979 „Fyziologická črta v české literatuře“; in *Slovanské studie* (Brno: Univerzita J. E. Purkyně v Brně) s. 59–73

1980

1986 „Božena Němcová a světová literatura“; in J. Lormanová, J. Korec (edd.): *Božena Němcová, paní našeho času* (Praha: Panorama), s. 81–116

2000

2001 *Sociologie literatury*; edd. I. Pospíšil, M. Zelenka (Brno: Masarykova univerzita)

2008a *Sociologie literatury*; edd. I. Pospíšil, M. Zelenka (Praha: Grada)

2008b „Tzv. kulturní a historické tradice a jejich význam pro srovnávací dějiny literatur slovanských“; in B. Stanković (ed.): *III međunarodni kongres slavista 1939* (Beograd: Slavističko društvo Srbije), s. 123–124

LITERATURA

ALAN, Josef

1996 „Narativní paradigma v sociologii“; in idem, M. Petrušek: *Sociologie, literatura a politika* (Praha: Karolinum), s. 13–21

BALICKI, Stanisław Witold

1972 „Nasz Karel Krejčí“; *Miesięcznik Literacki* 7, č. 7, s. 134–138

BARTHES, Roland

2007 „Diskurz historie“; *Česká literatura* 55, č. 6, s. 815–827

BARTOŠ, Otakar

1953 „Na okraj „Dějin polské literatury“ Karla Krejčího“; *Nový život* 5, č. 9, s. 1099–1105

1955 „Polské ohlasy o práci prof. K. Krejčího“; *Nový život* 7, č. 9, s. 1003–1004

1956 „Podnětná arbesovská monografie Karla Krejčího“; *Nový život* 8, č. 5, s. 593–595

1964 „Recenze jubilejní“; *Literární noviny* 13, č. 34, s. 4

1974 „Poznámky k metodologii české literární polonistiky“; *Slavia* 43, č. 3, s. 241–245

BARTOŠ, Otakar – DUTKOWSKI, Jan

1960 „O sytuacji w polonistyce czechosłowackiej“; *Przegląd Zachodni* 16, s. 362–369

BARTOŠ, Otakar – ŘEHÁČEK, Luboš

1968 „Polonistika“; in J. Kurz, F. Vodička, Z. Havránková (edd.): *Slovanská filologie na Univerzitě Karlově* (Praha, Univerzita Karlova), s. 265–270

BEČKA, Jiří

1999 „Slovanský ústav a Polsko“; in: *Polonica 1997. Sborník příspěvků z VI. konference polonistů České republiky* (Ostrava: Ostravská univerzita FF), s. 19–27

2000 „Slovanský ústav v letech 1922–1963“; in: E. Bláhová et al. (ed.): *Slovanský ústav v Praze: 70 let činnosti* (Praha: Euroslavica), s. 19–38

2004 „Karel Krejčí mezi proudy (1904–1979)“; *Slavia* 73, č. 4, s. 397–410

BENEŠOVÁ, Libuše

1990 „Česko-polské literární vztahy 19. a 20. století. Sympozium u příležitosti 10. výročí úmrtí Karla Krejčího 19.–21. 9. 1989“; *Slavia* 59, č. 3, s. 329–330

BEŠTA, Teodor

1970 *Bibliografie prací univ. prof. PhDr. Karla Krejčího, DrSc., člena korespondenta ČSAV, s přehledem jeho vědecké činnosti* (Praha: Univerzita Karlova)

1977 „Pražská polonistika a Karel Krejčí“; in idem (ed.): *Padesát let polonistiky na Univerzitě Karlově v Praze* (Praha: Univerzita Karlova), s. 34–54

BÍLEK, Petr, A.

2003 „Interpretace vyprávění v kontextu interpretačních teorií posledních desetiletí“; in idem: *Hledání jazyka interpretace k modernímu prozaickému textu* (Brno: Host), s. 19–119

2006 „Texty a kontexty“; *Svět literatury* 16, č. 34, s. 7–14

- BLÁHOVÁ, Kateřina
 2007 „Francouzský pozitivismus a počátky české moderní literární historie“; in K. Bláhová, O. Sládek (edd.): *O psaní dějin: teoretické a metodologické problémy literární historiografie* (Praha: Academia), s. 159–169
 2009 *České dějepisectví v dialogu s Evropou (1890–1914)* (Praha: Academia)
 2010 „Tzv. akademické *Dějiny české literatury*“; in K. Bláhová, O. Sládek (edd.): *Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.* (Praha: ÚČL AV ČR), s. 91–104
- BOBROWNICKA, Maria
 1981 „Karol Krejčí jako badacz literatury czeskiej XIX i XX wieku“; *Pamiętnik Słowiański* XXXI, s. 52–61
- BUDDENSIEG, Hermann
 1961 „Eine neue Geschichte der polnischen Literatur“; *Mickiewicz Blätter* VI, seš. XVI, s. 76–78
- BRAUNER, Vladimír H.
 1975 „Česká literatura v rámci světového dění“; *Lidová demokracie* 31, č. 131 (6. 6.), s. 13
- CAJTHAML, Petr – ĎURČANSKÝ, Marek
 2010 „Dobové souvislosti a ohlas prověrek politické a třídní spolehlivosti v roce 1958 na Univerzitě Karlově“; in: *Práce z dějin Akademie věd* 2, č. 2, s. 119–129
- CIEPIEŃKO-ZIELIŃSKA, Donata
 1966 „Heroikomika w poezji Słowian“; *Twórczość* 22, č. 2 (247), s. 143–145
- CORBINEAU-HOFFMANNOVÁ, Angelika
 2008 *Úvod do komparatistiky* (Praha: Akropolis)
- ČAPEK, Jan Blahoslav
 1931 „Čím bude vystřídán pozitivismus?“; *Čin* 3, č. 3, s. 58–65
- ČERNÝ, Václav
 1993 „Moje poznámky k formalismu-strukturalismu“; *Kritický sborník* 13, č. 3, 54–70
- ČERVENKA, Miroslav
 1990 „Základní kategorie pražského literárněvědného strukturalismu“; *Slovenská literatúra* 37, č. 4, s. 305–326
 1996 „Jana Mukařovského rozchod se strukturalismem“; in idem: *Obléhání zevnitř* (Praha: Torst), s. 386–397
 1996 „Příspěvek na konferenci o českých dějinách“; in idem: *Obléhání zevnitř* (Praha: Torst), s. 403–406
- HAVRÁNEK, Jan – POUSTA, Zdeněk (red.)
 1998 *Dějiny Univerzity Karlovy IV, 1918–1990* (Praha: Univerzita Karlova)
- DISKUSE
 2006 „Diskuse o literární historii a komparatistice“; *Svět literatury* 16, č. 34, s. 61–101
- DOBOSSY, László
 1965 „Krejčí's Deutung des Heroikomikums“; *Studia Slavica* (Budapešť) 11, s. 432–434
- DOLEŽEL, Lubomír
 1966 „Perspektivy strukturální analýzy literárního díla“; in M. Jankovič, Z. Pešat, F. Vodička (red.): *Struktura a smysl literárního díla* (Praha: Československý spisovatel), s. 70–86

- DOSTÁL, Antonín – KREJČÍ, Karel
 1968 „Славяноведение в пражском университете в период между двумя войнами”, in J. Kurz, F. Vodička, Z. Havránková (edd.): *Slovanská filologie na Univerzitě Karlově* (Praha: Univerzita Karlova), s. 111–138
- DREWS, Peter
 2002 „Karel Krejčí: Sociologie literatury (Sociologie der Literatur)”; *Germanoslavica* 9 (14), č. 1, s. 113–114
- DRUBEK-MEYEROVÁ, Natascha
 1996 „Bohemistické práce Romana Ingardena aneb Proč je český Jakobson zanedbán”; in *Světová literárněvědná bohemistika II. Úvahy a studie o české literatuře* (Praha: ÚČL AV ČR), s. 460–474
- DUNAJSKÝ, Ján
 1972 „Karel Krejčí: Wybrane studia slawistyczne”; *Slovenské pohľady* 88, č. 10, s. 150–152
- FISCHER, Otokar
 1933–34 „Nové směry v literární vědě”; *Časopis pro moderní filologii* 20, č. 1–4, s. 40–53, s. 139–152, s. 283–293
- FOHRMANN, Jürgen
 2009 „O významu dvou diferencí”; in D. Tureček (ed.): *Národní literatura a komparatistika* (Brno: Host), s. 88–104
- FORKOVÁ, Veronika
 2008 „Karel Krejčí a metodologie literární vědy aneb Proč jsem se nestal pražským strukturalistou”; in M. Příhoda, H. Vaňková (edd.): *Konference mladých slavistů II: Slavistika dnes: vlivy a kontexty: říjen 2006* (Červený Kostelec: Pavel Mervart ve spolupráci s FF UK v Praze), s. 465–476
- FORST, Vladimír
 1974 „Sedmdesát let profesora Karla Krejčího”; *Česká literatura* 22, č. 4, s. 352–354
 1975 „Česká literatura a kulturní proudy evropské”; *O knihách a autorech* (jaro), s. 4
 1980 „Za profesorem Karlem Krejčím”; *Česká literatura* 28, č. 6, s. 611–615
 1989 „Vzpomínka na Karla Krejčího”; in idem: *Živé návraty* (Praha: Československý spisovatel), s. 139–147
 1993 „Karel Krejčí (20. 8. 1904 Praha; 26. 6. 1979 Praha)”; in idem et al. (red.): *Lexikon české literatury*, sv. 2 b (Praha: Academia), s. 970–972
 1995–1998 „Krejčí, Karel (20. 8. 1904 Praha; 26. 6. 1979 Praha)”; in P. Janoušek (red.): *Slovník českých spisovatelů od roku 1945* (Praha: Brána, ÚČL AV ČR), s. 445–446
 2009 „Úlomky života“, in Jiří Holý (ed.): *Tato fakulta bude rudá! Katedra české literatury Filozofické fakulty Karlovy univerzity očima pamětníků a v dokumentech* (Praha: Akropolis), s. 502–514
- FOŘT, Bohumil
 2007 „Jan Mukařovský a jeho (ne)projekt literární historie”; in K. Bláhová, O. Sládek (edd.): *O psaní dějin: teoretické a metodologické problémy literární historiografie* (Praha: Academia), s. 170–182
 2008 „Poznámky k vývojovému a literárněhistorickému bádání Pražské školy”; *Slovenská literatúra* 55, č. 2–3, s. 165–172
- GLANC, Tomáš
 2003 „Dějiny literatury. Výběrový soupis problémů”; *Svět literatury* 13, č. 25, s. 65–77

- GÖTZ, František
1946 „Monografie o Arbesovi“; *Národní osvobození* 17, 17. 7. 1946, č. 161, s. 4
- GRUND, Antonín
1936–1937 „Z počátků první české školy literárněhistorické“; *Časopis pro moderní filologii* 23, č. 1, s. 1–16
- GRYGAR, Mojmír
1999 *Terminologický slovník českého strukturalismu. Obecné pojmy estetiky a teorie umění* (Brno: Host)
- GUILLÉN, Claudio
2008 *Mezi jednotou a růzností. Úvod do srovnávací literární vědy* (Praha: Triáda)
- GUMKOWSKI, Marek
1973 „Karel Krejčí, Wybrane studia slawistyczne. Kultura. Literatura. Folklor“; *Pamiętnik Literacki* 64, seš. 2, s. 348–353
- HAMAN, Aleš
2003 „Centrum a periférie v proměnách literární struktury“; in M. Čechová, D. Moldanová, Z. Milerová (red.): *Okraj a střed v jazyce a v literatuře. Sborník z mezinárodní konference* (Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně), s. 322–328
- HAVRÁNKOVÁ, Marie
2005 „Symposium o Karlu Krejčím“; *Česká literatura* 53, č. 4, s. 599–601
2008 *Pražský lingvistický kroužek v korespondenci. Korespondence z let 1923–1974* (Praha: Academia)
- HEIDENREICH (DOLANSKÝ), Julius
1935 „Revoluční rok 1905 a literatura polská“; *Lidové noviny* 43, 22. 1. 1935, č. 38, s. 9.
- HERMAN, David
1995 „Význam knihy Das Literarische Kunstwerk Romana Ingardena pro českou literární teorii“; *Česká literatura* 43, č. 6, s. 618–625
- HEŘMAN, Miroslav
1964 „Karel Krejčí (20. 8. 1904)“; in R. Havel, J. Opelík (red.): *Slovník českých spisovatelů* (Praha: Československý spisovatel), s. 261–262
1965 „Literární komparatistika na nových cestách“; *Česká literatura* 13, č. 4, s. 353–357
- HLOUŠKOVÁ, Jasna
1991 „Karel Krejčí a Mladá Polsko“; in *Slovanský a středoevropský literární kontext* (Praha: ÚČSL ČSAV), s. 30–33
1992 „Nejnovější polská a česká literatura na přelomu doby (Česko-polské symposium o literatuře 90. let)“; *Slavia* 61, č. 3, s. 342–344
1994 „Česko-polské symposium k počtu Karla Krejčího“; *Slavia* 63, č. 4, s. 483–485
1995 „Karel Krejčí – učitel, kolega, inspirátor“; *Opera Slavica* 5, č. 3, 42–47
- HOLÝ, Jiří
2006 „Kostnická škola a její souvislosti“; in A. Haman, J. Holý, V. Papoušek: *Kritické úvahy o západní literární teorii* (Praha: Arsca), s. 107–148
2009 „Jak psát a nepsat dějiny české literatury“; *Česká literatura* 57, č. 6, s. 775–801.
2009 (ed.) *Tato fakulta bude rudá! Katedra české literatury Filozofické fakulty Karlovy univerzity očima pamětníků a v dokumentech* (Praha: Akropolis)

- HRUBÝ, Antonín
1947 „Tragedie českého literáta“; *Svobodné slovo* 3 (55), č. 87, 13. 4. 1947, s. 5
- HVIŠČ, Jozef
1965 „Heroikomika v porovnávacom pohľade“; *Slovenská literatúra* 12, č. 2, s. 205–208
- HÝSEK, Miloslav – JAKUBEC, Jan
1920 *Z dějin české literatury* (Praha: Jan Laichter)
- CHALUPNÝ, Emanuel
1944 *Literární historie a sociologie* (Praha: Jan Pohořelý)
- CHARYPAR, Michal
2010 „Po smyslu Máchova Kata (interpretace)“; *Česká literatura* 58, č. 3, s. 277–292
- IBLER, Reinhard
2004 „Arne Novák a český literárněvědný strukturalismus“; in *Bohemica Litteraria. Sborník prací Filozofické fakulty BU* (Brno: Masarykova univerzita), s. 143–147
- JAKUBEC, Jan
1892 „Leandr Čech: Karolina Světlá“; *Athenaeum* 9, 1892, s. 187–191
1920 „Jaroslav Vlček“; in M. Hýsek, J. Jakubec: *Z dějin české literatury* (Praha: Jan Laichter), s. 5–29
1929 *Dějiny literatury české I. Od nejstarších dob do probuzení politického* (Praha: Jan Laichter)
1934 *Dějiny literatury české II. Od osvícenství po Družinu máje* (Praha: Jan Laichter)
- JANÁČEK, Pavel
2005 „Co to znamená, když se řekne „literary culture“? (Na okraj jednoho výskytu pojmu v anglofonním myšlení o literatuře)“; *Česká literatura* 53, č. 4, s. 556–569
2006 „O dějinách knihy, také v Nizozemí“; *Česká literatura* 54, č. 6, s. 128–131
- JANÁČKOVÁ, Jaroslava
2004 „Vysokoškolské přednášky Arna Nováka o metodologii literárního dějepisu“; in *Bohemica Litteraria. Sborník prací Filozofické fakulty BU* (Brno: Masarykova univerzita), s. 129–135
- JANASZEK-IVANIČKOVÁ, Halina
1981 „Karol Krejčí – komparatysta“; *Pamiętnik Słowiański* 31, s. 22–38
1987 „Karel Krejčí, czyli o komparatystycznym budowaniu mostów zrozumienia i przyjaźni“; in idem: *Misjonarze i konsumenci. Literatura i wartości w krajach słowiańskich* (Katowice: Śląsk), s. 18–35
- JANOUSEK, Pavel
2006 „Ztracená literární historie, aneb Hledání Levelu 2“; *Česká literatura* 54, č. 1, s. 29–63
2007a *Dějiny české literatury 1945–1989. I 1945–1948* (Praha: Academia)
2007b *Dějiny české literatury 1945–1989. II 1948–1958* (Praha: Academia)
2007c „Ztráty a nálezy“; in K. Bláhová, O. Sládek (edd.): *O psaní dějin: teoretické a metodologické problémy literární historiografie* (Praha: Academia), s. 41–56
- JECHOVÁ, Hana
1965 „Heroikomika z hlediska literárních žánrů a směrů“; *Plamen* 7, č. 6, s. 158–159
- JEŘÁBEK, Dušan
1976 „O české literatuře v evropském kontextu“; *Česká literatura* 24, č. 3, s. 261–262
- KAISER, Petr
1992 „Významová představa Otakara Zicha a sémiotika tvaru literárního díla“; *Česká literatura* 40, č.

- 4, s. 333–349
- 1993 „Protostrukturalismus v české estetice a literární vědě, básnická typologie Otakara Zicha”; *Česká literatura* 41, č. 1, s. 83–89
- KARDYNI-PELIKÁNOVÁ, Krystyna
- 2003 „Karel Krejčí (1904–1979)”; in idem: *Uwiedzeni przez polską literaturę. Czeska polonistyka literacka* (Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN), s. 206–222
- 2005 „My są Sarmatae własni“? Niezwykle spotkanie: Karel Krejčí i Witold Gombrowicz wobec problematyki polskości”; *Slavia* 74, seš. 4, s. 455–464
- 2006 „O warsztacie naukowym Karola Krejčeho (1904–1979). (Na przykładzie badań literatury polskiej)”; in I. Pospíšil, M. Zelenka (edd.): *Karel Krejčí a evropské myšlení* (Brno: Slavistická společnost Franka Wollmana), s. 21–37
- KASPERSKI, Edward
- 2006 „O teorii komparatystyki”; in D. Ulicka (red.): *Literatura. Teoria. Metodologia* (Warszawa: WP UW), s. 577–602
- KOLBUSZEWSKI, Jacek
- 1991 „Z dziejów czesko-polskich związków kulturalnych. Kilka uwag o komparatystyce Karola Krejčeho”; in: *Slovanský a středoevropský literární kontext* (Praha: ÚČSL ČSAV), s. 9–19
- KOMÁREK, Jaroslav
- 1955 „Studie o Jakubu Arbesovi”; *Host do domu* 2, č. 2, s. 267
- KRÁL, Oldřich
- 1999 „Význam srovnávací poetiky. Na okraji obraznosti”; in *Mezi okrajem a centrem* (Praha: FF UK), s. 9–36
- KRÁLÍK, Oldřich
- 1946 „Karel Krejčí: Jakub Arbes”; *Vyšehrad* 1, č. 37, 11. 9. 1946, s. 17–18
- KRASNICKÝ, Roman
- 1985 „Symposium o díle M. Szyjkowského a K. Krejčího”; *Slavia* 54, s. 328–330
- KRZYŻANOWSKI, Julian
- 1954 „Czeski zarys „Dziejów literatury polskiej“”; *Nauka Polska* 2, č. 2 (6), s. 190–197
- 1997 „Karel Krejčí”; in idem: *Na polach elizejskich literatury polskiej* (Warszawa, Towarz. Literackie im. Ad. Mickiewicza), s. 244–247
- KŠICOVÁ, Danuše
- 2006 „Stále aktuální badatel”; in I. Pospíšil, M. Zelenka (edd.): *Karel Krejčí a evropské myšlení* (Brno: Slavistická společnost Franka Wollmana), s. 7–12
- KUBÍČEK, Tomáš
- 2010 *Felix Vodička – názor a metoda. K dějinám českého strukturalismu* (Praha: Academia)
- KUČERA, Petr
- 2008 „Národní filologie versus interkulturní komparatistika”; in I. Pospíšil (ed.): *Slavistika dnes. Kolektivní monografie* (Brno: Masarykova univerzita), s. 69–76
- KUDĚLKA, Milan
- 1964a „Prof. dr. Karel Krejčí šedesátiletý”; *Slezský sborník* 62, č. 3, s. 403–405
- 1964b „Umění syntézy”; *Host do domu* 11, č. 12, s. 65
- 1974 „K sedmdesátinám profesora Karla Krejčího”; *Slezský sborník* 72, č. 3, s. 236–239

- 1977 „Literární věda a kritika. Folkloristika; in M. Kudělka, Z. Šimeček, V. Šťastný, R. Večerka: *Československá slavistika v letech 1918–1939* (Praha: Academia), s. 213–316
- 1985 „Karel Krejčí (1904–1979)“; in *Čeští spisovatelé 20. století* (Praha: Československý spisovatel), s. 311–313
- 1997a „Literární historie a studium ústní slovesnosti; in M. Kudělka, Z. Šimeček, V. Šťastný, R. Večerka: *Česká slavistika od počátku 60. let 19. století do roku 1918* (Praha: Historický ústav AV ČR), s. 230–325
- 1997b „Pojetí slavistiky a povaha jejího vývoje; in M. Kudělka, Z. Šimeček, V. Šťastný, R. Večerka: *Česká slavistika od počátku 60. let 19. století do roku 1918* (Praha: Historický ústav AV ČR), s. 123–137

KUDĚLKA, Milan – ŠIMEČEK, Zdeněk – ŠŤASTNÝ, Vladislav – VEČERKA, Radoslav
1977 *Československá slavistika v letech 1918–1939* (Praha: Academia)

KUDRNÁČ, Jiří

2006 „Krejčího syntetizující bohemistická kniha. Česká literatura a kulturní proudy evropské (Prof. Slavomíru Wollmanovi k osmdesátinám)“; in I. Pospíšil, M. Zelenka (edd.): *Karel Krejčí a evropské myšlení* (Brno: Slavistická společnost Franka Wollmana), s. 13–19

KULCZYCKA-SALONI, Janina

1981 „Literatura Polski pod zaborami w oczach przyjaciela“; *Pamiętnik Słowiański* 31, s. 12–21

KUTNAR, František – MAREK, Jaroslav

2009 *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny)

KVAPIL Josef Štěpán

1946 „Karel Krejčí: „Jakub Arbes. Život a dílo“; *Kritický měsíčník*, č. 7, s. 409 – 413

1947 „Karel Krejčí: „Bartoloměj Paprocki z Hlohov a Paprocké Vůle.“ Život, dílo, forma a jazyk“; *Kritický měsíčník*, č. 8 s. 150 – 151

LEDERER, Jiří

1950 „Na okraj knihy „Polská literatura ve vírech revoluce“; *Slovanský přehled* 36, č. 5, s. 236–238

ler

1975 „Česká literatura v širších souvislostech“; *Práce* 31, č. 123 (28. 5.), s. 6

LIBERA, Zdzisław

1954 „Karel Krejčí: Dějiny polské literatury“; *Pamiętnik Literacki* 45, seš. 4, s. 594–603

1966 „Heroikomika v básnictví Slovanů“; *Przegląd Humanistyczny* 10, č. 1 (52), s. 179–183

1981 „Karol Krejčí jako autor syntezy dziejów literatury polskiej“; *Pamiętnik Słowiański* 31, s. 39–51

MAGNUSZEWSKI, Józef

1955 „Karel Krejčí, Dějiny polské literatury“; *Slavia* 24, s. 508–512

1972 „Słowo wstępne“; in idem (ed.): *Wybrane studia slawistyczne. Kultura – Literatura – Folklor* (Warszawa: PWN), s. 5–20

1980 „Karel Krejčí (20.8. 1904 – 26. 6. 1979)“; *Pamiętnik Słowiański* 30, s. 173–184

1981 „Dorobek naukowy Karola Krejčego a rozwój slawistyki literackiej w ubiegłym pięćdziesięcioleciu“; *Pamiętnik Słowiański* 31, s. 3–11

MÁGR, Antonín Stanislav

1934 „Die polnische Literatur in den Wirbeln der Revolution“; *Prager Presse* 14, č. 301, 3. 11. 1934, s. 6.

1945 „Sociologie a literatura“; *Národní osvobození* 16, 14. 7. 1945, č. 51, s. 3

- 1946 „Karel Krejčí: Bartoloměj Paprocki z Hlohol a Paprocké Vůle”; *Slovanský přehled* 32, č. 7–8, s. 441–442
- MARKIEWICZ, Henryk
1960 „Czeska historia literatury polskiej – po niemiecku”; *Życie literackie* 10, č. 2 (416), 10. 1. 1960, s. 4
- MATHAUSEROVÁ, Světlá
1966 „Karel Krejčí, Heroikomika v básnictví Slovanů”; *Československá rusistika* 11, č. 1, s. 45–47
- MATONOHA, Jan
2003 „U-topos (ne-místo): lokace centra a periferie v postmoderní diskurzivní formaci”; in M. Čechová, D. Moldanová, Z. Milerová (red.): *Okraj a střed v jazyce a v literatuře. Sborník z mezinárodní konference* (Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně), s. 311–317
- MATĚJKOVÁ, Veronika
2010 „Karel Krejčí – outsider české literární vědy”; in L. Jungmannová (ed.): *Česká literatura rozhraní a okraje: IV. kongres světové literárněvědné bohemistiky Jiná česká literatura (?)* (Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR – Akropolis), s. 255–254
- MĚŠŤAN, Antonín
1962 „Endre Kovács, A lengyel irodalom története (Dějiny polské literatury)”; *Slavia* 31, č. 1, s. 105–112
1991 „Český zájem o polskou literaturu v posledních dvou stech letech”; *Slovanský a středoevropský literární kontext* (Praha: ÚČSL ČSAV), s. 2–8
1999a „Sociologie literatury u Karla Krejčího”; *Slavia* 68, č. 2, s. 335–338
1999b „Estetický rozbor díla Paprockého a zajímavé teze o realismu v monografii Karla Krejčího z roku 1941”; *Slavia* 68, č. 2, s. 339–343
2003 „Sociologie literatury Karla Krejčího”; *Sborník prací FF Brněnské univerzity. Slavica litteraria* 52, č. 6, s. 192–194
- MERHAUT, Luboš
1994 „Okraj”; in idem: *Cesty stylizace. (Stylizace, „okraj” a mystifikace v české literatuře přelomu devatenáctého a dvacátého století)* (Praha: ÚČL AV ČR), s. 16–24
- MORONGOVÁ, Radka
2007 „Evropské myšlení Karla Krejčího”; *Sborník prací FF Brněnské univerzity. Slavica litteraria* 56, č. 10, s. 177–179
- MUKAŘOVSKÝ, Jan
1957 „Teze k dějinám starší české literatury a literatury národního obrození”; *Česká literatura* 5, č. 1, s. 1–3
- NATANSON, Wojciech
1973 „Nagroda dla profesora Krejciego”; *Twórczość* 28, č. 12, s. 152–154
- NIEDZIELA, Zdzisław
1972 „Polski wybór studiów Karola Krejčego”; *Ruch Literacki* 13, č. 5 (74), s. 327–328
1991 „Marian Zdziechowski i Karel Krejčí, twórcy nowoczesnej bohemistyki i polonistyki”; in: *Slovanský a středoevropský literární kontext* (Praha: ÚČSL ČSAV), s. 20–24
- NOVÁK, Arne
1901 „Literární historie dnes a zítra”; *Rozhledy* 10, č. 8–10, s. 284–291, s. 331–335, s. 370–373
1920 „Antar”; in M. Hýsek, J. Jakubec (edd.): *Z dějin české literatury* (Praha: Jan Laichter), s. 293–310

- 1995 „*Přehledné dějiny literatury české*” (Brno: Atlantis); společně s Janem V. Novákem
- NOVOTNÝ, Vladimír
2005 „Karel Krejčí a Anna Tilschová”; *Slavia* 74, seš. 4, s. 433–440
- NÜNNING, Ansgar (ed.)
2006 *Lexikon teorie literatury a kultury* (Brno: Host)
- oš
1953 „První české dějiny polské literatury”; *Slovanský přehled* 39, č. 6, s. 180
- PAPOUŠEK, Vladimír
2006 „Souvislosti literární vědy v USA”; in A. Haman, J. Holý, V. Papoušek: *Kritické úvahy o západní literární teorii* (Praha: Arsci), s. 149–199
- PAPOUŠEK, Vladimír – TUREČEK, Dalibor
2005 *Hledání literárních dějin* (Praha-Litomyšl: Ladislav Horáček-Paseka)
- PELIKÁN, Jarmil
1975 „Profesor Karel Krejčí sedmdesátiletý”; *Sborník prací FF Brněnské univerzity. Řada literárněvědná* 24, č. 22, s. 239–241
- PEŠAT, Zdeněk
1961 „Literatura odrazem krize buržoazní společnosti”; in M. Pohorský (red.): *Dějiny české literatury III* (Praha: ČS AV), s. 359–402
1998a „K teorii a metodologii literárního vývoje; in idem: *Tři podoby literární vědy* (Praha: Torst), s. 7–20
1998b „Výstavba díla a vnější kontext”; in idem: *Tři podoby literární vědy* (Praha: Torst), s. 21–30
1998c „Identita literárního díla v jeho proměnlivosti; in idem: *Tři podoby literární vědy* (Praha: Torst), s. 31–35
1998d „Artefakt, estetický objekt, konkretizace”; in idem: *Tři podoby literární vědy* (Praha: Torst), s. 36–42
1998e „K metodologii literárních dějin Jaroslava Vlčka”; in idem: *Tři podoby literární vědy* (Praha: Torst), s. 183–189
- PETRBOK, Václav
2010 „Bádání o literatuře a kultuře 19. století”; in K. Bláhová, O. Sládek (edd.): *Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.* (Praha: ÚČL AV ČR), s. 67–90
- PETRUSEK, Miloslav
1990 *Sociologie a literatura* (Praha: Československý spisovatel)
2005 „První a jediná česká monografie o sociologii literatury”; *Slavia* 74, seš. 4, s. 423–428
- PIETRKIEWICZ, Jerzy
1965–66 „Krejčí, Karel. Heroikomika v básnictví Slovanů”; *The Slavonic and East European Review*, sv. 44, 212–213
- PILAŘ, Jan
1946 „První splátka na dluh české literatury”; *Zemědělské noviny* 2, 26. 10., č. 245, s. 2
- PIŠŮT, Milan
1974a „Umenie vedeckej syntézy. Na okraj diela Karla Krejčího”; *Česká literatura* 22, č. 4, s. 355–358
1974b „Význam žánrovej typológie pre syntetické dejiny slovanských literatúr”; in idem: *Romantizmus ve slovenskej literatúre* (Bratislava: Slovenský spisovateľ), s. 302–313

- PIWÓWARCZYK, Andrzej
1954 „Dejiny polske literatury”; *Nowa Kultura* 5, č. 14 (210), s. 7
- POHLEIOVÁ, Milena
1980 *Česko-polské literární vztahy. Výběrová bibliografie prací z let 1945–1979 s úvodní studií* (Praha: Státní knihovna ČSR – Slovanská knihovna)
- POHORSKÝ, Miloš
1961 (red.) *Dějiny české literatury III* (Nakladatelství Československé akademie věd: Praha)
2009 „Fakulta se neustále proměňovala“, in Jiří Holý (ed.): *Tato fakulta bude rudá! Katedra české literatury Filozofické fakulty Karlovy univerzity očima pamětníků a v dokumentech* (Praha: Akropolis), s. 63–111
- POLÁK, Josef
1947–48 „Karel Krejčí: Sociologie literatury”; *Slovesná věda* 1, č. 1–4, s. 40–41
1950 „Karel Krejčí: Julius Słowacki, polský básník revolucionář”; *Slavia* 20, seš. 1, s. 142–143
- POSPÍŠIL, Ivo
2004 „K 100. výročí narození Karla Krejčího”; *Sborník prací FF Brněnské univerzity. Slavica litteraria* 53, č. 7, s. 115–117
2006 „Karel Krejčí, jeden sborník a úloha tzv. fyziologií”; in I. Pospíšil, M. Zelenka (edd.): *Karel Krejčí a evropské myšlení* (Brno: Slavistická společnost Franka Wollmana), s. 39–47
- POSPÍŠIL, Ivo – ZELENKA, Miloš
2001 „Souvislosti sociologického přístupu k literatuře a komparatistické impulsy Karla Krejčího v meziválečném období (na pomezí sociologie a strukturální estetiky)”; in Karel Krejčí: *Sociologie literatury* (Brno: Masarykova univerzita), s. 5–32
- PRAŽÁK, Richard
2005 „Karel Krejčí a maďarská problematika”; *Slavia* 74, seš. 4, s. 465–469
- PYNSSENT, Robert B.
1978 „Krejčí, Karel. Česká literatura a kulturní proudy evropské”; *The Slavonic and East European Review*, sv. 56, s. 438–439
- RÉDEY, Zoltán
2004 „Krejčí, Karel: Sociologie literatury”; *Slovenská literatúra* 51, č. 2, s. 155–160
- SCHOLZE-ŠOLTA, Dietrich
2005 „Karel Krejčí a serbska dramatika”; *Slavia* 74, seš. 4, s. 471–475
- SLÁDEK, Miloš
2005 „Předběžná zpráva o osobním fondu Karla Krejčího uloženém v Literárním archivu PNP“; *Slavia* 74, č. 4, s. 399–405
2006 „Pozůstalost Karla Krejčího a jeho účast na III. svazku Dějin české literatury”; *Literární archiv. Česká literární kritika 20. století*, sv. 37, s. 263–268
- SLAVÍK, Bohuslav (s.)
1951 „Karel Krejčí: Polská literatura ve vírech revoluce”; *Lidová demokracie* 7, č. 38, 15. 2. 1951, s. 4
- STRÍTECKÝ, Jaroslav
2006 „Karel Krejčí: Čech, co všude bratry má, Velevrchlický a Schopenhauer”; in I. Pospíšil, M. Zelenka (edd.): *Karel Krejčí a evropské myšlení* (Brno: Slavistická společnost Franka Wollmana), s. 49–53

SVATOŇ, Vladimír

- 1996 „Pojem světové literatury a tradice evropského myšlení“; in O. Král, M. Procházka, V. Svatoň (edd.): *Kontext – překlad – hranice. Studie z komparatistiky* (Praha: FF UK), s. 27–35
- 2003 „Mezi okrajem a centrem – venkovem a městem“; in M. Čechová, D. Moldanová, Z. Milerová (red.): *Okraj a střed v jazyce a v literatuře. Sborník z mezinárodní konference* (Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně), s. 340–344
- 2009 „Pojmy a kontexty komparativního myšlení“; in D. Tureček (ed.): *Národní literatura a komparatistika* (Brno: Host), s. 11–32

SVĚŘÁK, František

- 1947–48 „Karel Krejčí: Jazyk ve vývoji společnosti“; *Slovesná věda* 1, s. 167–170

SZIKLAY, László

- 1974 „Maďarské motivy v diele Karola Krejčího“; *Slavia* 43, č. 2, s. 234–240

SZYJKOWSKI, Marjan

- 1934 „Przedmowa M. Szyjkowskiego“, in Karel Krejčí: *Polská literatura ve vírech revoluce* (Praha: Orbis), s. 7–12
- 1935 *Zpráva komise o habilitační žádosti p. dra. Karla Krejčího z oboru dějin literatury polské*; Archiv Univerzity Karlovy, osobní fond Karel Krejčí, s. 1–8
- 1935–36 „Czeski polonista o polskiej powieści. Dr. Karel Krejčí „Polská literatura ve vírech revoluce. S předmluvou univ. prof. dra Marjana Szyjkowského“, *Slavia* 14, seš. 1.–2., s. 209–212

ŠALDA, F. X.

- 1929–30 „Jaroslav Vlček a literární historiografie česká“; *Šaldův zápisník*, sv. 2, s. 221–215
- 1931–32a „Nynější rozpaky literárního dějepisectví“; *Šaldův zápisník*, sv. 4, s. 97–115
- 1931–32b „Dějiny české literatury“; *Šaldův zápisník*, sv. 4, s. 276–277

ŠÁMAL, Petr

- 2005 „K historii pojmu literární kultura. Poznámky z polské literární vědy“; *Česká literatura* 53, č. 4, s. 541–555

ŠAUNOVÁ, Iza

- 1936 „Krejčí, K.: Polská literatura ve vírech revoluce. S předmluvou M. Szyjkowského“; *Slavische Rundschau* 8, s. 265

ŠLASKI, Jan

- 1972 „Studia Karela Krejčeho“; *Nowe ksiązki*, č. 12, s. 48–50

ŠMAHELOVÁ, Hana

- 2002a „Problém estetické funkce v dějinách (K Vodičkově koncepci literární historie)“; in idem: *Prolamování struktur* (Praha: Karolinum), s. 270–281
- 2002b „Tvorba jako problém odpovědnosti (Nad dílem J. Mukařovského v letech 1945–1948)“; in idem: *Prolamování struktur* (Praha: Karolinum), s. 282–293
- 2002c „Kontexty současného literárněhistorického myšlení“; in idem: *Prolamování struktur* (Praha: Karolinum), s. 294–311
- 2002d „Vzdalující se hlasy literatury minulých století“; in idem: *Prolamování struktur* (Praha: Karolinum), s. 312–324

ŠTĚPÁN, Ludvík

- 2005 „Pohled Karla Krejčího na dílo W. S. Reymonta“; *Slavia* 74, seš. 4, s. 449–454
- 2006 „W. S. Reymont a B. Prus z perspektivy Karla Krejčího“; in I. Pospíšil, M. Zelenka (edd.): *Karel Krejčí a evropské myšlení* (Brno: Slavistická společnost Franka Wollmana), s. 55–64

TEZE

1957 „Teze k Dějinám české literatury. Část sedmá. Literatura druhé poloviny devatenáctého století“; *Česká literatura* 5, č. 3, s. 235–254

TYRŠ, Miroslav

1932 „O podmínkách vývoje a zdaru činnosti umělecké“; in idem: *O umění I* (Praha: Československá obec sokolská), s. 66–67

ÚSTAV

2010 *Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.* (Praha: ÚČL AV ČR)

VACHER, Josef

1999 *Prolegomena k dějinám Pražské školy jazykovědné* (Jinočany: H & H)

VLÁŠEK, Josef

1971 „Teodor Bešta, Bibliografie prací univ. prof. PhDr. Karla Krejčího, DrSc., člena korespondenta ČSAV, s přehledem jeho vědecké činnosti“; *Slavia* 40, č. 1, s. 152–153

1991 „Karel Krejčí o charakteru polské literatury“; in: *Slovanský a středoevropský literární kontext*, (Praha: ÚČSL ČSAV), s. 25–29

2006 „Cesta Karla Krejčího k neopozitivismu“; in I. Pospíšil, M. Zelenka (edd.): *Karel Krejčí a evropské myšlení* (Brno: Slavistická společnost Franka Wollmana), s. 65–68

VLAŠÍN, Štěpán

1976 „Česká literatura v evropských souvislostech. Na okraj knihy Karla Krejčího“; *Tvorba* 4, č. 19, příloha *Literatura – umění – kritika*, č. 5, s. 4

VLČEK, Jaroslav

1953 *Dejiny literatúry slovenskej* (Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry)

1960 *Dějiny české literatury*, 3 sv. (Praha: SNKLHU)

VIKTORA, Viktor

2005 „Karel Krejčí a národní obrození v komparativních souvislostech“; *Slavia* 74, seš. 4, s. 429–432

VITOŇ, Jan

2005 „Dvojitá textová strategie v Dějinách polské literatury Karla Krejčího (na příkladu interpretace polského literárního baroka)“; *Slavia* 74, seš. 4, s. 441–447

VODIČKA, Felix

1942 „Literární historie, její problémy a úkoly“; in B. Havránek, J. Mukařovský (edd.): *Čtení o jazyce* (Praha: Družstevní práce), s. 309–400

1960 (ed.) *Dějiny české literatury II. Literatura národního obrození* (Praha: ČSAV)

1966 „Celistvost literárního procesu“; in M. Jankovič, Z. Pešat, F. Vodička (red.): *Struktura a smysl literárního díla* (Praha: Československý spisovatel), s. 87–107

1994 *Počátky krásné prózy novočeské* (Jinočany: H&H)

1998 „Problematika ohlasu Nerudova díla“; in idem: *Struktura vývoje* (Praha: Dauphin), s. 283–321

VOJTĚCH, Daniel

2008 „Dějiny kritiky, jejich předpoklady a možnosti“; in idem: *Vášeň a ideál. Na křižovatkách moderny* (Praha: Academia), s. 21–47

VOISINE-JECHOVÁ, Hana

2005 „Karel Krejčí a srovnávací literatura“; *Slavia* 74, seš. 4, s. 417–421

WACZKÓW, Józef

1974 „Może ostatni, co tak poloneza wodzi...“; *Literatura na Świecie*, č. 7 (39), s. 256–263

- WAGNER, Miloslav
1965 „Z dějin a typologie literárního žánru“; *Nová mysl* 19, č. 3, s. 405–406
- WEINGART, Miloš
1922 *Problémy a metody české literární historie. Úvahy a podněty* (Bratislava: Filosofická fakulta University Komenského)
- WELLEK, René
1980 „Karel Krejčí (1904 – 1979)“; *Revue de Littérature Comparée* 211, č. 1, s. 122–123
něco z konceptů
2005 „Termín klasicismus a jeho pojetí v literární historii“; in idem: *Koncepty literární vědy* (Jinočany: H&H), s. 23–44
2005 „Pojmenování a podstata srovnávací literatury“; in idem: *Koncepty literární vědy* (Jinočany: H&H), s. 174–196
2005 „Krise srovnávací literatury“; in idem: *Koncepty literární vědy* (Jinočany: H&H), s. 197–205
- WELLEK, René – WARREN, Austin
1996 „Obecná, srovnávací a národní literatura“; in idem: *Teorie literatury* (Olomouc: Votobia), s. 64–74
- WIENDL, Jan (ed.)
2006 *Hledání literárních dějin v diskusi* (Praha-Litomyšl: Ladislav Horáček-Paseka)
- WINCZER, Pavol
1975 „Črta k vedeckému profilu Karla Krejčího“; *Slavica Slovaca* 10, č. 2, s. 215–219
2002 „Šance a úskalí komparatistického přístupu v literárněvědné bohemistice“; *Česká literatura* 50, č. 1, s. 18–30
2005 „Karel Krejčí ako literárnovedný metodológ a teoretik (Na okraj vydania jeho Sociologie literatury)“; *Slavia* 74, seš. 4, s. 407–415
2006 „Karel Krejčí jako univerzitní didaktik“; in I. Pospíšil, M. Zelenka (edd.): *Karel Krejčí a evropské myšlení* (Brno: Slavistická společnost Franka Wollmana), s. 81–90
- WOLLMAN, Frank
1928 *Slovesnost Slovanů* (Praha: Vesmír)
1936 *K metodologii srovnávací slovesnosti slovanské* (Brno: Filosofická fakulta)
1952 „Polemika o srovnávací metodu v literární vědě“; *Slavia* 21, s. 439–449
1957 „Zpolitizovaná komparatistika“; *Slavia* 26, s. 472–475
1959 „Metodika srovnávací literární vědy slovanské na IV. mezinárodní sjezd slavistů“; *Slavia* 28, č. 1, s. 161–182
- WOLLMAN, Frank – HAVRÁNEK, Bohuslav
1947–48 „Naše pojetí slovanské filologie a její dnešní úkoly“; *Slavia* 18, č. 3, s. 249–268
- WOLLMAN, Slavomír
1955 „Konference o problematice vlivů v české literatuře“; *Slavia* 24, s. 351–367
1973 „Karel Krejčí, Wybrane studia slawistyczne. Kultura – literatura – folklor“; *Slavia* 42, č. 2, s. 197–199
1974 „Pražská srovnávací škola a Karel Krejčí“; *Slavia* 43, č. 3, s. 226–233
1979 „Člen korespondent ČSAV Karel Krejčí (20. 8. 1904–26.7. 1979)“; *Věstník ČSAV* 88, č. 6, s. 328–329
1989 *Česká škola literární komparatistiky* (Praha: Univerzita Karlova)
2000 „Osudy Slovanského ústavu od jeho zrušení v roce 1963 do současnosti“; in: *Slovanský ústav v Praze. 70 let činnosti* (Praha: Euroslavica), s. 39–44

WOLLMAN, Slavomír – HADERKA, Karel – MĚŠŤAN, Antonín – VÁŇA, Zdeněk
1955 „Konference o mezislovanských vztazích”; *Slavia* 24, s. 323–351

WYTRZENS, Günther

1962 „Karel Krejčí, Geschichte der polnischen Literatur”; *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, sv. 9, s. 137–141

1966 „Karel Krejčí, Heroikomika v básnictví Slovanů”; *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, sv. 13, s. 185–187

ZAJAC, Peter

2009 „Národní a stredoeurópska literatúra ako súčasť stredoeurópskej kultúrnej pamäti”; in D. Tureček (ed.): *Národní literatura a komparatistika* (Brno: Host), s. 33–47

ZIMA, Petr Václav

2009 „Komparatistika”; in D. Tureček (ed.): *Národní literatura a komparatistika* (Brno: Host), s. 105–256

ZELENKA, Miloš

1995 „Komparatistické impulsy Karla Krejčího (vědecká osobnost prizmatem archivních materiálů”); *Opera Slavica* 5, č. 3, s. 37–42

1996 „Wellkova teorie dějin literatury v kontextu české školy literární komparatistiky. Strukturální estetika a základy srovnávací metody”; in I. Pospíšil, M. Zelenka: *René Wellek a meziválečné Československo (Ke kořenům strukturální estetiky)* (Brno: Masarykova univerzita), s. 65–80

1996 „René Wellek a Karlova univerzita. Marginalia k dějinám české komparatistiky”; in I. Pospíšil, M. Zelenka: *René Wellek a meziválečné Československo (Ke kořenům strukturální estetiky)* (Brno: Masarykova univerzita), s. 81–89

2000 „Literární věda ve Slovanském ústavu – sedmdesát let činnosti (1928 – 1998)”; in *Slovanský ústav v Praze. 70 let činnosti* (Praha: Euroslavica), s. 70–80

2002a „Komparatistické impulzy Karla Krejčího v meziválečném období (na pomezí sociologismu a strukturální estetiky)”; in idem: *Literární věda a slavistika* (Praha: Academia), s. 145–170

2002b „K fenoménu středoevropských literatur (středoevropský literární prostor a jeho slovanský kontext)”; in idem: *Literární věda a slavistika* (Praha: Academia), s. 59–79

2006 „K metodologickým otázkám sociologického konceptu Karla Krejčího (literární sociologie a její „vyrovnávání“ se strukturální estetikou)”; in I. Pospíšil, M. Zelenka (edd.): *Karel Krejčí a evropské myšlení* (Brno: Slavistická společnost Franka Wollmana), s. 91–101

ZELENKOVÁ, Anna

„Poznámky k habilitačnímu konání Karla Krejčího (příspěvek k dějinám české polonistiky)”; in I. Pospíšil, M. Zelenka (edd.): *Karel Krejčí a evropské myšlení* (Brno: Slavistická společnost Franka Wollmana), s. 103–115

ŽYGA, Aleksander

1955 „Czeska historia literatury polskiej”; in *Przegląd Zachodni* 11, sv. 3 (č. 9–12), s. 275–280